

**БАРАНОВА А.О.
НАУМОВА Т.А.
КАШПЕРСЬКА А.І.**

АУДИТ

Навчальний посібник

Електронне видання
комбінованого використання
на CD - ROM

Міністерство освіти і науки України
Харківський державний університет харчування та торгівлі

**БАРАНОВА А.О.
НАУМОВА Т.А.
КАШПЕРСЬКА А.І.**

АУДИТ

Навчальний посібник

Харків
ХДУХД
2017

УДК 657.6(075.8)
ББК 65.052.8
Б24

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. Янчев А.В.,
к-т екон. наук, проф. Чернікова І.Б.

Рекомендовано до видання вченою радою Харківського державного університету харчування та торгівлі, як навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів (протокол засідання № 9 від 28.12.2016 р.)

Баранова А.О.

Аудит: навчальний посібник / А. О. Баранова, Т. А. Наумова,
А.І. Кашперська. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 246 с.

Навчальний посібник враховує зміни, які відбулись в системі бухгалтерського обліку та аудиту, і призначений для підготовки економістів нового покоління. В ньому наведені відповіді на питання, що виникають при організації і веденні аудиту, формуванні та інтерпретації результатів аудиторської діяльності згідно з МСА. Посібник містить схеми, рисунки, таблиці, за допомогою яких закріплюється лекційний матеріал.

В посібнику систематично, стисло та логічно викладено порядок ведення та принципи організації та методики аудиторської діяльності.

Разом з теоретичним матеріалом в навчальному посібнику подаються для самостійного опрацювання студентами типові вправи, тести, завдання та теми рефератів з основ аудиту, які розроблені згідно чинного законодавства України та сучасної аудиторської практики.

В окремому розділі вміщено основні засади кредитно - модульної системи оцінювання знань студентів з дисципліни «Аудит», що відповідає вимогам Болонської декларації.

Посібник розрахований на студентів вищих навчальних закладів напрямку /спеціальності 6.030509 «Облік і аудит»

УДК 657.6(075.8)
ББК 65.052.8

© А. О. Баранова, Т. А. Наумова, А.І. Кашперська 2017.
© Харківський державний університет
харчування та торгівлі, 2017

Вступ

Світова економічна наука та практика створили універсальне джерело інформації щодо фінансового стану підприємства – фінансову (бухгалтерську) звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку. Фінансова звітність є важливим інструментом та засобом взаємодії підприємства з ринковим зовнішнім середовищем.

Протилежність інтересів користувачів фінансової звітності призвели до виникнення та розвитку аудиторського контролю фінансової звітності, завданням якого є підтвердження ступеня відповідності фінансової інформації встановленим критеріям. Сьогодні аудит є одним з основних елементів ринкової інфраструктури країн з розвинутою ринковою економікою. Його широке розповсюдження обумовлено взаємною зацікавленістю підприємства (його власників), держави (податкові органи) та аудитора в отриманні об'єктивної інформації щодо достовірності фінансової звітності підприємства.

Ступінь довіри користувачів до фінансової інформації зростає, коли достовірність звітних даних підтверджена компетентним, незалежним аудитором. Крім того, проведення аудиту є моральним стимулом для чесної роботи підприємств. Розуміння того, що всі записи і звіти будуть проаналізовані незацікавленою особою, примушує працівників акуратно і чітко вести облік і складати звіти про фінансово-господарську діяльність підприємства. Таким чином, аудиторська перевірка повинна здійснюватися на підприємстві не тільки для підвищення ступеня довіри користувачів до фінансової звітності підприємства, але і з метою попередження помилок і підвищення ефективності роботи системи управління підприємством, а це позитивно впливає на чіткість обліку і достовірність звітних даних.

Роль аудиту можна по-різному характеризувати на макро- та мікроекономічних рівнях. На макроекономічному рівні аудит виступає однією з організаційних форм контролю та вирішує стратегічні завдання. На мікроекономічному рівні результати діяльності аудиторів (аудиторських фірм) складають невід'ємну частину інформаційного забезпечення управління суб'єктами господарської діяльності.

Переживши злети та падіння, аудит поступово завойовує власну нішу в сфері фінансового контролю сучасного підприємства в досить жорсткій конкуренції з фіскальним контролем в усіх його проявах. З урахуванням світової інтеграції та глобалізації, третє тисячоліття висуває перед українським аудитом досить конкретні завдання, на вирішенні яких і слід зосередитись професійним аудиторам.

Основні вимоги до якості та надійності аудиту, забезпечення відповідного рівня гарантій обґрунтованості результатів аудиторської перевірки формують стандарти аудиту, що є підґрунтям для вирішення спірних питань та встановлення ступеня відповідальності аудитора. Розробка методології та методики аудиту переслідує декілька цілей. Важливішими з них є підвищення якості та надійності аудиту, вдосконалення стандартів аудиту відповідно до

змін економічного середовища, використання стандартів аудиту для оцінки якості аудиту та міри відповідальності аудиторів.

Метою вивчення дисципліни „Аудит” є формування у студентів теоретичних знань щодо основ аудиторської діяльності, плануванню та послідовності проведення перевірки фінансової звітності підприємств та надання інших видів аудиторських послуг. Така цільова спрямованість обумовила постановку та вирішення задач даного навчального посібника:

- викласти принципи організації та побудови фінансово-господарського контролю в країнах ринкової економіки та етапів розвитку методології та методики проведення аудиту в світовій практиці;
- розглянути методологічні принципи організації аудиторської діяльності та перспективи розвитку аудиту в Україні;
- забезпечити набуття студентами необхідних теоретичних навичок з питань планування та розробки стратегії аудиторської перевірки в умовах вибіркового обстеження, щодо методики визначення рівня аудиторського ризику шляхом оцінки ефективності функціонування систем внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та бухгалтерського обліку на підприємстві, що перевіряється.

Опанування дисципліни „Аудит” дозволить студентам вже сьогодні засвоїти теоретичні основи організації та методології аудиту в світовій практиці та адаптувати їх до конкретних особливостей розвитку економіки України.

Розділ 1. Фінансово-економічний контроль і аудит в ринковій економіці

1.1. Фінансово-економічний контроль і його місце в системі управління

Економічний стан будь-якого окремого підприємства (фірми) і економіки в цілому визначають три основні чинники:

- рівень техніки і технології;
- якість робочої сили і ступінь мотивації до праці;
- організація і управління виробництвом.

Останній чинник є визначальною умовою виробництва і безпосередньо впливає на два інших. Управління, як особлива сфера діяльності, властива економіці з незапам'ятних часів, але саме ринок перетворив цю сферу в основну, визначаючу для виробництва. Процес управління складається з декількох функціонально-логічних стадій (рис. 1.1).

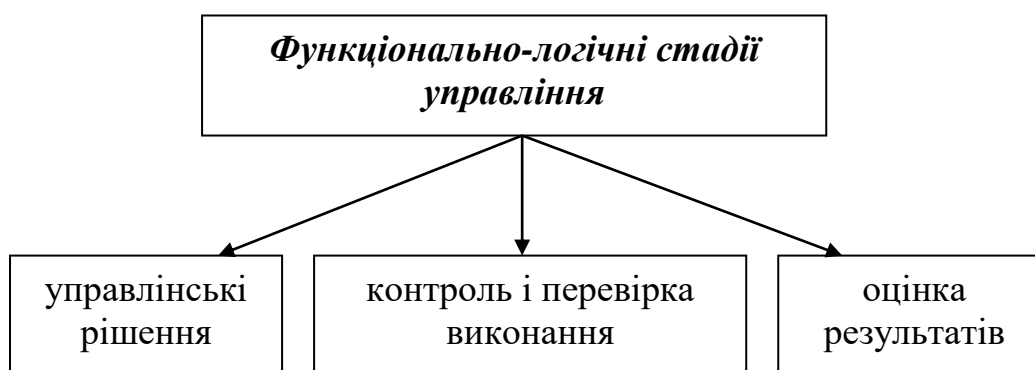

Рис. 1.1. Функціонально-логічні стадії управління.

Таким чином, контроль є однією з необхідних, самостійних функцій управління. Будь-який вид управління неможливий без контролю, без перевірки виконання прийнятих рішень, встановлених вимог.

Контроль, як функція управління, підлеглий рішенням задач системи управління. Тому організація та форми контролю на кожному конкретному етапі розвитку завжди повинні відповідати цілям управління, які, у свою чергу, визначаються економічними і політичними закономірностями розвитку конкретної формації. Функції економічного контролю зумовлюються дією основного економічного закону формації і задачами суспільства, інтереси якого він забезпечує.

Розвиток продуктивних сил і виробничих відносин вимагає постійного удосконалення функцій управління процесом виробництва, у тому числі і контролю економіки.

Нерегульованої економіки не буває. Держава, виконуючи свої функції, завжди певною мірою втручається в хід економічних процесів. Масштаби впливу держави на економіку країни на різних етапах політичного і економічного розвитку суспільства були різні. Якщо в епоху вільної конкуренції державне втручання в економіку носило в основному епізодичний характер, то вже на початку ХХ ст. масштаби цього втручання розширилися, а з 40-х років стали безмежними. Держава перетворилася на одного з визначаючих суб'єктів економічного життя практично в усіх індустріально розвинених країнах. До цього слід додати й той факт, що ступінь втручання держави в економічне життя країни завжди безпосередньо залежала від форми політичного управління держави.

В умовах адміністративно-командної системи управління ступінь впливу держави на політичні і економічні процеси розвитку суспільства був практично необмеженим.

В сучасних умовах державному впливу піддаються всі сторони господарського життя. Без держави, яка бере на себе організацію грошового обігу і задоволення частини колективних потреб, яка відповідає за компенсацію, ліквідацію або запобігання негативних ефектів ринкової економіки, суб'єктам ринкової економіки неможливо було б функціонувати взагалі. До того ж, ринкова економіка в розвинених країнах проявляє себе по-різному. Не існує ринкової економіки, побудованої за одним зразком. Універсальними залишаються тільки елементи конструкції, а інше залежить від національних особливостей конкретної країни.

В світовій практиці посилюється роль держави в економічному житті суспільства. Це виявляється в розробці системи нормативних економічних актів, направлених на регулювання ринку, банківської діяльності, цін і заробітної платні, соціального захисту населення. Проте визначальним моментом впливу держави на економічне життя суспільства завжди було здійснення контролюючих функцій.

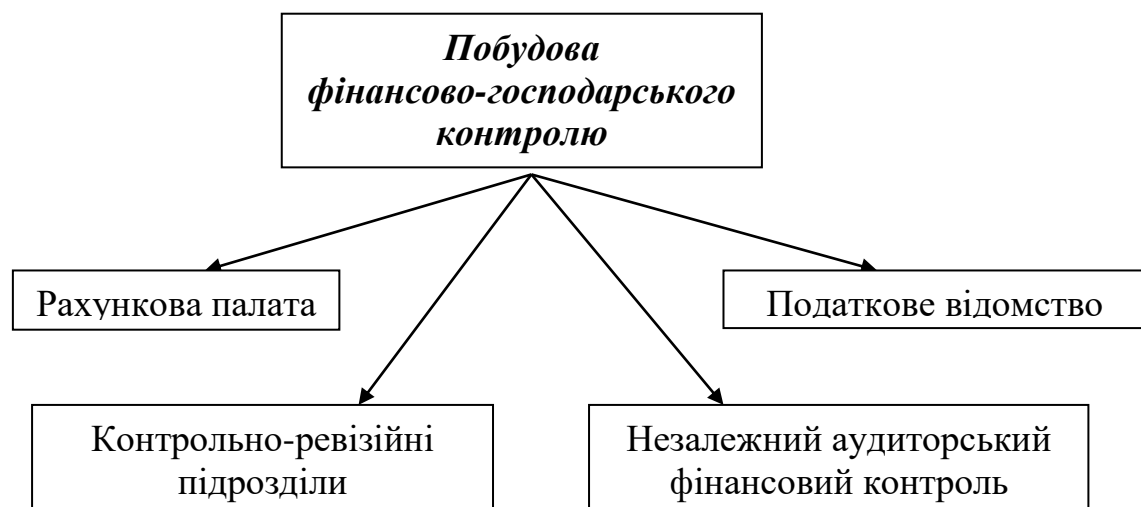

Рис. 1.2. Схема побудови фінансово-господарського контролю в країнах з ринковою економікою.

Однією з форм економічного контролю є фінансовий контроль. Принципи і форми його організації в різних країнах різні і залежать від існуючої політичної організації держави, економічних відносин, типів підприємств і форм власності. В державах з ринковою економікою, як правило, використовується наступна схема побудови і організації органів фінансового контролю (рис. 1.2), якою передбачена організація контролю, як на рівні Державного бюджету, так і на рівні окремих підприємств незалежно від форми власності.

Така організаційна побудова фінансово-господарського контролю в країнах з ринковою економікою має два позитивні моменти (рис. 1.3).

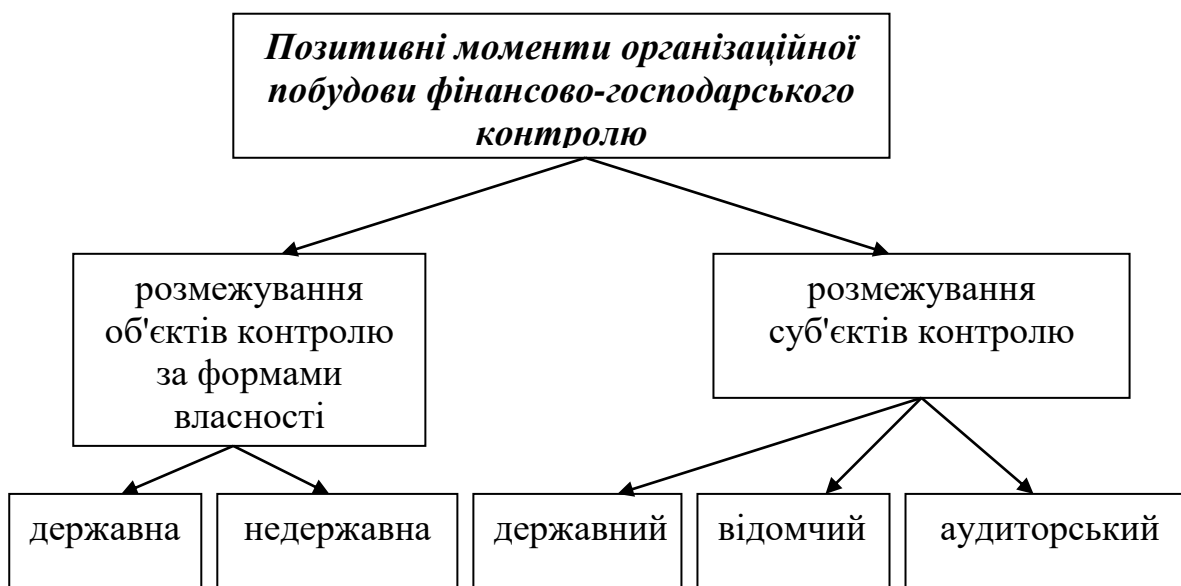

Рис. 1.3. Позитивні моменти організаційної побудови фінансово-господарського контролю в країнах з ринковою економікою.

В розвинених країнах ринкової економіки система державного фінансового контролю організована з урахуванням специфіки державного устрою та національних традицій, але базується на загальних принципах, накопичених багаторічним міжнародним досвідом. Як правило, в усіх країнах є спеціальні інститути парламентського контролю за витрачанням державних коштів (таблиця 1.1).

Паралельно з інститутами парламентського контролю в більшості країн діють державні або урядові контрольно-ревізійні системи. Ці системи функціонують одночасно і паралельно, в тісному взаємозв'язку між собою. Але безумовним правилом є верховенство парламентського контролю над урядовим.

Таблиця 1.1. - Інститути парламентського контролю за витрачанням державних коштів в різних країнах

Країна	Орган контролю
США	Головне контрольне управління Конгресу
Великобританія	Національна ревізійна рада
Канада	Генеральний контролер
Фінляндія	5 державних ревізорів
ФРН	Рахункова палата
Франція	Рахункова палата
Угорщина	Рахункова палата

В Україні з переходом до ринкової економіки поетапно була створена аналогічна схема побудови фінансового контролю. Вищим органом державного фінансового контролю в країні є Рахункова палата, що підкоряється Верховній Раді України.

Рис. 1.4. Функції Рахункової палати України.

Рахункова палата створена відповідно до Конституції України і є постійно діючим органом державного фінансово-економічного контролю. Свою діяльність рахункова палата здійснює самостійно, незалежно від інших органів держави (рис. 1.4).

Державна податкова адміністрація України підкоряється уряду або Міністерству фінансів держави. Її органи контролюють дотримання податкового законодавства, правильність обчислення та своєчасність внесення до бюджету суб'єктами економічної діяльності обов'язкових податків і платежів. Іншими словами, на податкове відомство покладений контроль прибуткової частини державного бюджету (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Функції Державної податкової адміністрації України.

На рівні окремих підприємств контроль побудований в залежності від форми власності таких підприємств.

Державна контрольно-ревізійна служба здійснює фінансовий контроль роботи підприємств і організацій, що повністю або частково фінансуються з бюджету. Ревізори знаходяться на службі держави і (за дорученням власника – держави) перевіряють роботу державних підприємств. Контрольно-ревізійна служба функціонує при Міністерстві фінансів України у складі Головного контрольно-ревізійного управління. Головним її завданням є здійснення державного контролю законності господарської діяльності підприємств, правильності і доцільності витрачання грошових, матеріальних і трудових ресурсів працівниками державних підприємств.

Функції Державної контрольно-ревізійної служби полягають в проведенні ревізій і перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, достовірності обліку і звітності, а також правильності використання коштів, що виділяються державою.

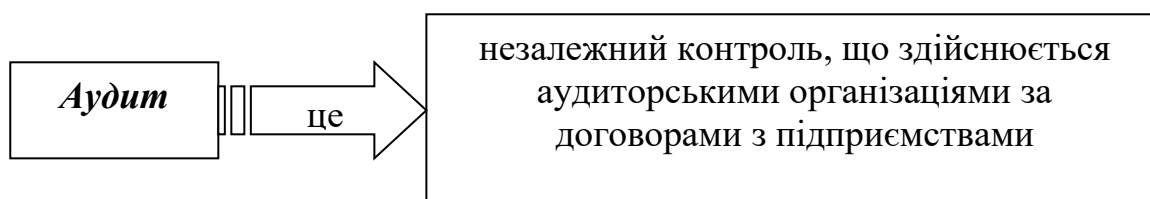
Контрольно-ревізійні органи зарубіжних країн здійснюють, головним чином, контроль витрачання державних засобів і використання державного майна. Вони контролюють витрачання засобів міністерствами, відомствами і іншими органами управління, перевіряють фінансово-господарську діяльність державних підприємств, а також недержавних підприємств з питань виконання державних замовлень.

На підприємствах недержавної форми власності застосовується незалежний аудиторський фінансовий контроль, який здійснює на договірних засадах перевірку достовірності даних фінансової звітності економічних суб'єктів, законність здійснених господарських операцій та надає консультаційні послуги в області обліку та фінансів підприємствам і організаціям недержавного сектора економіки.

Аудиторська діяльність – один з основних елементів ринкової інфраструктури країн з розвинутою ринковою економікою. Широке його розповсюдження обумовлене взаємною зацікавленістю підприємства (в особі його власників), держави (в особі податкових органів) та користувачів фінансової звітності в отриманні об'єктивної інформації про достовірність фінансової звітності підприємства.

В своїй діяльності аудитор керується законодавством і власними інтересами. В умовах конкуренції в аудиторському бізнесі це економічно сприяє підвищенню рівня проведення перевірок. У свою чергу підприємство має нагоду вибору кваліфікованого партнера, незалежного від будь-яких відомств, а держава отримує можливість забезпечити контроль достовірності фінансової звітності недержавних підприємств і, як наслідок, правильності ведення ними податкового обліку, не витрачаючи на це коштів державного бюджету.

В розвинених країнах аудит є основною формою фінансового контролю діяльності підприємств недержавної форми власності. Поява і розвиток аудиту в системі фінансово-господарського контролю пов'язані з різноманітністю форм власності капіталу в різних суспільно-економічних формаціях і необхідністю його раціонального використання.

Аудит в сучасному розумінні існує вже багато років. Існує думка про те, що аудит необхідний тільки для великих підприємств або компаній, де

акціонери потребують захисту своїх інтересів. Проте це не так. Власник підприємства повинен бути зацікавлений в проведенні аудиту, оскільки це дає йому упевненість в законності проведених ним господарських операцій, правильності відображення їх в обліку і формування фінансових результатів.

Аудит сьогодні економічно вигідний чотирьом зацікавленим сторонам (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Економічна зацікавленість сторін в проведенні аудиту.

Аудит, як частина системи фінансово-економічного контролю, в сучасному його розумінні можна віднести до особливого роду інтелектуальної діяльності. Вона передбачає дослідження всіх сторін фінансово-господарської діяльності підприємства, що перевіряється, та висловлювання професійної думки аудитора щодо достовірності та якості складання фінансової звітності. Під час своєї діяльності аудитор керується законодавством та власними госпрозрахунковими інтересами.

1.2. Виникнення та розвиток аудиту в світовій практиці та в Україні

Історія розвитку суспільства свідчить про те, що людство завжди виявляло зацікавленість, як в питаннях управління економічними процесами, так і в питаннях організації контролю за здійсненням таких економічних процесів і ролі контролю в управлінні.

Історія розвитку обліку і звітності налічує більше 6000 років. З одного боку виникнення і розвиток обліку було наслідком розвитку суспільства і його потреб, а з другого боку, використання результатів обліку в управлінні господарством було одним з чинників його розвитку і вдосконалення. Вдосконалення управління господарством не можливе без упевненості в достовірності початкової інформації, що використовується в управлінні. Отже, можна говорити про практично одночасне виникнення обліку і контролю, як економічних явищ, що відображали потреби господарського життя людей.

Основними засобами контролю спочатку виступали інвентаризації, які дозволяли одержати достовірні відомості про реальне положення справ в кожному окремо взятому господарстві. Наявні історичні свідоцтва повністю підтверджують цей факт. Ще в Стародавньому Єгипті в III столітті до н.е. проводилися інвентаризації рухомого і нерухомого майна. Мета була проста – перевірка достовірності розподілу хліба і інших продуктів харчування.

Важливість і необхідність аудиту вперше була усвідомлена ще в стародавньому світі, як тільки функції володіння і управління власністю були розділені між такими основними суб'єктами господарювання того періоду, як держава і рабовласницький масток. Зокрема з джерел, що дійшли до нас, виходить, що облік там, як правило, вели одночасно і незалежно один від одного двоє спеціально призначених осіб. Така організація облікового процесу, в першу чергу, була направлена на запобігання розкрадань в державній казні або в господарстві окремого рабовласника. Одночасно вона служила меті підтвердження точності звітності. Для перевірки правильності облікових записів, крім того, використовувався метод інвентаризації. Але і тоді повністю не покладалися на перераховані вище прийоми контролю.

В ті часи існувала так звана практика „прослуховування” бухгалтерів. Вважають, що фактично ще в Давньому Єгипті (близько 2600 р. до н.е.) існували урядовці, які суміщали функції обліку, управління і контролю. На приватному рівні власники призначали контролерів, в обов'язок яких входило вислуховувати звіти осіб, які перевіряються. Таким чином власники прагнули, щоб керівники забезпечували отримання якомога більшого прибутку. На державному рівні, наприклад, при канцеляріях створювалися спеціальні органи (рахункові управління), які контролювали збір податків, державні витрати.

В Римській імперії (1–26 рр. н.е.) контрольні функції здійснювалися спеціальними службовцями (куратори, прокуратори, квестори). Після падіння Римської імперії аудит набув широкого поширення в Італії.

Можна вважати, що період розквіту італійських міст-держав є наступною віхою в розвитку аудиту. В цей час збереглася і продовжила свій подальший

розвиток тенденція паралельного співіснування контролю на приватному і державному рівнях. Так, купці Венеції, Генуї і Флоренції користувалися послугами аудиторів при перевірці звітів капітанів судів, що поверталися з Нового Світу з вантажами, які призначалися для них. В цей час аудит мав строго цільовий напрямок – запобігання помилок.

Батьківщина сучасного аудиту – Англія. Ще в IX ст. був даний поштовх до “рахунку і міри” в британському господарському житті, коли бухгалтерські прийоми римлян, що збереглися, одержали житейський додаток до обліку економічних явищ. Серед відомих найповніших джерел англійських країн, які містять облікові документи і згадки про аудиторів, вчені вважають архів Казначейства Англії і Шотландії, датований 1130 роком, з якого виходить, що лондонське Сіті піддавалося аудиту ще в 1200 році.

Вже за ті часи із загального поняття “бухгалтер” виділяється суміжне поняття “аудитор”. За першим в його повсякденній діяльності зберігаються функції особи, яка організує і веде рахунки, а на другого покладаються самостійні незалежні функції контролера, що перевіряє правильність ведення таких рахунків. Прийоми аудиту в той час склалися переважно з детальної перевірки кожної операції.

Практика „прослуховування звітів” проіснувала до XVII сторіччя. Сам термін „аудит” походить від латинського слова, яке означає „слухання”.

З другого боку, до наших днів дійшли записи про аудит в місті Піза 1394 року. Він був організований з метою перевірки ведення рахунків державними службовцями на предмет виявлення можливої розтрати і розкрадань з їх сторони.

Можливо, перший в світі законодавчий акт, який регулював діяльність аудиторів, був виданий королем Великобританії Едвардом I, коли в 1255 році був скликаний перший Парламент, на якому було піднято питання про ефективність витрачання коштів казни. Це послужило передумовою появи інституту аудиторів, які повинні були гарантувати правильність звітності. Відповідно до указу від 1324 р. було призначено трьох державних аудиторів, яким від імені держави були надані певні привілеї. Суть роботи полягала в тому, що вони повинні були слухати і розпитувати тих, кого перевіряли, брати всі рахунки і стежити, як витрачаються грошові кошти.

Ці перші обов'язкові за законом перевірки мали за кінцеву ціль незалежний розгляд бухгалтерських записів і звітів, а робота осіб, які проводили їх, частково могла бути прирівняна до фінансового аудиту в сучасному його розумінні.

Вибіркова перевірка, як основа сучасного аудиту, тоді не була ще відома. У той час ще не можна було говорити про державні гарантії незалежності аудиторів, не існувало і принципів, як проведення самої перевірки, так і поведінки аудитора під час неї. Незалежність аудитора того часу досягалася за допомогою його призначення власником і запобіганням контактів між аудитором і тими, хто перевіряється.

В історії розвитку аудиту можна виділити декілька періодів.

Перший період закінчився в 1500 р. Ця дата визначена довільно, але вона найбільш точно відображає стан “перелому” в загальній економічній ситуації в світі. Однією з причин цього було відкриття Америки, і, як наслідок, збільшення обсягу товарів, капіталу, робочої сили в загальносвітовому масштабі. Інша причина – 1494 р. – по праву вважається датою заснування Лукою Пачоллі вчення про подвійний запис.

1500–1830 (1860) рр. Цілі і прийоми аудиту в цей період не були змінені і полягали у виявленні помилок і перевірці чесності осіб, що відповідають за податкові платежі. Але в цей час істотно підвищилося значення аудиту, причиною цього стало розділення інтересів між власниками підприємств і управлінськими працівниками.

З появою акціонерних товариств роль аудиторського контролю значно зросла. Аудитор став, по суті, суспільним контролером зовнішньої звітності правління компанії, який відстоює інтереси акціонерів, зацікавлених в об'єктивних даних про фінансове положення підприємства. Акціонерам була потрібна не тільки гарантія збереження капіталу, але і отримання дивідендів. Тільки аудитор міг дати висновок щодо достовірності та об'єктивності перевіреної фінансової звітності і підтвердити припущення про безперервність діяльності перевіряемого суб'єкта в майбутньому (найближчим часом).

Великобританія є, по суті, першою країною, в якій законодавчо була введена обов'язкова аудиторська перевірка бухгалтерської звітності. З 1844 року тут виходить серія законів про компанії, відповідно до яких їх керівники були зобов'язані один раз на рік надавати акціонерам підписаний ними балансовий звіт підприємства та запрошувати незалежного бухгалтера для перевірки і підтвердження достовірності фінансової звітності перед акціонерами. Це було обумовлено потребою в об'єктивній оцінці звітності акціонерного товариства для того, щоб мати достовірні дані про дійсне фінансове положення підприємства і результати його господарської діяльності за конкретний період. Покладатися повністю тільки на законопокірність і сумлінність працівників управлінського персоналу компанії представляло б певний ризик, оскільки вже були випадки банкрутства підприємств, що приводило до втрати своїх капіталів, як акціонерами, так і кредиторами.

Результатом такої „недовіри” стала поява бухгалтерів-аудиторів, які могли дати кваліфіковану оцінку не тільки достовірності бухгалтерської звітності підприємства, але і, що було більш важливим, його фінансового стану, фінансової стійкості та платоспроможності.

Таким чином, саме незалежні аудитори (аудиторські фірми) стали своєрідним гарантом сумлінності і надійності перевіреного підприємства перед зацікавленими особами. Приклад виявився „заразливим”, і дуже швидко аналогічні закони були прийняті у Франції (1867 р.) і США (1887 р.).

В світі різко зростає попит на бухгалтерів, спеціально підготовлених на професійному рівні для проведення незалежної аудиторської перевірки. Примітним є той факт, що практично одразу ж з'являються і бухгалтерські фірми, що надають послуги з підготовки фінансових звітів, оцінки об'єктів під час їх продажу, ліквідації, розрахунку сум податків і т.ін. Це зайвий раз

підтверджує розумність і доцільність введення обов'язкової аудиторської перевірки: управлінський персонал і бухгалтери вже не ризикують працювати без упевненості в законності і правильності ведення господарської діяльності і відображення її результатів в обліку та звітності. А для аудиту це означало початок практики проведення так званих супутніх аудиту робіт або надання консультаційних послуг.

Офіційною датою появи зовнішнього незалежного аудиту в сучасному його значенні визнано 23 жовтня 1854 року, коли Союзу Бухгалтерів Единбургу був наданий статус королівського, а його члени удостоїлися назви „привілейованих бухгалтерів”. До початку ХХ сторіччя в світі було створено 12 організацій професійних бухгалтерів (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2. - Професійні організації бухгалтерів наприкінці ХІХст.

Рік	Назва організації професійних бухгалтерів
1854	Союз бухгалтерів Единбургу
1855	Інститут бухгалтерів і експертів Глазго
1867	Союз бухгалтерів Абердіно
1870	Інститут привілейованих бухгалтерів Англії і Уельсу
1880	Інститут привілейованих бухгалтерів Канади
1886	Інститут привілейованих бухгалтерів Австралії
1887	Союз бухгалтерів Австралії
1887	Американський інститут дипломованих суспільних бухгалтерів
1888	Інститут привілейованих бухгалтерів Ірландії
1891	Привілейована асоціація дипломованих бухгалтерів Англії
1894	Союз бухгалтерів Нової Зеландії
1895	Інститут реєстрованих бухгалтерів Голландії

Проте стрімкий розвиток аудиторської діяльності пов'язують сьогодні саме з США, де в 1896 р. в Нью-Йорку був прийнятий законопроект, що мав регулювати аудиторську діяльність. Враховуючи, що аудит в США був „привезений” англійськими аудиторами, які захищали інтереси англійських інвесторів в США, він довгий час розвивався за англійським варіантом, який передбачав докладну перевірку даних обліку і звітності. Не випадково і першими загально визнаними теоретиками аудиту вважаються Л.Р. Діксі (Великобританія) і Р.Х. Монтгомері (США).

Л.Р. Діксі (1892 р.) дає визначення аудиту, його цілям і задачам, які полягають у виявленні обманів, випадкових помилок, недоліків в організації обліку з метою підтвердження правильності і об'єктивності складання бухгалтерської звітності. Розвиваючи положення Л.Р. Діксі, Р.Х. Монтгомері створює основи проведення сучасного „тестового аудиту”: його практики і аудиторських процедур.

Таким чином, аудиторська діяльність розвивалася швидкими темпами і вже до кінця XIX століття можна говорити про формування аудиту, як самостійної області практичної діяльності. Цьому сприяв подальший розвиток ринкових відносин, розвиток виробництва і збільшення обсягів капітальних вкладень.

Історично основним центром розвитку аудиту були Великобританія і США. Але вже на початку XX ст. американський аудит став розвиватися незалежно, оскільки підприємцями США була визнана неможливість вживання цілей і підходів англійського аудиту до особливостей їх бізнесу.

Причини виникнення і розвитку аудиторської діяльності безпосередньо пов'язані з особливостями ринкової економіки. Прийняття будь-якого управлінського рішення повинно базуватися на економічній інформації, яка формується переважно на підставі даних бухгалтерського обліку. Отже, для прийняття зваженого рішення щодо іншого підприємства необхідно мати певні гарантії достовірності і реальності його бухгалтерської інформації. Головною ж метою аудиторської перевірки якраз і є перевірка правильності, законності, повноти і достовірності даних бухгалтерської звітності підприємства.

Це обумовлює необхідність аудиту в ринковій економіці (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Об'єктивні чинники, що обумовлюють виникнення та розвиток аудиту в світовій практиці.

Все це робить незалежний аудиторський контроль не тільки важливим, але й невід'ємним елементом ринкової економіки. Саме тому проголошення Україною переходу до ринкової форми розвитку економіки зумовило введення в практику і аудиту, як незалежного контролю роботи підприємств недержавної форми власності. Слід зазначити, що моменти фактичного і юридичного виникнення в країні аудиту не співпадають за часом. Як це часто у нас буває, необхідність аудиторських послуг була усвідомлена суб'єктами підприємницької діяльності ще до законодавчого оформлення статусу аудиту, як атрибуту економіки країни.

Офіційною датою виникнення аудиту в Україні вважається прийняття 22 квітня 1993 р. Закону України „Про аудиторську діяльність”. Відповідно до Закону, „аудит – це незалежна перевірка публічної бухгалтерської звітності підприємства, первинних документів і іншої інформації про фінансово-господарську діяльність з метою визначення її достовірності, що проводиться на договірній платній основі”.

На жаль введена Законом вимога проведення всіма підприємствами обов'язкового аудиту річної бухгалтерської звітності діяла недовго. Обов'язковий аудит в Україні був проведений тільки за періоди роботи всіх господарюючих суб'єктів в 1994-1995 рр. Проте в березні 1996 р. для більшості суб'єктів підприємницької діяльності вимога про проведення обов'язкового аудиту була відмінена.

Вимога проведення обов'язкового аудиту залишилася для підприємств, які приватизуються, при експертній оцінці майна суб'єктів підприємницької діяльності, а також для підприємств, які працюють із залученими грошовими коштами юридичних і фізичних осіб (страхові компанії, біржі, акціонерні товариства, спільні підприємства, комерційні банки, різні іноземні фірми).

Проте, до цього часу відбувається не тільки накопичення певного досвіду проведення аудиторських перевірок у вітчизняних аудиторів, але і усвідомлюється самими господарюючими суб'єктами необхідність і економічна користь від проведення аудиту.

Сьогодні можна говорити, що в країні вже накопичений певний досвід аудиторської діяльності. Природно, що основи вітчизняної методики проведення аудиту базуються переважно на світовому практичному досвіді аудиторської діяльності з адаптацією її відповідно до особливостей українського менталітету і розвитку національної економіки.

1.3. Етапи розвитку аудиту в світовій практиці

Сьогодні виходячи зі змінення цілей і методики здійснення аудиту в світовій практиці прийнято виділяти три етапи його розвитку (рис. 1.8).

Найтривалішим в розвитку аудиту був етап *підтверджуючого аудиту*. Він передбачав достатньо повну перевірку обліку і звітності підприємства. Звичайна послідовність такої перевірки – „знизу - вверх”. Тобто перевірка

починалася з вивчення всіх первинних документів і бухгалтерських реєстрів підприємства і завершувалася перевіркою показників бухгалтерської звітності.

Така перевірка вимагала від аудитора не тільки витрат на перевірку значного часу, але й достатньо дорого коштувала замовнику. Збільшення розмірів підприємств, розширення напрямів і обсягів їх діяльності зробили таку перевірку не тільки дуже дорогою, але й недоцільною. Тобто в більшості випадків витрати на проведення аудиту не окупалися тими помилками і неточностями, які могли бути виявлені під час підтверджуючого аудиту.

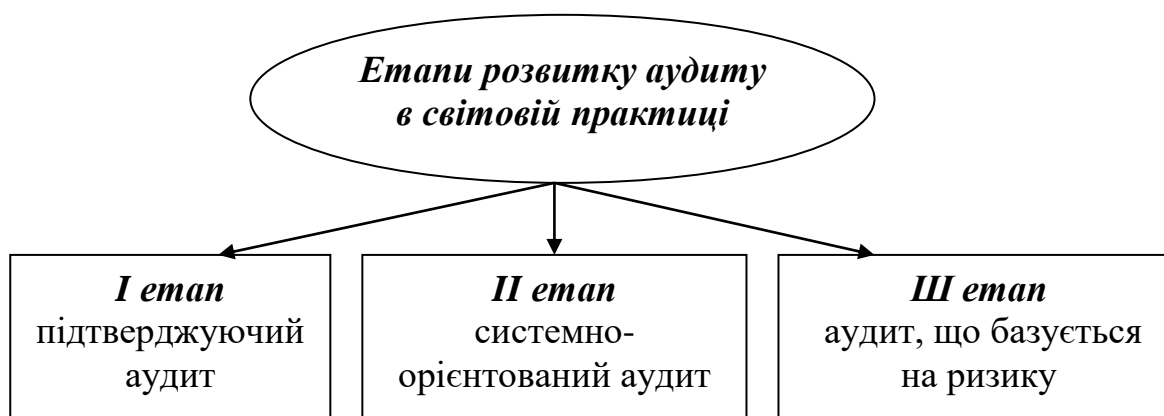

Рис. 1.8. Етапи розвитку аудиту в світовій практиці.

І якщо перші роботи по американському аудиту характеризують цілі аудиту, як виявлення і запобігання ненавмисних помилок, то пізніше цілями аудиту стали:

- оцінка фінансового стану і прибутковості підприємства;
- запобігання ненавмисних помилок та зловживань – другорядна мета.

Зміна цілей вимагала і значних змін в методиці і прийомах проведення аудиту. Спостерігається перехід від детальної перевірки документів до вибіркового їх тестування. Стало ясно: для того, щоб одержати фактичні суми, які перевіряються в процесі аудиту, немає необхідності проводити детальну перевірку кожної проводки за період, що вивчається.

Йдеться про можливість використання в практиці аудиту вибіркового обстеження. Одним з документальних підтверджень цього є промова судді у справі 1895 року „Лондон і Загальний Банк”.

Використання вибіркового обстеження при проведенні незалежного аудиту в США того часу підтверджується і змістом одного з екзаменаційних питань на отримання сертифікату Дипломованого Суспільного Бухгалтера Нью-Йорка 1900 року. Причина переходу від детальної перевірки до тестування (вибіркової перевірки) була проста: збільшення розмірів підприємств і обсягів їх господарської діяльності привело до того, що аудиторі вже фізично не могли перевірити кожну господарську операцію клієнта.

Можливість використання вибіркового обстеження корінним чином змінила не тільки методику проведення аудиту та вимоги до нього, але й вимоги до організації роботи самих підприємств, що перевіряються. В практику

роботи більшості підприємств входить поняття внутрішнього контролю, як системи такої організаційної побудови роботи підприємства, яка дозволяла б, перш за все, попереджати, або своєчасно виявляти допущені працівниками підприємства помилки. Причому, йдеться не тільки про помилки облікових працівників. Система внутрішнього контролю покликана запобігати організаційним помилкам і помилкам в результаті прийняття неправильних управлінських рішень.

В опублікованих в 1909 р. “Програмах аудиту” відзначено, що першим ступенем аудиту повинно виступати “встановлення надійності системи внутрішнього контролю”.

Слід, проте, відзначити, що чітке розуміння можливостей корінної зміни методики проведення аудиту шляхом використання логічного взаємозв'язку між системою внутрішнього контролю і вибіркового обстеження, прийшло в аудиторську діяльність далеко не відразу. Спочатку використання при перевірці вибіркового обстеження змінило тільки техніку проведення аудиту, певною мірою скоротило час його проведення, але аудит так і залишився підтверджуючим. Його головною задачею залишилося підтвердження достовірності даних обліку і звітності шляхом вибіркової (раніше – суцільної) перевірки первинних документів і бухгалтерських реєстрів.

Перехід до системно-орієнтованого аудиту став слідством розвитку і вдосконалення системи внутрішнього контролю. При цьому в цілях попередження помилок основний упор став робитися на підвищення ефективності системи управління підприємством і, в першу чергу, системи його внутрішнього контролю, що не могло не відобразитися і на точності обліку, і на достовірності звітних даних. Таким чином, чим надійніше організована на підприємстві система внутрішнього контролю, тим менше вірогідність наявності в його обліку і звітності випадкових помилок. Ця залежність стає визначаючою при проведенні аудиту. Основою аудиторської перевірки стає оцінка надійності функціонування систем роботи підприємства, визначення ступеня довіри до системи внутрішнього контролю і, залежно від результатів такої оцінки, визначення обсягу, напрямів та деталізації перевірки на заключній стадії аудиту.

Така можливість обумовлена реальним впливом результатами дії ефективно функціонуючої системи внутрішнього контролю на кількість аудиторських процедур (рис. 1.9).

Таким чином, використання системного підходу в проведенні аудиту підготувало підґрунтя для підвищення якості аудиту, так би мовити, ще на дальніх підступах. Цей підхід знайшов своє відображення в тому, що аудиторські фірми почали набагато більше приділяти уваги консультативній діяльності, ніж безпосереднім аудиторським перевіркам. Крім того, при системному підході здійснюється формалізація аудиторських процедур, що дозволяє істотно оптимізувати проведення перевірок, починаючи з підготовчих робіт і завершуючи складанням аудиторського висновку.

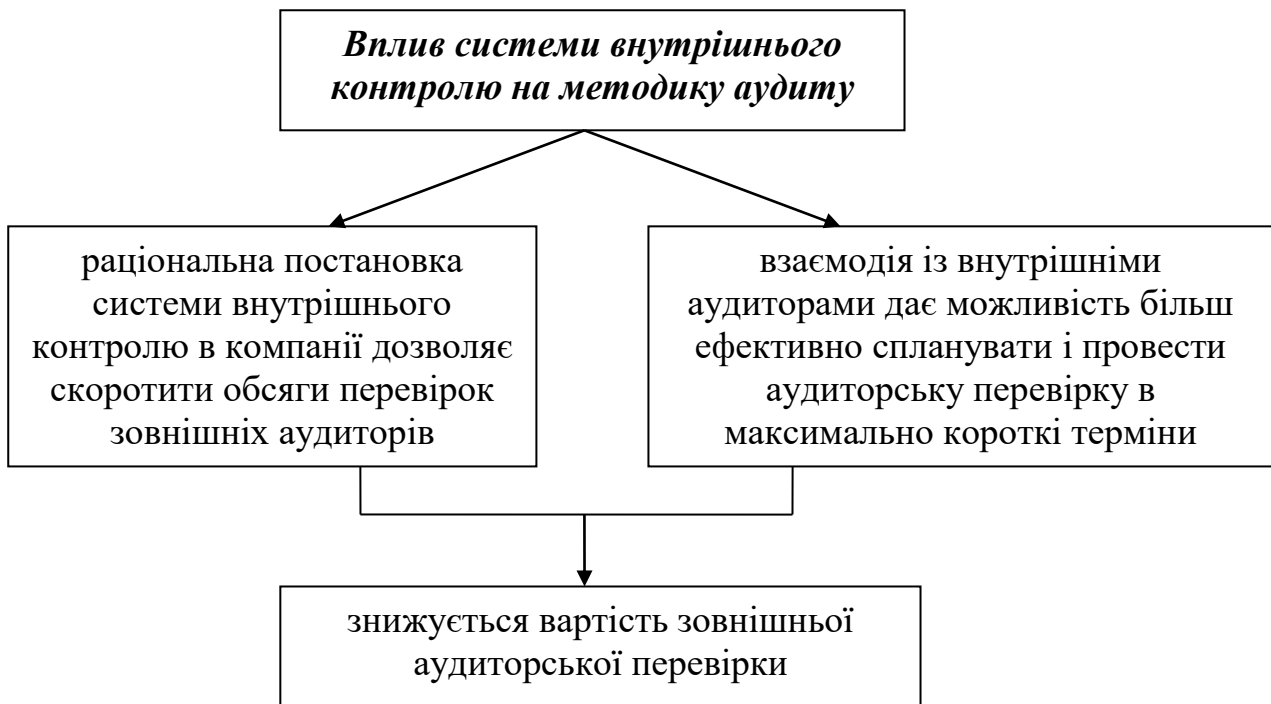

Рис. 1.9. Вплив результатів дії ефективно функціонуючої системи внутрішнього контролю на методику та кількість аудиторських процедур.

Ще одним слідством визнання аудиторами можливості використання при перевірці оцінки системи внутрішнього контролю з'явилося виникнення служби внутрішніх аудиторів. Перші служби внутрішніх аудиторів були створені в великих компаніях. Метою їх діяльності став поточний контроль за роботою всіх підрозділів підприємства, включаючи і роботу бухгалтерії. Їх обов'язки і повноваження стали настільки обширними, що при належному виконанні внутрішніми аудиторами своїх посадових обов'язків вони мали нагоду істотно впливати не тільки на своєчасність виявлення помилок в обліку і звітності, але і значною мірою запобігати їм.

Але тільки перехід наприкінці 60-х років до третього етапу аудиту – аудиту, що базується на ризику, привів до істотної зміни, як цілей, так і методики проведення аудиту.

На цьому етапі більш серйозна увага стала приділятися стадії планування аудиту, а оцінка систем роботи підприємства стала включати і оцінку надійності роботи внутрішніх аудиторів. Зовнішні аудитори стали більшою мірою покладатися на результати роботи внутрішніх аудиторів, їх письмові звіти за результатами перевірок. Це дозволило значно скоротити час і обсяг перевірок зовнішніх аудиторів, але, разом з тим, значно збільшило їх ризик неправильної оцінки фінансової звітності підприємства, що перевіряється, і таким чином викривлювати думку користувачів.

Особливе значення ризику аудитора пояснюється не тільки можливістю втрати репутації аудитором або аудиторською фірмою, що стоїть за ним, і, отже, втрати клієнта. В світовій практиці стали звичайним явищем позови клієнтів або користувачів до аудиторських фірм із звинуваченнями в

неякісному аудиту. Аудиторські фірми платять крупні грошові штрафи, обчислювані сотнями тисяч доларів в тих випадках, коли через несумлінність або невірний висновок аудитора клієнту або користувачу завдано матеріального збитку.

Сформулюємо мету та методика проведення аудиту на різних етапах його розвитку (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3. – Цілі та методика аудиту на різних етапах розвитку

Етапи розвитку аудиту	Мета аудиту	Метод аудиту	Методика перевірки
<u>I Підтверджуючий аудит</u>	Попередження та виявлення випадкових та навмисних помилок в обліку та фінансовій звітності підприємства	<i>Суцільна перевірка</i>	«Знизу-угору», послідовна перевірка починаючи з первісних документів та закінчуючи фінансовою звітністю
<u>II Системно-орієнтований аудит</u>	1) Оцінка фінансової стійкості, платоспроможності підприємства; 2) Виявлення випадкових та навмисних помилок в обліку та фінансовій звітності підприємства	<i>Вибіркова перевірка</i>	1) Оцінка надійності систем внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку; 2) Детальна перевірка операцій та залишків на рахунках бухгалтерського обліку
<u>III Аудит, що базується на ризику</u>	1) Оцінка фінансової стійкості, платоспроможності підприємства; 2) Виявлення випадкових та навмисних помилок в обліку та фінансовій звітності підприємства	<i>Вибіркова перевірка</i>	1) <u>Стадія планування:</u> - оцінка надійності систем внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку; - оцінка рівня суттєвості можливих помилок; - розробка плану та програми аудиту; 2) <u>Заключна стадія:</u> детальна перевірка операцій та рахунків

Період, починаючи з 70-их років, по суті, з'явився відправною точкою нового етапу в розвитку аудиту. Відбувається його гармонізація і інтернаціоналізація на міжнародному рівнях. Цей процес координується діяльністю крупних регіональних бухгалтерських організацій США, Азії, Європи. Федерація Європейських бухгалтерів, яка створюється в 1986 році, вже включає 21 європейську країну, у тому числі й Україну.

Початок процесу гармонізації аудиту пов'язують із створенням в 1977 році Міжнародної Федерації Бухгалтерів (IFAC) зі штаб-квартирою в Нью-Йорку. Метою її створення з'явилася необхідність розробки Міжнародних Стандартів Аудиту, положень про організацію обліку, положень професійної етики аудиторів і т.ін. Ці документи повинні стати основою для розробки країнами нормативних документів з аудиту, які б враховували, як міжнародні вимоги, так і особливості свого національного і економічного розвитку.

1.4. Сутність, цілі і задачі аудиту

Аудит, як частину системи фінансово-економічного контролю, в сучасному його розумінні можна віднести до особливого роду інтелектуальної діяльності. Вона припускає дослідження всіх сторін фінансово-господарської діяльності підприємства, що перевіряється, і висловлення професійної думки аудитора про достовірність і якість складання фінансової звітності. Це достатньо загальне визначення аудиту. Проблема полягає в тому, що і на сьогоднішній день в світі немає єдиного, визнаного всіма країнами, визначення сутності аудиту. І річ не лише в тому, що аудит є достатньо динамічним, постійно змінюється та удосконалюється. При всій схожості основних тенденцій розвитку економіки в різних країнах завжди мають місце специфічні і національні особливості. І саме вони визначають основні вимоги до змісту і задач аудиту в кожній окремій країні.

Так, у Великобританії за визначенням Британського комітету із аудиторської практики, аудит є „незалежним вивченням бухгалтерської звітності підприємства з метою висловлення про неї професійної думки спеціально призначеним аудитором при дотриманні правил, встановлених чинним законодавством”.

Відповідно до Міжнародних стандартів аудиту (МСА), „Аудит – це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник накопичує і оцінює свідчення про інформацію, кількісній оцінці, що піддається, і що відноситься до специфічної господарської системи, щоб визначити і виразити в своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям”. Це ж визначення аудиту прийнято в США, Австралії, Німеччині, Франції, Іспанії та інших країнах.

Сьогодні найбільшої популярності серед зарубіжних економістів набуває визначення аудиту як „процесу зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику для користувачів фінансової звітності”.

В Законі України „Про аудиторську діяльність” аудиту дане наступне визначення: „Аудит – це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів і іншої інформації про фінансово-господарську діяльність суб’єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству і встановленим нормативам”. Це визначення передбачає не тільки більш розширені цілі аудиторської перевірки, але і, як наслідок, орієнтацію аудиторів на проведення підтверджуючого аудиту. Проте воно не враховує особливостей аудиту, пов’язаних з виділенням в системі обліку управлінського і фінансового обліку. А саме це передбачає розділення аудиту на фінансовий і управлінський (операційний), прийняті в усьому світі. Проте це стає зрозумілим, якщо врахувати, що Закон був прийнятий в 1993 році до введення національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Різниця у визначеннях аудиту викликається і різними підходами (обумовленими, як специфікою розвитку окремих країн, так очікуваннями користувачів інформації фінансової звітності) до того, що вважається об’єктами, метою і задачами аудиту. Аудит в його сьогоднішній практиці настільки різноманітний, що просто неможливо дати повне і в той же час коротке його визначення.

Суспільна потреба в послугах аудиторів, як посередників, які встановлюють достовірність фінансової звітності підприємства, обумовлена багатьма обставинами (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Причини, що обумовлюють суспільну потребу в послугах аудиторів.

Саме це робить такими необхідними послуги аудиторів, як фахівців, що мають необхідні підготовку, кваліфікацію та досвід для перевірки фінансової звітності. Є й ще одна обставина.

Аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність зі здійснення незалежних позаповідомчих перевірок фінансової звітності. Отже, їй властиві (крім власне аудиторських) всі ризики підприємницької діяльності ще й аудитори несуть відповідальність перед користувачами за неякісно виконану роботу. А це значить, що користувач аудиторської інформації має нагоду (при достатніх на те обставинах) частину своєї відповідальності за неправильно прийняте управлінське рішення, засноване на аудиторському висновку, перекласти на аудиторську фірму і одержати певне відшкодування своїх матеріальних втрат.

В умовах ринку підприємства, банки, інвестиційні і страхові компанії вступають у різні договірні та партнерські взаємовідносини (відносини з використання майна, грошових коштів, інших оборотних і необоротних активів, нематеріальних активів). Такі відносини не можуть будуватися тільки на довірі до чесності й сумлінності партнера. Необхідна певна упевненість в стійкості фінансового положення підприємства, його платоспроможності, а таку інформацію можна одержати тільки шляхом аналізу його фінансової звітності. Втім такий аналіз і підтвердження достовірності звітності можуть зробити тільки професійні аудитори.

Розмежування функцій володіння і управління також призводить до того, що у власників (акціонерів) підприємств повинна бути упевненість в сумлінності роботи найманого персоналу, відсутності зловживань, повному відображенні доходів і витрат та правильності формування фінансового результату. Таку впевненість також може дати тільки незалежна і компетентна аудиторська перевірка.

Керівництво крупних акціонерних товариств, корпорацій не в змозі ефективно контролювати діяльність підвідомчих підприємств, менеджерів. З цією метою створюється система внутрішніх аудиторів. В умовах жорсткої конкуренції внутрішні аудитори забезпечують адекватність управління і політики підприємства на всіх його рівнях, високу конкурентоспроможність і прибутковість, достовірність і точність обліку, а також полегшують проведення зовнішнього аудиту.

Виходячи з вищесказаного, можна визначити загальні цілі і задачі, що вирішуються аудиторами при здійсненні різних видів аудиту:

1. Контроль за дотриманням законодавства, нормативних і інструктивних документів, регулюючих правила ведення бухгалтерського обліку і складання звітності, а також принципів оцінки активів, зобов'язань і власного капіталу.

2. Аналіз засновницьких документів, юридичних взаємовідносин і зобов'язань замовника.

3. Достовірність даних балансу:

- ✓ повнота відображення в балансі майна замовника, правильність його оцінки;

- ✓ відповідність даних синтетичного і аналітичного обліку про залишки матеріальних активів, правильність їх оцінки;
- ✓ достовірність даних про наявність необоротних і нематеріальних активів, їх приналежність підприємству і правильність оцінки;
- ✓ повноту і правильність оцінки в балансі дебіторської і кредиторської заборгованості.

4. Достовірність даних Звіту про фінансові результати та використання прибутку:

- ✓ правильність, повнота і точність відображення в обліку і звітності витрат і доходів підприємства;
- ✓ дотримання принципів формування доходів та витрат в обліку та звітності підприємства;
- ✓ точність визначення фінансового результату роботи підприємства.

5. Достовірність даних про чистий прибуток підприємства, його розподіл і використання.

Користувачів інформації аудиторського висновку цікавлять також питання фінансового стану підприємства, як за минулий звітний період, так і прогнози на майбутнє. Тому аудитор повинен провести аналіз фінансової стійкості і платоспроможності підприємства, що перевіряється.

1.5. Види аудиту. Аудиторські послуги

Перехід до системно-орієнтованого аудиту не тільки змінив і удосконалив методику аудиту, відбувається переосмислення цілей, задач і напрямів роботи аудиторів. Це знайшло своє відображення в значному розширенні обсягів та видів аудиторської діяльності. Аудиторські фірми почали надавати більше уваги консультаційній діяльності, не обмежуючись безпосередньо аудиторськими перевітками. Можливо, саме це послужило причиною того, що і сьогодні немає єдиного, що приймається всіма фахівцями, визначення аудиту.

На сьогоднішній день не існує загально визнаної науково-обґрунтованої класифікації видів аудиту, хоча в усьому світі під поняттям „аудит” вже розуміють не тільки аудиторську перевірку достовірності фінансової звітності підприємства. Можна виділити наступні, що частіше використовуються і визнаються більшістю учених і економістів, ознаки класифікації видів аудиту (таблиця 1.4).

Діяльність аудиторських фірм в усьому світі сьогодні достатньо різнопланова і охоплює значний круг питань фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів. Це визнано всіма. Розбіжності викликають тільки визначення і класифікація різних видів діяльності аудиторських фірм, що використовуються в різних країнах.

Таблиця 1.4. - Класифікація видів аудиту

Кваліфікаційна ознака	Види аудиту
За формою здійснення	- зовнішній - внутрішній
Залежно від об'єкту контролю	- первинний - узгоджений
Залежно від обов'язковості проведення	- обов'язковий - ініціативний
Залежно від об'єкту контролю	- спеціальний - управлінський - фінансовий - екологічний - на відповідність
За формою здійснення	- зовнішній - внутрішній

Зовнішній аудит проводиться незалежним аудитором або аудиторською фірмою. При цьому незалежність аудитора від замовника (відсутність у аудитора особистих або майнових інтересів на підприємстві, що перевіряється) є головною відмінною ознакою незалежного аудиту.

Результатом проведення зовнішнього аудиту є аудиторський висновок, що містить думку аудитора з питань, що перевіряються. Зовнішній аудитор робить звіт перед замовником і результати його роботи (аудиторський висновок) є загальнодоступними для широкого круга користувачів (податкові органи, партнери по бізнесу, комерційні банки, потенційні партнери і інвестори і т.ін.).

Внутрішній аудит є невід'ємним елементом і складовою частиною системи внутрішнього контролю на підприємстві. Він здійснюється спеціальним структурним підрозділом підприємства, працівники якого підкоряються безпосередньо керівнику підприємства (таким чином забезпечується об'єктивність і незалежність висновків внутрішніх аудиторів за наслідками перевірок).

Наявність служби внутрішніх аудиторів характерна для великих підприємств, де для керівництва стає неможливим особистий повсякденний контроль діяльності не тільки самих підрозділів підприємства, але і його середньої управлінської ланки. В багатьох країнах внутрішніх аудиторів розглядають як консультантів керівництва з економічних питань.

Внутрішній і зовнішній аудит доповнюють один одного, взаємно використовують в своїй роботі результати іншого аудитора, але в той же час між ними є істотні відмінності.

Фінансовий аудит є перевіркою фінансової звітності підприємства з метою визначення її достовірності та відповідності встановленим критеріям і прийнятим положенням ведення бухгалтерського обліку.

Спеціальний аудит – це перевірка конкретних питань в діяльності господарюючого суб'єкта. Метою проведення спеціального аудиту є перевірка дотримання певних процедур, норм і правил для підтвердження законності і ефективності діяльності як підприємства в цілому, так і його структурних підрозділів, а також окремих питань фінансової і виробничої діяльності.

Результатом спеціального аудиту є розробка рекомендацій по вдосконаленню фінансово-господарської діяльності підприємства.

В рамках спеціального аудиту розрізняють такі види аудиту (рис. 1.11).

Аудит економічної ефективності діяльності підприємства, який передбачає незалежну експертизу і аналіз можливих недоліків в роботі підприємства, що з'явилися слідством неправильних управлінських рішень.

Аудит виробничої діяльності, який передбачає оцінку та співставлення фактичних витрат підприємства та одержаних кінцевих фінансових результатів. Його мета – сприяти збільшенню випуску продукції при одночасному зниженні її собівартості. Результатом аудиту є конкретні пропозиції аудитора зі зниження собівартості та підвищення рентабельності підприємства.

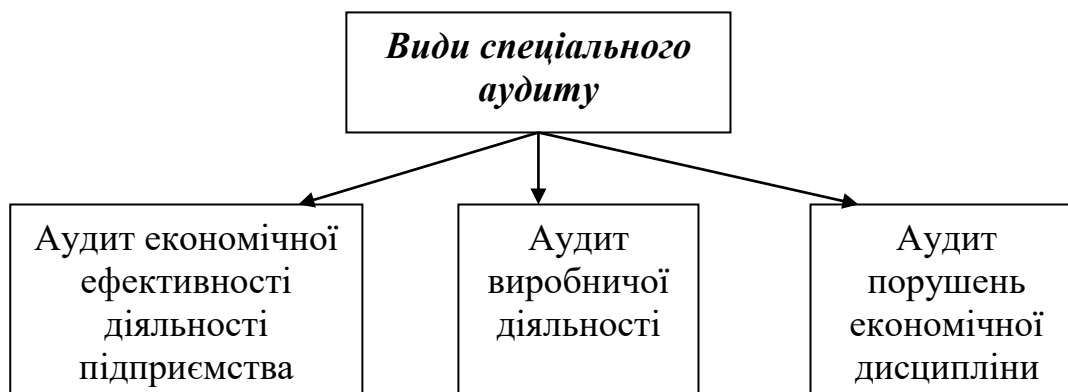

Рис. 1.11. Види аудиту в рамках спеціального аудиту.

Аудит порушень економічної дисципліни. Достатньо трудомісткий вид аудиту. Передбачає вивчення основних напрямів фінансово-економічного розвитку підприємства або галузі. В результаті оцінки аудитор схвалює або не схвалює їх, дає прогнози можливих фінансових наслідків прийнятих управлінських рішень за напрямками розвитку підприємства або галузі.

Спеціальний аудит називають ще **управлінським або операційним**. В світовій практиці **операційний** аудит може здійснюватися, як внутрішніми, так і зовнішніми аудиторами. Але якість його проведення і рівень рекомендацій за наслідками перевірок, звичайно ж, вище при залученні зовнішніх аудиторів. Це пов'язано не тільки з більш високим рівнем їх професіоналізму (в більшості випадків), але, значною мірою, обумовлено наявністю більш різносторонньої і обширної інформації (доступу до неї) одержаної зовнішніми аудиторами в результаті перевірок інших аналогічних підприємств.

Управлінський аудит. В зарубіжній економічній літературі цьому виду аудиту надається достатньо велика увага, але різними авторами пропонуються

різні тлумачення цього поняття. Так, відомий американський вчений Джек К. Робертсон не робить відмінності між термінами „управлінський аудит” і „операційний аудит”. При цьому мається на увазі „вивчення аудитором операцій компанії з метою розробки рекомендацій з питань економного і ефективного використання їх ресурсів, прийняття управлінських рішень відповідно до цілей і напрямів діяльності підприємства”.

Інші автори віддають перевагу терміну „управлінський аудит” або „аудит господарської діяльності”. Український вчений В. Рудницький [48,49] обґрунтовує перевагу використання терміну „управлінський аудит” виходячи з таких причин:

- аудиторський контроль є невід'ємною функцією управління;
- користувачами інформації даного виду аудиту є тільки працівники управління конкретного підприємства;
- функцією управлінського аудиту є не тільки поточний контроль за господарськими операціями, але і прогнозування, аналіз інших функцій управління господарською діяльністю.

З урахуванням цього автор дає таке визначення призначенню і функціям управлінського аудиту: „це процес вивчення і оцінки господарських явищ і фактів з метою надання рекомендацій управлінській ланці господарюючого суб'єкта з питань економного і ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, досягнення кінцевого результату і програмних цілей”.

В практичній діяльності зарубіжних країн управлінський аудит здійснюють, як правило, внутрішні аудитори. Послугами зовнішніх аудиторів для виконання управлінського аудиту користуються тільки у тому випадку, коли на підприємстві відсутня власна служба внутрішніх аудиторів.

Екологічний аудит став окремим видом аудиту достатньо недавно (в порівнянні з іншими видами аудиту). Причиною його появи стала необхідність вживання заходів (на рівні як окремих підприємств, так і держав в цілому), що сприяли б розумному використанню природних ресурсів, запобіганню екологічного неблагополуччя в світі.

Складність сучасних екологічних проблем викликає необхідність використання саме аудиторського підходу до їх дослідження.

По-перше, в таких умовах забезпечується високий рівень проведення системних досліджень при оцінці екологічних проблем. Аудитори можуть не розбиратися в тих або інших технологічних тонкощах, але аудиторська фірма має право запросити потрібних фахівців в вузькій області та координувати роботу експертів різних профілів.

По-друге, в аудиторському підході пріоритет надається критеріям незалежності і об'єктивності при проведенні досліджень і формуванні думок і висновків.

Одним з основних напрямків екологічної роботи аудиторів є аналіз відповідності діяльності економічного суб'єкта діючим нормативним вимогам з екологічної безпеки виробництва. До них відносяться: нормативи прямої або

непрямої дії на оточуюче середовище, гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин і рівнів шуму, випромінювання, вібрації і т.ін.

Необхідно також підкреслити, що і в даному випадку результатом роботи аудиторів буде не стільки констатація сьогоденного стану напрямів екологічної безпеки на досліджуваному підприємстві, скільки прогнозна інформація розвитку бізнесу підприємства та його подальшої відповідності нормативно-правовим актам.

Аудит на відповідність полягає в аналізі певної інформації про стан фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта з метою визначення її відповідності чинним нормативно-правовим актам або іншим документам.

Якщо такі умови, наприклад, правила внутрішнього контролю, встановлені адміністрацією підприємства, то цей вид аудиту здійснюється працівниками підрозділу внутрішніх аудиторів.

Певні вимоги або умови можуть містити різні господарські договори підприємства з партнерами по бізнесу, комерційними банками, страховими компаніями. В цьому випадку від повноти, своєчасності та сумлінності виконання умов контрактів однією стороною можуть серйозно залежати дії іншої сторони. Наприклад, це може стосуватися умов кредитування підприємства комерційним банком (цільове використання наданого кредиту, вимога підтримки певного співвідношення між оборотним капіталом і короткостроковими зобов'язаннями, вимога наявності у підприємства певної величини товарних запасів і т.ін.). В цьому випадку такий вид аудиту може проводитися разом з аудитом фінансових результатів або за наполяганням зацікавленої сторони.

Аудит на відповідність вимогам, встановленими державними актами, проводиться ревізорами, що працюють у відповідному державному контролюючому органі.

У багатьох випадках головною метою аудиту на відповідність є перевірка фінансового стану підприємства, підтвердження достовірності показників звітності й інших показників відповідно до вимог законодавства. В процесі такого аудиту аудитори повинні керуватися положеннями Законів України „Про цінні папери і фондову біржу”, „Про банкрутство”, іншими актами, а також процедурами і правилами, що встановлені для персоналу підприємства адміністрацією або вищестоящим керівництвом.

Обов'язковий аудит проводиться у випадках, встановлених чинним законодавством. Цікаво, що класифікацію аудиту за принципом обов'язковості розглядають в літературі переважно тільки українські вчені. Зарубіжні автори не надають значення такій класифікації, враховуючи те, що в більшості країн світу аудит фінансової звітності є обов'язковим для всіх економічних суб'єктів.

Обсяг і порядок проведення обов'язкового аудиту регламентуються законодавчими нормами. Той факт, що необхідність аудиту у ряді випадків встановлена актами законодавства, а не бажанням керівників економічних суб'єктів, має як свої причини, так і певні наслідки і для аудиторів, що проводять обов'язковий аудит, так і для самих економічних суб'єктів.

Рис. 1.12. Загальні мета та завдання різних видів аудиту.

Причинами проведення обов'язкового аудиту можуть бути:

- ✓ робота суб'єктів із значними грошовими коштами юридичних і фізичних осіб (комерційні банки, страхові компанії, інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди, відкриті акціонерні товариства);
- ✓ приватизація економічного суб'єкта;
- ✓ проведення заходів щодо визнання економічного суб'єкта банкрутом;
- ✓ за дорученням державних і правоохоронних органів.

Ініціативний (добровільний) аудит здійснюється за рішенням економічного суб'єкта на основі договорів з аудитором або аудиторською фірмою. Умови проведення такого аудиту (терміни, цілі, характер, обсяг, оплата) визначаються за погодженням сторін (аудитор і замовник).

Первинний аудит проводиться аудиторською фірмою (аудитором) вперше для даного клієнта. Це істотно збільшує ризик і трудомісткість аудиту, оскільки аудитори не мають в своєму розпорядженні необхідної інформації про особливості діяльності клієнта, наявність і ефективність функціонування систем роботи і контролю підприємства.

Узгоджений (повторний) аудит здійснюється аудиторською фірмою (аудитором) повторно або регулярно і ґрунтується на знаннях специфіки діяльності клієнта, його позитивних і негативних сторін в організації систем бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Практика зарубіжного аудиту віддає перевагу проведенню узгодженого аудиту. Така співпраця зручна і аудиторам, які мають нагоду детально вивчити особливості діяльності клієнта, і клієнту, який одержує висококваліфіковану, усесторонню, засновану на багаторічній співпраці допомогу і оцінку. Загальна мета та завдання різних видів аудиту представлені на рис. 1.12.

Проте події (банкрутство енергетичного гіганта американської корпорації “Енрон” і потім корпорації “Велдком” – одного з найбільших операторів телефонної телекомунікації), що відбулися в 2002 р., серйозно підірвали впевненість світової спільноти в розумності і доцільності проведення злагодженого аудиту.

Як з'ясувалося, в корпораціях практикувалися приписки, результатом яких було значне завищення їх фактичних доходів. Викривлені цифри вимірювалися мільярдами доларів. На ділі ж реальні борги корпорацій майже на порядок перевищували наявний прибуток. Все це стало можливим не без участі аудиторських фірм, які в змові з керівництвом фірм багато років підтверджували „липові” дані фінансової звітності.

Тому сьогодні з метою посилення різних механізмів контролю за якістю і достовірністю обліково-фінансової інформації на Заході обговорюються серйозні зміни в організації і методиці аудиторської діяльності. Пропонується:

- повне відокремлення аудиторського бізнесу від надання консультаційних послуг;
- введення принципу обов'язкової ротації аудиторських фірм (неможливість перевірки одного і того ж клієнта однією аудиторською фірмою двічі підряд) для корпорацій і навіть більш дрібних підприємств.

Такі пропозиції мають і позитивні і негативні сторони. До числа негативних наслідків введення ротації аудиторських фірм можна віднести наступні:

- можливий певний відтік клієнтів аудиторських фірм особливо відносно кількості ініціативних перевірок і за консалтинговою підтримкою. В цих випадках виникає вірогідність порушення конфіденційної інформації клієнтів, оскільки вважається більш надійним захистом від розголошення конфіденційної інформації наявність довгострокових договірних відносин між аудиторською фірмою і клієнтом. А принцип ротації не сприяє стабільному продовженню співпраці сторін.

- примусова ротація може привести до певного подорожчання перевірок, оскільки кожна аудиторська фірма, яка вперше приходиться на підприємство, буде вимушена починати перевірку „з нуля”, тобто з початкового вивчення особливостей бізнесу клієнта, що потребуватиме додаткових витрат часу, праці і збільшить оплату аудиторських послуг.

- обов'язкова ротація може внести порушення в механізм нормальної ринкової конкуренції аудиторських фірм в боротьбі за клієнта;

- ротація навряд чи сприятиме посиленню мотивації аудиторських фірм в проведенні якісних, раціонально організованих перевірок, адже не потрібно буде справляти на клієнта сприятливе враження, щоб стати його постійним партнером.

В діяльності аудиторів і аудиторських фірм сьогодні робиться значний акцент на надання аудиторських послуг. Вони можуть поєднуватися з проведенням аудиту бухгалтерської звітності або бути спеціальною метою аудиту. До послуг аудиторських фірм відносяться:

- ✓ поточна перевірка ведення бухгалтерського обліку і складання звітності;
- ✓ надання допомоги в постановці і організації бухгалтерського обліку;
- ✓ надання допомоги у веденні податкового обліку і проведення консультацій з питань оподаткування, а також здійснення контролю нарахування і сплати податків і інших обов'язкових платежів;
- ✓ аналіз результатів фінансово-господарської діяльності;
- ✓ консультації з питань права, маркетингу, менеджменту;
- ✓ розробка засновницьких документів;
- ✓ проведення управлінського аудиту, тобто дослідження питань формування витрат за місцями їх виникнення та зниження собівартості виробництва продукції;
- ✓ інформаційне обслуговування клієнтів;
- ✓ оцінка економічних і інвестиційних проектів, економічної безпеки систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю економічного суб'єкта;
- ✓ представлення за дорученням інтересів економічного суб'єкта перед третіми особами;
- ✓ проведення семінарів, підвищення кваліфікації і навчання персоналу економічного суб'єкта;

- ✓ наукова розробка і видання методичних рекомендацій та рекомендацій з бухгалтерського обліку, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності, аудиту, господарського права;
- ✓ комп'ютеризація бухгалтерського обліку, складання звітності, аналіз господарської діяльності.

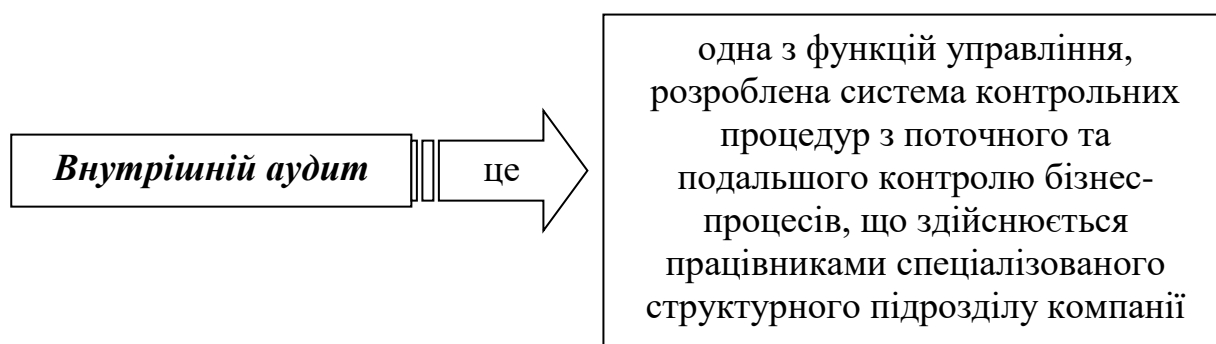
Контрольні питання

1. Що таке фінансово-економічний контроль?
2. Схема побудови органів фінансового контролю в країнах ринкової економіки.
3. Сутність аудиторського контролю і його цілі.
4. Історія виникнення аудиту в світовій практиці.
5. Чинники, які визначають необхідність аудиту в ринковій економіці.
6. Назвіть етапи розвитку аудиту в світовій практиці.
7. Особливості методики проведення підтверджуючого аудиту.
8. Завдяки чому став можливим перехід до системно-орієнтованого аудиту?
9. Особливості методики проведення системно-орієнтованого аудиту.
10. Особливості методики проведення аудиту, що базується на ризику.
11. Задачі, які стоять перед аудиторською перевіркою.
12. Види аудиту.
13. Цілі і види спеціального аудиту.
14. Поняття управлінського аудиту.
15. Цілі і призначення проведення екологічного аудиту.
16. Характеристика аудиту на відповідність.
17. Характеристика обов'язкового та ініціативного аудиту.
18. Відмінності між первинним і узгодженим аудитом.
19. Види аудиторських послуг.

Розділ 2. Внутрішній аудит: особливості методології та організації проведення

2.1. Поняття, призначення та принципи внутрішнього аудиту

В умовах корпоратизації та акціонування підприємств внутрішній аудит стає одним з основних інструментів підвищення ефективності управління підприємствами різних організаційно-правових форм і особливо акціонерних товариств. Питання сутності, призначення, методології та організації внутрішнього аудиту найбільш повно у вітчизняній економічній літературі розкрив В. Рудницький [50]. Необхідність створення служби внутрішнього аудиту продиктована тим, що власник або керівник хоче знати про реальний стан справ на підприємстві.

Загалом можна сказати, що передумовами створення служби внутрішніх аудиторів в крупних компаніях стали такі чинники:

- ❖ адміністрація компанії розробляє політику і процедури роботи фірми, але персонал може з тих або інших причин не завжди їх розуміти, або виконувати;
- ❖ верхня ланка управління не займається безпосередньо контролем повсякденної діяльності підприємства, у зв'язку з чим вона відчуває потребу в інформації, яка формується на більш низькому рівні;
- ❖ менеджери не мають достатнього часу, щоб перевірити виконання завдань, і часто не володіють специфічними інструментами такої перевірки, тому вони не можуть своєчасно знайти й виправити недоліки і відхилення;
- ❖ необхідність підвищення інвестиційної привабливості компанії в умовах жорсткої конкуренції за інвестиційні кошти;
- ❖ необхідність забезпечення одноманітності методології обліку та складання фінансової звітності, що використовується всіма відособленими підрозділами компанії;
- ❖ необхідність консолідації контрольних функцій усередині компанії, у тому числі контролю виконання планів і бюджетів;
- ❖ необхідність оптимізації документообігу всередині компанії.

Вирішення вказаних проблем досягається за рахунок здійснення внутрішніми аудиторами вертикального зв'язку між керівництвом і

структурними підрозділами. За результатами перевірок, що проводяться, внутрішні аудитори дають керівництву інформацію про якість виконання раніше прийнятих управлінських (у тому числі й економічних) рішень, що, у свою чергу, служить основою для прийняття подальших управлінських рішень.

Таким чином, в рамках внутрішнього аудиту здійснюється не тільки детальний контроль за всіма напрямками господарської діяльності підприємства, але і контроль за політикою та якістю менеджменту. Внутрішні аудитори забезпечують захист від помилок і зловживань, визначають „зони ризику” і визначають можливості усунення майбутніх недоліків або недочет, допомагають ідентифікувати й „посилити” слабкі сторони у системах управління економічного суб’єкта.

Основним правилом, що регулює процедуру організації і функціонування внутрішнього аудиту, повинно бути наступне: сума витрат на організацію та підтримку роботи служби внутрішніх аудиторів не повинна перевищувати очікуваних в даний період збитків внаслідок його слабкості.

Під *внутрішнім аудитом* слід розуміти організовану на підприємстві на користь його власників і регламентовану його внутрішніми документами систему контролю за дотриманням встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку та надійністю функціонування системи внутрішнього контролю.

В країнах з розвиненим державним апаратом проблемам аудиту, у тому числі внутрішнього, надається багато уваги. Виникнення професії внутрішніх аудиторів історично пов’язується із створенням в 1941 р. національної організації внутрішніх аудиторів США – Інституту внутрішніх аудиторів. Його організація була викликана необхідністю представляти професію внутрішніх аудиторів і забезпечувати загальноосвітню діяльність і норми професійної практики внутрішнього аудиту. Інститут прийняв девіз: прогрес через партнерство.

Свою діяльність інститут будує на базі загальних професійних знань внутрішніх аудиторів, програми безперервного професійного розвитку, економічного кодексу, професійних норм і сертифікації.

Інститут визнаний авторитетом в професійному світі внутрішніх аудиторів і налічує 35 тис. членів, що працюють у сфері бізнесу, промисловості, освіти і управління більш ніж в 100 країнах.

Сьогодні існує міжнародна організація вищих інститутів контролю (International Organization Supreme Audit Institutions), а також Інститут внутрішніх аудиторів (I.I.A.).

В нашій країні в жовтні 2000 р. також створений Інститут внутрішніх аудиторів (ВЕРБА). Перед ним стоять наступні важливі задачі:

- дати наукове обґрунтування внутрішнього аудиту як соціального явища;
- законодавчо закріпити положення професії внутрішнього аудитора на ринку трудових ресурсів України.

Внутрішній аудит повинен виконувати ряд поставлених керівництвом економічного суб’єкта задач (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Функції, що виконують внутрішні аудитори підприємства.

Окрім завдань контрольного характеру внутрішні аудитори повинні розв'язувати завдання економічної діагностики, розробки фінансової стратегії, маркетингових досліджень, управлінського консультування, оцінки рентабельності комерційних угод тощо. У цьому випадку потрібно розглядати діяльність внутрішнього аудиту як сукупність аудиторських послуг, що здійснюються за вимогою керівництва економічного суб'єкта у зв'язку з потребами управління. Отже, внутрішній аудит повинен виконувати роль діагностичного засобу в управлінні господарською діяльністю економічного суб'єкта.

Відсутність єдиних стандартів діяльності внутрішніх аудиторів підприємств змушує фахівців служб внутрішнього аудиту використовувати зарубіжний досвід проведення внутрішнього аудиту. У деяких керівників може виникнути питання про доцільність створення відділу внутрішнього аудиту, оскільки звітність багатьох підприємств і без того підлягає обов'язковій перевірці. Для того, щоб дати відповідь на це питання, а також для кращого розуміння значення задач внутрішнього аудиту необхідно розглянути відмінності між внутрішнім і зовнішнім аудитом (таблиця 2.1) [50].

Таблиця 2.1. - Відмінності між внутрішнім і зовнішнім аудитом

Ознака	Внутрішній аудит	Зовнішній аудит
Мета і задачі	Визначає керівництво підприємства	Визначають договором
Замовник	Керівництво підприємства	Власники (акціонери)
Види послуг	Визначає керівництво підприємства, виходячи з потреб управління	Визначають договором на аудиторські послуги
Об'єкти аудиту	Залежать тільки від господарсько-фінансової діяльності підприємства, визначає керівник	Залежать від господарсько-фінансової діяльності суб'єктів перевірки, визначають договором
Характер діяльності	Виконавча діяльність	Підприємницька діяльність
Суб'єкти аудиту	Штатні працівники підприємства	Незалежні аудитори
Регламентация аудиту	Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту; внутрішні положення	Регламентований Законом “Про аудиторську діяльність”; міжнародними і національними нормативами
Кваліфікація	Вища або середня освіта	Вища освіта і наявність сертифікату аудитора
Відповідальність	Перед керівництвом підприємства	Перед замовником і перед третіми особами
Наявність ризику	Ризик бізнесу підприємства, втрати репутації	Ризик бізнесу аудиторської фірми, аудиторський ризик
Надання звітності	Керівництву підприємства	Замовнику (власнику, акціонерам), може бути опублікована
Зміст і форма звіту	Акт перевірки й інші звітні документи, визначає керівництво підприємства	Аудиторський висновок за формою і змістом повинен відповідати вимогам АПУ; інші форми звітності погоджують між аудитором і замовником
Періодичність, частота	Працюють в постійному контакті з бухгалтерією й іншими економічними службами	Працюють одноразово, як правило, після закінчення звітного року
Залежність	Внутрішній аудит повинен бути незалежним від суб'єкта господарювання, який ревізується тільки організаційно, а в цілому він задовольняє потреби керівника даної господарської системи і одержує від нього заробітну платню	Повинен бути незалежним від клієнта не тільки організаційно але і в матеріальному відношенні

Ми бачимо, що внутрішній аудит має іншу природу, зміст, призначення і організацію в порівнянні із зовнішнім. Тому можна зробити висновок, що потреба в обов'язковій зовнішній аудиторській перевірці не виключає необхідності створення на підприємстві мобільної і ефективної служби

внутрішніх аудиторів. Використання знань і досвіду внутрішніх аудиторів для виявлення внутрішніх резервів компанії, визначення пріоритетних напрямів її розвитку, оцінки ризиків і управління дозволяє підвищити фінансову стійкість і конкурентоспроможність компанії.

Ознаки відмінностей внутрішнього і зовнішнього аудитів дозволяють не тільки глибше вникнути в сутність даних видів аудиту, а і визначити основні принципи діяльності внутрішніх аудиторів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Основні принципи діяльності служби внутрішніх аудиторів.

Кожен внутрішній аудитор повинен бути незалежним в своїх думках, як від своїх колег, включаючи, як головного внутрішнього аудитора, так і керівників об'єктів, що перевіряються. Незалежність від тих, кого перевіряєш допомагає внутрішнім аудиторам здійснювати аудит неупереджено і виражати об'єктивну думку.

Принцип об'єктивності безпосередньо пов'язаний з принципом незалежності. Об'єктивність вимагає, щоб внутрішні аудитори виконували свою роботу незалежно, кваліфіковано і чесно. При складанні звітів про результати перевірок внутрішній аудитор повинен чітко відділяти факти від домислів.

Кожне підприємство необхідно розглядати як окрему господарську одиницю, відокремлену від своїх власників і інших підприємств. Тому для організації роботи внутрішніх аудиторів важливим є принцип цілісності (автономності).

Внутрішньому аудитору потрібно мати спеціальні теоретичні знання і практичний досвід, щоб перевірки були виконані на високому професійному

рівні. Аудитор повинен добре володіти прийомами і методами аудиту та бути компетентним в усіх питаннях бухгалтерського обліку, економічного аналізу, фінансів, податків, господарського права і т.ін.

Внутрішні аудитори мають доступ до всієї інформації, що стосується діяльності підприємства. Тож вони повинні зберігати в таємниці інформацію, одержану в процесі їх роботи, тобто не розголошувати її третій стороні (принцип конфіденційності).

Для правильної організації внутрішнього аудиту важливе значення має детальне документування аудитором результатів своїх перевірок (принцип документації). Це є важливим доказом виконання аудиторської перевірки відповідно до основних аудиторських процедур.

Важливим етапом роботи внутрішнього аудитора є обґрунтоване планування проведення перевірок. Внутрішній аудитор зобов'язаний спланувати свою роботу так, щоб правильно і своєчасно завершити аудиторську перевірку. Плани складають з урахуванням бізнесу підприємства, його облікової системи і діючого внутрішнього контролю. В планах внутрішнього аудиту розкривають зміст перевірки, час проведення, називають виконавців, деталізують аудиторські процедури.

Приведені вище принципи засновані на принципах проведення зовнішнього аудиту, визначених в Міжнародних стандартах аудиту, з урахуванням особливостей і специфіки проведення внутрішнього аудиту.

Обширність і різноплановість задач, які повинна вирішувати служба внутрішніх аудиторів, припускає надання їм і певних, достатньо широких повноважень. Як правило, в світовій практиці служба внутрішніх аудиторів має наступні права:

- мати необмежений доступ в усі приміщення підприємства і до будь-якої інформації, що стосується діяльності підприємства;
- самостійно визначати і планувати терміни, напрямки, обсяги, задачі та інформаційну базу перевірок, що проводяться;
- одержувати усні і письмові роз'яснення від працівників підприємства і керівників підрозділів, що перевіряються;
- визначати відповідність операцій, здійснюваних підрозділами підприємства, чинним законодавчим і нормативним актам, а також політиці підприємства, визначеній загальними цілями діяльності підприємства;
- перевіряти своєчасність, відповідність і повноту виконання управлінських рішень, які приймаються керівництвом підприємства;
- визначати доцільність комплектації штату структурних підрозділів і розподілу обов'язків між окремими працівниками, виходячи з цілей і обсягів діяльності підприємства, оцінювати рівень і якість їх роботи і давати при необхідності рекомендації керівництву підприємства з усунення від виконання службових обов'язків окремих працівників;
- привертати у разі потреби для виконання необхідних контрольних процедур співробітників інших структурних підрозділів.

2.2. Стандарти внутрішнього аудиту

Наукове обґрунтування внутрішнього аудиту припускає, зокрема, розробку етики і стандартів внутрішнього аудиту. Стандарти впроваджуються з метою регулювання роботи служби внутрішнього аудиту по відношенню до виконання покладених на неї функціональних обов'язків. Розробкою стандартів на міжнародному рівні займається І.І.А. В світовій практиці з 1 січня 2002 року введені в дію розроблені в 1941 р. і змінені І.І.А. Професійні стандарти внутрішнього аудиту (рис. 2.3).

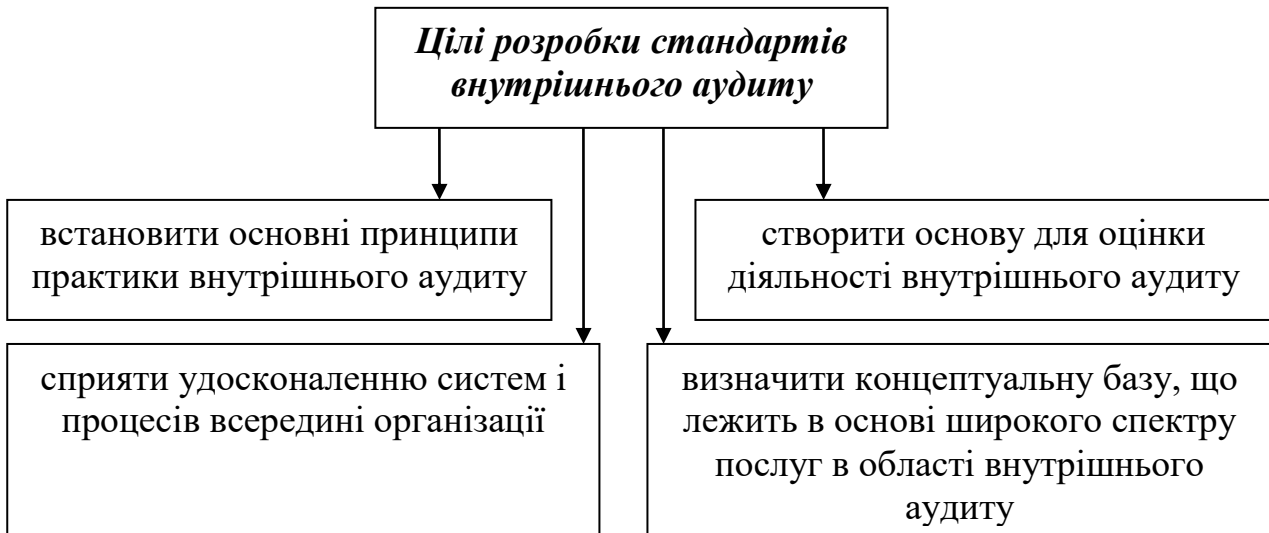

Рис. 2.3. Цілі розробки та впровадження в світовій практиці стандартів внутрішнього аудиту.

В цих стандартах загальноприйняті вимоги до аудиторської діяльності скореговані з урахуванням специфіки внутрішнього аудиту. Стандарти професійної практики мають рекомендаційний характер, оскільки внутрішній аудит - це внутрішня справа підприємства, а в умовах ринкової економіки втручання в діяльність економічних суб'єктів взагалі обмежене. Проте, відповідність діяльності служби внутрішнього аудиту стандартам Інституту внутрішніх аудиторів використовують як загальноприйнятий критерій оцінювання.

Весь комплекс стандартів розділений на п'ять розділів, в яких визначені основні концепції внутрішнього аудиту. Кожен з п'яти розділів містить один загальний стандарт, який конкретизується в спеціальних стандартах. Так, перший розділ стандарту 100 „Незалежність” містить загальний стандарт: внутрішні аудитори повинні бути незалежними від структурного підрозділу, який вони перевіряють. Самі ж вимоги, виконання яких забезпечує незалежність внутрішніх аудиторів, розкриваються в директивах двох інших спеціальних стандартів:

110 „Організаційний статус”: для ефективного виконання аудиторських завдань необхідний відповідний організаційний статус відділу внутрішніх аудиторів;

120 „Об'єктивність”: в процесі здійснення аудиту внутрішнім аудиторам слід дотримуватися принципу об'єктивності.

Сферу внутрішнього аудиту характеризують наступні стандарти:

310 „Достовірність і повнота інформації”

330 „Збереження активів”

340 „Раціональність і ефективність використання ресурсів”

350 „Досягнення цілей операційної діяльності і програм”.

Як бачимо, окрім перевірки правильності відображення фінансово-господарської діяльності підприємства в системі обліку і забезпечення збереження товарно-матеріальних цінностей, внутрішні аудитори в світовій практиці активно притягуються до оцінки ефективності використання ресурсів підприємства та контролю дотримання законодавчих і нормативних вимог в процесі господарювання. Вказані напрямки діяльності внутрішніх аудиторів класифікуються в міжнародній практиці як аудит на відповідність і управлінський аудит.

Періодично вимоги стандартів змінюються і обновлюються в Положеннях про стандарти внутрішнього аудиту. На сьогодні Інститут внутрішніх аудиторів прийняв 18 таких положень (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2. - Перелік положень про стандарти внутрішнього аудиту

№	Назва положення	Дата ухвалення
SIAS 1	Контроль: концепції і відповідальність	1983 Липень
SIAS 2	Надання результатів	1983 Липень
SIAS 3	Попередження, виявлення, розслідування і повідомлення про шахрайство	1985 Травень
SIAS 4	Підтвердження якості	1986 Листопад
SIAS 5	Взаємостосунки внутрішніх і зовнішніх аудиторів	1987 Червень
SIAS 6	Робочі документи аудитора	1987 Грудень
SIAS 7	Зв'язок з Радою директорів	1989 Червень
SIAS 8	Аналітичні аудиторські процедури	1991 Грудень
SIAS 9	Оцінка ризику	1991 Грудень
SIAS 10	Оцінка досягнення поставленої мети операції або програм	1991 Грудень
SIAS 11	Узагальнений звіт	1992 Грудень
SIAS 12	Планування аудиту	1992 Грудень
SIAS 13	Впровадження результатів аудиту	1993 Березень
SIAS 14	Глосарій	1995 Грудень
SIAS 15	Контроль	1996 Грудень
SIAS 16	Аудит відповідності політиці, планам, процедурам, законам, нормативам і контрактам	1997 Квітня
SIAS 17	Оцінка діяльності зовнішніх аудиторів	1997 Квітень
SIAS 18	Використання роботи зовнішніх експертів	1997 Грудень

В Україні розвиток внутрішнього аудиту і, відповідно, розробка методології і принципів його функціонування, здійснюється, на жаль, достатньо повільно. Певним кроком вперед на шляху розвитку внутрішнього аудиту в Україні є Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України від 20.03.98 р. № 114. На підставі міжнародних стандартів внутрішнього аудиту НБУ розроблені і впроваджені Національні стандарти внутрішнього аудиту в банках, які знайшли відображення в Методичних вказівках з використання стандартів внутрішнього аудиту в комерційних банках України (від 20.07.99 р. № 358).

2.3. Організація і об'єкти внутрішнього аудиту

Ефективність функціонування служби внутрішніх аудиторів багато в чому залежить від правильної її організації. Завдяки правильній організації процесу внутрішнього аудиту створюються певні організаційні передумови для оптимізації виконання контрольних аудиторських процедур. Організація внутрішнього аудиту повинна визначатися як основними принципами внутрішнього аудиту, так і чіткою постановкою цілей створення на конкретному підприємстві служби внутрішніх аудиторів і очікуваних результатів.

Тому при ухваленні рішення про організацію на підприємстві служби внутрішніх аудиторів керівництвом повинні бути визначені:

- конкретні причини, що зумовили необхідність створення служби внутрішніх аудиторів;
- проблеми, що вимагають негайного рішення, а також напрямки і цілі роботи внутрішніх аудиторів;
- функціональне підкорення служби, забезпечення виконання принципів організації роботи внутрішніх аудиторів;
- напрямки інтеграції служби внутрішніх аудиторів з іншими підрозділами підприємства;
- відповідне матеріально-технічне забезпечення роботи внутрішніх аудиторів.

Структура служби внутрішніх аудиторів і її місце на підприємстві багато в чому визначаються тим, наскільки правильно керівництво економічного суб'єкта розуміє роль служби внутрішніх аудиторів в управлінні підприємством, необхідність забезпечення незалежності даного підрозділу.

Незалежність є одним з принципів організації роботи внутрішніх аудиторів, але, на думку більшості зарубіжних і вітчизняних авторів, основоположним принципом. Реалізація контрольних функцій внутрішніх аудиторів повною мірою можлива тільки у разі гарантії їх незалежності від будь-яких видів зовнішнього тиску. Досягти цього можна тільки за рахунок функціонального підкорення внутрішніх аудиторів безпосередньо керівнику підприємства, а в акціонерних суспільствах – раді директорів або збору акціонерів.

Розглянемо етапи створення відділу внутрішнього аудиту. Перш за все, слід розробити Положення про відділ внутрішнього аудиту з визначенням прав і обов'язків всіх працівників, цілей роботи, задач відділу, його організаційної структури і підзвітності. Спеціалізована служба внутрішнього аудиту не може бути одним із структурних підрозділів обліково-фінансової служби. Інакше вона не зможе виконувати роль експерта в оцінці розумності і доцільності організації системи бухгалтерського обліку на підприємстві.

Після цього рекомендується розробити стратегічний план, метою якого є розгляд перспектив розвитку бізнесу відповідно до змін, які відбудуться в діяльності підприємства, в галузі, в економіці в цілому протягом найближчих 3-5 років. Далі слід розробити первинний план аудиту для визначення сфер діяльності, що підлягають перевірці, а також обсяг трудовитрат. Як основний метод планування можуть виступати аналіз вірогідності збитків і модель оцінки ризиків.

Наступним питанням є визначення передбачуваних потреб в співробітниках підрозділу з урахуванням необхідності наявності у них досвіду, кваліфікації, технічних навиків проведення аудиторської діяльності. Рекомендується передбачити при необхідності і навчання співробітників відділу. Крім того, для підвищення ефективності роботи відділу необхідно розробити окремі адміністративні процедури, що визначають бюджет і звітність, штат, перепідготовку персоналу, оцінку роботи відділу.

Організація праці внутрішніх аудиторів передбачає наявність компетентного, заслуговуючого довіри персоналу з чітко визначеними правами, обов'язками і відповідальністю. Відповідальність служби внутрішнього аудиту визначають три основні моменти (рис. 2.4):

Рис. 2.4. Відповідальність служби внутрішнього аудиту.

Загальне керівництво службою внутрішнього аудиту повинен здійснювати начальник, що безпосередньо підкоряється керівнику підприємства. Саме він повинен безпосередньо відповідати за організацію роботи відділу і виконання поставлених перед ним задач.

Повинна бути розроблена структура звітності внутрішніх аудиторів за наслідками перевірок, що проводяться, яка відповідає потребам основних груп клієнтів (ради директорів, правління, вищого і оперативного керівництва, зовнішніх аудиторів), а також порядок і терміни надання ним необхідної інформації.

Крім того, слід розробити проекти планів перевірок на випадок виникнення непередбачених обставин (особливо це стосується правильного розподілу трудових і матеріальних ресурсів).

Виконання всіх перерахованих умов ще не гарантує того, що створений відділ внутрішнього аудиту функціонуватиме ефективно, але це допоможе уникнути стандартних помилок при організації служби внутрішніх аудиторів і ефективно спланувати роботу хоча б на першому етапі.

Внутрішні аудитори мають нагоду проводити доскональну перевірку за напрямками і питаннями, які вимагають значних витрат часу і засобів, або які є достатньо складними в бухгалтерському обліку. Так, господарські операції з надходження, наявності, руху товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, податкові розрахунки і розрахунки з державними фондами соціального страхування, аналіз платоспроможності і фінансового стану підприємства, фінансова звітність за окремі періоди року можуть і повинні бути об'єктами перевірки службою внутрішнього аудиту.

Об'єкти внутрішнього аудиту щодо конкретного підприємства є умовно-постійними. Вони можуть змінюватися в процесі зміни діяльності підприємства, на якому здійснюється внутрішній аудит.

Дослідження об'єктів аудиту здійснюється за допомогою загальнонаукових методів і спеціальних прийомів. Метод аудиту – сукупність прийомів, за допомогою яких оцінюють стан об'єктів аудиту, а методологія – навчання про метод і його методологічні прийоми.

До загальнонаукових методів відносять індукцію, дедукцію, синтез, аналіз, аналогію, конкретизацію, моделювання, класифікацію. Спеціальні прийоми аудиту включають нагляд, опитування, підтвердження, підрахунок, аналітичний огляд і т.ін.

Якщо розглядати метод аудиту як сукупність його методичних прийомів, то в процесі внутрішнього і зовнішнього аудиту можуть використовуватися одні і ті ж методичні прийоми. Але різниця в об'єктах і основних принципах зовнішнього і внутрішнього аудиту має певний вплив на їх методологію, яка виражається у формуванні і використанні аудиторських процедур. Наприклад: зовнішній аудитор, враховуючи принцип істотності, може помилку в 100 грн. не брати до уваги, оскільки це не має істотного впливу на достовірність фінансової звітності. Для внутрішнього аудитора така помилка говорить про ненадійність системи обліку, і він зобов'язаний провести додаткові процедури контролю.

Формування методології внутрішнього аудиту базується на загальноприйнятих його принципах. Одним з основних методологічних принципів є принцип доведення. Доведення означає складання свідоцтва – матеріального носія доказу – документа, де зафіксована інформація, яка призначена для доказу в часі і просторі господарського факту.

Також, аудит можна розглядати як процес пізнання, розділивши його на три стадії: початкову, дослідницьку, завершальну. Кожній з цих стадій характерні свої етапи роботи в залежності від виду перевірки, об'єкту, цілей перевірки.

На початковій стадії внутрішній аудитор вивчає стан економіки підприємства, зміни, які відбулися за поточний період, визначає і конкретизує об'єкти контролю, розробляє план і програму внутрішнього аудиту. Складовими елементами на цій стадії є: опитування, бесіда, аналітичний огляд, вивчення і т.ін.

На дослідницькій стадії внутрішнього аудиту шляхом виконання аудиторських процедур здійснюють збір доказів щодо об'єктів аудиту. Для цього використовують такі прийоми, як: документальна перевірка, вибіркова перевірка, анкетування, тестування, інвентаризація, контрольні виміри, технологічний контроль, підрахунок.

На завершальній стадії внутрішнього аудиту здійснюють оцінку і аналіз одержаних доказів, угруповання і систематизацію виявлених недоліків, узагальнення матеріалів перевірки і складання звіту (акту). Проводиться обговорення результатів перевірок внутрішнього аудиту з керівництвом підприємства, розробляються заходи за результатами перевірки. На цій стадії частіше всього використовують такі елементи методу аудиту: угруповання, систематизацію, оцінку, узагальнення.

Організацію внутрішнього аудиту на конкретному підприємстві слід проводити враховуючі певні чинники (рис. 2.5).

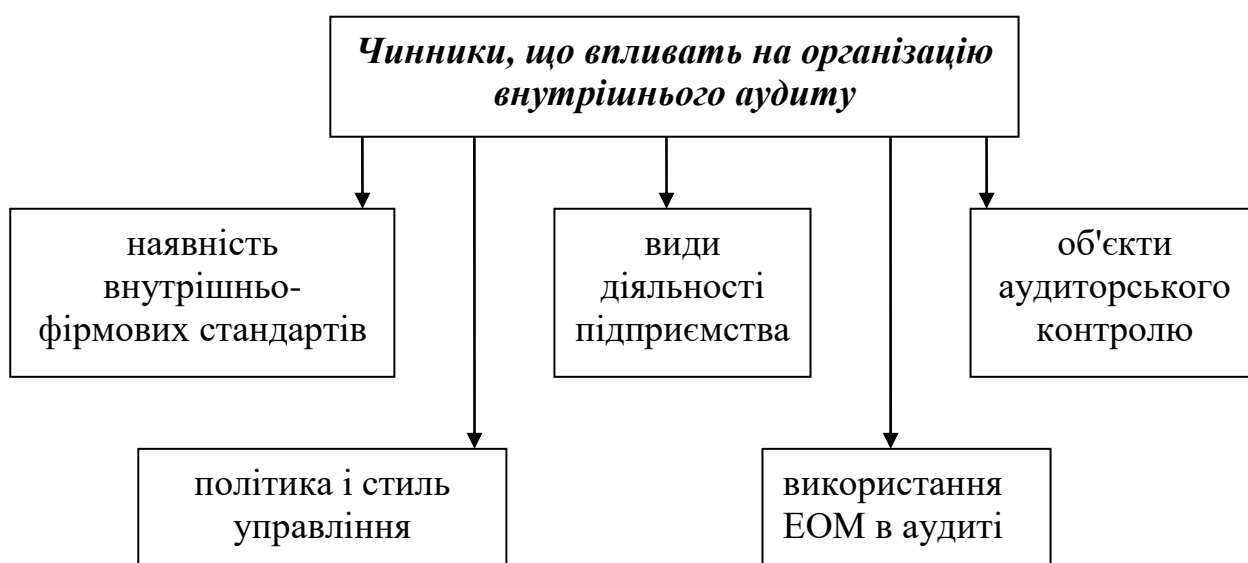

Рис. 2.5. Чинники, що впливають на організацію внутрішнього аудиту.

2.4. Планування проведення внутрішнього аудиту і його документальне оформлення

Одним з важливих принципів організації апарату контролю і служби внутрішніх аудиторів є планування роботи внутрішніх аудиторів. Плани роботи внутрішніх аудиторів повинні складатися на поточний рік і на перспективу. В планах на поточний рік повинні бути вказані обсяги і види робіт, терміни виконання і виконавці. В перспективних планах розробляються напрями і види робіт служби внутрішніх аудиторів на перспективу, виходячи з перспектив розвитку діяльності підприємства відповідно до бізнес-плану.

Не менше значення має планування самими внутрішніми аудиторами цілей, послідовності і методів при здійсненні конкретних перевірок. Ефективно організований процес планування є однією з умов успішного проведення аудиторської перевірки. Основні вимоги до порядку проведення цього етапу аудиту, а також його документального оформлення, висловлені як в міжнародних стандартах ІІА., так і в стандартах внутрішнього аудиту, розроблених для банківських установ України.

Для досягнення максимальних результатів внутрішній аудит повинен проводитися в певній послідовності (рис. 2.6).

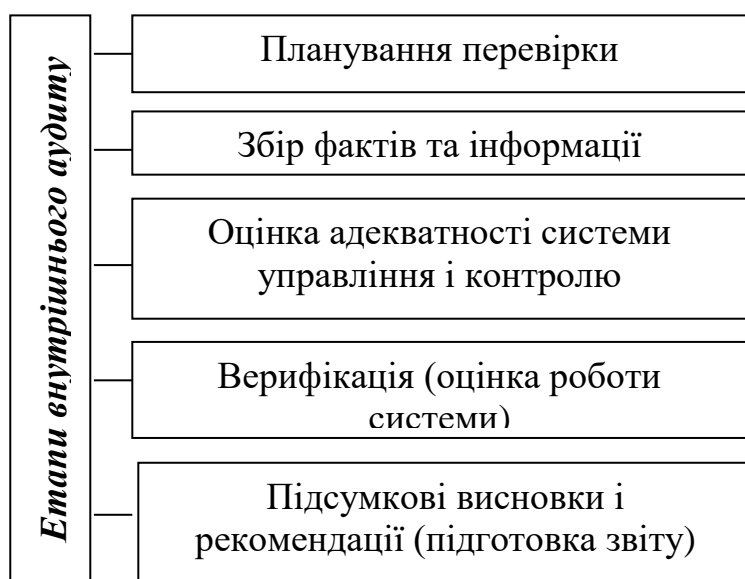

Рис. 2.6. Послідовність та етапи проведення внутрішнього аудиту.

Висловлені в міжнародних стандартах вимоги до планування внутрішнього аудиту передбачають, як і при проведенні зовнішнього аудиту, обов'язкову оцінку ризиків, пов'язаних із специфікою роботи підрозділу, що перевіряється. Виходячи з одержаної оцінки ризиків керівник служби внутрішніх аудиторів повинен визначити пріоритетні напрями і розробити плани перевірок по кожному структурному підрозділу на рік. На підставі такого плану робиться оцінка витрат на проведення перевірок, яка враховувала б необхідну кількість як співробітників служби внутрішнього аудиту, так і

ресурсів для проведення перевірок. План повинен затверджуватися керівником підприємства.

Міжнародні стандарти встановлюють загальні вимоги до процесу і послідовності планування внутрішніх аудиторських перевірок, які включають:

- ✓ визначення мети і задач перевірки конкретного об'єкту;
- ✓ встановлення наявності і ефективності функціонування контрольного середовища і засобів контролю на об'єкті;
- ✓ встановлення наявності істотних ризиків і оцінка можливостей утримання їх в допустимих межах.

Метою роботи служби внутрішніх аудиторів повинно бути не стільки виявлення наявних помилок і порушень в роботі структурних підрозділів підприємства, скільки аналіз ефективності функціонування загального контролюючого середовища (внутрішнього контролю), його відповідності цілям діяльності і розвитку підприємства. Тому цілі, напрями і послідовність кожної аудиторської перевірки повинні визначатися, перш за все, виходячи з цілей діяльності підприємства і необхідності вдосконалення систем його роботи.

Ефективність роботи служби внутрішніх аудиторів багато в чому залежить від того, наскільки правильно її співробітники розуміють залежність між результатами їх роботи і зростанням іміджу підприємства, його фінансової стійкості, підвищення ступеню довіри до підприємства з боку потенційних партнерів, комерційних банків, інвесторів. Мається на увазі можливість підвищення впевненості третіх осіб в мінімальності їх інформаційного ризику з прийняття управлінських рішень відносно даного підприємства.

Внутрішні аудитори повинні пам'ятати, що неефективність їх висновків за наслідками перевірок може стати для керівництва причиною:

- прийняття помилкового управлінського рішення в результаті використання неправильної, неповної або частково недостовірної інформації;
- незадоволеності партнерів і втрати репутації підприємства.

Крім того, необхідно враховувати, що дієвість і ефективність внутрішнього аудиту безпосередньо впливають на обсяг, зміст і характер зовнішнього аудиту, а також аудиторський ризик, який визначається зовнішніми аудиторами залежно від проведеної оцінки системи внутрішнього аудиту на підприємстві, що перевіряється. Цим, значною мірою, визначається необхідність, в першу чергу, оцінки внутрішніми аудиторами рівнів ризиків підрозділів, що перевіряються.

Для цього внутрішні аудитори повинні одержати і оцінити відповіді на наступні питання:

- складність функцій підрозділу, що перевіряється;
- основний персонал, його текучість, професіоналізм і компетентність працівників підрозділу;
- забезпечення обізнаності співробітників про чинні законодавчі і нормативні акти, що відносяться до їх діяльності;

- виконання співробітниками підрозділу посадових обов'язків і дотримання встановлених напрямків внутрішнього контролю;
- забезпечення раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів, їх збереження;
- розуміння керівництвом підрозділу необхідності організації контролю роботи матеріально відповідальних осіб і забезпечення збереження товарно-матеріальних цінностей;
- оцінка відповідності витрат по підрозділу одержуваним доходам і результатам фінансово-господарської діяльності;
- дотримання єдиної методики бухгалтерського обліку відповідно до прийнятої облікової політики підприємства.

Результатом такої оцінки повинні бути висновки внутрішнього аудитора, що визначають:

- ✓ ***ступінь його довіри до керівників структурних підрозділів і впевненість в ефективності управління підрозділом;***
- ✓ ***оцінку обґрунтованості прийняття управлінських і економічних рішень керівництвом на рівні підрозділу;***
- ✓ ***недоліки в організації системи внутрішнього контролю;***
- ✓ ***думка аудитора про компетентність співробітників підрозділу;***
- ✓ ***рівень організації документообігу і ведення облікових записів;***
- ✓ ***можливість наявності в обліку і звітності істотних помилок і неточностей та їх можливий вплив на достовірність фінансової звітності по підприємству в цілому;***
- ✓ ***потенційний або реальний ризик втрат активів підприємством з вини даного структурного підрозділу.***

Внутрішні аудитори повинні відзвітувати за наслідками проведених перевірок перед керівником підприємства. Порядок, структура і терміни представлення звітів внутрішніх аудиторів регламентуються керівництвом підприємства і внутрішніми стандартами аудиту, але при цьому необхідно дотримуватися загальних вимог:

- звіт складається після того, як аудиторська перевірка завершена, але при цьому при необхідності складаються і представляються керівництву проміжні звіти;
- висновки за звітом і конкретні рекомендації аудитора, направлені на усунення виявлених недоліків, і удосконаленню систем роботи перевіреного підрозділу повинні обговорюватися з керівником підприємства;
- звіти повинні бути об'єктивними, чітко висловленими, конструктивними, достатньо докладними і містити конкретну інформацію.

Робота внутрішніх аудиторів має для керівництва підприємства інформаційне і консультаційне значення: вона покликана, перш за все, сприяти оптимізації діяльності економічного суб'єкта. Саме тому для самого підприємства корисно розробити єдиний методичний підхід до планування, проведення перевірок і оцінки їх результатів внутрішніми аудиторями підприємства.

Контрольні питання

1. Чим обумовлена потреба у внутрішньому аудиті?
2. Що таке внутрішній аудит?
3. Які задачі стоять перед Інститутом внутрішніх аудиторів?
4. Відмінності між внутрішнім і зовнішнім аудитом.
5. Принципи діяльності внутрішніх аудиторів.
6. Задачі діяльності внутрішнього аудитора.
7. Права та функції внутрішніх аудиторів.
8. Чим обумовлена потреба в розробці стандартів внутрішніх аудиторів і що вони повинні включати?
9. Організація та етапи створення служби внутрішнього аудиту.
10. Відповідальність служби внутрішнього аудиту.
11. Об'єкти перевірок внутрішніх аудиторів.
12. Методи внутрішнього аудиту.
13. Послідовність проведення перевірок внутрішніми аудиторами.
14. Вимоги до процесу планування внутрішнього аудиту.
15. Які питання повинні включати план і програма перевірки внутрішнього аудиту?
16. Форма і зміст звітів внутрішнього аудиту.

Розділ 3. Аудиторська діяльність та її регулювання

3.1. Правове регулювання аудиторської діяльності

На сучасному етапі розвитку національної економіки відбуваються значні зміни у методах та механізмах господарювання, що обумовлено розширенням і зміцненням недержавних форм власності, розвитком міжнародних зв'язків, побудованих на ринкових засадах. Розвиток в Україні ринкових відносин тісно пов'язаний з розвитком і вдосконаленням фінансово-економічного контролю і аудиту, як одного з основоположних елементів ринкової інфраструктури. В світовій практиці міжнародна теорія і практика аудиту формувалися в умовах конкурентної боротьби, яка супроводжувалася широкими теоретичними і практичними дослідженнями, результатом яких було вироблення методологічних і методичних концепцій, як проведення аудиту, так і його нормативно-правового регулювання.

В світовій практиці існують різні концепції регулювання аудиторської діяльності (рис. 3.1.).

Рис. 3.1. Світові концепції регулювання аудиторської діяльності.

Перша є характерною для країн континентальної Європи (Німеччина, Франція, Іспанія, Австрія). Друга – для Великобританії і США. В основу формування цих концепцій покладений принцип градації користувачів аудиторського висновку, що істотно впливає як на організацію аудиту, так і на його методологію.

Ступінь впливу держави на аудиторську діяльність визначається певними чинниками (рис. 3.2).

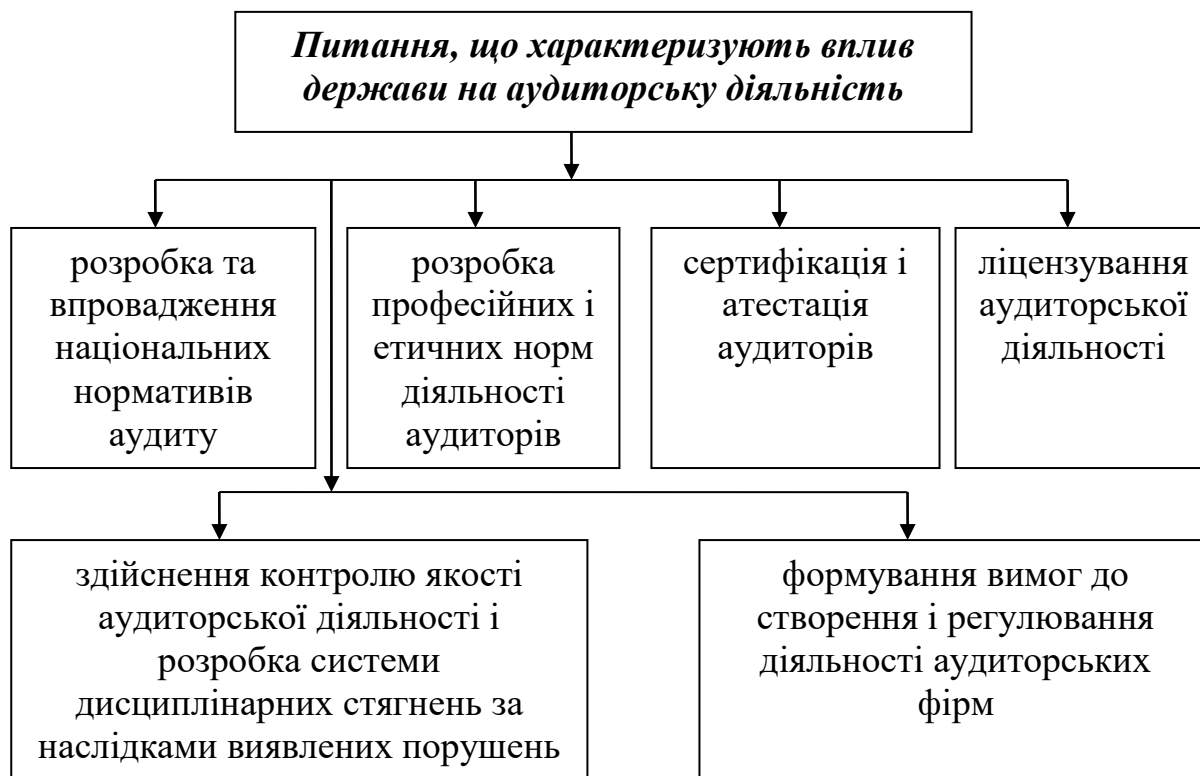

Рис. 3.2. Питання, що характеризують ступінь впливу держави на аудиторську діяльність.

В країнах континентальної Європи цілі проведення аудиту орієнтовані переважно на державні органи, які є основними користувачами аудиторської інформації. Як результат цього відмітною особливістю організації аудиту в цих країнах є його достатньо жорстка централізована регламентація і наявність державного контролю за аудиторською діяльністю.

В США і Великобританії аудит орієнтований переважно на недержавних користувачів: акціонерів, інвесторів, комерційні банки, страхові компанії, інвестиційні фонди. Це передбачає мінімізацію державного регулювання аудиторської діяльності. Регулювання аудиторської діяльності здійснюється, в основному, професійними суспільними аудиторськими організаціями, які мають достатню самостійність у вирішенні питань методології організації і проведення аудиту, підготовки аудиторських кадрів, їх атестації і надання відповідної кваліфікації, а також в організації контролю якості аудиту.

Вказані особливості виявляються і у формуванні вищого керівного органу аудиторської діяльності. В країнах, де достатньо великий вплив держави на аудиторську діяльність, керівні працівники аудиторської діяльності призначаються державними органами, а в інших – керівні посади є виборними.

В Україні стосовно організації аудиторської діяльності є певна перевага, заснована на можливості вивчення і використання міжнародного досвіду організації аудиторської діяльності і її регулювання та адаптації такого досвіду до особливостей розвитку і функціонування національної економіки. З урахуванням цього можна говорити про необхідність наявності в системі регулювання аудиторської діяльності в країні наступних елементів (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Елементи регулювання аудиторської діяльності в країні.

Україна сьогодні відноситься до країн з превалюванням професійного регулювання аудиторської діяльності. На державному рівні аудиторська діяльність в Україні регулюється Законом України „Про аудиторську діяльність” від 21.04.1993р. №3125-ХІІ-ВР (зі змін. та доповн.) та Законом України „Про внесення змін в Закон України „Про аудиторську діяльність” від 14.09.2006р. № 140-V.

Законом визначаються правові основи здійснення аудиторської діяльності на території України, а також принципи організації аудиторської діяльності, обов'язки і відповідальність сторін при наданні аудиторських послуг (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Визначення в Законі „Про аудиторську діяльність” обов'язків і відповідальності аудитора.

Відповідно до Закону України „Про аудиторську діяльність” „аудит - це незалежна перевірка бухгалтерської звітності підприємства, яка проводиться на договірній платній основі”. Аудитором може бути громадянин України, який

має кваліфікаційний сертифікат аудитора України, підтверджуючий професійну компетентність аудитора і його право на заняття аудиторською діяльністю.

Проведення аудиту згідно Закону є обов'язковим для:

- ❖ підтвердження достовірності річної фінансової звітності комерційних банків, недержавних фондів, бірж, компаній незалежно від форми власності і виду діяльності, звітність яких офіційно обнародуватиметься;

- ❖ перевірки фінансового стану засновників комерційних банків, підприємств з іноземними інвестиціями, акціонерних товариств, холдингових компаній, інвестиційних фондів, довірчих товариств і інших фінансових посередників;

- ❖ збудження питання про визнання суб'єкта господарської діяльності неплатоспроможним або банкрутом;

- ❖ при приватизації, корпоратизації і інших змінах форм власності господарюючих суб'єктів.

Суб'єкти господарської діяльності, для яких Законом встановлено обов'язкове проведення аудиту, зобов'язані до 1 грудня поточного року повідомити відповідні податкові органи про укладення договору на проведення аудиторської перевірки.

Відповідальність аудитора згідно із законом передбачена за недотримання вимог законодавчих і нормативних актів з бухгалтерського обліку і аудиту та якість проведеної перевірки. При цьому аудитор зобов'язаний відшкодувати замовнику матеріальний збиток, заподіяний його діями.

Законом введено також обмеження на проведення аудиторської перевірки на підприємстві, в керівництві якого працюють близькі родичі аудитора. Крім того, аудиторам забороняється безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю (торгової, посередницької і виробничої). Але, на відміну від міжнародних вимог, дозволено право на отримання дивідендів від акцій і доходів від інших корпоративних прав.

Методичне і нормативне керівництво аудиторською діяльністю здійснює Аудиторська палата України (АПУ), повноваження якої визначаються даним Законом і Статутом Аудиторської палати України. Аудиторська палата створюється і функціонує як незалежна, самостійна організація на основі самоврядування і самофінансування, є юридичною особою, веде бухгалтерський облік і складає фінансову звітність (рис. 3.5).

Сертифікація аудиторів. Як вже наголошувалося, Аудиторська палата України здійснює сертифікацію суб'єктів. Кваліфікаційний сертифікат є офіційним документом, який засвідчує професійну компетентність аудитора і його право на заняття аудиторською діяльністю на території України. Кваліфікаційні сертифікати бувають двох видів: сертифікат серії А, який надає право на перевірку діяльності підприємств і господарських суспільств, сертифікат серії Б, який надає право на перевірку комерційних банків, і сертифікат серії АБ для перевірки підприємств, господарських товариств і банків.

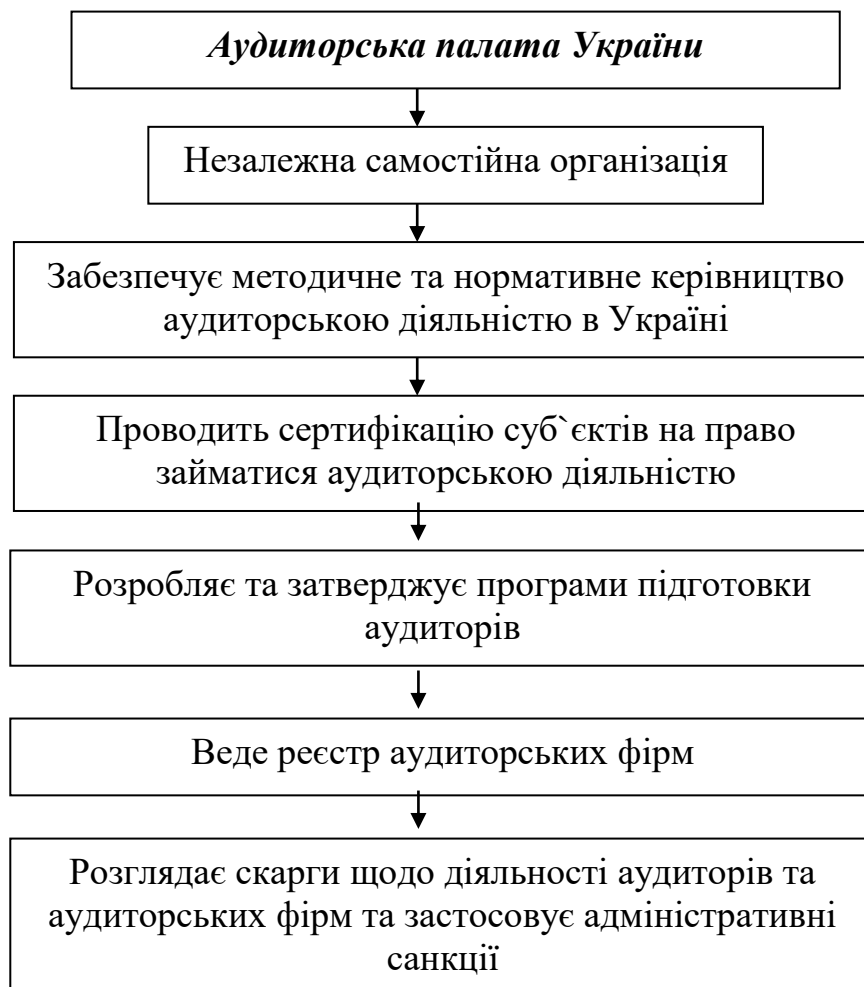

Рис. 3.5. Функції Аудиторської палати України.

Законом визначено, що аудитором може бути тільки громадянин України, що має вищу економічну освіту, не менше 3 років стажу практичної роботи бухгалтером, економістом, ревизором, юристом. Підтвердженням компетентності аудитора є сертифікат аудитора України, який видається Аудиторською палатою України після здачі кваліфікаційних іспитів з дисциплін: бухгалтерський облік, аудит, право, оподаткування. Термін дії сертифікату – не більше 5 років. Для продовження дії сертифікату необхідно пройти курси перекваліфікації і здати іспити.

3.2. Організація аудиторської діяльності в Україні

В Україні заняття аудиторською діяльністю дозволено, як у формі приватного підприємництва, так і шляхом створення аудиторських фірм. При цьому аудиторські фірми можуть створюватися в будь-якій законодавчо дозволеній формі господарського товариства і на основі будь-яких форм власності. Господарюючий суб'єкт може бути зареєстрований як аудиторська фірма за умови, що 70% його статутного капіталу сформовано за рахунок внесків аудиторів і керівником фірми є аудитор.

Діяльність аудиторських фірм в Україні включає:

- ❖ перевірку достовірності фінансової звітності клієнта;
- ❖ оцінку фінансового стану, фінансової стійкості;
- ❖ експертну оцінку стану фінансово-господарської діяльності підприємства-замовника і прогнозування перспектив його розвитку;
- ❖ надання послуг з інформаційного, наукового і методичного забезпечення діяльності підприємств;
- ❖ надання послуг з організації і постановки системи бухгалтерського обліку на підприємствах;
- ❖ проведення консультацій з питань обліку, оподаткування;
- ❖ розробка пропозицій щодо вдосконалення діяльності підприємства і підвищення ефективності його фінансово-господарської діяльності.

При виконанні аудиторських перевірок аудиторські фірми і аудитори мають право:

- ✓ самостійно, виходячи з умов договору із замовником, визначати терміни, послідовність, форми і методи проведення перевірок;
- ✓ одержувати від підприємства, яке перевіряється, всі необхідні документи: первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, форми звітності;
- ✓ одержувати необхідні усні і письмові роз'яснення від керівництва підприємства, яке перевіряється, і його співробітників;
- ✓ визначати необхідність, терміни, обсяги і об'єкти інвентаризації підприємства, що перевіряється, а також самостійно проводити інвентаризацію або контролювати її проведення працівниками підприємства;
- ✓ мати доступ в усі приміщення підприємства;
- ✓ при необхідності привертати до проведення перевірок експертів і інших фахівців з питань виробничої діяльності підприємства, що перевіряється.

Такі широкі права аудиторів і аудиторських фірм при проведенні перевірок накладають на них певні обов'язки і відповідальність, метою яких є максимальне задоволення вимог замовника і не здійснення свідомих або випадкових дій, які можуть заподіяти матеріальний або моральний збиток підприємству, що перевіряється, підірвати його репутацію в бізнесі.

Для цього аудитори зобов'язані:

- ✓ належним чином здійснювати аудиторські процедури з перевірки бухгалтерської документації замовника;
- ✓ планувати і документувати свою діяльність відповідно до вимог чинних законодавчих і нормативних актів, стандартів аудиту;
- ✓ не розголошувати одержану в ході перевірки інформацію, яка становить комерційну таємницю перевіряемого підприємства, третім особам і не використовувати її в своїх інтересах;
- ✓ відповідати перед замовником за порушення умов договору відповідно до чинного законодавства;
- ✓ інформувати власників і керівництво підприємства, яке перевіряється, про виявлені під час перевірки помилки і порушення у системі обліку і звітності, а також про недоліки в організації роботи підприємства.

Вважається, що для підтримки на достатньому рівні професійної компетентності аудитор повинен проводити не менше двох аудиторських перевірок за рік. При цьому він повинен, усвідомлюючи весь рівень відповідальності перед замовником і користувачами, ретельно планувати і організовувати свою роботу, щоб мати максимальні гарантії обґрунтованості сформульованої в аудиторському висновку думки і відсутності в перевірній ним бухгалтерській звітності серйозних помилок і перекручень.

3.3. Цілі і основні принципи стандартів аудиту

Особливістю аудиторської діяльності є використання її результатів широким колом зацікавлених осіб, які приймають значну кількість управлінських рішень саме ґрунтуючись на висновках аудитора щодо достовірності фінансової звітності перевіреного ним підприємства. Це вимагає введення певних вимог до організації аудиторської діяльності, які, з одного боку, повинні використовуватися аудиторами під час проведення перевірок, а, з іншого, - дозволяти б користувачам правильно розуміти принципи, якими керувався аудитор при формуванні думки і висновків щодо достовірності перевіреної фінансової звітності.

Таке загальне керівництво методологією аудиторської перевірки в світовій практиці виконують стандарти аудиту (рис. 3.6). Головне призначення стандартів – полегшити роботу аудиторів і максимально гарантувати якість перевірки. Аудиторські стандарти формують одноманітні базові вимоги, які визначають нормативні вимоги до якості і надійності аудиту і забезпечують певний рівень гарантії результатів аудиторської перевірки за умови їх дотримання.

Стандарти визначають загальний підхід до проведення аудиту, масштаб аудиторської перевірки, види звітів аудиторів, питання методології, а також базові принципи, які повинні виконувати аудитори.

Стандарти не є директивними (не обов'язкові до виконання), але їх використання допомагає виправдовувати деякі помилки, допущені аудиторами. Аудиторські стандарти є підставою для доказу в суді якості проведення аудиту і визначення міри відповідальності аудитора. Аудитор, що допускає в своїй практиці відступ від стандарту, повинен бути готовий пояснити причину цього.

Стандарти не містять конкретних вказівок на використання спеціальних аудиторських процедур і в них немає спеціальних вимог до рішень, які приймаються аудиторами в кожній конкретній ситуації (наприклад, визначення обсягу вибірки, відбір елементів для вибірки, оцінка одержаних результатів і т.ін.). Стандарти аудиту встановлюють загальні правила до його проведення, але при цьому тільки сам аудитор може вирішити: чи треба йому повністю або частково виконувати вимоги того або іншого стандарту.

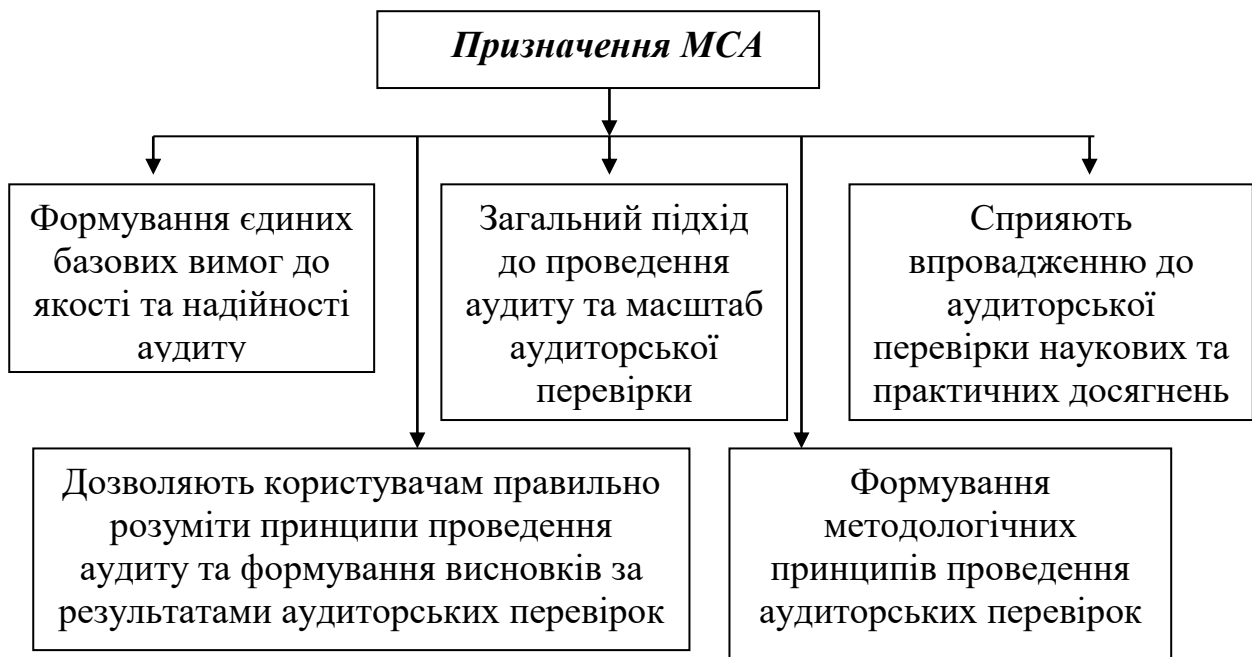

Рис. 3.6. Призначення міжнародних стандартів аудиту (МСА).

Деякі практики вважають, що стандарти повинні давати більш чіткі керівні вказівки для визначення обсягу накопичуваної інформації. Це, з їхньої точки зору, полегшило б аудиторам прийняття деяких важких рішень і забезпечило б можливість захисту у разі звинувачень в неправильному проведенні аудиту. Але при цьому забувають, що не можна наперед передбачити всі господарські ситуації, відносно яких буде потрібно висловити думку аудитора, по-перше, а, по-друге, наявність надмірно детальних специфічних вимог до проведення аудиту перетворило б його просто в механічний збір доказів там, де насправді вимагається виказати думку, підкріплену професійними знаннями. Тому надмірна деталізація вимог принесла б набагато більшу шкоду, ніж користь і по відношенню до фахівців-аудиторів, і по відношенню до користувачів аудиторських послуг.

Стандарти аудиту повинні розглядатися практиками, як мінімально необхідні стандарти їх роботи, а не максимально необхідні вимоги.

По приналежності стандарти поділяються на **зовнішні** і **внутрішні**.

Зовнішні нормативи визначають організацію аудиторської діяльності і є основним елементом системи її нормативного регулювання. Зовнішні аудиторські стандарти можуть бути як міжнародними, так і національними.

Внутрішні стандарти розробляються в аудиторській фірмі. Їх мета – виробити єдиний методологічний підхід до організації аудиторської перевірки, послідовності і принципів її проведення та оцінки результатів перевірки. Рівень внутрішніх стандартів значною мірою може визначати якість проведення перевірок фахівцями даної аудиторської фірми.

Вивчення досвіду, накопиченого світовою практикою, а також координація з метою забезпечення одноманітності аудиторської практики, яка проводиться у всесвітньому масштабі, вимагає знання Міжнародних стандартів

аудиту (МСА). Вони вважаються більш універсальними і гнучкими та визнаються багатьма міжнародними організаціями. Зокрема, Світовий банк реконструкції і розвитку рекомендує при перевірці фінансової звітності з витрачання одержаних позик і кредитів користуватися саме цими стандартами.

Необхідність уніфікації аудиторських процедур обумовлена низкою чинників (рис. 3.7).

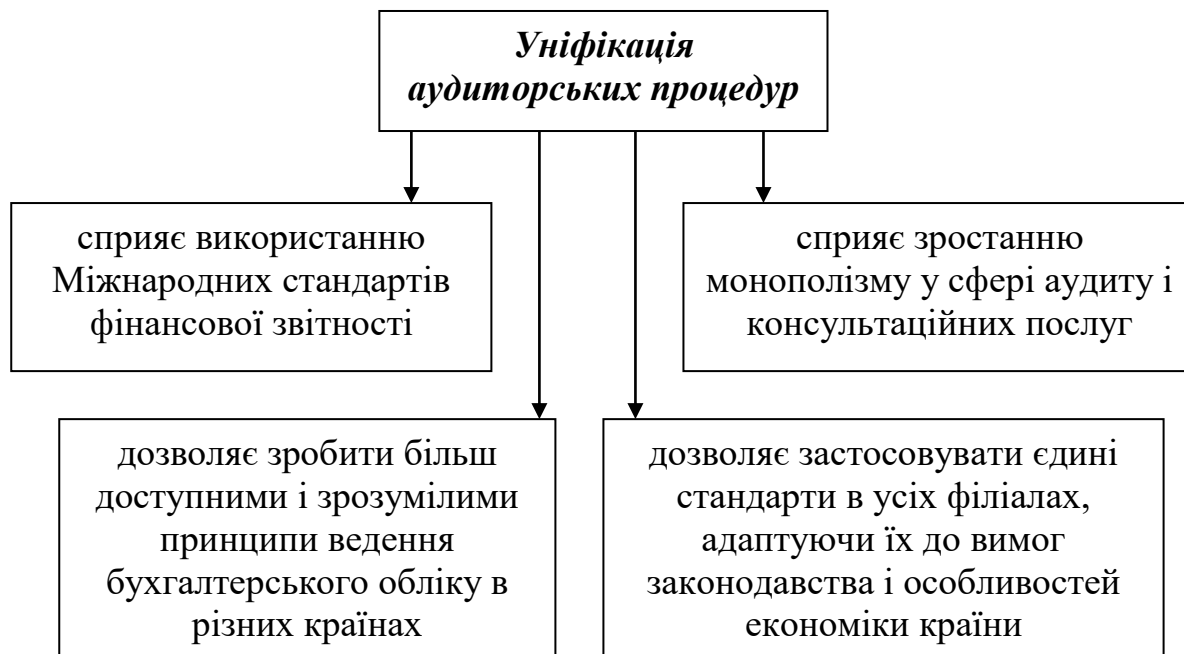

Рис. 3.7. Необхідність уніфікації аудиторських процедур.

Перш за все, цьому сприяє використання Міжнародних стандартів фінансової звітності. Це дозволяє зробити більш доступним і зрозумілим принципи ведення бухгалтерського обліку в різних країнах. Особливо це стосується діяльності міжнародних транснаціональних корпорацій, які мають дочірні підприємства в різних країнах. Вони є найбільш зацікавленими в тому, щоб їх звітність була зрозуміла і їй вірили зацікавлені користувачі в будь-якій країні світу.

Розвитку і розповсюдженню міжнародних стандартів сприяє також зростання монополізму у сфері аудиту і консультаційних послуг. В даний час переважаюча частка аудиторських послуг приходить на декілька найбільших аудиторських компаній. Природно, що вони застосовують єдині стандарти в усіх філіях, адаптуючи їх до вимог законодавства і особливостей економіки країни – місцезнаходження філії.

Рис. 3.8. Структура Міжнародних стандартів аудиту.

З метою розвитку аудиту і координації роботи бухгалтерів-аудиторів у світовому масштабі у 70-х роках була створена Міжнародна федерація бухгалтерів (ІФАС - МФБ). На створений при раді Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ) постійно діючий Комітет міжнародної практики аудиту (КМПА) покладений обов'язок випуску стандартів аудиту. Комітет має численні структури, до складу яких входять представники різних країн, які володіють правом одного голосу. Це дозволяє оцінити розкид думок і прийняти компромісний варіант.

Сучасні міжнародні стандарти аудиту поділені на 10 тематичних груп (рис. 3.8). Стандарти перших семи груп належать до робочих стандартів, а інші стосуються спеціальних аудиторських завдань, супутніх послуг і положень міжнародної аудиторської практики (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1. – Міжнародні стандарти аудиту та положення з міжнародної практики аудиту

Код	Назва стандарту	Мета
1	2	3
	Передмова до МСА та супутніх послуг	Полегшення розуміння та методів роботи КМПА, а також обсягу і статусу документів, виданих КМПА
	Глосарій термінів	Ознайомлення з основними термінами, які використовуються в аудиті
100-199	Вступна частина	
100	Завдання з надання впевненості	Надання рекомендацій з виконання завдань, призначених для надання високого рівня впевненості
120	Концептуальна основа МСА	Опис концептуальної основи, на якій видаються МСА, стосовно послуг, що їх можуть виконувати аудитори
200-299	Відповідальність	
200	Мета і загальні принципи аудиторської перевірки фінансової звітності	Розкриття мети й головних принципів, які є основою аудиторської перевірки фінансової звітності
210	Умови домовленості про аудиторську перевірку	Встановлення положень з надання рекомендацій щодо погодження умов завдання з замовником
220	Контроль якості роботи в аудиті	Встановлення положень та надання рекомендацій щодо контролю якості аудиту
230	Документація	Надання рекомендацій щодо відповідальності аудитора за розгляд шахрайства та помилок під час аудиту
240	Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства і помилок в ході аудиту фінансової звітності	Надання рекомендацій щодо відповідальності аудитора за розгляд шахрайства і помилок в ході аудиту
240A	Шахрайство та помилки	Встановлення положень і надання рекомендацій щодо відповідальності аудитора стосовно розгляду шахрайства та помилок
250	Врахування законів і нормативних актів при аудиті фінансової звітності	Встановлення положень і надання рекомендацій щодо відповідальності аудитора за врахування законів і нормативних актів при аудиті фінансової звітності
260	Повідомлення аспектів аудиту особам, які наділені керівними повноваженнями	Надання рекомендацій щодо обміну інформацією з питань аудиту між аудитором і управлінським персоналом суб'єкта перевірки
300-399	Планування	
300	Планування	Встановлення положень і надання рекомендацій щодо планування аудиторської перевірки фінансових звітів
310	Знання бізнесу	Надання рекомендацій щодо розуміння бізнесу, як інформації, що є важливою при плануванні аудиторської перевірки

1	2	3
320	Суттєвість в аудиті	Надання рекомендацій щодо використання поняття суттєвості та аудиторського ризику при плануванні кількості аудиторських доказів та обсягів аудиторських процедур
400-499	Внутрішній контроль	
400	Оцінка ризиків і внутрішній контроль	Встановлення положень і надання рекомендацій щодо вивчення та оцінки систем внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку при плануванні кількості аудиторських доказів та обсягів аудиторських процедур
401	Аудит в середовищі комп'ютерних інформаційних систем	Надання рекомендацій щодо використання аудиторських процедур при проведенні аудиту в середовищі комп'ютерних інформаційних систем
402	Аудиторські міркування стосовно суб'єктів господарювання, які звертаються до організацій, що надають послуги	Встановлення положень і надання рекомендацій аудиторю при перевірці звітів клієнта, який звертається до організації, що надає послуги
500-599	Аудиторські докази	
500	Аудиторські докази	Надання рекомендацій щодо критеріїв оцінки якості та кількості аудиторських доказів, які потрібно отримати аудиторю для перевірки
501	Аудиторські докази: додаткові міркування щодо окремих статей	Надання рекомендацій для доповнення МСА 500 стосовно конкретних сум фінансового звіту та розкриття іншої інформації
505	Зовнішні підтвердження	Надання рекомендацій щодо застосування аудитором зовнішніх підтверджень в якості аудиторських доказів при перевірці фінансової звітності
510	Первинні завдання – початкові сальдо	Надання рекомендацій щодо оцінки залишків на початок періоду, якщо аудит здійснюється вперше, або перевірка проводилася іншим аудитором
520	Аналітичні процедури	Надання рекомендацій щодо застосування аналітичних процедур під час аудиту
530	Аудиторська вибірка і інші процедури вибіркової перевірки	Надання рекомендацій щодо застосування процедур аудиторської вибірки, та способів відбору статей для перевірки з метою отримання аудиторських доказів
540	Аудит облікових оцінок	Надання рекомендацій щодо аудиторської перевірки облікових оцінок, що мають місце у фінансових звітах
550	Пов'язані сторони	Надання рекомендацій щодо використання аудиторських процедур під час виявлення та перевірки операцій з пов'язаними сторонами

1	2	3
560	Подальші події	Надання рекомендацій щодо оцінки аудитором подальших подій в залежності від часу їх здійснення
570	Безперервність діяльності	Надання рекомендацій щодо оцінки аудитором застосування управлінським персоналом при підготовці фінансової звітності припущення про безперервності діяльності підприємства
580	Пояснення управлінського персоналу	Надання рекомендацій щодо використання пояснень управлінського персоналу як аудиторських доказів
600-699	Використання роботи інших фахівців	
600	Використання роботи іншого аудитора	Надання рекомендацій щодо використання аудитором роботи іншого аудитора стосовно фінансової інформації, що включена в фінансові звіти економічного суб'єкта
610	Використання роботи внутрішнього аудиту	Надання рекомендацій зовнішньому аудиторю щодо оцінки можливості використання роботи внутрішніх аудиторів перевіряемого підприємства
620	Використання роботи експертів	Надання рекомендацій щодо використання аудитором роботи експерта та інших фахівців
700-799	Аудиторські думка та звітність	
700	Аудиторський висновок про фінансову звітність	Надання рекомендацій щодо форми і змісту аудиторського висновку, який надається в результаті аудиту фінансової звітності
700A	Аудиторський висновок про фінансову звітність	Надання рекомендацій щодо форми і змісту аудиторського висновку, який надається у результаті аудиту фінансової звітності
710	Порівнювані дані	Надання рекомендацій щодо обов'язків аудитора стосовно порівняльних даних
720	Інша інформація в документах, які містять перевірену фінансову звітність	Надання рекомендацій щодо розгляду аудитором іншої інформації, відносно якої він не зобов'язаний надавати аудиторський висновок
800-899	Спеціалізовані сфери	
800	Аудиторський висновок при виконанні завдань аудиту спеціального призначення	Надання рекомендацій у зв'язку з виконанням аудиторських завдань спеціального призначення
810	Перевірка прогнозованої фінансової інформації	Надання рекомендацій для завдань з перевірки та надання висновку щодо фінансових прогнозів
900-999	Супутні послуги	
910	Завдання з огляду фінансових звітів	Надання рекомендацій стосовно професійної відповідальності аудитора при виконанні завдання з огляду фінансових звітів

1	2	3
920	Завдання з виконання узгоджених процедур стосовно фінансової інформації	Надання рекомендацій стосовно професійної відповідальності аудитора під час роботи над завданням з виконання узгоджених процедур стосовно фінансової звітності
930	Завдання з підготовки фінансової інформації	Надання рекомендацій стосовно обов'язків бухгалтера при виконанні завдань з підготовки фінансової інформації, а також щодо форми і змісту висновку, який бухгалтер надає у зв'язку з такою підготовкою
1000-1100	ПОЛОЖЕННЯ З МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ АУДИТУ	
1000	Процедури міжбанківського підтвердження	Надання допомоги з процедур міжбанківського підтвердження для зовнішніх аудиторів, внутрішніх аудиторів або інспекторів
1001	Середовище ІТ: автономні персональні комп'ютери	Визначення впливу автономних ПК на систему бухгалтерського обліку та пов'язані з ними процедури внутрішнього контролю
1002	Середовище ІТ: онлайнві комп'ютерні системи	Визначення впливу онлайнві комп'ютерних систем на систему бухгалтерського обліку і пов'язані з ними процедури аудиту
1003	Середовище ІТ: система баз даних	Опис впливу системи баз даних на систему бухгалтерського обліку, а також на супутні заходи внутрішнього контролю та аудиторські процедури
1004	Взаємовідносини інспекторів з банківського нагляду та зовнішніх аудиторів	Розкриті основні положення щодо взаємовідносин інспекторів з банківського нагляду та зовнішніх аудиторів
1005	Особливості аудиту малих підприємств	Розгляд основних характеристик малих підприємств і визначення ступеня їх впливу на застосування МСА
1006	Аудит міжнародних комерційних банків	Надання аудиторам додаткової інформації шляхом роз'яснення застосування МСА у контексті аудиту міжнародних комерційних банків
1008	Оцінювання ризиків та внутрішній контроль: характеристики та особливості в КІС	Опис впливу комп'ютерних інформаційних систем (КІС) на систему бухгалтерського обліку та пов'язані з ними процедури внутрішнього контролю, аудиторські процедури
1009	Комп'ютеризовані методи аудиту	Надання рекомендацій з використання комп'ютеризованих методів аудиту
1010	Розгляд питань, пов'язаних з охороною довкілля при аудиторській перевірці фінансової звітності	Надання вказівок аудиторам щодо врахування при перевірці фінансових звітів окремих питань, пов'язаних з охороною довкілля
1012	Аудит похідних фінансових інструментів	Надання рекомендацій аудиторам щодо планування та виконання аудиторських процедур для тверджень у фінансових звітах щодо похідних фінансових інструментів.

Крім МСА в систему міжнародних документів, які регламентують аудит, входять також Положення з міжнародної практики аудиту, які присвячені більш приватним питанням і конкретизують використання міжнародних стандартів аудиту в конкретних обставинах.

Більшість країн світу розробили національні стандарти аудиту. Видані в різних країнах стандарти аудиту мають певні розбіжності. КМПА вивчає стандарти аудиту різних країн, узагальнює їх і випускає стандарти в розрахунку на їх прийняття міжнародним співтовариством. В Україні з 2003 року міжнародні стандарти аудиту прийняті в якості Національних стандартів аудиту.

В світовій практиці на базі аудиторських стандартів формуються навчальні програми для підготовки аудиторів.

Використання міжнародних стандартів аудиту в практичній діяльності аудиторів різних країн багатоваріантне. Так, в деяких країнах міжнародні нормативи використовуються як база для розробки власних національних нормативів (Австралія, Бразилія, Індія, Нідерланди, Росія і ін.). В таких країнах, які мають свої національні стандарти аудиту, міжнародні нормативи приймаються професійними аудиторами до уваги.

В інших – міжнародні стандарти аудиту приймаються повністю і використовуються як національні (Кіпр, Малайзія, Нігерія, Фіджі, Шрі-Ланка, Україна та ін.).

3.4. Основні вимоги до аудиту

В міжнародних стандартах аудиту визначено одинадцять основних принципів (вимог) до аудиту, які повинні неухильно виконуватися під час проведення аудиту без жодних виключень. До методологічних принципів аудиту згідно МСА 200 „Мета та загальні принципи аудиторської перевірки фінансових звітів” відносяться (рис. 3.9).

Планування (МСА 300) – це розробка головної стратегії і послідовності проведення аудиту. Планування повинно ґрунтуватися на попередньому вивченні особливостей фінансово-господарської діяльності підприємства, що перевіряється. Метою планування є привертання уваги аудитора до виявлення самих проблемних ділянок діяльності підприємства і правильний розподіл часу перевірки, щоб максимально якісно її провести. Планування покликане допомогти аудитору відповідним чином організувати перевірку, оцінить необхідність залучення до неї аудиторів-асистентів, а також експертів або інших фахівців.

Рис. 3.9. Загальні методологічні принципи аудиторської перевірки фінансових звітів.

Обґрунтованість оцінки значущості аудиторських доказів, а також систем внутрішнього контролю (МСА 320, 400, 500, 501, 505).

Аудиторські докази означають інформацію, що одержана аудитором в ході аудиту і є основою його висновків за результатами перевірки.

Визначення терміну “значущість” передбачає, що “при отриманні аудиторських доказів процедурами перевірки на суттєвість аудитор повинен оцінити розмір достатності і приналежності аудиторських доказів, одержаних шляхом таких процедур, разом з іншими даними, одержаними в результаті тестів систем контролю для обґрунтовування затвердженої фінансової звітності”.

При цьому під достатністю слід розуміти кількість, а під приналежністю – якість. В МСА 500 „Аудиторські докази” надається перелік понять, що визначають достатність аудиторських доказів, які включають: характер і розмір ризику на рівні фінансової звітності; залишків по рахунку або класу операцій; характер системи обліку і внутрішнього контролю, а також оцінка ризиків контролю (МСА 400 „Оцінка ризиків та внутрішній контроль”; суттєвість

даних питань (МСА 320 „Суттєвість в аудиті”); джерела і надійність одержуваної аудитором інформації і т.ін.

Доцільність вибору методики і техніки аудиту, визначення критеріїв істотності і достовірності (МСА 320, 500).

Принцип доцільності передбачає, що процедури, які необхідні для проведення аудиту, повинні визначатися тільки аудитором з урахуванням вимог МСА 500 „Аудиторські докази” і чинного законодавства. Аудитор самостійно визначає і методи перевірки, найбільш прийнятні в тому або іншому випадку.

Відповідно до МСА 320 „Суттєвість в аудиті” інформація є суттєвою, якщо її відсутність або викривлення може вплинути на економічні рішення користувачів, що приймаються за даними фінансової звітності підприємства. Суттєвість залежить від розміру статті або помилки, які оцінюються з урахуванням відповідних обставин, відсутності або викривлення інформації. При цьому оцінка того, що може оцінюватися як суттєве, а що ні, є справою професійної думки аудитора. Аудитор повинен визначити суттєвість як на рівні всієї фінансової звітності, так і відносно залишків по окремо взятих рахунках, операціях. Мета встановлення суттєвості – визначення характеру, часу і глибини процедур перевірки на окремих ділянках роботи підприємства.

Дотримання методики оцінки ризику і вибіркової перевірки даних (МСА 400, 500, 530).

Термін “аудиторська вибірка” або “вибіркове обстеження” (МСА 530 „Аудиторська вибірка”) означають використання аудиторських процедур по відношенню до менш ніж 100% бухгалтерських проводок або показників фінансової звітності. При цьому результати, одержані аудитором в ході такої вибіркової перевірки розповсюджуватимуться на всю сукупність наявних (але не перевірених фактично) даних. Від правильності визначення розміру і спрямованості вибірки залежить правильність висновків аудитора щодо достовірності фінансової звітності підприємства. У свою чергу, визначення розміру вибірки повинно бути пов'язано з оцінкою аудитором свого аудиторського ризику (МСА 400

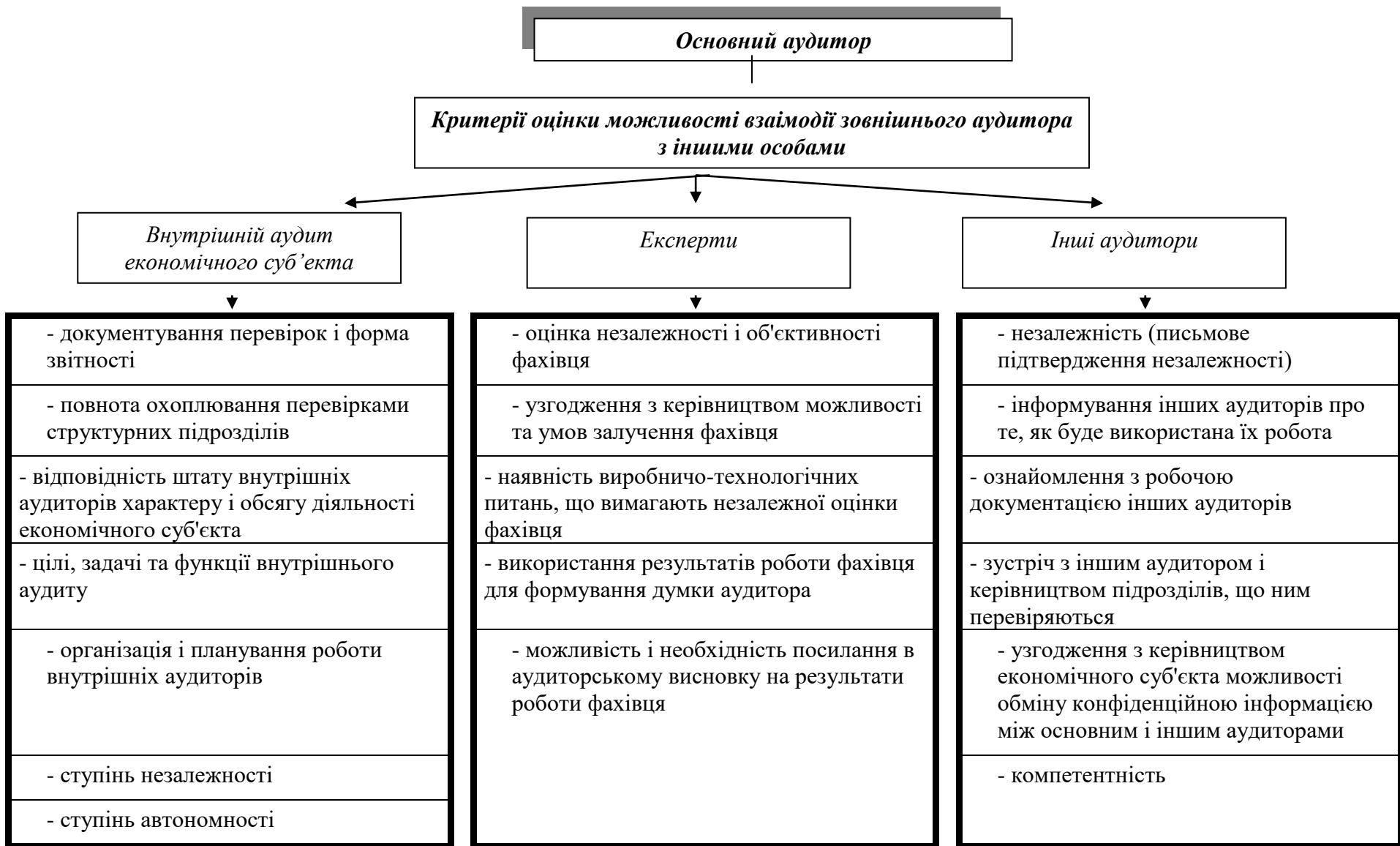

Рис. Взаємодія аудитора з іншими особами в ході аудиторських перевірок

„Оцінка ризиків та внутрішній контроль”) по перевірці даного підприємства. Чим вище встановлений аудитором розмір аудиторського ризику, тим більше аудиторських доказів він повинен одержати в ході перевірки.

Аналіз інформації і формування висновків (МСА 520, 700).

Аудитор повинен проаналізувати висновки, які були одержані на основі зібраних аудиторських доказів, і сформулювати думку про повноту і достовірність даних, що представлені у фінансовій звітності перевіреного підприємства. Висновки аудитора повинні бути оформлені у вигляді аудиторського висновку, що містить чітке і однозначне представлення аудитора про перевірену фінансову звітність.

Відповідальність за зроблений висновок (МСА 700).

В Законі „Про аудиторську діяльність” міститься положення про відповідальність аудитора за неналежне виконання своїх обов'язків, а також спричинення матеріального збитку замовнику. При цьому вживання санкцій у вигляді попередження або припинення дії сертифікату за неналежне виконання аудитором своїх професійних обов'язків виконує Аудиторська палата України. Відшкодування ж матеріального збитку проводиться відповідно до цивільно-правової відповідальності аудиторів і аудиторських фірм. Розмір майнової відповідальності аудиторів перед замовником за фактично заподіяні з їх вини збитки не може перевищувати величини таких збитків.

Дотримання порядку документального оформлення (МСА 230).

Передбачає обов'язковість укладання між аудитором (аудиторською фірмою) і замовником договору, який є основним документом, що підтверджує факт досягнення сторонами домовленості на проведення аудиту та його умов. Документальне оформлення процесу і результатів аудиторської перевірки є обов'язковою вимогою до проведення аудиту не тільки в Україні, але і в світовій практиці і повинно включати робочу і підсумкову документації. Робочі документи – це записи, за допомогою яких фіксуються проведені процедури перевірки, одержана інформація і відповідні висновки.

Взаємодія аудиторів, обґрунтування використання результатів роботи іншого аудитора або фахівця іншої галузі (МСА 600, 620).

В ході проведення аудиторських перевірок або надання аудиторських послуг часто виникає необхідність взаємодії аудитора з іншими особами. Це передбачає виконання аудитором певних вимог до організації роботи, що передбачені стандартами аудиту.

Ситуації, коли від аудитора потрібна взаємодія з іншими особами, можуть викликатися наступними причинами:

- 1) залежно від обсягу аудиторської перевірки або аудиторських послуг до їх надання можуть притягуватися асистенти аудитора;
- 2) при проведенні складних перевірок крупних підприємств, що мають службу внутрішніх аудиторів, аудитор для підвищення якості перевірки і скорочення термінів її проведення може певною мірою використовувати результати роботи внутрішніх аудиторів;

3) в більшості випадків при здійсненні складних перевірок крупних підприємств, коли дається висновок про зведену бухгалтерську звітність, аудиторю необхідно використовувати результати інших аудиторів, що здійснювали перевірку інших підрозділів або дочірніх підприємств;

4) можуть бути обставини, які вимагають компетентної оцінки у вузькоспеціальних областях, що знаходяться зовні сфери професійної компетентності аудитора.

При здійсненні аудиторської перевірки бригадою аудиторів або аудитором і його асистентами необхідна чітка організація керівництва роботою та оцінка результатів їх діяльності. Перш за все, всі аудитори і асистенти, що беруть участь в перевірці, повинні бути ознайомлені із специфікою бізнесу економічного суб'єкта, особливостями його організаційної побудови, наявністю на ньому систем, що забезпечують контрольне середовище суб'єкта і безпосередні засоби контролю. Вони повинні одержати чітке уявлення про склад обов'язків, що покладаються на них, про цілі, обсяги і терміни виконання контрольних процедур. Аудитор-керівник повинен розглянути результати роботи кожного з асистентів і оцінити їх з точки зору:

- дотримання діючих стандартів аудиту (міжнародних і внутрішніх);
- розуміння суті поставлених перед ними задач, глибини і повноти розкриття всіх суттєвих питань;
- оцінка відповідності висновків асистентів тим висновкам, що зроблені аудитором-керівником;
- наявність і якість ведення асистентами робочих документів;
- можливість використання результатів роботи асистентів для формування думки щодо достовірності фінансової звітності в аудиторському висновку.

Раціональна організація процесу аудиторської перевірки передбачає максимальне скорочення термінів її проведення. Це, значною мірою, визначається можливістю використання зовнішнім аудитором результатів роботи *внутрішніх аудиторів*. Отже, зовнішній аудитор повинен оцінити ефективність їх роботи і визначити ступінь своєї довіри до даних роботи внутрішніх аудиторів (МСА 610 „Розгляд роботи внутрішнього аудиту”).

Використання результатів роботи інших аудиторів (МСА 600).

МСА 600 „Використання роботи іншого аудитора” встановлюються правила роботи аудитора в ситуаціях, коли він дає висновок про фінансову звітність підприємства, використовуючи результати роботи іншого аудитора, що перевіряв фінансову інформацію одного або декількох підрозділів даного підприємства, фінансові показники яких є складовою частиною фінансової звітності підприємства, що перевіряється.

Основному аудиторю, що відповідає за підготовку висновку про зведену бухгалтерську звітність економічного суб'єкта необхідно оцінити ступінь своєї довіри даним результатам перевірок інших аудиторів. Це передбачає, перш за все, оцінку незалежності аудиторів від економічного суб'єкта і його підрозділів.

Крім того, аудиторю необхідно довести до уваги інших аудиторів, як буде використана їх робота та врегулювати з іншими аудиторами питання про одноманітність підходів до перевірки. Необхідно погоджувати порядок

взаємодії та графік проведення робіт (якщо перевірки основного і інших аудиторів проводяться одночасно на різних об'єктах). Основному аудитору слід провести огляд роботи інших аудиторів шляхом ознайомлення з їх робочими документами і письмовим резюме та організувати зустріч з іншими аудиторами і керівництвом підрозділів, що ними перевіряються.

Використання основним аудитором роботи інших аудиторів, обговорення з ними суттєвих питань підлягає обов'язковому відображенню цих питань в його робочій документації. Якщо основний аудитор має намір використовувати результати роботи іншого аудитора йому необхідно оцінити його професійну компетентність.

Особливу увагу слід приділяти обставинам, які спричинили складання іншими аудиторами висновку відмінного від безумовно-позитивного. В таких випадках основний аудитор повинен оцінити, чи є ці обставини настільки важливими в контексті показників зведеної звітності, щоб підготувати щодо неї не безумовно-позитивний висновок. При видачі безумовно-позитивного висновку про зведену бухгалтерську звітність посилення на роботу інших аудиторів, як правило, не робиться.

Якщо основний аудитор з будь-яких причин вважає за неможливе використовувати результати роботи інших аудиторів і обставини не дозволяють йому провести додаткові процедури, то йому слід зробити застереження в своєму висновку або відмовитися від висловлення думки щодо достовірності бухгалтерської звітності економічного суб'єкта.

Використання фахівців іншої галузі (МСА 620)

Якщо в ході аудиторської перевірки передбачається використання інших осіб, аудитор повинен оцінити, наскільки їх робота відповідатиме цілям даної перевірки і дасть аудитору прийнятну впевненість в тому, що якість роботи інших осіб дозволить йому спиратися на зроблені ними висновки (МСА 620 „Використання роботи експертів”). У зв'язку з цим, організація ефективної взаємодії з асистентами, внутрішніми аудиторами, іншими аудиторами і запрошеними фахівцями може бути віднесена до числа професійних задач першорядної уваги. Професіоналізм аудитора передбачає його досвід переважно в питаннях організації обліку на підприємстві. З галуззю і особливостями виробничої діяльності підприємства він може бути знайомий тільки у загальних рисах. Тому при необхідності оцінки спеціальних питань, що стосуються виробничої діяльності підприємства, аудитор може використовувати послуги інших фахівців або експертів.

При ухваленні такого рішення аудитор повинен врахувати: характер і складність ситуацій, які треба проаналізувати; професійну компетентність фахівця, його об'єктивність і незалежність від керівництва підприємства, що перевіряється.

Виходячи з конкретних умов перевірки аудитор може вважати доцільним залучення інженера, оцінювача, геолога, співробітника страхової компанії і т.ін. При цьому необхідно заручитися згодою керівництва економічного суб'єкта на залучення до роботи експерта.

Договір про надання експертних послуг може бути укладений між економічним суб'єктом і експертом або між аудиторською організацією і експертом. В договорі слід передбачити вимогу дотримання експертом конфіденційності відносно одержаної при проведенні експертизи інформації про економічного суб'єкта. Для аудитора важливе значення має об'єктивність висновків експерта. Вона, звичайно не береться під сумнів, якщо немає ніякого взаємозв'язку і залежності між економічним суб'єктом і експертом.

Аудитор повинен проінформувати експерта про цілі і характер його роботи; про те як будуть використані аудитором результати роботи, а також про структуру і форму документального оформлення експертом результатів його роботи. Експерти несуть відповідальність за вибір і використання адекватних методів і процедур, суть яких вони повинні довести до відома аудитора. У свою чергу аудитору доцільно розглянути використані експертом методи і процедури з погляду їх надійності, достатності і відповідності задачам аудиту.

Висновок експерта повинен бути включений в робочу документацію аудитора. У багатьох випадках результати роботи експерта можуть служити підтвердженням інформації, що відображена в обліку і звітності економічного суб'єкта.

При складанні аудиторського висновку про бухгалтерську звітність відмінного від безумовно-позитивного може бути потрібно посилання на роботу експерта, з яким це повинно бути узгоджено. Як правило, згадка про роботу експерта не надається при висловлюванні аудитором думки щодо достовірності бухгалтерської звітності клієнта.

Аудитор завжди повинен пам'ятати, що будь-яке використання в аудиторській перевірці роботи тих або інших осіб, як передбачених в штаті клієнта, так і сторонніх фахівців і інших аудиторів, не звільняє аудиторську фірму від відповідальності за висловлену в аудиторському висновку думку щодо ступеня достовірності бухгалтерської звітності клієнта, за якість аудиторського висновку з фінансової звітності підприємства. Тому аудитор повинен уважно направляти, контролювати і аналізувати роботу, що виконується іншими фахівцями, і бути впевненим в тому, що вона виконана відповідно до поставленого ним завдання.

Повне інформування клієнта (МСА 260).

В МСА 260 „Повідомлення інформації з питань аудиторської перевірки найвищому управлінському персоналу” зазначено, що аудитор повинен ще до початку аудиторської перевірки з'ясувати яку мету переслідує керівництво при проведенні аудиту, в якому обсязі повинна бути перевірена фінансова звітність, обговорити з керівництвом всі істотні моменти перевірки. Крім того, обговорюються питання необхідності і форми надання аудитором протягом перевірки проміжних відомостей про її результати. Це підвищує якість аудиту та дає можливість керівництву суб'єкта, що перевіряється, вчасно усунути ті помилки і порушення, які можна усунути.

Контроль якості роботи аудитора (МСА 220).

В МСА 220 „Контроль якості аудиторської роботи” наголошується на необхідності запровадження контролю якості роботи аудитора. Контроль якості

– це політика і процедури, що застосовуються аудиторською фірмою для забезпечення якості перевірок, що проводяться аудиторами фірми, єдиного методологічного підходу до планування і проведення аудиту та оцінки його результатів.

Політику контролю якості аудиторських робіт і процедури здійснення такого контролю необхідно встановлювати як для аудиторської фірми, так і на рівні окремих аудиторських перевірок з урахуванням певних чинників (рис. 3.10).

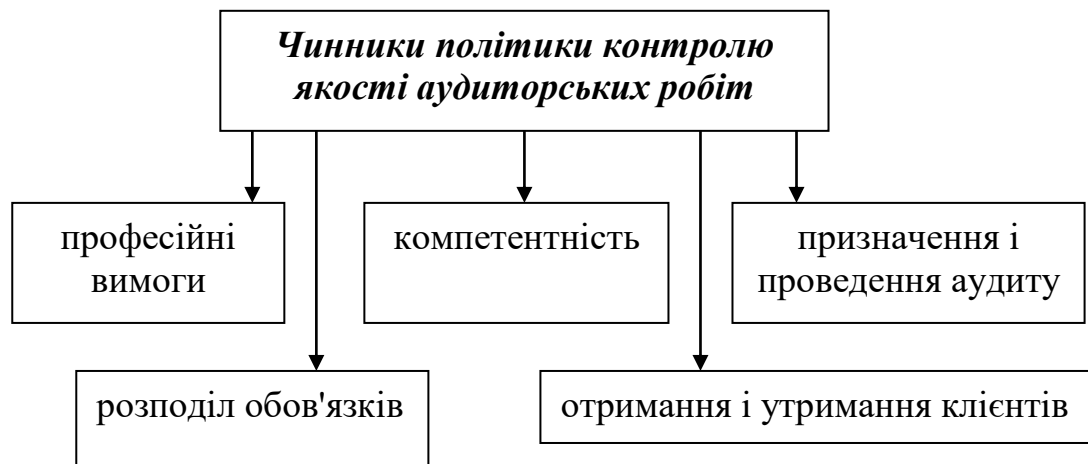

Рис. 3.10. Питання, які необхідно передбачити при розробці політики контролю якості аудиторських робіт.

Загальну політику і процедури контролю необхідно доводити до відома працівників фірми в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення обґрунтованої гарантії того, що політика і процедури контролю якості працівниками розуміються і використовуються правильно.

3.5. Професійна етика аудиторів

Для будь-якої професії потрібен етичний кодекс, оскільки люди, що займаються цією професією, зацікавлені у суспільній довірі, високій якості своїх послуг незалежно від поведінки окремих представників цієї професії. Для аудиторів дуже важливо, щоб їх клієнти, а також треті особи, що користуються фінансовою звітністю, довіряли якості аудиту і інших наданих їм послуг. У більшості таких осіб немає ні часу, ні достатньої підготовки для оцінки якості проведення аудиторської перевірки. Суспільна довіра до якості професійних аудиторських послуг, що надаються, зростає тоді, коли в рамках даної професії існують високі стандарти здійснення професійної діяльності, а також їх поведінки.

В світовій практиці існує декілька способів впливу на поведінку аудиторів з метою корегування їх поведінки під час надання аудиторських послуг на високому професійному рівні (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Способи, за допомогою яких регулюється поведінка бухгалтерів (аудиторів) в США.

Істотний вплив на рівень роботи аудиторів має Кодекс професійної етики. Він повинен забезпечити стандарти поведінки аудиторів. У вступі до „Кодексу професійної етики” АІСРА наведена цитата з Марка Аврелія: „Людина повинна міцно триматися на ногах без сторонньої допомоги”. Вона дуже точно характеризує вимоги до рівня організації, професіоналізму і особистої відповідальності аудиторів за якість аудиторської перевірки і послуг.

Стисло етичні норми аудиторської діяльності в усьому світі зводяться до наступного: **незалежність, об'єктивність, компетентність, конфіденційність, сумлінність.**

Докладні кодекси професійної етики аудиторів розробляють професійні організації аудиторів, прагнучи передбачити можливі їх поведінки в різних ситуаціях. В етичному кодексі аудиторів повинні бути узагальнені етичні норми професійної поведінки незалежних аудиторів, визначені етичні, моральні цінності, які затверджує в своєму середовищі аудиторське співтовариство. Дотримання загальнолюдських і професійних етичних норм повинно бути вищим обов'язком кожного аудитора, витікаючи з об'єктивної необхідності підтримувати в громадській думці пошану і довіру до професії аудитора.

В Кодексі професійної етики аудиторів України, який було введено в дію з січня 1999 р., наголошується, що метою аудиторської діяльності є забезпечення високого рівня аудиторських послуг, направленою на задоволення потреб українського суспільства (рис. 3.12).

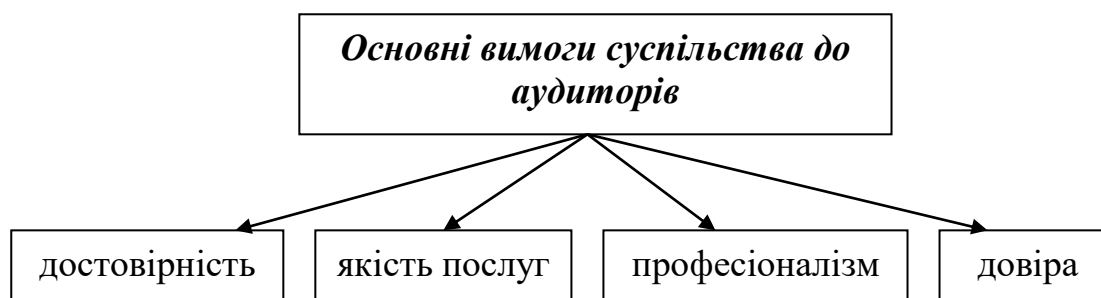

Рис. 3.12. Основні вимоги суспільства до аудиторів.

Кодекс професійної етики аудиторів України містить наступні основні вимоги.

Об'єктивність аудитора

Надаючи будь-які професійні послуги аудитори зобов'язані об'єктивно розглядати всі факти і ситуації, що виникають, та не допускати, щоб особиста упередженість або тиск зі сторони могли позначитися на об'єктивності їх думок. Вчинки аудиторів, їх рішення і висновки не можуть і не повинні залежати від думок або вказівок інших осіб. В Кодексі звертається особлива увага на наступне:

- ✓ аудитори можуть опинитися в ситуаціях, в яких існує можливість впливу і тиску на їх об'єктивність;
- ✓ аудитор може виявити упередженість у взаємостосунках з людьми;
- ✓ керівники аудиторських фірм зобов'язані забезпечити дотримання принципу об'єктивності своїми працівниками, а також іншими фахівцями, що привертаються до роботи.

Незалежність аудитора

Це одне з ключових положень Кодексу. Аудитори зобов'язані відмовитися від надання професійних послуг, якщо є обґрунтовані сумніви в їх незалежності від організації клієнта та її посадовців. В підсумковому документі, що оформляє результати аудиторської послуги, аудитор повинен заявити про свою незалежність відносно клієнта.

В Кодексі перераховані основні обставини, які можуть завадити незалежності аудитора або дозволять сумніватися в його фактичній незалежності (рис. 3.13).

Такі обставини поділені за декількома напрямками.

Рис. 3.13. Обставини, які дозволяють сумніватися в фактичній незалежності аудитора.

В контексті *фінансових взаємовідносин з клієнтом* в даному випадку розуміють:

- безпосередню фінансову зацікавленість аудитора в справах клієнта, тобто фінансову участь аудитора в справах організації клієнта в будь-якій формі;
- непряму фінансову і майнову залежність аудитора від клієнта (сумісна участь в інвестиціях в інші організації, кредитування і т.ін.);
- непряму фінансову участь (фінансову залежність) в організації клієнта через родичів, що служать у фірми, через основні і дочірні організації і т.ін.;
- непряму фінансову зацікавленість в особі, що не є клієнтом аудитора, але виступає інвестором клієнта або одержувачем інвестицій від клієнта;
- необережні рекомендації аудитора в організації клієнта про фінансові вкладення в організації, в яких вони самі мають які-небудь фінансові інтереси.

Призначення в підприємствах означає участь аудитора (керівників аудиторської фірми) в будь-яких органах управління організації клієнта, його основних і дочірніх організацій. За вищезгаданими обставинами незалежність аудитора вважається порушеною, якщо вони виникли, продовжували існувати або були припинені в періоді, за який повинні бути виконані аудиторські послуги.

Під *особистими і сімейними відносинами* в кодексі розуміють споріднені та особисті дружні відносини з директорами і вищим управлінським персоналом організації клієнта.

Викликає підозрілість і надмірна гостинність клієнта щодо аудитора, а також отримання аудитором від клієнта товарів і послуг за цінами, що істотно відрізняються від ринкових.

Під поняттям *колишні партнери* в кодексі маються на увазі:

➤ ситуації, коли аудитор – учасник якої-небудь аудиторської фірми може звільнитися, вийти на пенсію або продати її. В цьому випадку допускається пролонгація договорів на надання аудиторських послуг тією аудиторською фірмою, по відношенню до якої даний суб'єкт господарювання є колишнім учасником, акціонером і т.ін.

➤ колишня робота аудитора в організації клієнта або в його керівній організації на будь-яких посадах.

В тих випадках, коли отримання винагороди (*оплата за договором*) за послуги від клієнта або групи клієнтів складає значну частину загального річного прибутку аудитора або аудиторської фірми, фінансова залежність від такого клієнта може поставити під сумнів незалежність аудитора і аудиторської фірми.

Можливий негативний вплив поточного або майбутнього судового процесу на здатність аудитора чесно і неупереджено виконувати аудиторські послуги по відношенню до даного клієнта також може розглядатися як сумнів в його незалежності. Як можливий негативний вплив на незалежність аудитора можуть розглядатися також судові (арбітражні) справи між аудитором (аудиторською фірмою) і клієнтом, які ведуться, або майбутні (можливі).

Професійна компетентність аудитора

Професія аудитора має свої особливості, виходячи з яких аудитор повинен:

- ❖ володіти професійними навиками;
- ❖ брати на себе відповідальності по відношенню як до суспільства, так і до клієнта;
- ❖ бути об'єктивним в роботі з клієнтами;
- ❖ надавати послуги, які відповідали б високим вимогам норм і правил поведінки при наданні аудиторських послуг.

Шлях аудитора до професійної компетентності може бути розділений на дві стадії (рис. 3.14).

Конфіденційність

Аудитор зобов'язаний зберігати в таємниці конфіденційну інформацію про справи клієнтів, яка одержана ним при наданні професійних послуг, без обмеження в часі і незалежно від продовження або припинення безпосередніх відносин з ним.

Рис. 3.14. Шлях аудитора до професійної компетентності.

Аудитор не повинен використовувати конфіденційну інформацію клієнта, що стала йому відомою при виконанні професійних послуг, для своєї вигоди або для вигоди будь-якої третьої сторони.

Передбачаються виняткові ситуації, коли публікація або інше розголошення конфіденційної інформації щодо клієнтів не вважатиметься порушенням аудитором професійної етики (рис. 3.15).

Податкові відносини

Аудитори зобов'язані неухильно дотримуватися законодавства про оподаткування в усіх аспектах: вони не повинні свідомо приховувати свої доходи від оподаткування або тим чи іншим чином порушувати податкове законодавство в своїх інтересах або на користь інших осіб.

Під час надання аудиторських послуг аудитор повинен прагнути створення атмосфери найбільшого сприяння для клієнта і керуватися його інтересами. Але при цьому він зобов'язаний дотримуватися податкового законодавства і не повинен сприяти фальсифікаціям в цілях ухилення клієнта від сплати податків.

Рис. 3.15. Ситуації, в яких аудитору дозволяється розголошення конфіденційної інформації щодо клієнта.

Про виявлені в ході проведення аудиту порушень податкового законодавства, помилок в розрахунках і сплаті податків аудитор зобов'язаний у письмовій формі повідомити адміністрацію клієнта і попередити їх про можливі наслідки та шляхи виправлення порушень і помилок.

Рекомендації і поради в області оподаткування аудитор зобов'язаний представляти клієнту тільки у письмовій формі. При цьому він не повинен обнадіювати клієнта в тому, що його рекомендації виключають будь-які проблеми з податковими органами, а також повинен попередити клієнта, що відповідальність за складання і зміст податкових декларацій і іншої податкової звітності лежить на самому клієнті.

Діяльність за кордоном

Аудитор має право здійснювати аудиторську діяльність на постійній або тимчасовій основі в іншій державі. Але у будь-якому випадку він повинен надавати послуги відповідно до вимог національних стандартів аудиту і діючого Кодексу етики або відповідно до вимог міжнародних стандартів.

За ситуації, коли при наданні аудиторських послуг в іншій державі, етичні вимоги цієї держави відрізняються від національних вимог, аудитору необхідно керуватися наступними правилами:

✓ коли етичні вимоги країни, в якій надаються аудиторські послуги менш суворі, ніж національні, аудитор повинен користуватися в роботі національними вимогами;

✓ коли етичні вимоги країни, в якій надаються аудиторські послуги, більш суворі, ніж національні, аудитору необхідно використовувати етичні вимоги цієї країни.

Самореклама

Необхідно, щоб громадськість мала уявлення про види послуг, що надаються фахівцем-аудитором в рамках аудиторської діяльності. Тому публічна інформація про аудиторів і реклама аудиторських послуг можуть бути представлені в засобах масової інформації, спеціальних виданнях аудиторів, в адресних і телефонних довідниках, в публічних виступах і інших публікаціях аудиторів і керівників аудиторських служб.

Реклама аудиторських професійних послуг повинна бути інформативною, прямою і чесною та виключати будь-яку можливість обману потенційних клієнтів. Не допускаються, якщо вони суперечать професійній етиці аудиторів, реклама і публікації, що містять:

✓ пряму вказівку або натяк на необґрунтовані очікування (впевненість) клієнтів в сприятливості результатів аудиторських послуг;

✓ безпідставне самовихваляння та порівняння з іншими аудиторськими фірмами;

✓ рекомендації, підтвердження клієнтів і третіх осіб, що вихваляють достоїнства аудиторської фірми;

✓ відомості, які можуть розкрити конфіденційні дані клієнта або не об'єктивно відрекомендувати його в помилковому світлі;

✓ свідчення, які мають на меті ввести в оману або чинити тиск на судові, податкові і інші державні органи.

Винагорода і комісійні

Винагорода повинна реально відображати вартість професійних аудиторських послуг і встановлюватися з урахуванням: необхідних для виконання послуг знань і навичок; рівня підготовки і практичного досвіду аудитора; необхідного часу; складності послуг, що надаються; рівня відповідальності, необхідного при наданні даного виду послуг.

Розмір оплати аудитора не повинен залежати від досягнення якогось певного результату або обумовлюватися іншими обставинами. Аудитор не має права одержувати платню за професійні послуги готівкою понад встановлені норми розрахунків. Аудитор зобов'язаний утриматися від виплати і отримання комісійних за придбання або передачу клієнтів або передачу будь-яких послуг третій стороні.

Аудитор зобов'язаний наперед домовитися з клієнтом і письмово закріпити умови і порядок оплати за послуги, що надаються.

Діяльність, що є не сумісною з практикою аудитора

Аудитор не повинен одночасно з основною професійною практикою займатися діяльністю, яка впливає або може вплинути на його об'єктивність і незалежність, на дотримання пріоритету суспільних інтересів або на репутацію професії в цілому і тому є не сумісною з наданням професійних аудиторських послуг.

Заняття будь-якою діяльністю, що є забороненою практикуючим аудиторам відповідно до законодавства, повинна розглядатися як несумісні дії аудитора, що порушують закон і професійні етичні норми.

Відносини з іншими аудиторами

Аудитори повинні доброзичливо відноситися до інших аудиторів, утримуватися від необґрунтованої критики їх діяльності та інших свідомих дій, що можуть заподіяти збитку колегам по професії.

Представлені вище норми і вимоги Кодексу професійної етики аудиторів України розроблені на основі міжнародних етичних норм. І в зв'язку з цим хотілося б відзначити, що останнім часом в західному обліково-аудиторському співтоваристві активізувалися дискусії навкруги етичних норм аудиту, причиною яких з'явилися сумно відомі події про банкрутство крупних західних корпорацій. Розслідування причин цих банкрутств і ролі аудиторських фірм в „прикрашанні” реального фінансового положення цих корпорацій породило ознаки прояву скептицизму відносно дієвості етичного механізму регулювання аудиторської діяльності. Деякі крайні песимісти навіть виказують думку, що до етичних важелів в аудиторській діяльності не варто відноситися дуже серйозно, бо вони дали збій при перевірках „Енрона”, „Велдкома” і інших корпорацій. Проте слід відмітити, що стосовно цих випадків виявилися неефективними і інші механізми регулювання аудиту – адміністративний і економічний.

Контрольні питання

1. Які концепції регулювання аудиторської діяльності існують в світовій практиці аудиту?
2. В чому виражається вплив держави на аудиторську діяльність?
3. Які елементи повинна включати система регулювання аудиторської діяльності?
4. Зміст Закону України „Про аудиторську діяльність”.
5. Функції Аудиторської палати України.
6. Умови і мета сертифікації аудиторів.
7. Що включає діяльність аудиторських фірм в Україні?
8. Права та обов'язки аудиторських фірм.
9. Призначення стандартів аудиту та їх види.
10. Чим обумовлена необхідність уніфікації аудиторських процедур?
11. Що таке „Положення з міжнародної аудиторської практики”?
12. Що включають методичні принципи аудиту?
13. Якими причинами може бути обумовлена взаємодія аудиторів з іншими особами?
14. Як повинна координуватися робота бригади аудиторів?
15. Критерії оцінки можливості використання роботи інших аудиторів.
16. Цілі і принципи використання в аудиті роботи фахівців іншої галузі.
17. Як і навіщо здійснюється контроль якості роботи аудиторів?
18. Призначення Кодексу професійної етики аудиторів.
19. Які цілі переслідують вимоги Кодексу професійної етики в Україні?
20. Що передбачає вимога незалежності аудиту?
21. Чим може бути охарактеризована професійна компетентність аудитора?
22. Що передбачає вимога конфіденційності?
23. Що включає поняття податкових відносин?

Розділ 4. Аудиторський ризик і суттєвість

4.1. Поняття інформаційного ризику

Бухгалтерський облік є важливою інформаційною підсистемою, яка забезпечує надання адміністрації економічного суб'єкта своєчасної, достовірної і повної інформації про господарські процеси підприємства, стан його активів і зобов'язань для прийняття різних управлінських рішень. Разом з тим інформація бухгалтерської звітності широко використовується і керівництвом інших економічних суб'єктів для прийняття управлінських рішень відносно даного підприємства.

Інформаційний ризик – це вірогідність одержати викривлену інформацію і прийняти неправильне управлінське рішення на основі недостовірних даних бухгалтерської звітності іншого економічного суб'єкта. Мається на увазі, перш за все, неправильна оцінка за даними бухгалтерської звітності фінансового стану і платоспроможності іншого економічного суб'єкта.

В світовій практиці прийнято виділяти декілька можливих причин виникнення інформаційного ризику (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Можливі причини виникнення інформаційного ризику.

Бухгалтерська звітність формується шляхом систематичного накопичення і узагальнення різної поточної інформації про господарські процеси економічного суб'єкта. Оцінити достовірність інформації бухгалтерської звітності – це, перш за все, оцінити надійність самого процесу бухгалтерського обліку і первинної документації, що є основою бухгалтерської звітності. Такої

можливості немає у більшості користувачів економічної інформації через відсутність доступу до неї

Навіть в ідеалі адміністрацію будь-якого економічного суб'єкта не можна назвати неупередженою. У неї завжди можуть бути природні імпульси до „прикрашання” показників бухгалтерської звітності свого підприємства. Вони можуть бути результатом, як завищеної суб'єктивної оцінки своїх цілей і перспектив розвитку, так і недостатнього розуміння кон'юнктури свого ринку і свого місця на ньому. Але в більшості випадків - це бажання добитися певного впливу на користувачів.

В світовій практиці розглядається декілька можливих способів зниження інформаційного ризику (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Можливі способи зниження інформаційного ризику.

Кожен із засобів зниження інформаційного ризику має свої позитивні й негативні сторони і тому користувачі самостійно вирішують, який з них обрати у кожному конкретному випадку. Розглянемо їх.

✓ Якщо користувач приймає рішення усунути інформаційний ризик самостійно, то він повинен самостійно перевірити достовірність бухгалтерської звітності економічного суб'єкта, що цікавить його. Для цього потрібен не тільки штат відповідних професіоналів, але і час на перевірку. В результаті така перевірка обходиться дорого і економічно неефективна. Такий спосіб зниження інформаційного ризику, як правило, застосовують спеціалізовані споживачі інформації (органи страхування, державні податкові органи) для досягнення своїх специфічних цілей.

✓ Користувач мириться з невідомим йому рівнем ризику з метою економії своїх витрат. Він може дійти висновку, що можливі витрати грошей, сил і часу на усунення інформаційного ризику не окупають тих результатів, для досягнення яких вони проводяться. Як правило, прийняття такого рішення характерне для адміністрації невеликих економічних суб'єктів. Представники ж крупних економічних суб'єктів частіше погоджуються на подібні витрати.

✓ Користувач розділяє інформаційний ризик з постачальником інформації (адміністрацією економічного суб'єкта). Як відомо, відповідальність за складання бухгалтерської звітності несе адміністрація економічного суб'єкта. Тож саме вона відповідає й за надання користувачам надійної, достовірної інформації. І користувач може вважати, що представники адміністрації економічного суб'єкта не вороги собі і що вони, навіть переслідуючи свої власні інтереси, не допускать явних і грубих перекручень у наданій бухгалтерській звітності. Такий підхід характерний для взаєностосунків з давніми партнерами.

✓ Користувач довіряє інформації, що підтверджена незалежним аудитором. Це класичний і найпоширеніший в світовій практиці спосіб зниження інформаційного ризику в умовах ринкової економіки, оскільки функцію засвідчення бухгалтерської звітності виконали незалежні аудитори. З одного боку, при цьому витрати на проведення незалежної аудиторської перевірки бере на себе сам економічний суб'єкт, що перевіряється, а, з іншого, - у користувача завжди є конкретний адресат, по відношенню до якого є можливість виставити позов за неякісність інформації (невірогідність висновків аудитора).

Світовий практичний досвід показує, що найбільш економічно вигідним і надійним способом зниження інформаційного ризику є використання результатів незалежної аудиторської перевірки (аудиторського висновку). Загальне ж правило полягає у тому, що коли бухгалтерська інформація (фінансова звітність) економічного суб'єкта використовується для прийняття економічного рішення більш, ніж однією особою, то, зазвичай, потрібна аудиторська перевірка.

Таким чином, аудит в світовій практиці розглядається як процес, в ході якого здійснюються:

- ❖ захист інтересів власників;
- ❖ зменшення інформаційного ризику користувачів до прийняттого рівня.

В той же час здійснення аудиторських процедур ніколи не може гарантувати абсолютного усунення інформаційного ризику. Причинами цього є і вибіркоче обстеження, як основа методики аудиторської перевірки, і характер можливих помилок і неточностей, що є в бухгалтерській звітності економічного суб'єкта. В загальному вигляді такі спотворення можуть бути розділені на дві групи: помилки та навмисні відхилення від норми (рис. 4.3).

В залежності від приналежності до тієї або іншої групи визначається й рівень, на якому ці порушення можуть бути виявлені.

Як бачимо з рисунку 4.3 випадкові помилки, причиною яких можуть бути некомпетентність або халатність персоналу економічного суб'єкта, теоретично можуть бути виявлені і усунені самим контрольним середовищем (система внутрішнього контролю) і засобами контролю (служба внутрішніх аудиторів) самого економічного суб'єкту (за умови, що вони є у економічного суб'єкта і ефективно функціонують).

Це ж стосується і навмисних помилок, допущених середньою ланкою управлінського персоналу. При бажанні і належній організації контрольного

середовища і засобів контролю вірогідність виявлення таких помилок самим економічним суб'єктом навіть вище, ніж незалежним аудитором.

Рис. 4.3. Причини можливих некоректностей в бухгалтерській звітності.

Найскладнішими для виявлення, як службою внутрішніх аудиторів, так і незалежним аудитором, є навмисні помилки (перекручення), які допущені (тобто сплановані) при безпосередній участі вищої управлінської ланки економічного суб'єкта (адміністрації).

Усунення в ході аудиторської перевірки помилок, що відносяться до обох вказаних груп, і є основою зниження інформаційного ризику користувачів. Зрозуміло, що в цих умовах дуже важлива здатність аудитора до адекватних

професійних оцінок характеру і наслідків тієї або іншої помилки чи відхилення від норми. Можливі порушення і помилки, що виникають при обліку господарських операцій, а, тим більше, наслідки зловживань персоналу або адміністрації в періоді, який перевіряється – це об'єкт особливої уваги з боку зовнішнього аудитора.

На відміну від ненавмисних помилок або від тих формальних порушень, на які адміністрація економічного суб'єкта свідомо йде з міркувань здешевлення системи внутрішнього контролю, навмисні некоректності (тобто відхилення від нормативних положень, частина яких може бути класифікована як зловживання адміністрації або персоналу), як правило, знаходяться в області кримінального права. І, в зв'язку з цим, від аудиторів в більшій мірі очікується їх виявлення в тих випадках, коли перевірка здійснюється за дорученням правоохоронних органів („примусовий аудит”). Разом з тим, виявлення навмисних некоректностей (у тому числі і зловживань), якщо вони виявилися настільки суттєвими, що ставлять під сумнів достовірність і об'єктивність бухгалтерської звітності економічного суб'єкта в цілому, від аудитора, все-таки, очікуються і відповідні формулювання в аудиторському висновку.

В таких ситуаціях, якщо у аудитора виникла обґрунтована підозра у зловживаннях певних співробітників, він повинен, перш за все, інформувати про це представників вищої адміністрації економічного суб'єкта (якщо ці представники не були учасниками виявлених зловживань). В його обов'язки входять перевірка відповідних господарських операцій по суті, докладна локалізація виявлених зловживань: докладне з'ясування всіх обставин зловживання, номери і дати первинних документів і облікових реєстрів, їх конкретний зміст, економіко-юридична інтерпретація та конкретна кількісна оцінка наслідків цих зловживань, а також відповідні висновки.

Слід зазначити, що для виявлення явних, але ретельно прихованих, добре завуальованих зловживань деколи потрібен не тільки дуже високий професійний рівень перевіряючого аудитора, але і великі, суттєві витрати достатньо дорогого робочого часу аудиторів. І навіть якщо аудитори володіють такими якостями і відповідними резервами робочого часу, то потенційна можливість виявлення ними зловживань середнього персоналу вище, ніж вірогідність виявлення зловживань управлінського персоналу. Саме управлінський персонал, а не основна маса персоналу, створює на підприємстві діючу систему внутрішнього контролю, знає і розуміє її сильні і слабкі контролюючі моменти. Тому представникам управлінського персоналу легше і непомітніше порушити вимоги певних контрольних моментів, з яких ця система складається.

В результаті, і після проведення звичайного аудиту річної бухгалтерської звітності все ж таки залишається певна ймовірність того, що ретельно завуальовані зловживання управлінського персоналу так і будуть нерозкритими. Ступінь такої ймовірності іноді навіть підвищується, якщо в звітному періоді відбулася ротація (заміна) зовнішніх аудиторів даного економічного суб'єкта. Адміністрація суб'єкта могла ретельно завуальовувати свої зловживання ще до початку періоду, що перевіряється новими аудиторами, і в

звітному періоді вона лише користувалася результатами і наслідками своїх попередніх зловживань. Проте слід пам'ятати, що майже всі економічні зловживання залишають ті або інші сліди в обліку і звітності (логічні або арифметичні суперечності в інформації, матеріальні або інтелектуальні фальсифікації і т.ін). А тому при відповідних витратах часу високопрофесійних фахівців можуть бути виявлені будь-які економічні зловживання. Інша справа, що це практично неможливо при проведенні звичайного аудиту річної бухгалтерської звітності.

Ніхто не в змозі при вибірковій перевірці дати абсолютну гарантію виявлення всіх помилок, тому використання користувачами інформації аудиторського висновку допомагає їм знизити свій інформаційний ризик, але ніколи не дасть гарантії його повного усунення. Частина інформаційного ризику, що залишилася, пов'язана з тим, що сам аудитор при перевірці може припуститися помилки або неправильно оцінити фінансовий стан підприємства і перспективи його розвитку в майбутньому.

Аудит, як складний процес в його сучасних формах в світовій практиці завжди повинен переслідувати дві цілі (рис. 4.4).

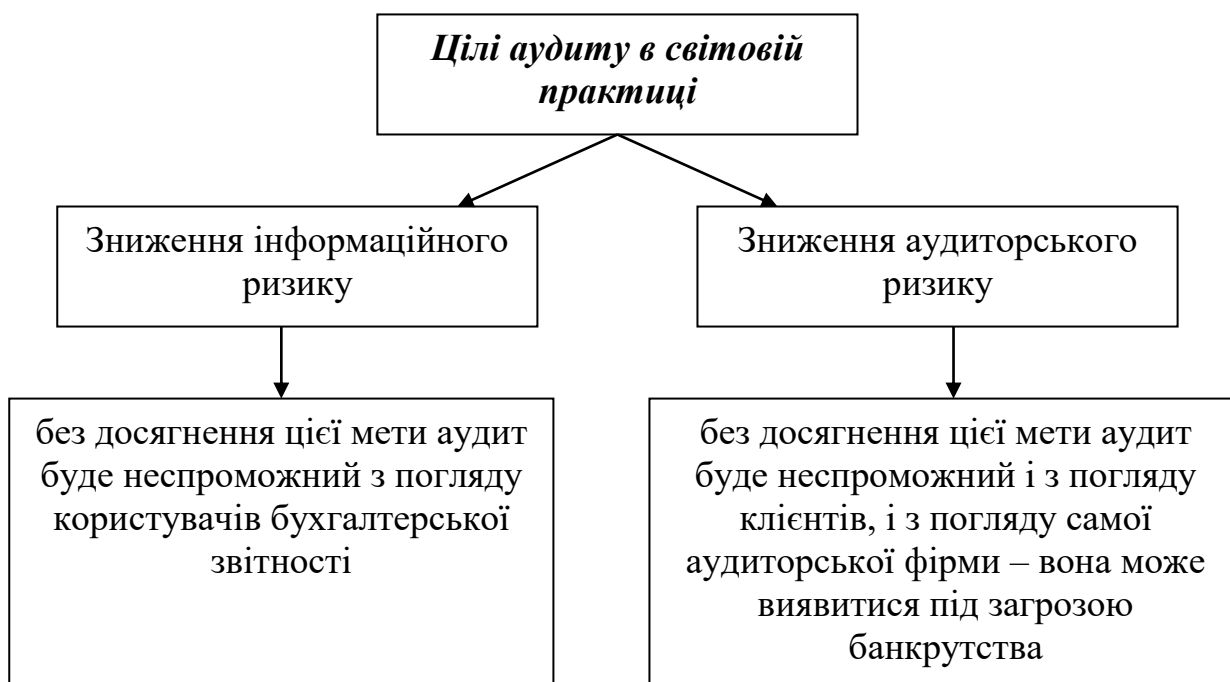

Рис. 4.4. Цілі, які переслідує аудит в світовій практиці.

Аудитори повинні прагнути одночасно досягти обох цілей, оскільки тільки таким чином вони можуть виконати і свою функцію, і вижити як підприємці. Але рівнозначне досягнення цих цілей на практиці звичайно неможливе – майже завжди одна з цілей досягнута більшою мірою, ніж інша. Певний баланс одночасного дотримання інтересів і клієнта і користувачів може бути досягнутий тільки за рахунок того, що головні зусилля аудитора будуть

направлені на виявлення тільки суттєвих помилок і відхилень. Це приводить до виникнення специфічного ризику, властивого саме аудиторській діяльності.

4.2. Модель ризику аудитора

Ми вже відзначали, що, закінчуючи аудиторську перевірку, аудитор повинен бути максимально впевнений в тому, що виконав дві основні цілі аудиту: впевнений у відсутності в перевірній звітності серйозних помилок і знизив до прийнятної інформаційний ризик користувачів. Аудитор повинен знайти ту „золоту середину”, яка дозволила б одночасно не підвести замовника і не спотворити думку користувачів інформації. Ця задача може бути виконана тільки в тому випадку, коли аудитор грамотно спланує свою роботу і направить головні зусилля на виявлення серйозних помилок. При будь-якій перевірці (державній або аудиторській) завжди існує ризик пропустити помилку, але тільки аудитори у всьому світі несуть матеріальну відповідальність за пропущені помилки, які привели користувачів до прийняття неправильного управлінського рішення.

Для аудиторської діяльності характерні два основні види ризиків: підприємницький ризик (ризик для бізнесу) і аудиторський ризик (рис. 4.5).

Підприємницький ризик пов'язаний з наявністю при наданні аудиторських послуг трьох видів відповідальності:

- а) відповідальність по відношенню до клієнта;
- б) відповідальність перед третіми особами (користувачами фінансової звітності);
- в) кримінальна відповідальність.

Підприємницький ризик, який пов'язаний з відповідальністю по відношенню до клієнта, полягає в тому, що аудитор (або аудиторська фірма) може потерпіти невдачу через взаєностосунки з клієнтом, навіть якщо аудиторський висновок, представлений аудитором цьому клієнту, обґрунтовано і реально характеризує фінансову звітність клієнта.

Підприємницький ризик, який пов'язаний з відповідальністю аудитора (аудиторської фірми) перед третіми особами, безпосередньо пов'язаний з інформаційним ризиком, точніше, з використанням користувачами аудиторського висновку для зниження інформаційного ризику. В цьому випадку аудиторська фірма може нести відповідальність перед третіми особами, якщо позивач потерпів збитки в результаті того, що він поклався на викривлену фінансову звітність, достовірність якої між тим підтверджена аудитором. До таких осіб відносяться існуючі та потенційні партнери економічного суб'єкта, акціонери, комерційні банки, постачальники, покупці і т.ін.

Рис. 4.5. Види та характер ризиків аудиторської діяльності.

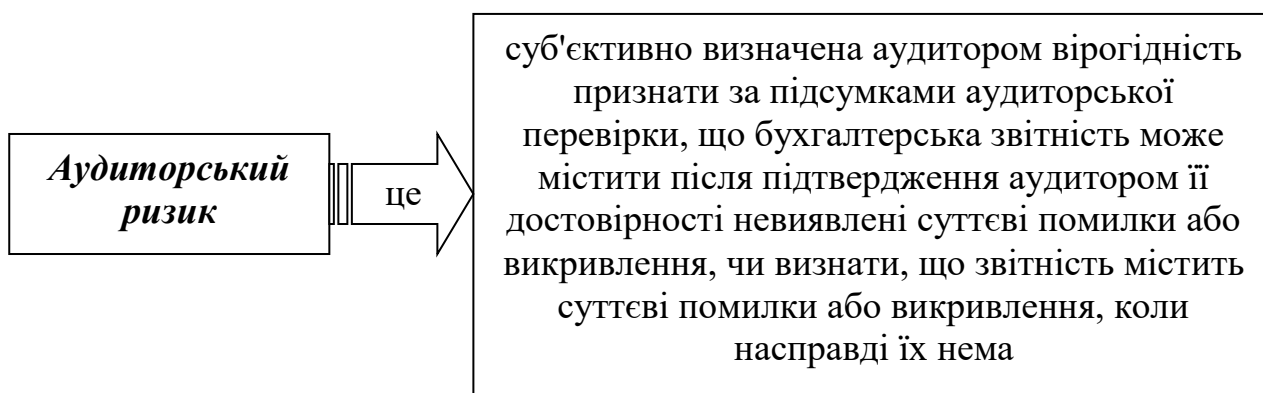
Наприклад, типовий розгляд подібного роду може мати місце тоді, коли банк не в змозі повернути крупну позику, що була видана на підставі аудиторського висновку клієнту, який в дійсності виявився неплатоспроможним. Банк в цьому випадку може стверджувати, що, видаючи цю позику, він спирався на перевірену аудитором ну фінансову звітність, що ввела в оману. Він може зажадати, щоб аудиторську фірму притягли до відповідальності за те, що вона не змогла провести аудит з належною ретельністю.

Таким чином, *підприємницький ризик* аудитора залежить від наступних чинників:

- ◆ конкурентоспроможності аудитора або аудиторської фірми;
- ◆ повноти представлення аудитором кола ймовірних користувачів інформації аудиторського висновку та про управлінські рішення, що приймаються ним на підставі фінансової звітності клієнта;
- ◆ ймовірність судових позовів від користувачів по відношенню до аудитора (аудиторської фірми);
- ◆ розуміння специфіки бізнесу клієнта, цілей проведення аудиту, чесності та порядності управлінського персоналу клієнта;
- ◆ термінів проведення аудиторської перевірки.

Аудиторський ризик пов'язаний з тим, що практично завжди існує ймовірність того, що в перевірній фінансовій звітності залишилися не виявленими помилки або викривлення, які можуть вплинути на прийняття рішень користувачами. Тому сьогодні найпоширенішим визначенням суті сучасного аудиту можна вважати наступне: „Аудит – це для користувачів спосіб зниження рівня інформаційного ризику фінансової звітності до прийняттого”.

Сутність аудиторського ризику полягає в тому, що аудитор при перевірці може пропустити серйозну помилку або неточність і результат вибіркової перевірки відрізнятиметься від висновку, який міг би бути зроблений тим же аудитором при суцільній перевірці. Можна сказати, що:

Іншими словами, аудиторський ризик означає той ризик, який згоден узяти на себе аудитор, коли складає висновок про повноту і достовірність даних фінансової звітності, визнаючи, що в ній можуть бути помилки і неточності.

Питання, пов'язані з поняттям та оцінкою аудиторського ризику в міжнародних стандартах аудиту розглядаються в МСА 400 “Оцінка ризиків та внутрішній контроль”. Відповідно до МСА 400 “Оцінка ризиків та внутрішній контроль” прийнятний аудиторський ризик може бути представлений у вигляді моделі:

$$AP = BP \times PK \times PH, \text{ де:}$$

AP – аудиторський ризик (ступінь готовності аудитора визнати, що фінансова звітність може містити суттєві помилки або неточності після закінчення аудиту і складання позитивного аудиторського висновку);

BP – внутрішній (власивий) ризик (це схильність фінансової звітності до суттєвих помилок та викривлень, що перевищують допустиму величину до перевірки ефективності системи внутрішнього контролю);

PK – ризик контролю (виражає ймовірність того, що суттєві помилки або викривлення, допущені системою бухгалтерського обліку, своєчасно не будуть попереджені або усунені системою внутрішнього контролю);

PH – ризик невиявлення (ступінь готовності аудитора визнати, що застосовані ним аудиторські процедури та отримані аудиторські докази не дозволяють знайти суттєві помилки та похибки).

Прийнята в світовій практиці і в Україні модель аудиторського ризику містить декілька елементів. Слід зазначити, що не дивлячись на те, що сутність елементів моделі аудиторського ризику розшифровується скрізь практично однаково, єдиного підходу до їх назви не вироблено. Швидше за все, в цьому просто немає необхідності, адже єдиним у всьому світі є розуміння підходів до оцінки сутності елементів, що входять до складу аудиторського ризику.

Розмір аудиторського ризику індивідуальний, тобто різні аудиторі можуть встановити для себе різну величину прийняттого аудиторського ризику при перевірці одного і того ж підприємства. Це залежить, в першу чергу, від професіоналізму і практичного досвіду самого аудитора. Тому стандарти аудиту пропонують тільки підходи до оцінки ризику, але не приводять конкретного значення допустимого ризику.

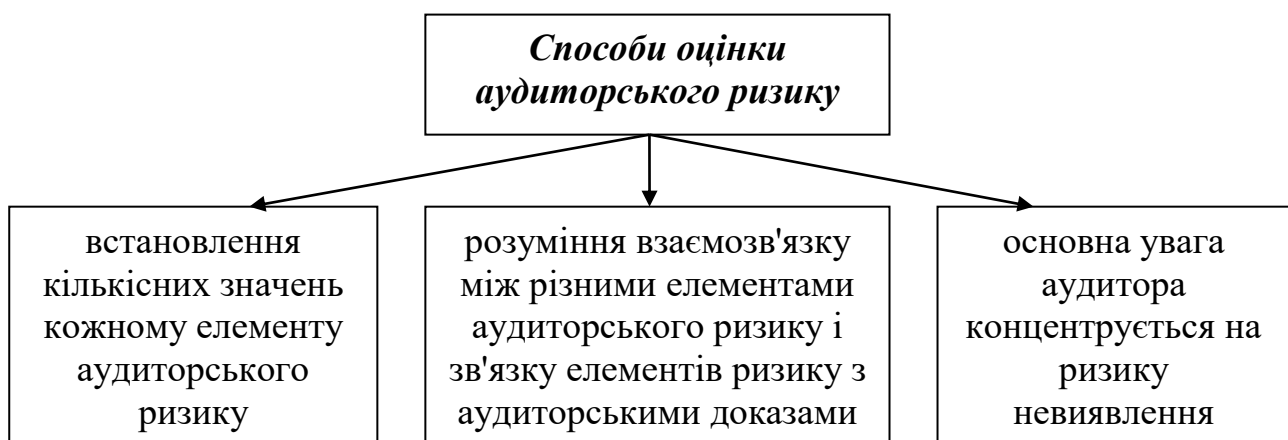

Рис. 4.6. Способи, які використовуються аудиторами для оцінки аудиторського ризику.

Застосовуючи модель аудиторського ризику при плануванні аудиту, можна піти одним із способів (рис. 4.6).

При першому способі аудитор, виходячи з власного практичного досвіду і професіоналізму, а також з урахуванням визначених ним оцінок ефективності роботи систем підприємства встановлює кількісні значення кожному елементу аудиторського ризику.

Наприклад, аудитор вважає, що властивий ризик на підприємстві клієнта складає 80%, ризик внутрішнього контролю – 50% і ризик невиявлення - 10%. В результаті обчислення одержимо аудиторський ризик в розмірі 4% ($0,8 \times 0,5 \times 0,1$). Якщо аудитор прийшов до висновку, що при перевірці даного підприємства рівень прийняттого аудиторського ризику повинен бути не вищим 4%, то він може вважати свій потенційний план перевірки, сформований з урахуванням вказаних вище розмірів елементів аудиторського ризику, прийнятним. Але цей спосіб вважається не достатньо ефективним.

Як більш точний при плануванні аудиту розглядається інший спосіб, при якому основна модель аудиторського ризику перетворюється у формулу, де основна увага сконцентрована на ризику невиявлення:

$$PH = \frac{AP}{BP * PK}$$

Виходячи з цифр попереднього прикладу, припустимо, що аудитор встановив для себе прийнятний аудиторський ризик на рівні 5%. Тоді план аудиту міг бути змінений у зв'язку з необхідністю узгодження кількості необхідної для перевірки інформації з ризиком невиявлення на рівні 10%, оскільки $0,05 : 0,8 = 0,125$.

При використанні цієї формули моделі аудиторського ризику ключовим чинником стає ризик невиявлення і саме він зумовлює необхідну для перевірки кількість інформації. З формули виходить, що необхідна кількість аудиторських доказів обернено пропорційна до ризику невиявлення. Тобто, чим менший встановлений аудитором рівень ризику невиявлення, тим більше потрібно йому аудиторських доказів.

На основі моделі аудиторського ризику можна зробити висновок, що існує пряма залежність між прийнятним аудиторським ризиком і ризиком невиявлення, а також зворотна залежність між прийнятним аудиторським ризиком і планованою кількістю необхідних аудиторських доказів. Наприклад, якщо аудитор вирішує зменшити рівень прийняттого аудиторського ризику, то тим самим він зменшує ризик невиявлення за рахунок збільшення кількості необхідних для висловлення обґрунтованих висновків щодо перевіреної фінансової звітності аудиторських доказів.

Третім, загальновизнаним способом використання моделі аудиторського ризику є спосіб, в основі якого лежить розуміння взаємозв'язку між різними елементами аудиторського ризику і зв'язку елементів ризику з аудиторськими

доказами. Для розуміння суті даного способу необхідно чітко уявляти, що включається в розуміння кожного з елементів формули аудиторського ризику.

Прийнятний аудиторський ризик - це суб'єктивно встановлений аудитором рівень ризику, що готовий узяти на себе аудитор і який полягає в припущенні того, що вже після завершення аудиту і представлення позитивного аудиторського висновку у фінансовій звітності будуть знайдені помилки.

Чим менший рівень аудиторського ризику встановлює для себе аудитор, тим більше у нього буде впевненості в тому, що фінансова звітність не містить суттєвих помилок. Нульовий ризик означає би повну впевненість в цьому, а 100% ризик – повну невпевненість.

В той же час при вибіркового обстеженні практично неможлива повна впевненість. Аудитори в світовій практиці вважають, що завжди бажаним є розумно низький аудиторський ризик, щоб можна було захистити як користувачів, так і аудиторів. Але встановлення ступеня можливого зниження ризику залежить від двох причин:

а) до якого ступеня зовнішні користувачі можуть передбачати використання фінансової звітності клієнта;

б) наскільки ймовірно виникнення у клієнта фінансових труднощів після представлення аудиторського висновку.

В першому випадку потенційна кількість користувачів залежить від масштабу бізнесу клієнта: чим більше обсяг операцій клієнта, тим ширше буде використовуватися його фінансова звітність іншими зацікавленими особами (як юридичними, так і фізичними). Крім того, кількість користувачів значно ширше у акціонерних товариствах відкритого типу.

В другому випадку, якщо клієнт після завершення аудиту оголошує себе банкрутом або має значні втрати, то у аудитора будуть великі шанси виникнення необхідності захищати свою правоту перед користувачами. Рівень прийнятного аудиторського ризику повинен бути максимально низьким у тому випадку, коли аудитор вважає, що мається висока ймовірність виникнення фінансових труднощів у клієнта, фінансову звітність якого він перевіряє. Для впевненості аудитора в таких прогнозах він повинен добре уміти аналізувати певні чинники, що свідчать про таку ймовірність.

Слід визнати, що різні аудитори встановляють в однакових умовах різні рівні прийнятного аудиторського ризику. Перш за все, це пов'язано з скрутністю кількісного вимірювання аудиторського ризику. Крім того, аудитори відрізняються один від одного ступенем компетентності, професіоналізму і практичного досвіду.

Внутрішній (власливий) ризик – це ймовірність наявності у перевіреній фінансовій звітності суттєвих помилок при допущенні, що внутрішній контроль відсутній.

Якщо аудитор, не беручи до уваги чинників внутрішнього контролю, робить висновок про високу ймовірність наявності помилки, то тим самим він приходить до висновку про високий рівень внутрішнього ризику. При встановленні рівня внутрішнього ризику не береться до уваги внутрішній

контроль, оскільки, по-перше, він самостійно входить в модель аудиторського ризику, а, по-друге, на момент оцінки аудитором внутрішнього ризику (до укладання договору на проведення аудиторської перевірки) у аудитора ще немає можливості оцінки систем роботи підприємства.

Якщо говорити про залежність внутрішнього ризику і ризику невиявлення, а також плануванням кількості аудиторських доказів, то внутрішній ризик обернено пропорційний ризику невиявлення (рис. 4.7) і прямо пропорційний кількості аудиторських доказів.

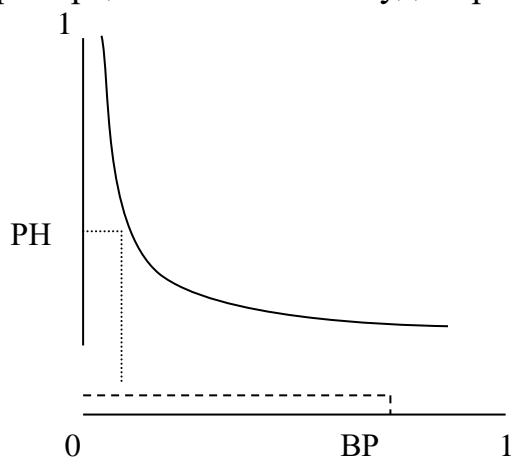

Рис. 4.7. Графік залежності між внутрішнім ризиком і ризиком невиявлення.

Модель аудиторського ризику показує тісний взаємозв'язок між внутрішнім ризиком і ризиком внутрішнього контролю. Поєднання внутрішнього ризику і ризику контролю можна уявити собі, як очікування помилок після врахування впливу системи внутрішнього контролю на можливість наявності помилок в обліку та фінансовій звітності клієнта. А внутрішній ризик, взятий окремо, - це очікування аудитором наявності помилок до врахування впливу системи внутрішнього контролю на можливість наявності помилок в обліку та фінансовій звітності клієнта.

Включення внутрішнього ризику в модель ризику аудитора – один з найважливіших аспектів аудиту. Це припускає, що аудитори повинні намагатися передбачити, в яких розділах фінансової звітності помилки більш менш ймовірні.

Аудитору на самому початку аудиту необхідно розглянути чинники, що можуть впливати на рівень внутрішнього ризику, та взяти їх до уваги (рис. 4.8).

Таким чином, внутрішній ризик обумовлений специфікою діяльності економічного суб'єкта, розмірами, а також тими його внутрішніми характеристиками й умовами зовнішнього середовища, які частіш за все аудитор не може перевірити. Від цього ризику аудитор не може позбутися у принципі. В США цей ризик називають невід'ємним; французи – загальним; у Великобританії – внутрішнім.

Цей елемент ризику аудитор повинен оцінити, в кращому випадку, до прийняття рішення про перевірку даного підприємства. Головну роль в прийнятті рішення перевіряти або не перевіряти дане підприємство повинен зіграти попередній досвід аудитора по перевірці аналогічних підприємств. Чим більше у аудитора знань про особливості роботи і організацію бухгалтерського обліку підприємства даної галузі, тим вище оцінить він для себе внутрішній ризик, а точніше, власну міру очікування існування серйозних помилок у фінансовій звітності клієнта і власні можливості їх виявлення.

Рис. 4.8. Чинники, які слід враховувати при оцінці рівня внутрішнього ризику.

Цей ризик характеризує ступінь схильності до суттєвих порушень якого-небудь рахунку бухгалтерського обліку, статті балансу, однотипної групи господарських операцій або фінансової звітності економічного суб'єкта в цілому до того, як такі спотворення будуть виявлені засобами системи внутрішнього контролю або за умови допущення відсутності таких засобів.

Не дивлячись на те, що немає точних правил для визначення рівня внутрішнього ризику, аудитори, як правило, консервативні в оцінках. Більшість аудиторів навіть при найсприятливіших обставинах встановлює рівень властивого ризику значно вище 50%, а за наявності обґрунтованого очікування наявності в звітності суттєвих помилок – навіть на рівні 100%.

Ризик контролю. Під ризиком контролю розуміють суб'єктивно визначену аудитором ймовірність того, що існуючі на підприємстві засоби системи бухгалтерського обліку і системи внутрішнього контролю, які регулярно використовуються, своєчасно не перешкоджатимуть виникненню порушень або не виправлятимуть ті порушення, що є суттєвими по окремоті або в сукупності. В США цей елемент аудиторського ризику називають ще ризиком управління.

Якщо аудитор приходять до висновку, що система внутрішнього контролю економічного суб'єкта абсолютно неефективна з погляду запобігання або виявлення помилок, то в цьому випадку аудитор визначить ризик контролю в 100%. Чим ефективніше система внутрішнього контролю, тим нижче ризик контролю для аудитора.

Ризик контролю обернено пропорційний ризику невиявлення, тоді як між ризиком контролю і кількістю необхідних для якісної перевірки аудиторських доказів існує пряма залежність. Наприклад, якщо аудитор робить висновок, що система внутрішнього контролю ефективна, то рівень ризику невиявлення може бути підвищений, а кількість аудиторських доказів зменшена. А коли система контролю неефективна, аудитор може понизити рівень ризику невиявлення і збільшити кількість аудиторських доказів.

Перш ніж встановити рівень ризику внутрішнього контролю нижче за максимальний рівень (менше 100%), аудитори повинні зробити три кроки:

- ✓ ознайомитися з системою внутрішнього контролю економічного суб'єкта;
- ✓ оцінити наскільки добре вона працює;
- ✓ протестувати на ефективність контрольні моменти, структура яких утворює систему внутрішнього контролю.

Перша вимога – ознайомлення - відноситься до будь-якого аудитора. Дві останніх (оцінка ризику внутрішнього контролю) обов'язкові для аудитора в тих випадках, коли він встановлює його нижче за максимальний.

Оцінка цього ризику проводиться аудитором на стадії планування перевірки і результат такої оцінки безпосередньо впливає на обсяги перевірок на заключній стадії.

Будь-яка система роботи підприємства вимагає певних витрат на її організацію. При цьому бажано, щоб система бухгалтерського обліку працювала якісно і не була дуже дорогою. Наприклад: певний обсяг бухгалтерської роботи можуть виконати при повному завантаженні дві людини, але при цьому у них не залишається часу на додаткову перевірку своєї роботи. Отже, ймовірність допущення ними помилок буде достатньо високою. З іншого боку, три бухгалтери можуть виконати цю роботу більш якісно, але при цьому зростуть витрати підприємства на утримання бухгалтерії.

Ризик невиявлення. Це ризик, який аудитор готовий узяти на себе, допускаючи, що використані ним в ході аудиторської перевірки аудиторські процедури не дозволять знайти реально існуючі порушення, що можуть мати суттєвий характер по окремоті або в сукупності. Ризик невиявлення є показником ефективності і якості роботи аудитора.

Це найбільш індивідуальний елемент аудиторського ризику, який пов'язаний із професійною компетентністю і практичним досвідом конкретного аудитора, і це єдиний елемент аудиторського ризику, який аудитор у принципі може реально змінити.

Ризик невиявлення визначає кількість аудиторських доказів, які аудитор планує одержати в ході перевірки (рис. 4.9).

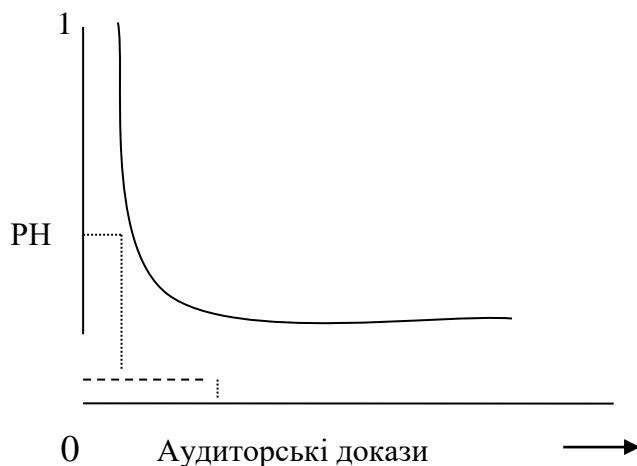

Рис. 4.9. Графік залежності між ризиком невиявлення і кількістю аудиторських доказів.

При низькому рівні ризику невиявлення для аудитора буде звичайно великою ймовірність не виявити суттєві помилки в обліку та фінансовій звітності через недостатність аудиторських доказів, тому в даному випадку необхідно зібрати якомога більшу кількість аудиторських доказів. Коли

аудитор готовий узяти на себе великий ризик невиявлення, аудиторських доказів потрібно менше.

Таким чином ризик невиявлення характеризує упевненість аудитора у власних можливостях виявлення суттєвих помилок.

Таким же чином у вигляді нелінійної функції може бути виражена й залежність між ризиком невиявлення і ризиком внутрішнього контролю (рис. 4.10). Чим надійніше (за оцінками аудитора) працює система внутрішнього контролю клієнта (низький рівень ризику), тим вище встановлює для себе аудитор ризик невиявлення. Тим самим аудитор приходиться до висновку про можливість скорочення кількості необхідних для проведення ним якісної перевірки фінансової звітності аудиторських доказів.

Як бачимо, найбільшим недоліком використання моделі аудиторського ризику є практично суб'єктивна оцінка самим аудитором елементів аудиторського ризику, а, значить, така оцінка може лише приблизно відображати реальний стан роботи систем підприємства.

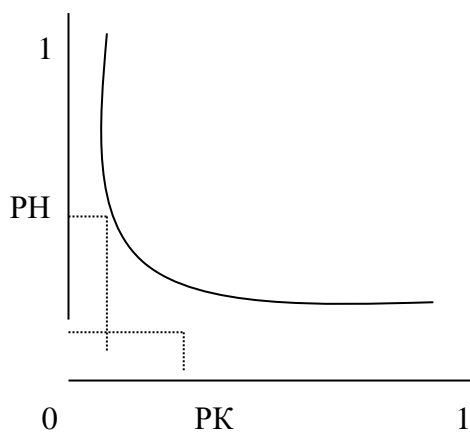

Рис. 4.10. Графік залежності між ризиком невиявлення і ризиком контролю.

Якщо припустити, що аудитор оцінив ризик контролю і внутрішній ризик нижче, ніж належало б, знаючи всі факти, тоді ризик невиявлення виявиться вище існуючого, а запланована аудитором кількість необхідних аудиторських доказів – меншою. Щоб справитися з цією проблемою в світовій практиці більшість аудиторів проявляє обережність, кількісно оцінюючи елементи аудиторського ризику, або користуються для позначення рівня елементів ризику термінами „низький”, „середній” і „високий”.

Таблиця 4.1.- Залежність між встановленими в результаті оцінки рівнями елементів аудиторського ризику і кількістю аудиторських доказів

Ситуація	Аудиторський ризик	Внутрішній ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення	Кількість необхідних доказів
1	Високий	Низький	Низький	Високий	Низька
2	Низький	Низький	Низький	Середній	Середня
3	Низький	Високий	Високий	Низький	Висока
4	Середній	Середній	Середній	Середній	Середня
5	Високий	Низький	Середній	Середній	Середня

В цьому випадку залежність між встановленими в результаті оцінки рівнями елементів аудиторського ризику і кількістю аудиторських доказів, що необхідно отримати аудитору в цьому випадку, може бути представлена таким чином (таблиця 4.1).

Елементи ризику у багатьох випадках можна розглядати як взаємопов'язані та взаємозалежні. Тому можна говорити, що на початку перевірки аудитор складає попередню суб'єктивну думку про рівень того або іншого елемента аудиторського ризику.

Оцінка аудитором рівня окремих елементів аудиторського ризику проводиться на стадії планування аудиту, але може змінюватися і в ході його проведення і навіть на заключному етапі перевірки. Це може відбуватися в результаті отримання аудитором в ході перевірки додаткової інформації, не відомої раніше. Причому така інформація може підтверджувати одержану раніше, доповнювати її або ж спростовувати. В таких випадках аудитору слід внести коректування в програму аудиту і застосувати додаткові процедури, які передбачають розширення деталізованого тестування окремих господарських операцій або групи однотипних господарських операцій, або ж, навпаки, скорочення кількості аудиторських процедур і деталізованого тестування. Все це повинно бути направлено на отримання аудитором достатньої упевненості в можливості висловлення тієї або іншої думки про достовірність перевіреної ним фінансової звітності економічного суб'єкта.

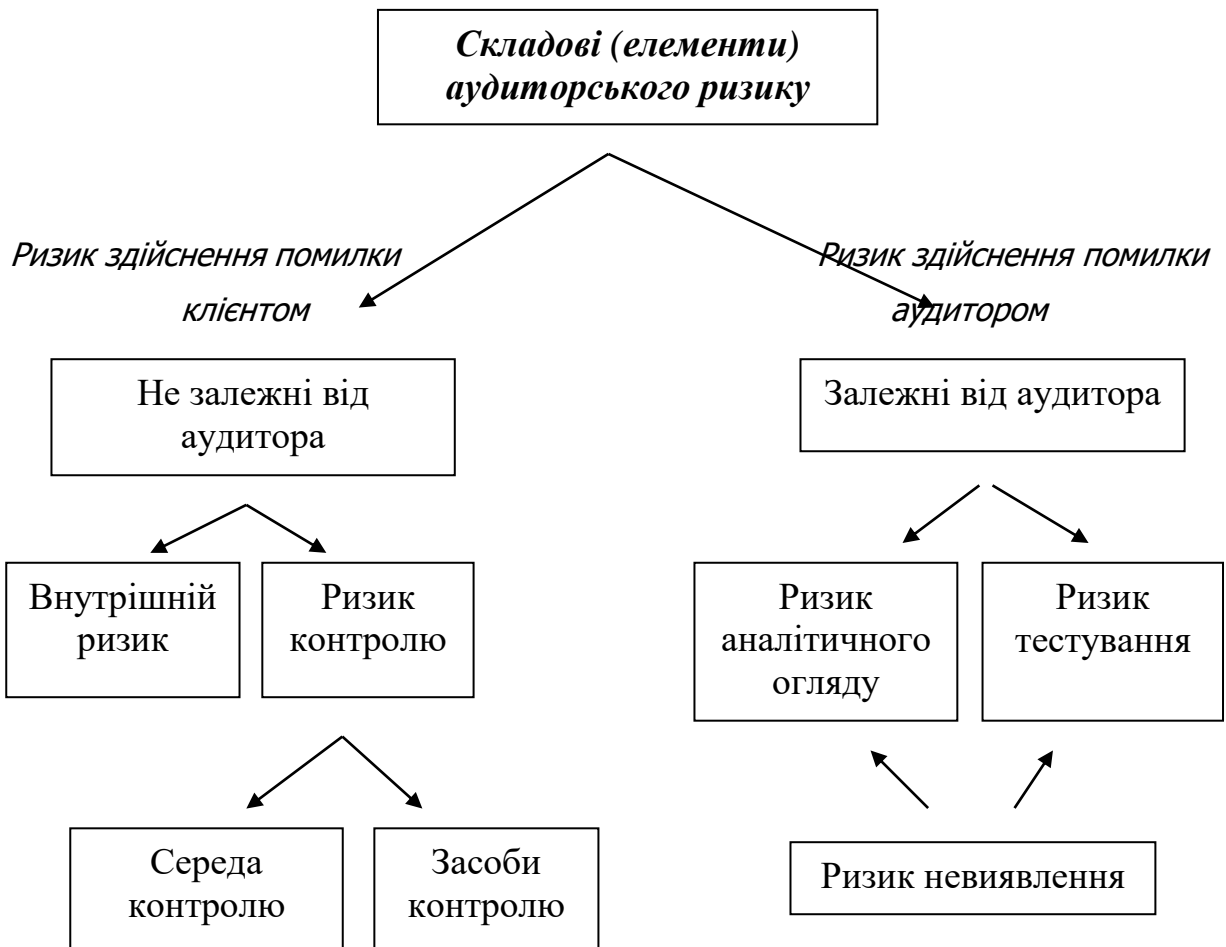

Рис. 4.11. Можливість впливу аудитора на елементи аудиторського ризику.

Крім того, модель аудиторського ризику – це модель, що допомагає аудитору погоджувати цілі і напрями планування аудиторської перевірки з урахуванням індивідуальних особливостей функціонування кожного конкретного економічного суб'єкта і поставлених адміністрацією суб'єкта перед аудитором задач перевірки. Вона показує ступінь можливого впливу аудитора на різні чинники, що формують елементи аудиторського ризику, їх залежність від аудитора (рис. 4.11).

Як при плануванні аудитором перевірки, так і при ознайомленні з її результатами (по робочих документах або по аудиторському висновку) завжди необхідно пам'ятати, що не можна чекати, що в результаті аудиторської перевірки будуть розкриті всі порушення і виявлені всі суттєві помилки і погрішності, що є в бухгалтерській звітності.

Аудит обмежений методами вибіркового обстеження, і тому деякі випадкові помилки або ретельно приховані зловживання може бути дуже важко знайти. Отже, є деякий ризик того, що аудиторська перевірка не зможе виявити суттєві викривлення або неточності в бухгалтерській звітності. Тому в досліджуваній моделі аудиторського ризику є більш важливим не кількісна

оцінка рівня його елементів (складових), а то, що всі ці елементи – співмножники. Отже, аудитор не повинен допускати нульового значення ні для одного з елементів аудиторського ризику, оскільки остаточний результат обчислень, тобто добуток елементів, що становлять аудиторський ризик – AP, у такому разі теж буде рівнятися нулю.

4.3. Поняття суттєвості в аудиті

Основною метою аудиторської перевірки є надання користувачам інформації про достовірність фінансової звітності економічного суб'єкта і мета вважається досягнутою, якщо користувачі в результаті використання аудиторського висновку зможуть знизити свій інформаційний ризик до прийняттого рівня. Для досягнення поставленої мети стандартами аудиту аудиторі рекомендується суб'єктивно встановити той рівень прийняттого аудиторського ризику, який він готовий узяти на себе, визнаючи, що після здійснення ним аудиторських процедур у фінансовій звітності клієнта не залишаться невиявлених суттєвих помилок і викривлень.

З цього виходить, що поняття „аудиторський ризик” і „суттєвість” взаємопов'язані і взаємозалежні. Між рівнем суттєвості і ступенем аудиторського ризику є зворотня залежність (рис. 4.12):

- чим вище рівень суттєвості, тим нижче прийнятний аудиторський ризик;
- чим нижче рівень суттєвості, тим вище прийнятний аудиторський ризик.

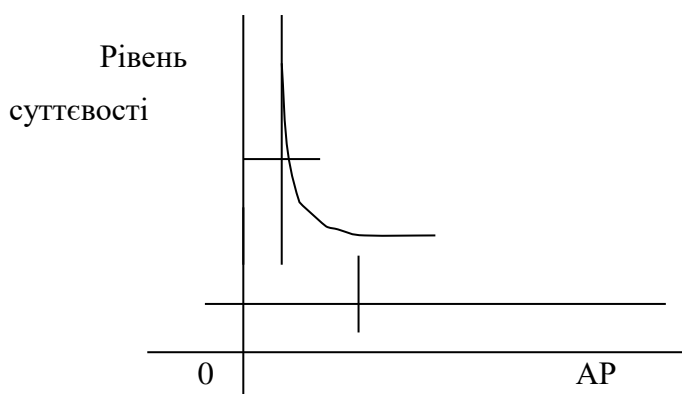

Рис. 4.12. Залежність між рівнем суттєвості і аудиторським ризиком.

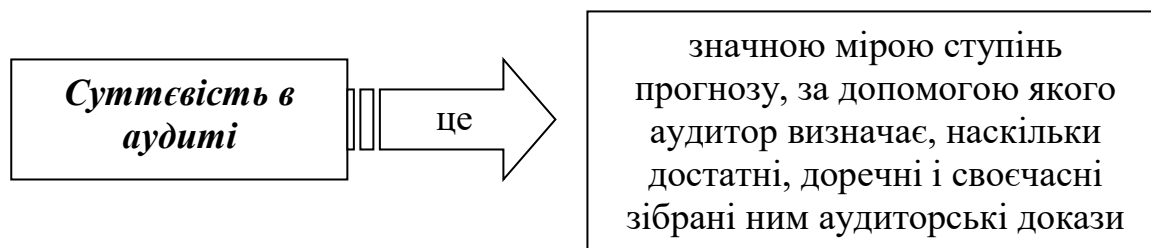
Рекомендації аудиторам щодо питань використання в аудиті поняття суттєвості надані в МСА 320 „Суттєвість в аудиті”. Під рівнем суттєвості

розуміються ті граничні значення помилки або погрішності в бухгалтерському обліку і звітності, починаючи з яких у кваліфікованого користувача цієї звітності з'являється ймовірність прийняття неправильного управлінського рішення, ґрунтуючись на даних перевіреної аудитором бухгалтерської звітності.

В умовах використання в аудиті вибіркової перевірки поняття концепції суттєвості набуває особливого значення. Загальне правило полягає в тому, що аудитори завжди повинні оцінювати суттєвість виявлених помилок і погрішностей з двох точок зору:

- помилки і погрішності, скоріш за все є істотними, якщо наявність інформації про них здатна вплинути на подальші рішення користувачів;
- помилки і погрішності надзвичайно істотні, якщо вони вводять в оману користувачів, чий подальші рішення, що прийняті на основі такої інформації, можуть бути неадекватними.

Аудитор повинен організувати і спланувати свою роботу так, щоб максимально знизити свій ризик невиявлення у фінансовій звітності суттєвих помилок.

Певною мірою така впевненість повинна базуватися і на знаннях аудитора про можливих користувачів інформації і рішення, які можуть прийматися на основі його висновків щодо перевіреної ним бухгалтерської звітності.

Використання принципу суттєвості в аудиті є одним з базових і лежить в основі методики планування і проведення аудиторської перевірки. Одночасно, використання принципу суттєвості підтверджує, що звіти аудиторів не можуть бути досконалими і допускається можливість наявності невеликих помилок. Щоб бути абсолютно упевненим у відсутності помилок в перевірній звітності, аудитор повинен був би провести суцільну послідовну перевірку формування і відображення в обліку всіх фактів господарської діяльності економічного суб'єкта (але навіть в цьому випадку звіти можуть виявитися недосконалими). Застосувавши ж принцип суттєвості, аудитори перевіряють тільки вибіркові статті, ґрунтуючись на статистичних методах і, виходячи з того факту, що невеликі статті навряд чи міститимуть великі помилки.

Але при цьому в світовій аудиторській практиці не існує загальноприйнятих критеріїв оцінки суттєвості, хоча саме вони визначають повноту і глибину аудиторської перевірки, а, значить, і рівень обґрунтованості

висновків за результатами перевірки, і гарантії по зниженню інформаційного ризику користувачем.

Відповідно до МСА 320 „Суттєвість в аудиті”: „Інформація є суттєвою, якщо її відсутність або спотворення може вплинути на економічні рішення користувачів, що приймаються на основі даних фінансової звітності підприємств”.

При розробці плану і програми перевірки аудитор заздалегідь визначає рівень суттєвості по операціях з метою кількісної оцінки суттєвих викривлень і помилок. Проте аудитор повинен аналізувати як кількісні, так і якісні показники помилок. Прикладом якісних помилок може служити неадекватний або неправильний виклад принципів облікової політики підприємства, в результаті якого ймовірно введення в обман користувача інформації. Облікова політика може також містити помилки в організації податкового обліку, результатом виявлення яких можуть бути штрафні санкції, які можуть суттєво вплинути на фінансову або господарську стабільність економічного суб'єкта.

Аудитору необхідно розглянути також можливість існування окремих помилок у взаємопов'язаних операціях, які, узяті разом, можуть суттєво впливати на фінансову звітність підприємства. Крім того, рівень суттєвості повинен визначатися по різному:

- відносно всієї фінансової звітності;
- відносно залишків окремих рахунків;
- відносно видів господарських операцій;
- відносно господарських договорів.

Це пов'язане з видом звітності, що перевіряється аудитором, а також з вимогами діючого законодавства щодо конкретних господарських операцій або форм звітності. Тому аудитор може по різному визначати і встановлювати критерії оцінки суттєвості залежно від характеру, часу і глибини аудиторських процедур, поставлених цілей і специфіки фінансово-господарської діяльності підприємства, що перевіряється.

При плануванні аудиторської перевірки аудитор повинен проаналізувати, які дії або операції даного підприємства можуть привести або приводять до суттєвих помилок і викривлень показників фінансової звітності підприємства. Аудиторська оцінка суттєвості залишків по рахунках і інформації, що міститься в укладених підприємством договорах, допомагає аудитору вирішити, які питання та які статті балансу і фінансової звітності необхідно проаналізувати, який розмір вибірки використовувати і які необхідні аналітичні процедури провести. Це дозволить аудитору вибрати такі процедури перевірки, від проведення яких в сукупності можна чекати зменшення аудиторського ризику до прийняттого рівня.

Вже наголошувалося, що існує зворотний взаємозв'язок між суттєвістю і аудиторським ризиком: чим більш повно здійснюється перевірка, тим нижче величина ризику аудитора, і навпаки. Тому аудитору необхідно брати до уваги такий взаємозв'язок при визначенні характеру, часу і розміру процедур перевірки.

Наприклад, якщо після планування спеціальних процедур перевірки аудитор приходиться до висновку про можливість зменшення допустимого рівня суттєвості, то аудиторський ризик пропорційно збільшується. Врегулювання цього проводиться шляхом зменшення там, де це можливо, вже визначеного розміру ризику внутрішнього контролю і підкріплення зниженого розміру ризику внутрішнього контролю шляхом виконання додаткового тестування елементів системи внутрішнього контролю на підприємстві. Додатково проводиться зменшення ризику невиявлення помилок шляхом зміни характеру, часу і розміру запланованих процедур перевірки.

Оцінка аудитором рівня суттєвості безпосередньо впливає і на кількість аудиторських доказів, запланованих до отримання аудитором. Це пов'язано з тим, що на стадії планування попередня оцінка аудитором суттєвості і аудиторського ризику може відрізнитися від оцінки на стадії обробки результатів аудиторських процедур. Причиною цього можуть стати обставини, що змінилися, або отримання аудитором додаткової інформації.

Якщо фактичні результати діяльності підприємства відрізняються від прогнозованого фінансового стану, оцінка суттєвості і аудиторського ризику може бути переглянута. Аудитор може під час планування аудиту спочатку встановити невеликий рівень суттєвості для помилок, які можуть бути виявлені під час перевірки, а потім при оцінці фактичних результатів збільшити розмір суттєвості в цілому по фінансовій звітності, що перевіряється, або по окремих рахунках, господарських операціях, статтях балансу або інших форм звітності.

При проведенні аудиторської перевірки аудитор повинен визначити, чи містить фінансова звітність суттєві помилки. Виявлені помилки аудитор повинен довести до відома адміністрації клієнта, щоб могли бути внесені необхідні виправлення. Якщо клієнт відмовляється, аудитор повинен представити аудиторський висновок, відмінний від абсолютно позитивного. Його вигляд залежатиме від того, наскільки суттєвою є помилка.

Аудитору необхідно пам'ятати, що встановлений ним рівень суттєвості помилок порівнюється з фактично знайденими помилками. Але при вибіркового обстеженні ці фактично виявлені помилки відносяться не до всіх документів за період, що перевіряється, а тільки до їх частини. Отже, треба брати до уваги і можливість наявності невиявлених помилок і погрішностей в неперевірених документах. Тому якщо загальна сума помилок, виявлених аудитором, досягає граничного рівня суттєвості, аудитор повинен проаналізувати ймовірність того, що не виявлені помилки разом із знайденими можуть перевищити встановлений ним раніше рівень суттєвості. В цьому випадку аудитор повинен розглянути можливість зменшення аудиторського ризику шляхом виконання додаткових процедур аудиторської перевірки або попросити керівництво клієнта внести відповідні виправлення в облік і, за можливістю, в саму фінансову звітність.

4.4. Критерії і способи визначення рівня суттєвості

Рівень суттєвості помилок і погрішностей в обліку і звітності значною мірою впливає на обсяг роботи аудитора (кількість аудиторських доказів), перевірені аудиторські процедури, що ним використовуються. Саме тому визначення суттєвості проводиться, перш за все, на етапі планування аудиторської перевірки. І одна з цілей складання аудитором попередньої думки про суттєвість (встановлення критеріїв віднесення помилок і неточностей до суттєвих) – акцентувати при перевірці на заключній стадії аудиту увагу аудитора, з одного боку, на найбільш значущіших для формування фінансових результатів ділянках діяльності, а, з другого боку, привернути увагу до „проблемних” (таких, що мають схильність до наявності суттєвих помилок або навмисних перекручень) груп господарських операцій або статей фінансової звітності.

Але для того, щоб це стало можливим, потрібне суб'єктивне встановлення аудитором величини гранично допустимої помилки. Причому мова йде не тільки про кількісний вираз рівня суттєвості. Суттєвість може мати не тільки кількісний, але і якісний аспекти. Якісна оцінка суттєвості значною мірою залежить від професійної думки аудитора, спирається на його компетентність і досвід. Більш того, ця сторона суттєвості безпосередньо пов'язана як із специфікою діяльності, організаційною структурою економічного суб'єкта, так і з ступенем її впливу на потенційні рішення користувачів, що можуть бути ними прийняті відносно даного економічного суб'єкта на підставі даних його фінансової звітності.

Спотворення якого-небудь факту у фінансовій звітності, порушення методологічного принципу ведення бухгалтерського обліку не завжди в достатній мірі може бути не тільки охарактеризовано з кількісної сторони, але й класифікуватися як кількісне спотворення показника звітності. Розглянемо два приклади.

Один з принципів ведення бухгалтерського обліку вимагає відповідності відображених в обліку витрат доходам, одержаним суб'єктом господарювання в цьому ж звітному періоді. Тому сплачена в звітному періоді підписка на спеціальну періодичну літературу, що буде отримуватися підприємством наступного року, не є фактично витратами звітного періоду і повинна бути відображена у складі витрат майбутніх періодів. Помилкове включення такої суми у витрати звітного періоду спотворює фактичну суму витрат і впливає на фінансовий результат. Проте, якщо сума такої підписки була порівняно невелика (по відношенню до загальної суми витрат, яка враховувалася при визначенні фінансового результату), то навряд чи можна вважати цю помилку суттєвою в кількісному відношенні.

З іншого боку, така помилка – порушення методологічних принципів бухгалтерського обліку (навмисне або по незнанню). І в майбутньому її повторення може надати куди більш серйозного впливу на показники фінансової звітності. Тому, в даному випадку таку помилку аудитор повинен

характеризувати для себе, як суттєву з якісної точки зору, і цей факт повинен привернути увагу аудитора до ретельного аналізу дотримання на підприємстві методологічних принципів бухгалтерського обліку. Це аналіз з погляду прогнозу можливих помилок і погрішностей у фінансовій звітності підприємства в майбутньому.

Другий приклад. Проведена аудитором інвентаризація товарно-матеріальних цінностей показала наявність недостачі товарів у матеріально відповідальній особі. Навіть незалежно від розміру такої недостачі цей факт є якісно суттєвим для аудитора. По-перше, він дозволяє оцінити якість організації інвентаризаційної роботи на підприємстві з точки зору:

- розуміння керівництвом підприємства важливості інвентаризації, як найбільш ефективного способу контролю роботи матеріально відповідальних осіб і збереження товарно-матеріальних цінностей;
- теоретичної можливості факту недостачі товарно-матеріальних цінностей на підприємстві.

По-друге, не взяти до уваги такі припущення для аудитора може означати надання користувачам викривленої інформації про політику адміністрації відносно використання і збереження товарів. Така інформація може, наприклад, суттєво вплинути на рішення комерційного банку про надання підприємству кредиту під заставу товарів в обороті.

Що ж до встановлення аудитором кількісної оцінки гранично допустимої помилки або погрішності (рівень, після якого помилка буде визнана аудитором як суттєва), то вивчення зарубіжного досвіду аудиторської діяльності показує розуміння важливості формування одноманітного підходу різних аудиторів до оцінки суттєвості і встановлення її гранично допустимих меж.

І розмір гранично допустимих меж, і бази їх розрахунку відрізняються в різних країнах, але всі єдині в розумінні одного: остаточне рішення по вибору процедур визначення рівня суттєвості та його меж є питанням професійної думки самого аудитора і залежить не тільки від його компетентності і професіоналізму, але і від конкретних обставин аудиторської перевірки, її цілей, специфіки діяльності клієнта.

В сучасних умовах в міжнародній практиці немає відповідних затверджених інструкцій по встановлення рівня загальної суттєвості, тому підходи аудиторських фірм різних країн досить відрізняються.

МСА 320 „Суттєвість в аудиті” дає таке визначення суттєвості: „Інформація є суттєвою, якщо її пропуск або невірне представлення можуть вплинути на економічні рішення, що приймаються користувачами на підставі фінансової звітності. Суттєвість залежить від розміру статті або ступеня помилки, яку можна зробити при невірному уявленні про дійсну інформацію”. Отже, суттєвість є значною мірою порогом або межею оцінки інформації, ніж основною кількісною характеристикою корисності інформації.

Саме тому міжнародні стандарти аудиту в світовій практиці в даний час не готові запропонувати практикуючим аудиторам абсолютно конкретні кількісні критерії використання суттєвості. Річ у тому, що такі жорстко встановлені критерії не можуть враховувати всі специфічні і складні моменти

діяльності конкретного економічного суб'єкта, а саме вони здебільшого ї повинні бути визначаючими при прийнятті аудитором рішення про межі суттєвості. Саме тому в країнах зазвичай розробляються положення, які аудитор може використовувати як керівництво при виборі політики встановлення критеріїв суттєвості.

Починаючи з 1983 р. Рада із стандартів аудиту США поняття суттєвості трактує як результат взаємодії кількісних і якісних критеріїв оцінки показників фінансової звітності. При цьому визначається, що зважаючи на подвійний вплив якісних і кількісних чинників на визначення суттєвості встановити загальний кількісний критерій неможливо.

В США аудиторам пропонується при встановленні і використанні орієнтовних критеріїв суттєвості кожного разу спиратися на професійну думку, але при цьому керуватися такими загальними принципами:

1) сумарна загальна погрішність у фінансовій звітності, що перевищує 10%, звичайно вважається суттєвою. Сумарна погрішність нижче 5% за відсутності якісних чинників розглядається як суттєва. При оцінці суттєвості в діапазоні від 5 до 10% потрібен найвищий професіоналізм.

2) Погрішності від 5 до 10% потрібно вимірювати по відношенню до відповідної бази. У багатьох випадках помилки можуть бути зіставлені не з однією, а з двома або декількома базами. При цьому як бази розрахунку попереднього рівня суттєвості можуть прийматися: сума прибутку до оподаткування; валюта статті балансу, показники бухгалтерської звітності. З рівнозначної статі звітності, як база для розрахунку суттєвості, повинна вибиратися та, яка є більш еластичною і прогнозованою щодо обумовлюючих її чинників, а також менш піддається кон'юнктурним змінам, ризикам галузевого і загальноекономічного характеру.

Використання принципу суттєвості відбувається протягом всієї аудиторської перевірки, але особливе значення має використання його при плануванні аудиту. При цьому, враховуючи вплив встановленого аудитором рівня суттєвості на напрями та обсяг перевірки і аудиторські процедури, що будуть використовуватися аудитором, міжнародними стандартами аудиту пропонується спочатку визначення попередньої думки про рівень суттєвості.

Така думка полягає у визначенні аудитором того, що він буде вважати важливим при перевірці звітності конкретного клієнта: відповідні розділи або статті балансу, звіту про прибутки і збитки, звіту про рух грошових коштів, узятих окремо, і для фінансової звітності в цілому. Потім ця попередня думка коректуватиметься аудитором в залежності від результатів, одержаних ним на стадії планування після здійснення аудиторських процедур.

Простежується певний взаємозв'язок між суттєвістю і ризиком аудиторської перевірки: чим ґрунтовніше перевірка, тим нижчий ризик, і навпаки. Аудитору слід брати це до уваги, визначаючи обсяг та процедури перевірки. Наприклад, якщо в результаті проведення аудиторських процедур на стадії планування аудитор буде вважати можливим зменшити обсяг перевірки на заключній стадії, то він повинен розуміти, що це приведе до збільшення ризику невиявлення.

Аудиторам пропонується при використанні критеріїв суттєвості виконати декілька послідовних і взаємопов'язаних кроків (етапів) (рис. 4.13).

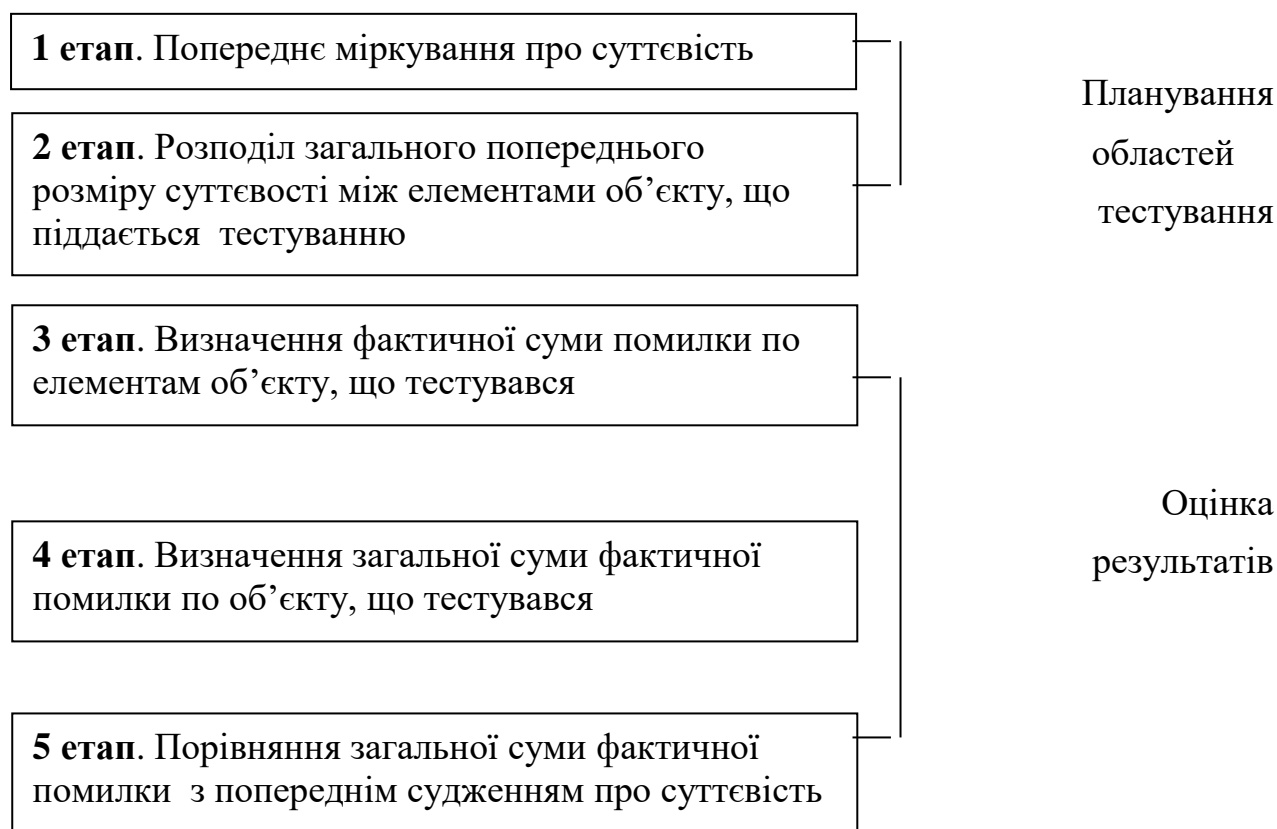

Рис. 4.13. Етапи використання критеріїв суттєвості при плануванні аудиторської перевірки.

Попередня думка про помилку або погрішність (1 етап) визначає ту максимальну сумарну погрішність, яка на думку аудитора, хоча і свідчить про наявність помилок у фінансовій звітності, але ще не може позначитися на рішеннях користувачів.

Думка про суттєвість – одне з найважливіших рішень, що приймаються аудитором. Воно вимагає достатньо високого професіоналізму і формулюється з метою полегшення аудитору збору відповідних аудиторських доказів. Проте слід пам'ятати, що суттєвість – величина відносна, а не абсолютна, на її величину впливає цілий ряд чинників і по мірі виконання аудиторських процедур попередня думка про суттєвість, зазвичай, коректується (іноді дуже значно).

На другому етапі аудитор повинен **розподілити загальну думку про суттєвість між елементами об'єкту, що піддається тестуванню**.

В більшості випадків загальний критерій погрішності розраховується по відношенню до балансу і розподіл загальної суттєвості означатиме визначення аудитором суми допустимої помилки по кожній конкретній статті балансу.

На практиці часто важко передбачити, по яких рахунках найбільш ймовірні помилки і який вплив вони можуть мати. Неможливо наперед визначити і витрати часу на перевірку тих або інших рахунків. Тому виконання другого етапу достатньо важка задача. Аудиторська фірма може розробити для

своїх аудиторів точні критерії таких оцінок, що, з одного боку, полегшує їх роботу, а з іншою – підвищує рівень контролю якості аудиторських процедур.

Перші два етапи здійснюються на стадії планування попередньої думки про суттєвість. Задача *третього етапу* – шляхом проведення аудиторських процедур виявити фактичні суми помилок і погрішностей по кожній статті балансу, а *на четвертому* – визначити загальну суму фактичної помилки по протестованому об'єкту і (*п'ятий етап*) порівняти її з гранично допустимою величиною (попередня думка про суттєвість).

Проте завжди слід пам'ятати, що фактична сума помилки розраховується на основі вибірки, сформованої виходячи з попередньої думки про суттєвість. Отже, до ризику, пов'язаного з можливістю неправильної попередньої думки про суттєвість, слід додати ризик відбору елементів для вибірки. З погляду цього завжди при здійсненні третього етапу слід робити поправку на ймовірність того, що оцінка, одержана на основі попередньої вибірки, може виявитися заниженою або завищеною.

Таким чином, аудитор планує суттєвість з метою розрахувати гранично допустиму сумарну помилку і визначити розмір вибірки з мінімальним ризиком відбору елементів для вибірки. Тоді, попередня думка про суттєвість – це прогнозований рівень сукупних помилок, який може вплинути як на формування думки аудитора в аудиторському висновку, так і на думку кваліфікованого користувача.

Однією з країн, де інструкція по визначенню та використанню рівня загальної суттєвості закладена в стандарти аудиту, є Австралія. Відповідно до стандартів і інструкцій цієї країни відхилення в 10% і більш вважається негативно суттєвим, відхилення в межах від 5 до 10% є предметом для професійної думки аудитора, а відхилення менш 5% можна вважати несуттєвим.

Для аудиторів Великобританії встановлені більш жорсткі критерії суттєвості.

Так, в Звіті про прибутки і збитки:

- по обороту межі суттєвості коливаються від 0,5 – 1% до 2-4% залежно від практики конкретних аудиторських фірм;
- суттєвість помилки по доходу до оподаткування в основному встановлюється на рівні від 5 до 10%;
- по загальній сумі активів суттєвість в практиці різних аудиторських фірм також коливається, складаючи від 0,5-1 до 5-10%.

Більшість аудиторських фірм Росії також використовує аналогічні значення суттєвості: від 0,5–1% від вартості активів; 1-2% від суми оборотних або власних коштів; 5-10% від прибутку після оподаткування; 0,5-3% від виручки. При цьому практика багатьох аудиторських фірм Росії свідчить про те, що аудитори обговорюють з клієнтами величину суттєвості, яка планується, і включають її в договір, прагнучи зменшити свою відповідальність перед клієнтом і забезпечити собі право на проведення вибіркової перевірки звітності. Але згідно з міжнародними і аудиторськими стандартами Росії аудитор є

незалежним у виборі методики проведення і відповідальності тільки за свій висновок. Тому клієнту не можна надавати право впливу на вибір суттєвості.

Попередній розмір суттєвості визначає планований рівень гранично допустимої сумарної помилки і, тим самим, обумовлює розміри вибірок, що використовуються для визначення фактичної суми помилок і погрешностей. Залежність між рівнем суттєвості і розміром статистичної вибірки може бути виражена формулою:

$$n = N / M - R, \quad \text{де:}$$

n – кількість елементів у вибірці (наприклад, кількість передбачених до перевірки документів по якій-небудь господарській операції);

N – кількість елементів сукупності, що перевіряється (загальна кількість документів по даній господарській операції за весь період – генеральна сукупність);

M – рівень суттєвості;

R – коефіцієнт надійності (залежить від прийнятого аудитором або аудиторською фірмою коефіцієнта вірогідності).

Фундаментальне значення поняття суттєвості для правильної організації аудиторської перевірки і виконання її цілей вимагає від аудиторських фірм розробки власних методик складання попередньої думки про суттєвість і встановлення критеріїв оцінки гранично допустимих значень виявлених при перевірці помилок і погрешностей.

Контрольні питання

1. Що таке інформаційний ризик?
2. Причини виникнення інформаційного ризику?
3. Перерахуйте можливі способи зниження інформаційного ризику.
4. Що таке „підприємницький ризик“?
5. Перерахуйте чинники, які впливають на підприємницький ризик.
6. Сутність і причини виникнення аудиторського ризику.
7. Елементи моделі аудиторського ризику.
8. Охарактеризуйте способи використання моделі аудиторського ризику.
9. Які чинники визначають внутрішній (властивий) ризик?

10. Що розуміють під ризиком внутрішнього контролю?
11. Що таке „ризик невиявлення”?
12. Залежність між внутрішнім (властивим) ризиком і ризиком невиявлення.
13. Залежність між ризиком внутрішнього контролю і ризиком невиявлення.
14. Вплив ризику невиявлення на кількість аудиторських доказів.
15. Що розуміють під суттєвістю в аудиті?
16. Залежність між рівнем суттєвості і ступенем аудиторського ризику.
17. Залежність між рівнем суттєвості і кількістю аудиторських доказів.
18. Чим обумовлена необхідність централізованого встановлення критеріїв оцінки суттєвості?
19. Назвіть етапи використання аудитором критерію суттєвості, які рекомендують стандарти аудиту.
20. В чому полягає попередня думка аудитора про суттєвість?
21. В чому мета розподілу загальної думки про суттєвість по об'єкту, що тестується?
22. Які цілі переслідує аудитор на кожному з етапів використання аудитором критеріїв суттєвості при плануванні аудиторської перевірки фінансової звітності?

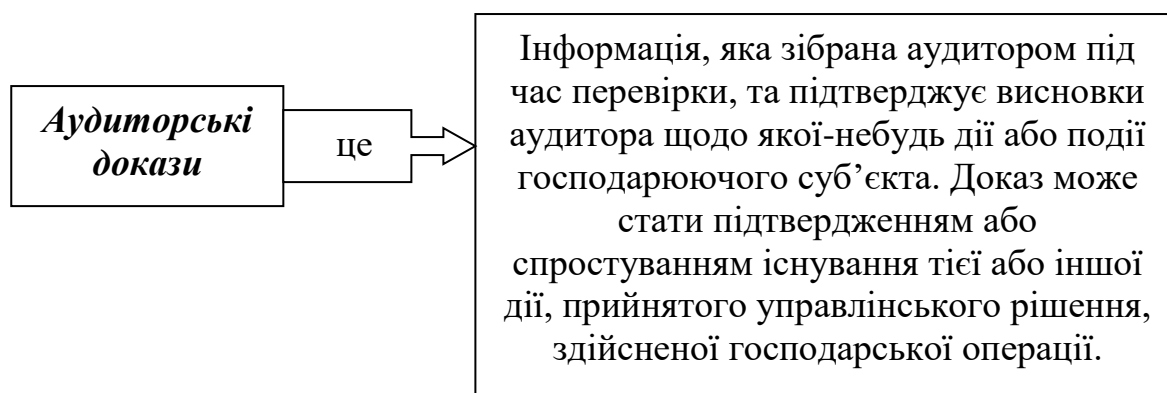
Розділ 5. Аудиторські докази

5.1. Поняття аудиторських доказів, їх види

В процесі перевірки аудитор для складання об'єктивного висновку про достовірність показників фінансової звітності господарюючого суб'єкта необхідно зібрати вичерпну інформацію. Об'єктивна істина повинна бути підтверджена доказами. Доказом є факт, або ж відомості відносно певного факту, які дають можливість достатньо впевнено сформулювати думку і скласти аудиторський висновок.

Найважливіше рішення, яке повинен прийняти аудитор при плануванні та проведенні аудиторської перевірки, стосується визначення відповідного обсягу доказів, які він повинен зібрати для підтвердження того, що всі елементи фінансової звітності клієнта в цілому представлені об'єктивно і достовірно. Для аудитора важливо визначитися з цього питання, оскільки аналіз і оцінка аудитором всіх доказів, що є в наявності у підприємства, значно підвищили б вартість аудиту до неймовірної величини.

Юридична література трактує поняття доказів, як фактичні дані (докази) про обставини, що мають значення для прийняття правильного рішення. Таким чином, докази - це свідчення, які констатують які-небудь факти і є незаперечуваними.

На сьогоднішній день в літературі по аудиту спостерігається широка дискусія щодо проблеми вживання терміну „аудиторські докази”. Деякими ученими ставляться під сумнів питання:

- Чи існують насправді докази в аудиті?
- Що є підставою для отримання аудиторських доказів?
- Чи існує взагалі процес доказу в аудиті?

Проте більшість авторів економічної літератури і спеціальних видань все ж таки приводить визначення поняття „аудиторських доказів” (табл. 5.1).

Таблиця 5.1. - Визначення поняття „аудиторських доказів”

№ п/п	Автор	Визначення „Доказу”
1.	Вороніна Л.І.	Докази аудиторські – це інформація, одержана аудитором від економічного суб'єкта, що перевіряється, і третіх осіб, або результат її аналізу, що дає можливість зробити висновки і виразити власну думку аудитора щодо достовірності бухгалтерської звітності.
2.	Голощاپов Н.А.	Докази аудиторські – інформація, одержана в ході перевірки від економічного суб'єкта, який перевіряється, і третіх осіб, або результат її аналізу, що дає можливість зробити висновки і виразити думку аудитора щодо достовірності бухгалтерської звітності.
3.	Шеремет А.Д.	Аудиторські докази – це інформація, зібрана аудитором в ході перевірки, і висновки, які служать підставою аудиторського висновку.
4.	Терехов А.А.	Докази аудиторські – інформація, одержана в ході перевірки від економічного суб'єкта, який перевіряється, і третіх осіб, є документацією бухгалтерського обліку, висновками експертів, а також даними з інших джерел.
5.	Алборов Р.А.	Аудиторські докази - інформація, що зібрана аудитором в ході перевірки, та є підставою для обґрунтування висновку аудитора щодо достовірності бухгалтерської звітності.
6.	Бичкова С.М.	Під доказами розуміють факт, який може служити підтвердженням або спростуванням існування іншого факту, або процес отримання свідочств про певний факт, який дає можливість з тим або іншим ступенем достовірності сформулювати думку і скласти аудиторський висновок.
7.	Давидов Г.М.	Аудиторські докази - це інформація, одержана аудиторами при підготовці висновків, на яких ґрунтується аудиторський звіт. Аудиторські докази включають первинні документи та облікові записи, які лежать в основі звітності, а також інформацію, яка підтверджується з інших джерел.
8.	Крамаровський Л. Максимова Л.	Під аудиторським доказом слід розуміти інформацію, яка підтверджує правильність відображення в обліку даних, або даних, які одержані під час фактичної перевірки стану об'єкту, що перевіряється, яку відбирає аудитор в процесі контролюючих дій для видачі замовнику висновку щодо достовірності звітності і правильності відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних зі зміною стану об'єктів, які перевіряються.
9.	Кулаковська Л.П.	Аудиторські докази – це документально підтверджена інформація, що зібрана аудитором під час перевірки, яка підтверджує висновки аудитора щодо будь-якої дії або події господарюючого суб'єкта.

На сьогоднішній день проведено узагальнення світового досвіду щодо отримання та оцінки аудитором зібраних під час перевірки аудиторських доказів. Це знайшло відображення в розробленому Комітетом міжнародної аудиторської практики (КМАП) міжнародному стандарті аудиту МСА 500 „Аудиторські докази” (затверджений в січні 1982р).

Кількість інформації, необхідної для аудиторських оцінок, законодавчо не регламентується. Аудитор, на основі своєї професійної думки, повинен самостійно ухвалити рішення щодо кількості інформації, необхідної для складання висновку про достовірність фінансової звітності економічного суб'єкта.

Аудитор під час збору аудиторських доказів повинен прийняти рішення з чотирьох питань (рис. 5.1):

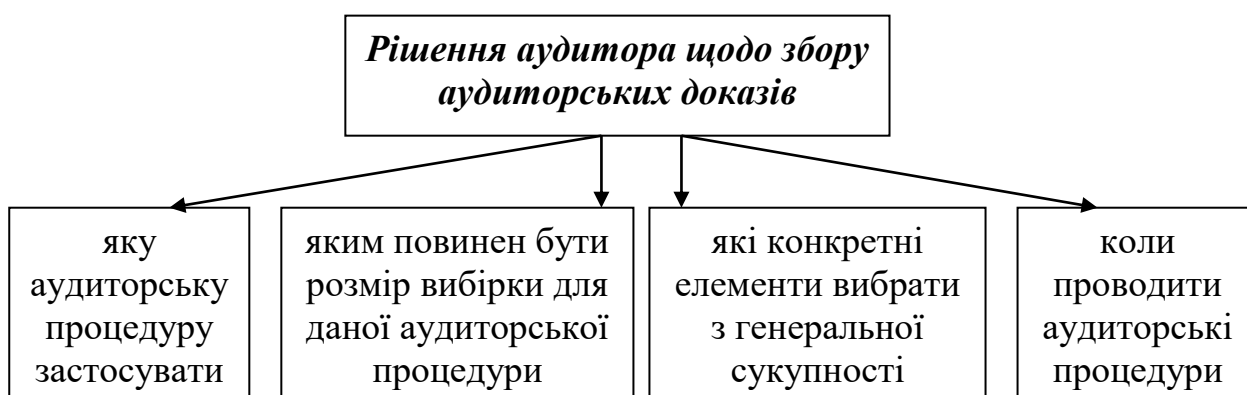

Рис. 5.1. Рішення аудитора щодо збору аудиторських доказів.

Доказ складається з: **тези, аргументу і демонстрації**.

Теза - думка, істинність, якої слід довести за допомогою інших думок, що називаються аргументами. Наприклад, необхідно довести, що фінансова звітність містить правильну і об'єктивну інформацію.

Аргументи діляться на такі групи: положення; визначення; аксіоми; постулати. Положення про достовірні факти - це найпереконливіші свідчення для доказу істинності тези. Основна вимога, яка до них висувається, - незалежність і безумовна точність.

Визначення розкриває з вичерпною повнотою зміст поняття, його смислове значення.

Аксіоми - положення і принципи, які в даних межах приймаються як достовірні без доказів.

Постулати. Згідно з словником С.І. Ожегова постулати – „це початкові принципи, які прийняті без доказів”. Короткий оксфордський словник розкриває це поняття таким чином: "початкові посилення і припущення, які служать основою для подальших роздумів, фундаментальних положень і обов'язкових умов". Вони повинні бути очевидними, навіть якщо їх істинність не може бути доведена безумовно.

Загалом, постулати аудиту переслідують дві цілі: пояснити, чому аудит необхідний, і довести, що при певних обставинах в результаті перевірки можна одержати об'єктивну картину.

Демонстрацією називають спосіб представлення тези з аргументування. Демонстрація доказів повинна забезпечувати ситуацію, при якій теза логічно витікає з аргументів за правилами висновку і логічний зв'язок між ними буде продемонстрований бездоганно.

Докази (свідоцтва) в аудиті можна класифікувати за наступними ознаками (табл. 5.2).

Таблиця 5.2. - Класифікація аудиторських доказів

Класифікаційна ознака	Види доказів
В залежності від правил подачі інформації, передбачених чинним законодавством	- прямі - непрямі
В залежності від джерела отримання	- внутрішні, - зовнішні, - змішані, - сформовані самим аудитором
В залежності від ступеню переконливості	- релевантні - переконливі
В залежності від ступеню надійності	- достовірні - недостовірні
За формою	- письмові - усні

Прямі - це докази, які підтверджуються первинними документами та обліковими регістрами. Наприклад, факт покупки і подальшого володіння клієнтом нерухомістю, який може бути підтверджений юридичними документами.

Непрямі - це свідоцтва, що не мають безпосереднього відношення до фактів з даного питання. Їх ще називають свідоцтвом, що залежить від умов. Наприклад, надійність системи внутрішнього контролю може виступати непрямым доказом відсутності значущих помилок у фінансовій звітності клієнта.

Внутрішні – усна або письмова інформація, що одержана від клієнта.

Зовнішні – усна або письмова інформація, що одержана від третіх осіб.

Змішані (комбіновані) – це докази, що одержані від клієнта та письмово підтверджені із зовнішніх джерел.

Сформовані самим аудитором – це таблиці, розрахунки і висновки за ними, зроблені аудитором для підтвердження або не підтвердження інформації клієнта відносно будь-яких показників, що визначаються розрахунковим шляхом. Аудитор, маючи відповідну інформацію, повинен бути повністю

переконаний в тому, що його думка абсолютно правильна і справедлива. Для цього він повинен вирішити, чи є його докази (свідчення) достатньо переконливими і релевантними.

Релевантні - це докази, що мають цінність для вирішення проблеми, що виникла. Наприклад, доказ того, що на підприємстві є спотворена звітність з формування собівартості продукції, не може служити доказом при вирішенні питання щодо підтвердження наявності основних засобів.

На **переконання** впливають три основні чинники: **достовірність, достатність і своєчасність**.

Достовірність характеризує докази з боку довіри до них аудитора та їх правдивості. За наявності в операції неточностей, які перекручують дійсні факти (показники), або за відсутності тих або інших фактів (показників), інформацію вважають недостовірною.

В аудиті цілком прийнятними є як письмові (документовані), так і усні докази. Але перевага завжди віддається документованому доказу як більш надійному. В той же час деякі письмові дані можуть сприйматися з побоюванням, наприклад, ксерокопії, які неминуче викличуть питання: „А де ж оригінал?”.

5.2. Критерії оцінки аудиторських доказів

Міжнародним стандартом аудиту МСА 500 „Аудиторські докази” сформульовано основну вимогу до зібраних в ході перевірки аудиторських доказів – **переконливість**. В свою чергу, переконливість аудиторських доказів визначається чотирма чинниками (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Чинники, що визначають переконливість аудиторських доказів.

Достовірність – це характеристика того, наскільки докази можуть вважатися гідними довіри і правдоподібними. Наприклад, якщо аудитор сам перерахував товарно-матеріальні цінності, то одержані в результаті докази більш достовірні, ніж ті, які були б одержані в тому випадку, коли адміністрація клієнта надала б в розпорядження аудитора свої цифри. Більшість авторів вважає термін „надійність” синонімом достовірності.

Слід пам'ятати, що достовірність доказів має відношення тільки до вибраних процедур аудиту. Достовірність не можна підвищити, застосувавши більш значний розмір вибірки або вибравши з сукупності інші елементи. Її можна підвищити тільки вибравши більш якісні процедури аудиту.

Ступінь достовірності аудиторських доказів залежить, перш за все, від джерела їх отримання. При оцінці достовірності аудиторських доказів слід керуватися наступними твердженнями:

- Зовнішній доказ (наприклад, свідоцтво, одержане від незалежного джерела зовні підприємства) звичайно є більш достовірним, ніж одержане від внутрішніх служб самого підприємства.
- Внутрішній доказ звичайно є більш достовірним, коли відповідний вид внутрішнього контролю оцінений як задовільний.
- Доказ, одержаний самим аудитором, є більш достовірним, ніж одержаний від працівників підприємства.
- Доказ, одержаний у формі документів і письмових свідоцтв, є більш достовірним, ніж усні свідоцтва.
- Інформація, що надана іншим аудитором, звичайно більш надійна, ніж відомості, одержані від третіх осіб.
- Аудитор повинен зіставити висновки, зроблені в результаті використання доказів з різних джерел.

Таким чином, серед чинників, що впливають на достовірність доказів, слід виділяти:

- ❖ незалежність джерела інформації;
- ❖ ефективність системи внутрішнього контролю;
- ❖ безпосередні знання аудитора;
- ❖ оцінку осіб, що дають інформацію;
- ❖ ступінь об'єктивності;
- ❖ об'єднаний ефект.

Незалежність джерела інформації.

Незалежність, оцінка джерела інформації і неупередженість аудитора є важливими вимогами щодо аудиторських доказів. Докази, що одержані із зовнішніх джерел (наприклад, від банків, юристів), більш надійні, ніж одержані з внутрішніх джерел (наприклад, відповіді на питання аудитора працівників підрозділів, що перевіряються.). Підтвердження про отримання грошових коштів в касі особою, яка їх одержала, більш достовірні, ніж свідоцтво самого касира про видачу таких грошей.

Проте при оцінці джерел інформації необхідно пам'ятати, що навіть при одержанні інформації з незалежного джерела доказу можуть вважатися

ненадійними, коли ці джерела перебувають в положенні, яке дозволяє їм оперувати достовірними даними.

Ефективність системи внутрішнього контролю

Коли система внутрішнього контролю на підприємстві ефективна, то і докази, що одержані від клієнта, є більш надійними. Наприклад, якщо система внутрішнього контролю за збереженням активів ефективна, то аудитор може одержати достатньо надійні докази з документів про недостачу і залишки на підприємстві.

Безпосередні знання аудитора

Інформація, що одержана безпосередньо аудитором в результаті фактичної перевірки, нагляду, розрахунків, досліджень, більш достовірна, ніж та, яку одержують додатковими методами. Наприклад, розрахунки рентабельності, платоспроможності, зроблені самим аудитором, більш достовірні, ніж ті, які йому надали відповідальні особи підприємства.

Оцінка осіб, які надали інформацію

Навіть при незалежності джерела інформації докази можна вважати надійними тільки в тому випадку, коли вони надаються особами, які дійсно мають відповідно до власного положення достовірні свідчення. Наприклад, підтвердження банків є більш достовірними, ніж інформація від осіб, які не дуже ознайомлені із справами клієнта.

Окрім цього, докази, що зібрані безпосередньо аудитором, можуть бути недостатньо достовірними в тому випадку, коли сам аудитор має невисоку кваліфікацію для їх правильної оцінки. Так, перевірка аудитором фактичної наявності коштовних каменів в ювелірному магазині не дасть достовірних доказів, якщо аудитор не має відповідних знань. В даному випадку свідчення експерта з цього питання будуть більш достовірними.

Ступінь об'єктивності.

Об'єктивна інформація - це реально існуючі докази. До об'єктивної інформації можна віднести підтвердження рахунків дебіторів, банківські виписки, результати інвентаризації.

Суб'єктивна інформація - це підтвердження яких-небудь осіб про можливі результати. Наприклад, підтвердження адвоката про швидке погашення кредиторської заборгованості.

Об'єднаний ефект

Ступінь переконливості доказів можна оцінити тільки після загальної оцінки достовірності, достатності і своєчасності доказів.

Доцільність аудиторських доказів (свідчень) оцінюється щодо предмету аудиту.

Докази можуть бути доречними відносно однієї цілі та недоречними щодо іншої. Наприклад, якщо аудитор підозрює, що перевіряємий суб'єкт не фактурує своїх клієнтів при поставці товарів, то необхідною буде процедура порівняння вибіркової сукупності з транспортних документів з відповідними накладними на відвантаження.

Доцільність доказів характеризується певними чинниками (рис. 5.3):

Рис. 5.3. Чинники, що характеризують доцільність аудиторських доказів.

Повнота означає, що всі залишки на рахунках і операції, які повинні включатися у фінансову звітність, були включені в неї.

Точність - всі відображені операції і залишки на рахунках є правильними з математичної точки зору.

Існування - всі враховані засоби і зобов'язання існували на час складання балансу, всі відображені операції дійсно мали місце у минулому і не є фікцією.

Обмеження облікового періоду - всі операції зареєстровані в межах відповідного облікового періоду.

Оцінка - підприємством вибрані і застосовані відповідні облікові вимірники.

Має право і зобов'язання - на всі засоби та кошти, що враховані підприємством, воно має право, а всі враховані зобов'язання відносяться до заборгованості підприємства на час складання балансу.

Представлення і розкриття - залишки на рахунках і види (типи) операцій правильно класифіковані і описані, розкриті всі необхідні деталі.

Достовірні докази повинні бути доречними і мати відношення до предмету аудиту. Наприклад, аудитор перевіряє своєчасність оплати за відвантажену продукцію і методом тестування встановлює, що в окремих випадках до продажу віднесені суми, за якими бухгалтер вчинив некоректні бухгалтерські проводки. Цей доказ свідчить про невірогідність показника звітності № 2 „Звіт про фінансові результати” „Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)”, але не характеризує своєчасність розрахунків. Тому такі свідоцтва не матимуть будь-якого відношення до мети аудиту.

Сутність доречно визначається метою аудиту. Щодо однієї мети докази можуть бути доречними, а щодо іншої - ні.

Достатність доказів у кожному конкретному випадку визначається індивідуально на основі їх кількості. На даний чинник впливає розмір вибірки і

характер конкретних елементів. Основні вимоги в даному випадку - репрезентативність елементів вибірки, оскільки тільки в цьому випадку можна одержати об'єктивну інформацію.

В той же час, кількість (достатність) доказів безпосередньо впливає на якість і об'єктивність висновків аудитора. Повинно витримуватися правило: аудиторських доказів не повинно бути ні багато (це може значно підвищити вартість аудиту), ні мало (це може вплинути на якість аудиту), їх повинно бути **достатньо для аргументованих висновків**.

Достатність зібраних аудитором доказів повинна визначатися рівнем упевненості аудитора. В даному випадку упевненість розглядається, як рівень надійності, якого досяг виконавець і який він хоче забезпечити щодо того, що зроблені аудитором висновки, вірні.

Рівень впевненості є результатом збору аудиторських доказів і може бути представлений у вигляді рис. 5.4.

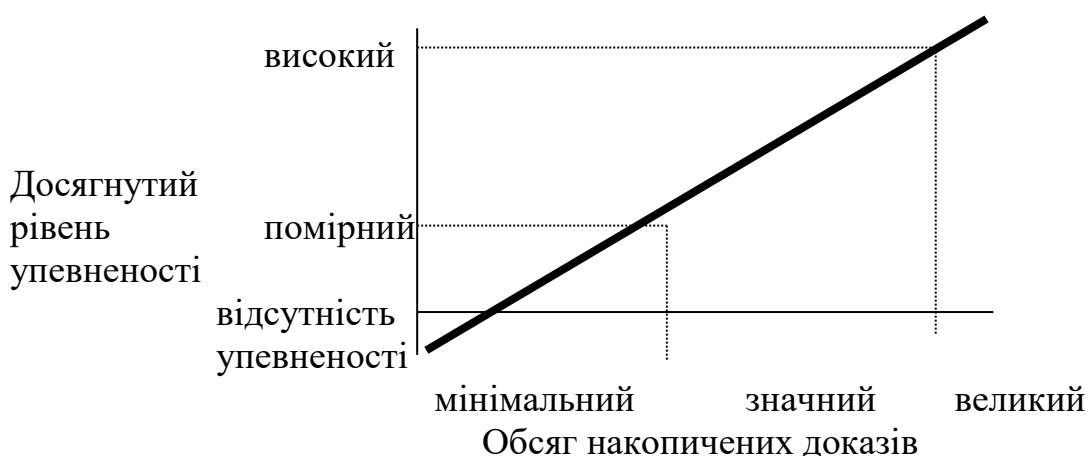

Рис. 5.4. Вплив кількості накопичених аудиторських доказів на рівень упевненості аудитора.

Своєчасність аудиторських доказів може розглядатися з двох позицій:

- ✓ відносно моменту збору доказів;
- ✓ відносно періодів перевірки в цілому.

Одні докази є більш переконливими, якщо вони зібрані ближче до дати складання балансу, інші більш переконливі, якщо вибірка охоплює весь період, який відноситься до рахунків покупців і замовників. Загальне правило - своєчасність аудиторських доказів більш достовірна, якщо вони відповідають моменту здійснення фактів.

Аудитору слід звертати увагу на події після дати складання балансу. Так, документи щодо продажу запасів після дати складання балансу можуть бути доказами їх існування на дату його складання. Оцінка ліквідності цінних паперів на дату складання балансу більш переконлива, ніж така ж оцінка на два місяці раніше. А оцінка показників звіту про фінансові результати більш переконлива, якщо вибірка охоплює весь період, а не будь-яку його частину.

5.3. Джерела та процедури отримання аудиторських доказів

Джерелами отримання аудиторських доказів відповідно до МСА 500 „Аудиторські докази” є:

- первинні документи економічного суб'єкта та третіх осіб;
- реєстри бухгалтерського обліку економічного суб'єкта;
- результати аналізу фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта;
- результати інвентаризації активів і пасивів економічного суб'єкта;
- усні висловлювання співробітників економічного суб'єкта та третіх осіб;
- форми бухгалтерської звітності.

В МСА 500 зазначено, що якість доказів залежить від джерел їх отримання, які можуть класифікуватися на ступиним чином (рис. 5.5)

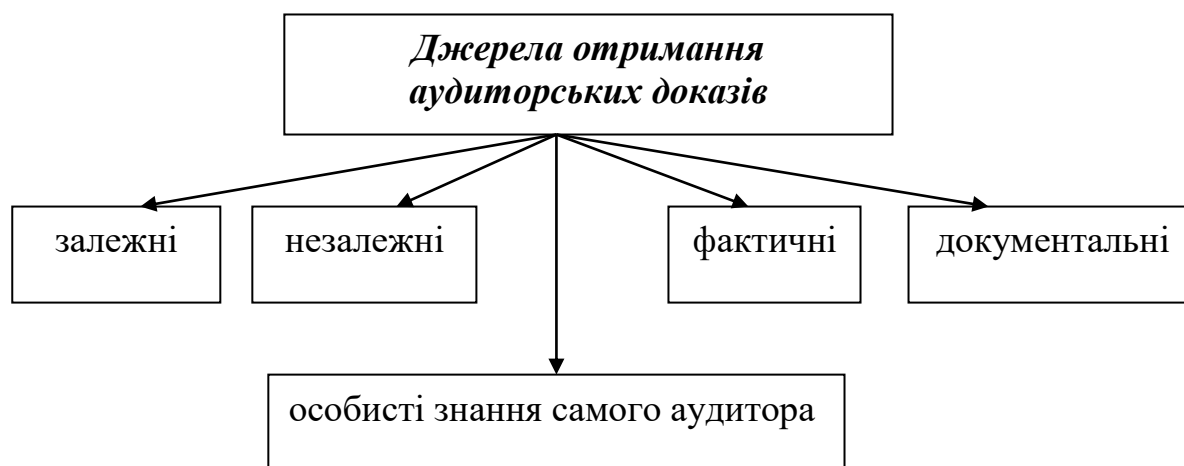

Рис. 5.5. Джерела отримання аудиторських доказів.

Залежні документальні джерела – це, в основному, документація, яка була складена і використана для відповідних системних бухгалтерських записів у економічного суб'єкта, що перевіряється.

До них можна віднести і письмові твердження адміністрації і співробітників, які працюють у економічного суб'єкта, що перевіряється. Оскільки такі документи не покидали меж підприємства, то вони є внутрішніми документами, і, в зв'язку з цим, можливість появи в них невірної інформації більш висока.

Незалежні документальні джерела – це, головним чином, зовнішня документація, яка була спочатку складена за межами даного економічного суб'єкта, але потім потрапила до нього і була використана в його бухгалтерському обліку.

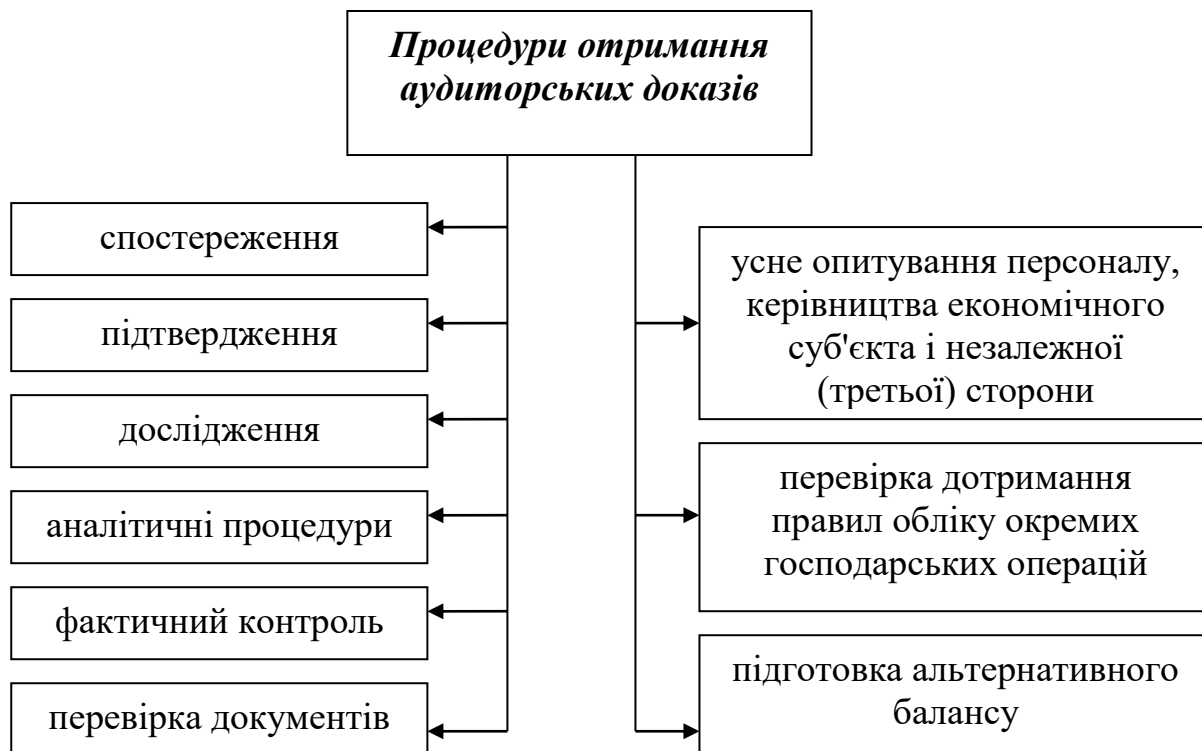
Такі документи, швидше за все, містять більш достовірну інформацію, хоча ніколи не можна повністю виключити вірогідність появи і в таких документах ознак фальсифікації.

Залежні фактичні джерела. До них можуть бути віднесені матеріали річних інвентаризацій активів і зобов'язань економічного суб'єкта, оскільки вони в більшості випадків здійснюються працівниками і адміністрацією самого економічного суб'єкта без залучення послуг аудитора.

За формальним критерієм такі матеріали можуть бути бездоганними і усні заяви співробітників підтверджуватимуть, як сам факт проведення інвентаризації, так і дані, що отримані в ході її проведення. В цьому випадку від аудитора потрібне вміння за непрямими ознаками (наявність наказів на проведення інвентаризацій, склад інвентаризаційної комісії, постійність одних і тих же членів в інвентаризаційній комісії, якість заповнення інвентаризаційних описів, результати інвентаризацій) оцінити якість інвентаризаційної роботи на підприємстві та визначити ступінь своєї довіри до таких даних.

Незалежні фактичні джерела – це документація та інші матеріали, що стосуються будь-яких раптових перевірок окремих господарських операцій економічного суб'єкта, що проведені незалежними контролюючими органами (уповноваженим комерційним банком, податковою інспекцією, пенсійним фондом і т.ін.).

Безпосередні особисті знання самого аудитора. Це найбільш залежна від самого аудитора змінна. Вона визначається рівнем професіоналізму аудитора, досвідом його практичної діяльності, особистими знаннями особливостей і специфіки діяльності клієнта. Саме тому найціннішими вважаються аудиторські докази, що одержані аудитором безпосередньо в результаті дослідження господарських операцій.

Рис. 5.6. Процедури (методи) отримання аудиторських доказів.

Аудитору також необхідно визначитися з процедурами (методами), які він може застосовувати для одержання аудиторських доказів (рис. 5.6).

Спостереження. Спостереження передбачає використання органів чуття для оцінки певних дій. Наприклад, аудитор може обійти все підприємство, щоб одержати загальне уявлення про засоби, які є у клієнта; він може оцінити, наскільки є застарілим устаткування, постежити за особами, що ведуть бухгалтерський облік, щоб визначити, чи здійснюють його саме ті особи, які повинні цим займатися. Але одного спостереження звичайно не буває достатньо. Необхідно підтверджувати первинні враження аудитора іншого роду доказами.

Усне опитування персоналу, керівництва економічного суб'єкта може проводитися на всіх етапах аудиторської перевірки. В результаті опитування працівники підприємства-клієнта дають письмову або усну інформацію у відповідь на питання, які задає аудитор. Коли аудитор збирає інформацію шляхом опитування, звичайно необхідно ще підкріпити її подальшими підтверджуючими такою інформацією доказами за допомогою інших методів.

Наприклад, коли аудитор хоче одержати інформацію про методи, які використовує клієнт для ведення системних бухгалтерських записів, він звичайно питає у самого клієнта про те, як функціонує його система внутрішнього контролю. Потім аудитор перевіряє господарські операції і визначає, чи дійсно вони враховуються і контролюються саме так, як його повідомили.

Результати усних опитувань повинні записуватися у вигляді протоколу або короткого конспекту, в якому обов'язково указуються прізвище аудитора, що проводив опитування, а також прізвище, ім'я, по батькові опитаної особи. Для проведення типових опитувань аудиторська організація може готувати бланки з переліками питань, відповіді на які необхідно одержати. На цих бланках можуть вказуватися й відповіді опитаних осіб.

Підтвердження. Підтвердження - це отримання письмової відповіді від незалежної третьої особи, яка підтверджує правильність тієї або іншої інформації у відповідь на відповідний запит аудитора. Оскільки підтвердження поступають з джерел, що не залежать від клієнта, вони є особливо цінними і часто використовуються аудиторами в світовій практиці. Проте отримання підтверджень обходиться достатньо дорого. Це також може створювати певні незручності для тих, до кого вони спрямовані. Тому до них не вдаються в усіх випадках їх можливого використання.

Використовувати або не використовувати підтвердження залежить від того, наскільки в даній конкретній ситуації потрібна більш надійна, ніж звичайно, інформація, а також від доступності отримання аудитором альтернативних доказів.

Інформація, яку часто перевіряють за допомогою підтверджень, представлена в таблиці 5.3.

Таблиця 5.3. - Інформація, яка перевіряється за допомогою підтверджень.

Вид інформації	Джерело підтвердження
Активи	
Гроші в банку	Банк
Рахунки до отримання	Дебітор
Векселі одержані	Укладач
У підприємства є у володінні товарно-матеріальні цінності, що знаходяться на консигнації	Консигнатор
Товарно-матеріальні цінності, що знаходяться в спільних складських приміщеннях	Спільні складські приміщення
Сума в готівці, що виникає в результаті відмови від страхування життя	Страхова компанія
Пасиви	
Рахунки до сплати	Кредитор
Векселі видані	Особи, що дають у позику
Аванси клієнтів	Клієнт
Застави до сплати	Особи, що видають суми під заставу
Бони до виплати	Держателі бонів
Власний капітал	
Акції, що випущені в обіг	Ресстратор і трансфертний агент
Інша інформація	
Покриття страховкою	Страхова компанія
Пасиви, що виникли випадково	Адвокат компанії, банк і т.ін.
Угода по бонам	Держателі бонів
Додаткове забезпечення, що знаходиться у кредиторів	Кредитор

Запити на підтвердження рекомендується готувати у вигляді документа від імені керівництва економічного суб'єкта на адресу незалежної (третьої) сторони. В них повинна міститися вимога надати необхідну інформацію безпосередньо аудиторській організації. При необхідності аудиторська організація може самостійно встановити безпосередній контакт з незалежною (третьою) стороною, якій був направлений запит на підтвердження.

Аудиторська організація, одержавши від незалежної (третьої) сторони інформацію, яка розходиться з обліковими даними економічного суб'єкта,

повинна застосувати додаткові аудиторські процедури для з'ясування причин розбіжностей.

Фактичний контроль. Під фактичним контролем звичайно мають на увазі перевірку або підрахунок аудитором матеріальних активів. Одержаний при цьому тип доказів частіше за все пов'язаний з товарно-матеріальними цінностями і готівкою. Але його можна також використовувати при перевірці цінних паперів, векселів одержаних і матеріальних основних активів.

Для цілей аудиту важливо відрізнити фактичний контроль (наприклад, придатних для реалізації на ринку цінних паперів і наявних грошових коштів) від документального контролю (наприклад, за погашеними чеками і документами по реалізації). Якщо досліджуваний документ (такий, як накладна на реалізацію) не має цінності сам по собі, то подібні докази називаються документацією. Наприклад, до підпису чек є документом, а після підпису - активом; після його погашення він знову стає документом. З технічної точки зору фактичний контроль чека може мати місце тільки тоді, коли чек є активом.

Звичайно фактичний контроль - це об'єктивний спосіб, що дозволяє перевірити, як кількісні характеристики активу, так і правильність його обліку. Проте фактичний контроль недостатній для підтвердження того, що існуючі активи дійсно належать клієнту.

Інвентаризація- прийом, який дозволяє одержати точну інформацію щодо наявності майна економічного суб'єкта та орієнтовну інформацію про стан і вартість такого майна, а також стан розрахунків економічного суб'єкта.

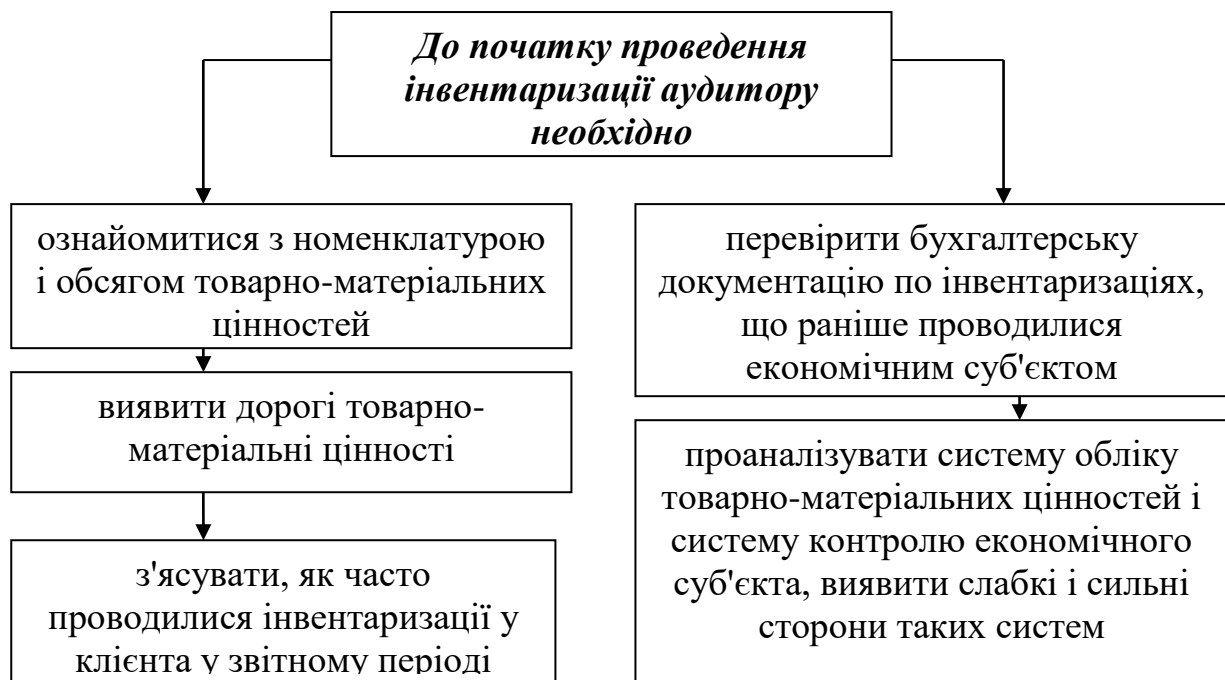

Рис. 5.7. Обов'язки аудитора при підготовці до проведення інвентаризації.

Інвентаризації підлягають майно клієнта і його фінансові зобов'язання. В ході аудиторської перевірки аудитори можуть самі проводити інвентаризацію або доручити її проведення працівникам підприємства і спостерігати за

процесом проведення інвентаризації. Такий нагляд може допомогти аудитору, крім того, правильно оцінити надійність системи бухгалтерського обліку і дієвість системи внутрішнього контролю на підприємстві, що перевіряється. Якщо аудиторська організація оцінить надійність системи внутрішнього контролю в цілому, або надійність окремих засобів контролю, як високу, вона має право розумним чином зменшити кількість елементів обліку, що перевіряються в ході аудиторської вибірки.

Стандартами аудиту встановлені для аудиторів певні правила щодо підготовки (рис. 5.7) та проведення під час аудиту інвентаризації (рис. 5.8).

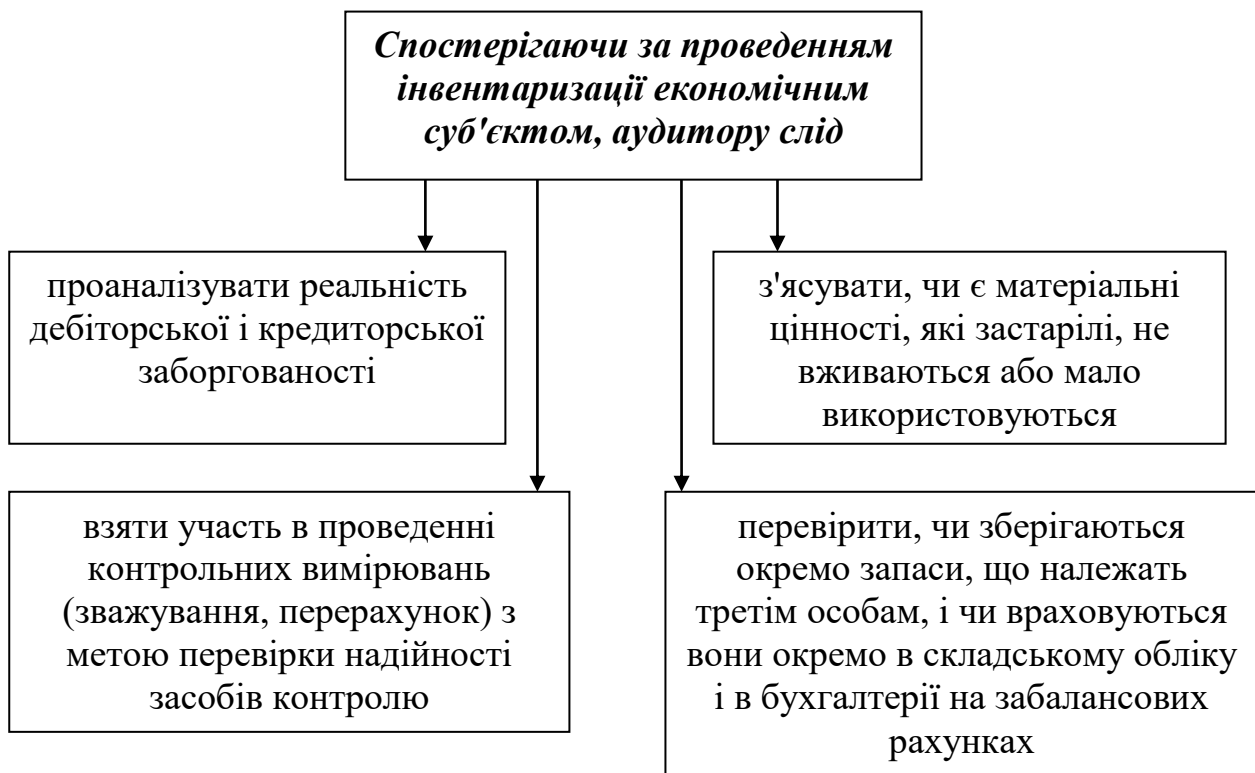

Рис. 5.8. Обов'язки аудитора під час спостереження за проведенням робітниками підприємства інвентаризації.

Для підвищення точності даних, що одержані аудитором чи аудиторською організацією при оцінці якості інвентаризаційної роботи на підприємстві, рекомендується провести перевірки за двома напрямками:

- 1) звірити облікові дані з фактичною наявністю товарно-матеріальних цінностей;
- 2) звірити фактичні запаси товарно-матеріальних цінностей з даними облікових записів.

Перевірка документів. Документацію часто називають письмовими підтвердженнями. Мається на увазі дослідження аудитором документів і записів свого клієнта з метою переконатися в обґрунтованості інформації, яка включається або повинна включатися у фінансову звітність. Документація - це

форма доказів, що широко використовується при проведенні всіх видів аудиту, бо аудитор звичайно може легко дістати доступ до такої інформації.

Документи, що досліджуються аудитором - це записи, що використовуються клієнтом для системного обліку інформації про його господарські операції. Оскільки кожна господарська операція звичайно фіксується у клієнта принаймні в одному документі, то в розпорядженні аудитора є значний обсяг такого роду доказів.

Документальна інформація, що використовується аудитором, залежно від місця оформлення може бути *внутрішньою, зовнішньою або внутрішньою і зовнішньою* одночасно.

Документи, що підготовлені і оброблені всередині економічного суб'єкта, є *внутрішніми*. Ступінь довіри аудитора до представлених йому на підприємстві внутрішніх документів залежить від надійності засобів внутрішнього контролю за підготовкою і обробкою таких документів.

Більш переконливими, ніж внутрішні, є *зовнішні* документи. Це документи, що підготовлені і відправлені економічному суб'єкту третіми особами.

Одним з найбільш доказових джерел інформації є первинний документ, в якому фіксується кожна господарська операція. Тому основну увагу аудитору слід приділяти вивченню достовірності документів, реквізитів і записів, які в них поміщаються. Це здійснюється з метою виявлення фальсифікованих або підроблених документів.

До фальсифікованих документів відносяться і такі, в яких є стирання, підроблені записи і резолюції, заміна текстів і цифр. Такі документи використовуються з метою прихованого обману і інших порушень правил ведення бухгалтерського обліку. Особлива увага надається відтисненням штампів і друку. Їх незвичайна форма, різний розмір одних й тих самих знаків, неправильний текст й інші ознаки можуть вказувати на підробку документа.

Мають також значення: зовнішній вигляд документа, папір, на якому він виконаний, форма бланка, фарба, якою зроблені записи (чорнила, паста, олівець), колір фарби і т.ін.

Огляд документів з метою виявлення підробки повинен поєднуватися з перевіркою правильності їх оформлення: наявність необхідних реквізитів, спосіб виконання записів і т.ін. Старанно аудитору треба перевіряти підписи посадових і матеріально-відповідальних осіб, які приймали і відпускали товарно-матеріальні цінності або грошові кошти. При виявленні документів, підписи на яких викликають підозру, аудитор повинен порівняти підписи на сумнівних документах з підписами тих самих осіб на інших документах, а також застосувати прийоми перевірки відображених в документах операцій по суті.

Якщо в документі існують виправлення, необхідно перевірити, чи є вони допустимі, виходячи з характеру документа (в касових і банківських документах виправлення не допускаються), чи правильно зроблені виправлення (помилка в документах виправляється шляхом перекреслювання неправильного тексту або суми тонкою лінією так, щоб можна було прочитати перекреслене, і

написання над перекресленим правильного тексту або суми), чи підтверджені виправлення підписами осіб, які склали та підписали документ.

Арифметична перевірка документів полягає у встановленні правильності арифметичних підрахунків (підсумкових сум, обчислення відсотків, множення кількісних показників на ціннісні і т.ін.), які виконуються при оформленні і обробці документів.

Нормативна перевірка дозволяє встановити правильність вживання в документах нормативних даних (цін, розцінок, норм трудових витрат, норм природного убутку, норм витрат матеріальних цінностей). Тому після виявлення таких фактів необхідно перевірити причини порушень і встановити їх справжній характер.

Необхідно також перевірити, наскільки відповідають відображені в документах господарсько-фінансові операції встановленим правилам і положенням, що дозволяє встановити факти їх умисних порушень (наприклад, незаконний залік пересортиці продукції, незаконне списання недостачі і втрат продукції на витрати виробництва, перевищення ліміту залишку готівки в касі і т.ін.).

Після формально-правової перевірки документи можуть характеризуватися, як доброякісні, тобто такі, що правильно оформлені, і правильно відображають здійснені операції, або як недоброякісні.

При перевірці документів аудитором можуть використовуватися також такі методи контролю, як:

- зіставлення внутрішніх документів, що оформляють господарські операції між різними структурними підрозділами одного і того ж економічного суб'єкта (взаємне звіряння),
- зіставлення документів економічного суб'єкта з документами третіх осіб (зустрічна перевірка).

Перевірка дотримання правил обліку окремих господарських операцій дозволяє аудитору здійснювати контроль за обліковими роботами, що виконуються бухгалтерією. При цьому слід мати на увазі, що одержана інформація вважається достовірною тільки в тому випадку, якщо вона одержана безпосередньо в момент дослідження цих операцій.

Дослідження – це процедура, в ході якої аудитор перевіряє деякі первинні документи, відображення даних первинних документів в регістрах синтетичного і аналітичного обліку, вивчає кореспонденцію рахунків і переконується в тому, що відповідні господарські операції правильно (або неправильно) відображені в бухгалтерському обліку. Дослідження дозволяє вивчити нетипові статті і події, що відображені в документах підприємства-клієнта.

При визначенні категорії операцій, відносно яких слід застосувати процедуру дослідження, аудитору рекомендується вивчити кредитові обороти за аналітичними рахунками, відомостями, звітами, синтетичними рахунками, відображеними в Головній книзі, звертаючи увагу на нетипові кореспонденції рахунків.

При проведенні дослідження слід виконувати вимоги МСА 530 „Аудиторська вибірка та інші процедури вибіркової перевірки”.

Підготовка альтернативного балансу. Для отримання доказів про реальність і повноту відображення в обліку готової продукції (виконаних робіт, наданих послуг) аудиторська організація може скласти баланс витраченої сировини і матеріалів за нормами на одиницю продукції і фактичного виходу продукції (виконання робіт, надання послуг). Такий баланс дозволить аудитору виявити відхилення від нормативної витрати сировини, матеріалів і виходу продукції (виконання робіт, надання послуг) і тим самим переконатися в достовірності обчислення фінансового результату.

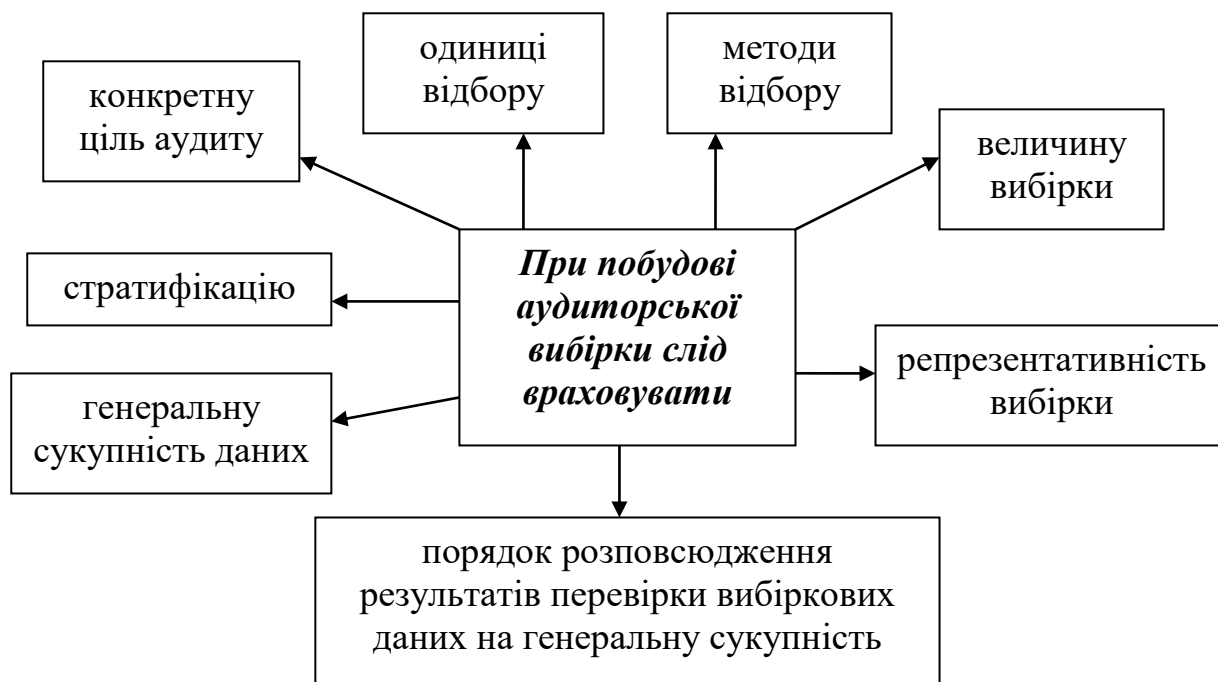
Як можливий варіант розглядається також складання аудитором оборотного або сальдового балансу за результатами діяльності підприємства (за квартал, півріччя, рік). Ця робота є досить трудомісткою, але дозволяє перевірити правильність ведення обліку в цілому по підприємству.

5.4. Аудиторська вибірка

Вибіркова перевірка в усьому світі визнана основою методики проведення аудиторської перевірки. Термін „аудиторська вибірка” або „вибіркова перевірка” означає проведення аудиторських процедур по відношенню менш ніж до 100% бухгалтерських проводок або показників фінансової звітності. В той же час одержані при цьому результати повинні дозволити аудитору отримати аудиторські докази, що будуть достатніми не тільки для характеристики окремих, перевірених фактів, але й дозволять розповсюдити одержані висновки на всю сукупність даних, тобто давати можливість зробити об'єктивну оцінку достовірності даних бухгалтерської звітності економічного суб'єкта, що перевіряється.

При побудові аудиторської вибірки аудитор повинен враховувати конкретну ціль аудиторської перевірки й розуміти, що будь-яка вибіркова перевірка завжди підвищує аудиторський ризик (ризик не виявлення помилок).

Поняття і принципи використання аудиторської вибірки під час аудиторської перевірки, а також порядку визначення та побудови вибірових тестів аудиторської вибірки в світовій практиці регламентуються МСА 530 „Аудиторська вибірка та інші процедури вибіркової перевірки”. Стандартом встановлені певні чинники, які повинен враховувати аудитор під час побудови аудиторської вибірки (рис. 5.9).

Рис. 5.9. Чинники, які повинен враховувати аудитор при побудові аудиторської вибірки.

Перш за все, аудитор повинен визначити конкретну ціль аудиторської вибірки і процедури аудиту, за допомогою яких така ціль може бути досягнута найкращим чином. В тому випадку, коли аудиторська вибірка відповідає поставленим цілям перевірки, можна говорити про обґрунтованість одержаних аудиторських доказів і можливих умов визначення помилки. Це, в свою чергу, допомагає аудитору з'ясувати, в чому конкретно полягає або може полягати помилка, і яку сукупність даних необхідно використовувати при вибірковій перевірці.

Можливість застосування в аудиті вибіркової перевірки та її обсяг залежать від оцінки аудитором свого ризику, точніше від оцінки ризику внутрішнього контролю. Ми вже говорили, що кількість аудиторських доказів, що заплановані до отримання аудитором, обернено пропорційна до ризику внутрішнього контролю: чим вище встановлений рівень ризику внутрішнього контролю, тим меншу кількість аудиторських доказів необхідно зібрати аудитору, щоб бути впевненим в обґрунтованості своїх висновків щодо достовірності даних генеральної сукупності, що перевіряється.

В тому випадку, коли аудитор має підстави вважати абсолютно неефективною систему внутрішнього контролю на якій-небудь ділянці господарської діяльності, застосування вибіркового обстеження стає практично неможливим. Альтернативою в цьому випадку може бути значне збільшення обсягу вибірки. Така перевірка достатньо трудомістка, але інакше аудитор не може бути упевнений в обґрунтованості своїх висновків щодо достовірності перевіреної бухгалтерської звітності. Такі ситуації достатньо рідкісні і частіше буває, що у аудитора є сумніви в якості та достовірності інформації, що стосується тільки певних ділянок діяльності, певних господарських операцій або статей балансу. В такому разі говорять про 50% упевненості, яка вже припускає можливість застосування вибіркового обстеження.

Окремі дані, що складають генеральну сукупність, називаються елементами вибірки або одиницями вибірки. Вибірка у будь-якому випадку повинна відображати всі особливості генеральної сукупності (всього обсягу інформації, по якій аудитор збирається зробити аудиторську перевірку). Наприклад, якщо аудитор збирається зробити перевірку дебіторської заборгованості, то генеральною сукупністю будуть всі дані щодо стану дебіторської заборгованості, а сукупністю, що перевіряється, – відібрані для перевірки документи.

Вибір одиниці вибіркового обстеження має велике значення для аудитора. Основна вимога при цьому – погоджувати її з метою перевірки, поставленою аудитором по відношенню до генеральної сукупності, а також з можливими (планованими) процедурами перевірки.

Таким чином, визначення сукупності, що перевіряється, і заплановані аудиторські процедури звичайно диктують придатну одиницю вибірки. Наприклад, при перевірці дебіторської заборгованості аудитор може ставити перед собою питання:

а) терміни виникнення дебіторської заборгованості, що числиться у підприємства?

б) як розподіляється по величині вся сума дебіторської заборгованості між окремими покупцями?

в) які суми заборгованості мають великі терміни непогашення?

В першому випадку одиницею вибірки будуть вибрані аудитором терміни виникнення заборгованості: до одного місяця; три місяці; один рік і т.д.

В другому випадку аудитор, виходячи із специфіки роботи підприємства, групує наявну заборгованість по сумах: до 1000 грн.; до 2000 грн. і т.д.

В третьому випадку одиниця вибірки повинна буде включати дві ознаки – і термін виникнення, і суму заборгованості.

Використання різних одиниць вибірки безпосередньо пов'язано з процедурою стратифікації. **Стратифікація** – це процес розділення генеральної сукупності на більш дрібні підсукупності, кожна з яких має власну вартісну характеристику.

Стратифікація дозволяє аудитору краще спланувати свої дії і процедури перевірки з урахуванням поставлених цілей. Кожна підсукупність повинна визначатися аудитором з урахуванням конкретних цілей перевірки і відповідно до встановлених одиниць вибірки. Таким чином, зменшується розкид варіаційних ознак одиниць підсукупності. Більшість облікових сукупностей містить неоднорідні у вартісному відношенні одиниці вибірки (об'єкти основних засобів; тарифні оклади і ставки персоналу підприємства; товарні запаси і т.ін.). Тому, для зручності обстеження і підвищення його результативності сукупність розчленовується на підсукупності з мінімальними коливаннями варіаційних ознак (наприклад, вартість одиниці товару або величина дебіторської заборгованості).

Таким чином, аудиторська вибірка – це вид вибіркового вивчення відібраних за певними правилами елементів сукупності у вигляді групи документів по однорідній господарській операції, статті балансу або іншої форми звітності.

Формуючи вибірку, аудитор повинен чітко представляти, для досягнення яких конкретних цілей вона формується, і стосовно поставлених цілей оцінити виявлені при перевірці помилки. Завжди, коли аудитори роблять вибірки з сукупностей, їх метою повинно бути отримання репрезентативної (представницької) вибірки.

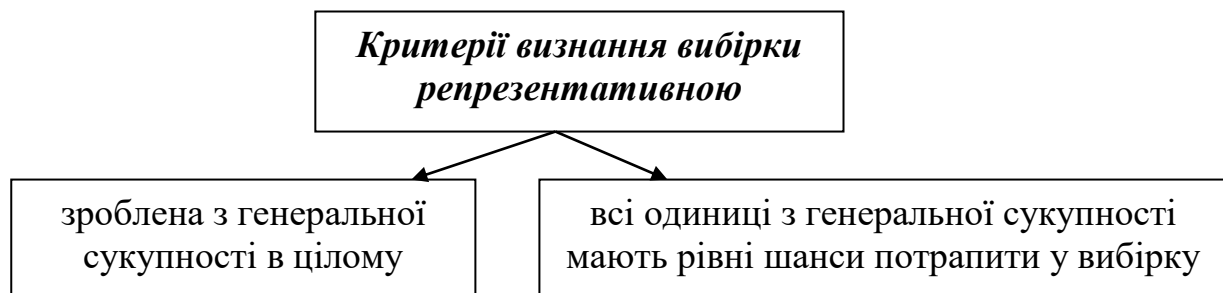

Рис. 5.10. Критерії визнання вибірки репрезентативною.

Репрезентативна вибірка – це вибірка, характерні особливості якої такі ж, як і у сукупності. Всі елементи генеральної сукупності, що вивчається, повинні мати рівну ймовірність бути відібраними у вибірку. Є певні критерії, виконання яких дозволяє вважати вибірку репрезентативною (рис. 5.10).

5.5. Ризики, що пов'язані з вибірковою перевіркою

На жаль, навіть після завершення аудиторських процедур (тестування) аудитори не завжди можуть бути упевненими в репрезентативності зробленої ними вибірки. Це пов'язано з наявністю ризиків неефективності вибіркової перевірки (рис. 5.11).

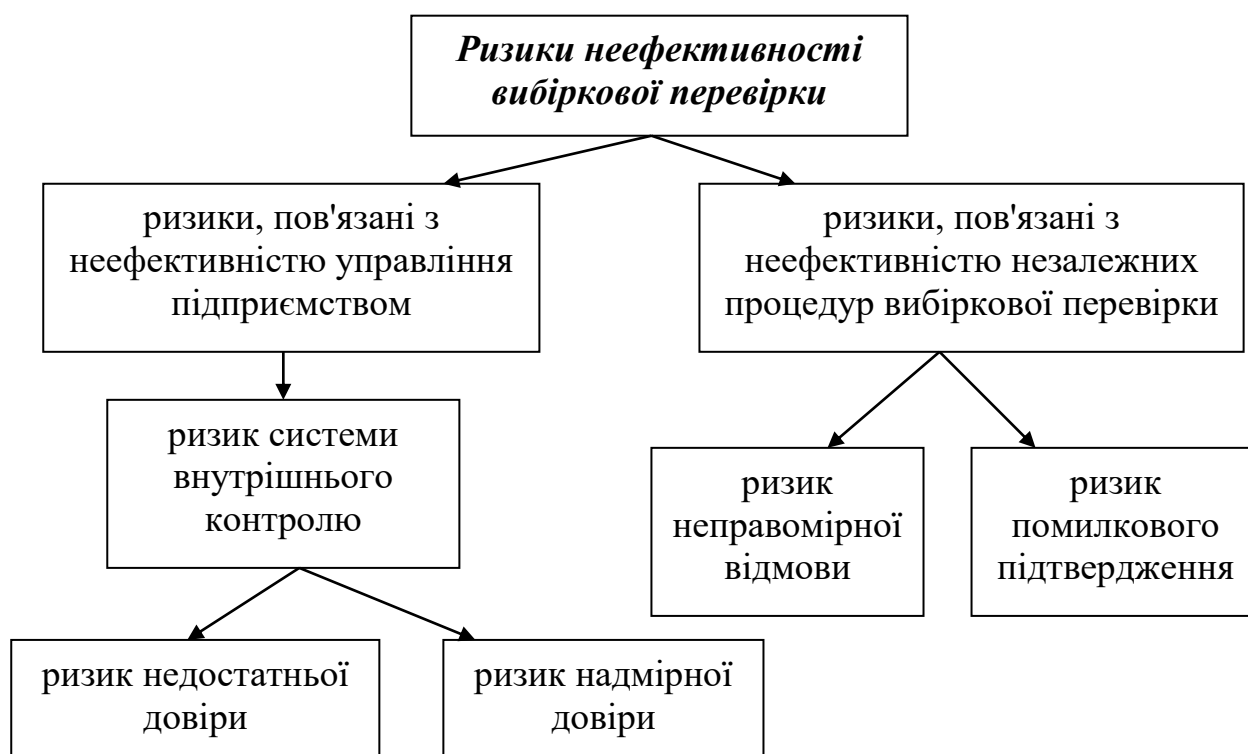

Рис. 5.11. Складові ризику неефективності вибіркової перевірки.

Ризик неефективності вибіркової перевірки – це ймовірність того, що аудиторський висновок, заснований на результатах вибіркового обстеження, може відрізнятись від висновку, який був би зроблений за результатами суцільної перевірки при використанні однакових аналітичних процедур.

Ризик неефективності вибіркової перевірки показує ймовірність прийняття помилкового рішення на підставі даних вибірки. Такий ризик існує і для статистичних і для нестатистичних методів вибірових досліджень.

Статистичне вибірове дослідження – це використання математичного апарату для розрахунку формальних статистичних результатів. Основна перевага статистичних методів – це кількісна визначеність вибіркового ризику.

З курсу статистики відомо, наприклад, що 95% рівень довіри означає вибірковий ризик в 5%.

При *нестатистичному вибіркового дослідженні* аудитор не робить кількісну оцінку вибіркового ризику. В цьому випадку висновки аудитора про достатність вибраної сукупності значною мірою визначаються його професіоналізмом і компетентністю та ґрунтуються на інтуїції аудитора.

Ризик неефективності вибіркової перевірки неминучий. Правда, при статистичному методі вибіркової перевірки його можна змінити, а при використанні достатньо великого розміру вибірки – навіть контролювати. При нестатистичному методі вибіркової перевірки ризик не можна виміряти, але можна підрахувати. Аудитор може контролювати ризик неефективності вибіркової перевірки шляхом відповідного планування аудиторських процедур, їх аналізу, а також наявності та оцінки ефективності функціонування систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю на підприємстві.

Плануючи аудиторську перевірку, аудитор суб'єктивно за результатами оцінки внутрішнього (власивого) ризику встановлює ступінь своєї довіри до рівня управління адміністрації підприємства і управлінських рішень, що приймаються адміністрацією (ризик довіри). З урахуванням такої оцінки аудитор планує проведення процедур вибіркової перевірки.

Здійснення аудиторських процедур може послужити для аудитора приводом для перегляду встановлених раніше рівнів ризику довіри:

а) результати вибіркової перевірки не підтверджують раніше встановлений аудитором рівень ризику довіри до ефективності управління підприємством, а насправді він був встановлений правильно.

В цьому випадку йдеться про *ризик недостатньої довіри*. Іншими словами, аудитор вирішує, що рівень управління підприємством менш ефективний, ніж він припускав, а, значить, необхідно збільшити обсяг сукупності, що перевіряється, для отримання більшої кількості аудиторських доказів.

б) результати вибіркової перевірки підтверджують раніше встановлений аудитором рівень ризику довіри до ефективності управління підприємством, а насправді реальне значення такого ризику вище.

В цьому випадку виникає *ризик надмірної довіри*. Результатом може бути скорочення аудитором процедур вибіркової перевірки, отримання недостатньої кількості аудиторських доказів і, як результат, неправильні висновки щодо оцінки достовірності бухгалтерської звітності перевіреного економічного суб'єкта.

Застосування аудитором неадекватних незалежних процедур вибіркової перевірки також може привести до виникнення двох видів ризиків:

➤ *Ризик неправомірної відмови* – це ризик того, що аудитор на підставі результатів вибіркової перевірки наполягатиме на внесенні змін в бухгалтерському обліку, пов'язаних з необхідністю виправлення помилок, а насправді істотних помилок і спотворень в звітності немає.

➤ *Ризик помилкового підтвердження* – це ризик того, що результати вибіркової перевірки підтверджуватимуть висновки аудитора про відсутність в

бухгалтерському обліку і звітності істотних помилок і погрішностей, а насправді вони існують.

Всі перераховані види ризиків впливають на ефективність аудиторської перевірки. І якщо ризик недостатньої довіри і ризик неправомірної відмови приводять до збільшення обсягу аудиторських процедур, то ризик надмірної довіри і ризик помилкової довіри можуть привести до неспроможності аудиту взагалі, оскільки необґрунтоване встановлення аудитором рівня цих ризиків сприятиме формуванню неправильних висновків щодо достовірності бухгалтерської звітності економічного суб'єкта.

Таким чином, обсяг аудиторської вибірки безпосередньо залежить від встановленого аудитором розміру ризику вибіркової перевірки. Чим нижче визначений аудитором ризик вибіркової перевірки, тим більше необхідно йому аудиторських доказів, а, значить, треба буде збільшити обсяг вибірки.

Важливе значення для усунення ризику неефективності вибіркової перевірки має і вибір аудитором методу вибіркової перевірки. Стандарти аудиту пропонують аудиторам при проведенні вибіркової перевірки використовувати такі методи відбору елементів сукупності, що перевіряється (рис. 5.12).

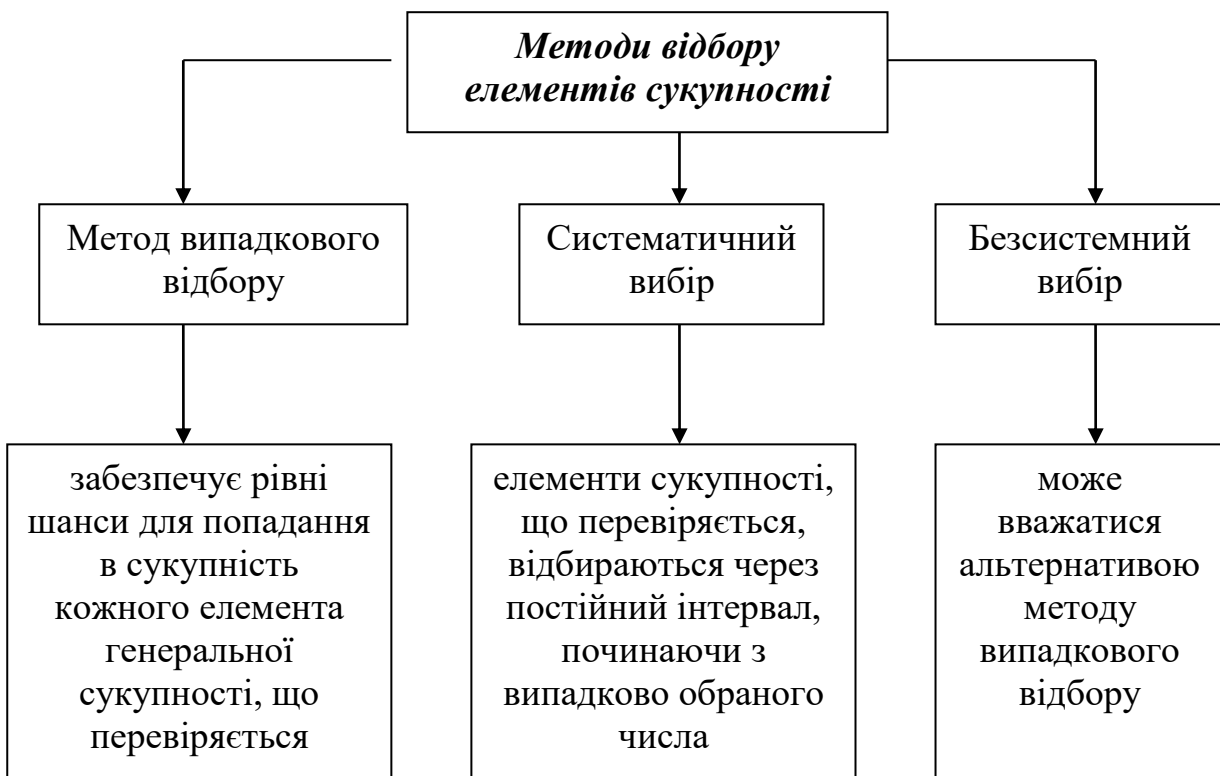

Рис. 5.12. Методи відбору елементів сукупності, що перевіряється, які використовуються аудитором при проведенні вибіркової перевірки.

1) Метод випадкового відбору може проводитися по таблиці випадкових чисел. Таблиця випадкових чисел – це список чисел, поєднаних в табличну форму для полегшення відбору випадкових чисел, що складаються з багатьох цифр. Прикладом такої таблиці може служити „Таблиця 105000 випадкових десяткових чисел” (таблиця 5.4), що рекомендується міжштатною комерційною комісією для аудиторів США.

Таблиця 5.4. - Таблиця випадкових чисел

Рядок	Колонка							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1000	37039	97547	64673	31546	99314	66854	97855	99965
1001	25145	84834	23009	51584	66754	77785	52357	25532
1002	98433	54725	18864	65866	76918	78825	58210	76835
1003	97965	68548	81545	82933	93545	85959	63828	61454
1004	78049	67830	14624	17563	25697	07734	48243	94318
1005	50203	25658	91478	08509	23308	48130	65047	77873
1006	40059	67825	18934	64998	49807	71126	77818	56893
1007	84350	67241	54031	34535	04093	35062	58163	14205
1008	30954	51637	91500	48722	60988	60029	60873	37423
1009	86723	36464	98305	08305	00666	29255	18514	49158
1010	50188	22554	86160	92250	14021	65859	16237	72296
1011	50014	00463	13906	35936	17161	95755	87002	71667
1012	66023	21428	14742	94874	23308	58533	26507	11208
1013	04458	61862	63119	09541	01715	87901	91260	03079
1014	57510	36314	30452	09712	37714	95482	30507	68475
1015	43373	58939	95848	28288	60341	52174	11879	18115
1016	61500	12763	64433	01168	57905	72347	49498	21871
1017	78938	71312	99705	71546	42274	23915	38405	18779
1018	64257	93218	35793	43671	64055	88729	11168	60260
1019	56864	21554	70445	24841	04779	56774	96129	73594
1020	35314	29631	06937	54545	04470	75463	77112	77126
1021	40704	48823	65963	39359	12717	56201	22811	24863
1022	07318	44623	02843	33299	59872	86774	06926	12672
1023	94550	23299	45557	07923	75126	00808	01312	46689
1024	34348	81191	21027	77087	10909	03676	97723	34469
1025	92277	57115	50789	68111	75305	53289	39715	45760
1026	56093	58302	52236	64756	50273	61566	61962	93280
1027	16623	17849	96701	94971	94758	08845	32260	59823
1028	50848	93982	66451	32143	05441	10399	17775	74169
1029	48006	58200	58367	66577	68583	21108	41361	20732
1030	56640	27890	28825	96509	21363	53675	60119	75385

Таблиця має пронумеровані рядки і стовпці з п'ятьма цифрами в кожному стовпці, що зручно для читання таблиці і документування її частини, що використовується.

Правильне використання таблиць випадкових чисел важливе для гарантованого отримання об'єктивної вибірки. Використання таблиць складається з чотирьох основних етапів:

- 2) Встановити нумераційну систему для сукупності.
- 3) Встановити відповідність між таблицею випадкових чисел і сукупністю.
- 4) Встановити маршрут використання таблиці.
- 5) Вибрати початкову точку.

Систематичний вибір передбачає, що елементи сукупності, що перевіряється, відбираються через постійний інтервал, починаючи з випадково обраного числа. Інтервал будується або на певному числі елементів сукупності (наприклад, вивчення кожного десятого документа з генеральної сукупності), або на вартісній їх оцінці (наприклад, відбирається той елемент, що становить документ, сальдо або оборот по рахунку, на який доводиться кожна сотня гривень в сукупній вартості елементів генеральної сукупності). При використанні даного методу аудитор повинен передбачити, щоб сукупність даних не була структурована таким чином, що інтервал вибірки відповідатиме певній сукупності наявних даних.

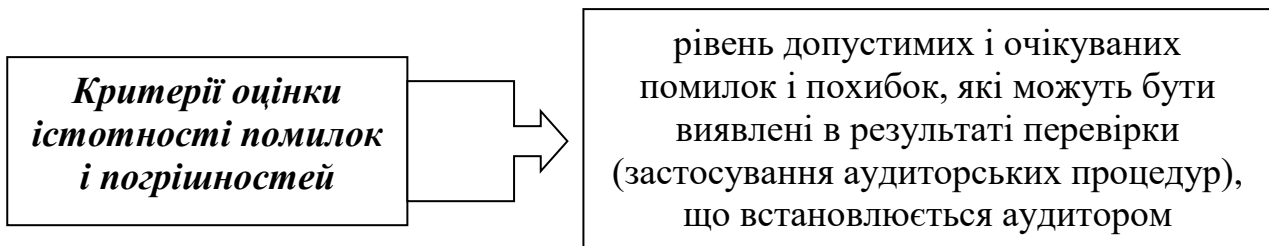
Безсистемний вибір – є спробою аудитора здійснити відбір даних з генеральної сукупності для складання репрезентативної вибірки без наміру включати в неї або виключати з вибірки які-небудь конкретні дані. Цей метод може вважатися альтернативою методу випадкового відбору. Але це можливо тільки в тому випадку, коли аудитор може виключити можливість упередженого вибору, наприклад, відносно легкодоступних даних, використання яких зробить вибірку нерепрезентативною. По суті, даний метод є комбінацією методів випадкового та систематичного відбору.

5.6. Оцінка результатів вибірки

Застосування вибіркової перевірки дозволяє аудитору значно скоротити обсяг роботи, а, значить, час і вартість аудиторської перевірки. Але при цьому аудитор повинен бути максимально упевнений в тому, що його висновки, зроблені за результатами вибіркового обстеження, відповідають реальному фінансовому положенню економічного суб'єкта, що перевіряється, і можуть бути використані їм для оцінки достовірності всієї фінансової звітності підприємства. Це значить, що кількісна і якісна оцінка аудитором істотності виявлених при вибірковій перевірці помилок і погрешностей буде основоположною при формуванні думки аудитора щодо перевіреної звітності.

Звідси витікає необхідність розробки аудитором на стадії планування **критеріїв оцінки істотності тих помилок і погрешностей**, які можуть бути

виявлені в результаті вибіркової перевірки, оскільки вони також впливають на визначення обсягу аудиторської вибірки.

Допустима помилка – це максимальне значення сукупної помилки, яка стає істотною при прийнятті рішення про ефективність вибіркової перевірки. Допустима помилка визначається на стадії планування відповідно до обраного аудитором рівня істотності. Чим менше прийнятий аудитором розмір допустимої помилки, тим більшим повинен бути обсяг аудиторської вибірки (зібрати більше аудиторських доказів).

При тестуванні ефективності системи внутрішнього контролю допустимою помилкою є максимальний ступінь відхилення від встановлених економічним суб'єктом принципів і процедур системи внутрішнього контролю. Ступінь можливого відхилення визначається аудитором на стадії планування за результатами оцінки ефективності функціонування системи внутрішнього контролю підприємства.

При здійсненні незалежних аудиторських процедур допустима помилка – це максимально допустима сума помилки при перевірці правильності оборотів і сальдо по рахунках бухгалтерського обліку або по статті бухгалтерського балансу, яку аудитор згоден допустити, щоб бути упевненим, що сукупний вплив таких помилок на весь процес аудиту не дозволить йому зробити необґрунтовані висновки щодо достовірності бухгалтерської звітності підприємства (відсутності в ній істотних помилок).

Поняття **очікуваної помилки** безпосередньо пов'язане з оцінкою аудитором свого аудиторського ризику, тобто з готовністю аудитора взяти на себе ризик того, що в перевірній бухгалтерській звітності залишаться невиявленими істотні помилки. Якщо аудитор допускає можливість наявності серйозної помилки в сукупності, що перевіряється, він повинен запланувати тестування більшої за обсягом вибірки, щоб перевірити, чи не перевищує загальна величина таких помилок в сукупності прийнятий ним розмір допустимої помилки. Малий розмір вибірки (сукупності, що перевіряється) планується аудитором тоді, коли він припускає, що вірогідність наявності помилок в сукупності дуже низька.

Після здійснення по кожному елементу вибірки необхідних процедур перевірки аудитор повинен:

- проаналізувати всі помилки, що виявлені при вибірковій перевірці;
- розповсюдити виявлені при вибірковій перевірці помилки на всю генеральну сукупність і порівняти одержані фактичні помилки із встановленим аудитором розміром допустимої помилки;

- провести корегування ризику неефективності вибіркової перевірки у тому випадку, коли сумарна величина одержаної фактичної помилки більше допустимого рівня.

Проведення аудитором аналізу виявлених при вибірковій перевірці помилок передбачає їх оцінювання за певними критеріями (рис. 5.13).

Рис. 5.13. Критерії аналізу помилок, що виявлені при вибірковій перевірці.

При аналізі виявлених при вибірковій перевірці помилок аудитор, перш за все, повинен визначити, чи дійсно дані, що викликають у нього сумнів, є помилкою. Ще при побудові вибірки аудитор з урахуванням цілей перевірки повинен визначити і ті критерії, відповідно до яких виявлені неточності і погрішності будуть трактуватися ним, як помилки.

Наприклад, виявлений при проведенні незалежних процедур перевірки дебіторської заборгованості помилковий запис по розрахунках з покупцями на думку аудитора не може істотно спотворити загальну ситуацію з обліку дебіторської заборгованості. В цьому випадку можна вважати недоцільним розглядати це як помилку при оцінці результатів вибіркової перевірки

конкретної ситуації. В той же час ця ж помилка може вплинути на інші аспекти аудиторської перевірки, наприклад, при оцінці сумнівної заборгованості.

Можливі ситуації, коли з тієї або іншої причини у аудитора немає можливості одержати очікуваний аудиторський доказ відносно конкретного елемента вибірки. В цьому випадку допускається використання аудитором альтернативних процедур перевірки.

Наприклад, для підтвердження дебіторської заборгованості аудитор розіслав запити відповідним покупцям. Якщо по тій або іншій позиції дебіторської заборгованості не було одержано від покупця підтвердження, аудитор може одержати бракуючі докази про достовірність суми заборгованості шляхом перевірки надходження платежів від конкретних покупців по банківським випискам. Якщо така альтернативна процедура перевірки виявилася недостатньою для отримання необхідного рівня доказовості, то такий елемент вибірки повинен розглядатися аудитором як помилка.

При аналізі виявлених помилок аудитор повинен брати до уваги їх не тільки кількісні, але і якісні аспекти. Це означає, що необхідно визначити характер і мотиви виявлених помилок, а також їх подальший можливий вплив на коректування обсягів інших аудиторських процедур.

При аналізі виявлених помилок аудитор повинен звертати увагу і на можливу наявність загальних характеристик у більшості помилок (наприклад, за типом проводок, за місцем виникнення, за періодом здійснення). З урахуванням таких обставин аудитор може прийняти рішення про ідентифікацію всіх елементів сукупності за такими загальними характеристиками, визначити їх, як підсукупність, і провести додаткові аудиторські процедури по одержаній підсукупності.

Аудитор порівнює помилки, виявлені при вибірковій перевірці, з генеральною сукупністю. Існує декілька методів такого порівняння, але у кожному конкретному випадку метод порівняння повинен відповідати методу відбору елементів вибірки.

Аудитор повинен враховувати всі якісні характеристики виявлених помилок. У тому випадку, коли сукупність була розділена на більш дрібні підсукупності, порівняння помилок проводиться окремо по кожній з них, а надалі проводиться узагальнення одержаних результатів.

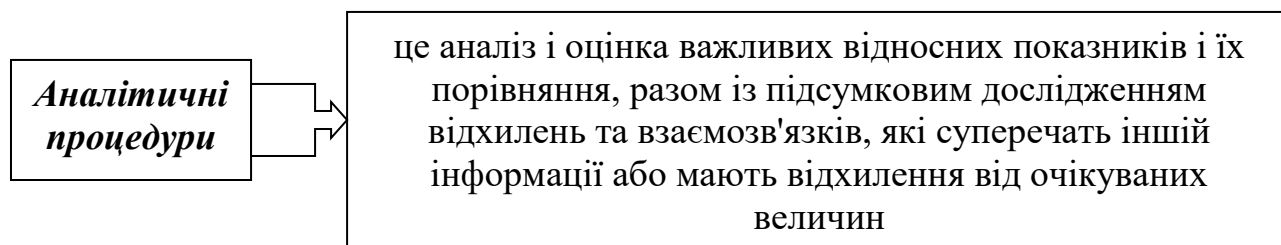
Приймаючи рішення про можливість застосування вибіркової перевірки, аудитор повинен не тільки визначити її цілі, одиниці відбору елементів сукупності, розмір сукупності, що перевіряється, критерії оцінки можливих помилок, але й встановити для себе можливий ризик неефективності вибірки і визначити розмір допустимої помилки. В результаті аналізу фактично виявлених помилок і порівняння їх з допустимими, а також з урахуванням зроблених клієнтом виправлень, аудитор може прийти до висновку про необхідність перегляду встановленого ним ризику вибірки. Результатом цього може бути розширення процедур перевірки або здійснення альтернативних процедур перевірки.

Всі стадії проведення аудиторської вибірки та аналіз її результатів в обов'язковому порядку повинні документуватися та відображатися в робочих документах аудитора.

5.7. Аналітичні процедури в аудиті

Аналітичні процедури є видом незалежних аудиторських процедур, що виконуються для отримання аудитором необхідних аудиторських доказів. Термін „аналітичні процедури” в міжнародній аудиторській практиці використовується для опису економічного аналізу не тільки показників фінансово-господарської діяльності, але і їх тенденцій.

Встановлення норм і правил використання аналітичних процедур під час аудиторської перевірки міститься в МСА 520 „Аналітичні процедури”. Відповідно до МСА 520:

До типових видів аналітичних процедур, що застосовуються в аудиті, відносяться:

- порівняння залишків по рахунках за різні періоди;
- порівняння показників бухгалтерської звітності із кошторисними (плановими) показниками;
- оцінка співвідношень між різними статтями звітності та зіставлення їх з даними попередніх періодів;
- порівняння фінансових показників діяльності економічного суб'єкта з середніми показниками відповідної галузі економіки або з показниками інших суб'єктів господарювання приблизно такої самої величини у тій самій галузі;
- порівняння фінансової і нефінансової інформації (відомостей про діяльність економічного суб'єкта, що безпосередньо не відображаються в системі його бухгалтерського обліку);
- аналіз зв'язку між елементами фінансової інформації, що, як очікується, відповідатимуть прогнозам, які ґрунтуються на досвіді суб'єкта (наприклад, відсоток валового прибутку);
- аналіз зв'язку між фінансовою інформацією і відповідною нефінансовою інформацією, наприклад, витратами на оплату праці й чисельністю працівників;
- дослідження несподіваних відхилень в динаміці показників фінансової звітності;
- аналіз дії непередбачених чинників;

➤ оцінка результатів аналізу в світлі інформації, одержаної від адміністрації підприємства і третіх осіб.

Тож загальні цілі використання аналітичних процедур в аудиті можна представити таким чином (рис. 5.14).

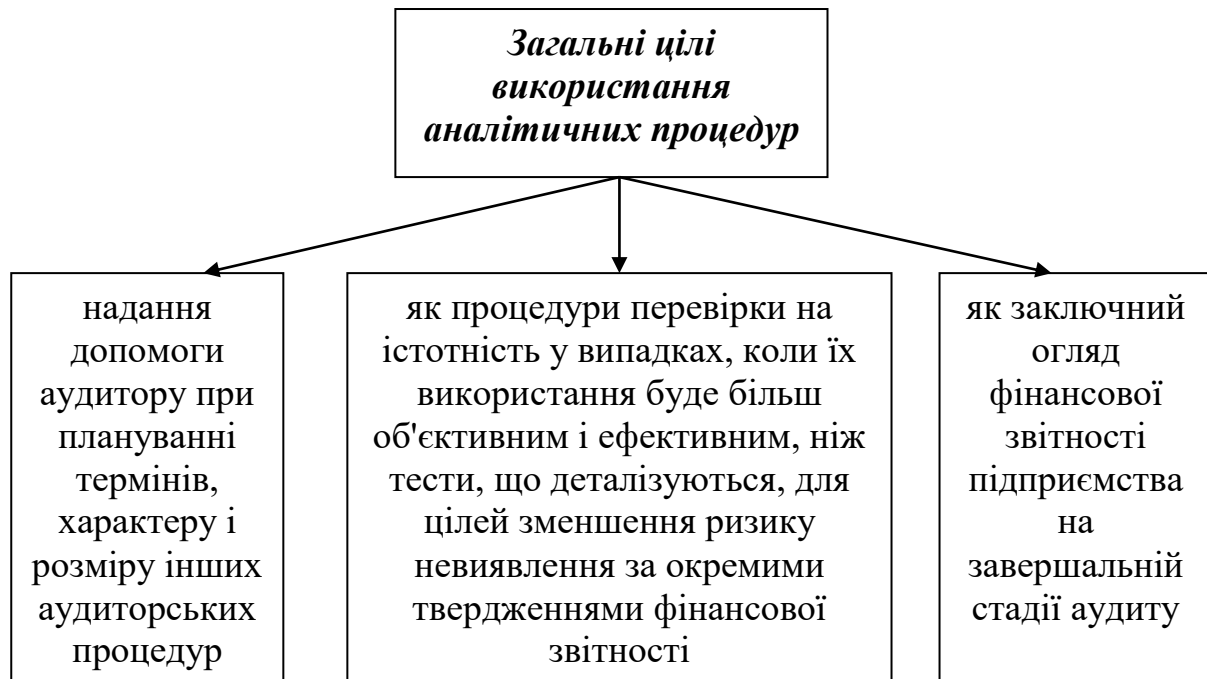

Рис. 5.14. Загальні цілі використання аналітичних процедур в аудиті.

Для більш ефективного збору аудиторських доказів аудитор зобов'язаний грамотно планувати, які аналітичні процедури, в якій кількості і обсязі необхідно виконати для збору потрібних даних. Відповідно до МСА 520 „Аналітичні процедури” аудитор повинен використовувати аналітичні процедури, як на стадії планування, так і на заключній стадії аудиторської перевірки:

- при плануванні процедур отримання аудиторських доказів та їх кількості;
- для перевірки на суттєвість, коли використання аналітичних процедур може бути більш ефективним, ніж інші процедури перевірки;
- як завершальний огляд фінансової звітності на заключній стадії аудиту.

Використання аналітичних процедур базується на припущенні існування певного причинно-наслідкового взаємозв'язку між показниками, що аналізуються. Наявність таких взаємозв'язків забезпечує отримання аудиторських доказів за оцінкою повноти, точності і достовірності даних, сформованих системою бухгалтерського обліку.

Проте ступінь довіри до результатів аналітичних процедур визначається самим аудитором. Вона залежить від оцінки аудитором ризику того, що аналітичні процедури зможуть виявити саме ті взаємозв'язки, які їм

передбачалися, тоді як насправді має місце істотне спотворення показників фінансової звітності.

Оцінка аудитором ступеня довіри, в якому він може покладатися на аналітичні процедури, залежить від декількох чинників (рис. 5.15).

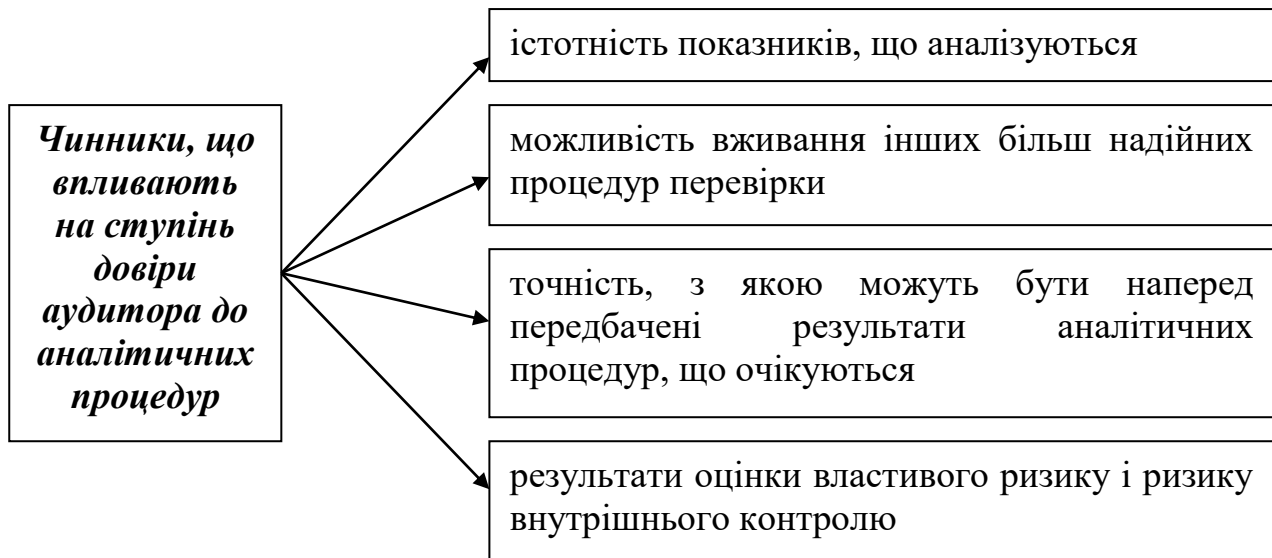

Рис. 5.15. Чинники, що впливають на ступінь довіри аудитора до аналітичних процедур.

Аудитору слід визначитися з суттєвістю показників, що аналізуються. Наприклад, за наявності на підприємстві значних залишків товарних запасів йому не слід при формуванні висновків покладатися тільки на аналітичні процедури, необхідно задіювати і інші аудиторські процедури (інвентаризація, перевірка операцій надходження і вибуття товарів, їх оцінки, тобто тестування оборотів по відповідних рахунках). В той же час аудитор може покладатися виключно на аналітичні процедури при дослідженні певних статей доходів і витрат, якщо кожна з них окремо не є істотною.

У аудитора могли виникнути сумніви в обґрунтованості і достатності результатів, одержаних при вживанні аналітичних процедур ранжирування рахунків покупців за термінами виникнення дебіторської заборгованості для визначення правильності вибору методу розрахунку коефіцієнта сумнівної заборгованості. Підтвердити або спростувати правильність висновків аудитора можуть інші процедури, що включають вивчення даних річної інвентаризації розрахунків, наявність актів звіряння розрахунків з покупцями, розсилка листів-запитів покупцям, вивчення даних про надходження платежів від покупців і т.ін. Тож аудитор не повинен виключати можливості вживання інших більш надійних процедур перевірки, що направлені на досягнення тієї ж мети.

Для складання обґрунтованих висновків аудитору необхідна певна точність, з якою можуть бути наперед передбачені очікувані результати аналітичних процедур. Наприклад, аудитор досліджує тенденцію зміни в різних звітних періодах показників доходів і витрат від різних видів діяльності. При цьому, базуючись на попередньому досвіді і попередній оцінці фінансової

звітності, він може чекати певного взаємозв'язку між тенденціями досліджуваних показників. Більш того, на такому очікуванні може бути побудовано подальше проведення аудиторських процедур і тестів. І якщо результати аналітичних процедур відрізняться від очікуваних, то аудитору доведеться вносити корективи в програму аудиторської перевірки.

На обсяг та види аналітичних процедур, що планує провести аудитор, значною мірою може вплинути результат оцінки аудитором на етапі планування елементів аудиторського ризику: внутрішнього ризику і ризику внутрішнього контролю.

Наприклад, якщо в результаті вивчення системи внутрішнього контролю аудитор встановив високий ризик внутрішнього контролю по операціях реалізації товарів, то це значить, що слід більше довіряти результатам тестів по рахунках і оборотах при формуванні висновків по дебіторській заборгованості, ніж результатам аналітичних процедур.

Виходячи з цього, в загальному виді задачі використання в аудиті аналітичних процедур можуть бути зведені до наступного:

- отримання ясного уявлення про діяльність економічного суб'єкта;
- виявлення внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на якість роботи системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю;
- видача прогнозів;
- аналіз всіх відхилень, які не узгоджуються з свідченнями, що одержані з різних джерел;
- обґрунтування відхилень і підтвердження їх даними з інших джерел;
- аналіз результатів через призму вживання методик, аналогічних тим, що використані адміністрацією підприємства.

Спрямованість і цілі використання аналітичних процедур змінюються в залежності від етапу аудиторської перевірки. На етапі планування (рис. 5.16) результати використання аналітичних процедур допомагають аудитору визначити ступінь своєї довіри до використання на заключному етапі тих або інших процедур перевірки на істотність окремих позицій фінансової звітності з метою зменшення ризику невиявлення помилок.

При цьому цілі, зміст і напрями аналітичних процедур на заключній стадії багато в чому визначаються саме результатами аналітичних процедур на етапі планування. Вони дають аудитору можливість: визначити перелік необхідних тестів, аудиторських процедур і аналітичних процедур; визначити інформаційну базу перевірки (розмір аудиторської вибірки), а також встановити критерії оцінки незвичайних відхилень, коливань та суттєвості помилок і спотворень, які можуть бути виявлені на заключному етапі перевірки.

В той же час використання аналітичних процедур на заключній стадії аудиту має на меті одержати пояснення всіх істотних коливань показників фінансової звітності і гарантувати реальність цих показників як по сумі, так і за змістом.

Характер рішення про те, які саме процедури (тестування, аналітичні процедури або їх комбінацію) слід використовувати для досягнення конкретних цілей аудиту, повністю залежить від думки аудитора відносно очікуваної ефективності та продуктивності доступних процедур перевірки, основаної на результатах використання аналітичних процедур на етапі планування.

Рис. 5.16. Цілі використання аналітичних процедур на етапі планування аудиторської перевірки.

Аудитор, як правило, робить опитування керівництва підприємства відносно достовірності і надійності інформації, необхідної для використання аналітичних процедур, і знайомиться з результатами таких процедур, виконаних персоналом підприємства. Використання підготовлених клієнтом аналітичних даних може бути продуктивним для аудитора, якщо у нього немає сумнівів щодо того, що ці дані підготовлені відповідним чином.

У тому випадку, коли аудитор приходять до висновку про можливість використання аналітичних процедур, як процедур перевірки на істотність, йому необхідно врахувати ряд чинників:

- ✓ мета аналітичних процедур і рівень довіри їх результатам;
- ✓ характер діяльності підприємства і рівень, на якому така інформація може бути роздроблена для досягнення більшого ефекту; наприклад, аналітичні

процедури можуть бути більш ефективними, якщо вони застосовуються до фінансової інформації окремих структурних підрозділів підприємства, а не до фінансової звітності в цілому;

- ✓ доступність як фінансової інформації (бюджети, кошториси), так і нефінансової інформації (кількість одиниць виготовленої або проданої продукції);

- ✓ надійність доступної інформації (наприклад, чи є можливість оцінити ретельність підготовлених бюджетів, кошторисів);

- ✓ доцільність доступної інформації (наприклад, мета розробки бюджетів: фіксація очікуваних результатів діяльності або обґрунтовані перспективи розвитку);

- ✓ джерела доступної інформації (джерела, не залежні від клієнта, вважаються, як правило, більш надійними, ніж джерела всередині підприємства);

- ✓ можливість порівняння доступної інформації (наявність інформації про основні показники діяльності інших аналогічних підприємств галузі для порівняння її з показниками підприємства, що перевіряється);

- ✓ відомості, що одержані за підсумками попередніх перевірок, що стосуються проблемних моментів в діяльності підприємства, які під час попередніх аудитів приводили до збільшення виправлень і корегувань у фінансовій звітності. Їх коректують з урахуванням поточної оцінки аудитором ефективності систем обліку і внутрішнього контролю.

Результатами використання аналітичних процедур є виявлення аудитором наявності або відсутності незвичайних коливань або відхилень показників бухгалтерської звітності економічного суб'єкта. Якщо аудитор в результаті аналітичних процедур прийшов до висновку, що існують значні відхилення даних або несумісність їх з іншою інформацією, одержаною з досліджуваного питання, він повинен провести додаткові дослідження і одержати відповідні пояснення і підтверджуючі докази.

Процес дослідження відхилень, як правило, починається з опитування керівництва економічного суб'єкта. При цьому відповіді керівництва повинні бути підтверджені аудиторськими доказами або знаннями аудитора про діяльність економічного суб'єкта. Крім того, аудитор повинен розглянути можливість проведення інших аудиторських процедур, що ґрунтуються на результатах опитування керівництва. При цьому аудитор може використовувати дані, що підготовлені самим економічним суб'єктом.

Якщо аналізуючи величину незвичайних розбіжностей, аудитор встановлює, що незвичайні відхилення перевищують рівень, який аудитор вважає прийнятним в даному випадку, то повинна бути досліджена причина і величина розбіжності. У тому випадку, коли цю величину важко виразити в абсолютних значеннях, аудитор використовує величини, що виражені у відсотках.

Результати аналізу незвичайних відхилень, а також результати планування і виконання аналітичних процедур аудитор повинен відобразити в робочих документах по проведенню аудиторської перевірки.

5.8. Аудиторська перевірка облікових оцінок

Проведення аудиторської перевірки облікових оцінок передбачено МСА 540 „Аудиторська перевірка облікових оцінок”. Вимоги даного стандарту є обов’язковими для всіх аудиторських фірм при проведенні аудиту, що передбачає підготовку офіційного висновку, але вони мають характер рекомендації при проведенні аудиту, що не передбачає підготовку за його результатами офіційного аудиторського висновку, а також при наданні аудиторських послуг.

Термін „облікові оцінки” означає суми показників бухгалтерської звітності, що були розраховані керівництвом підприємства, та є допустимими у відповідності до положень бухгалтерського обліку при неможливості визначення їх точних значень.

До облікових оцінок відносяться резерви, фонди, що створені за рахунок прибутку, регулюючі статті балансу, склад яких визначається законодавчо. Наприклад: скорочення (зменшення) вартості дебіторської заборгованості до визначення її ринкової вартості (ціни реалізації); нарахований прибуток; прибуток майбутніх періодів; страховий резерв під збитки від судових процесів; збитки від незавершеного будівництва, страховий резерв під обґрунтовані претензії.

Облікові оцінки можуть становити частину бухгалтерської системи підприємства, що діє на постійній (безперервній) основі або запрограмована діяти на кінець періоду. Здебільшого вони враховують норми, що ґрунтуються на досвіді роботи самого підприємства. Наприклад, створення різних резервів (на виконання гарантійних зобов’язань, на виплату відпусток, страховий резерв і т.ін.). В такому разі керівництво підприємства повинно контролювати виконання єдиного підходу до розрахунку облікових оцінок.

Розрізняють такі види облікових оцінок (рис. 5.17).

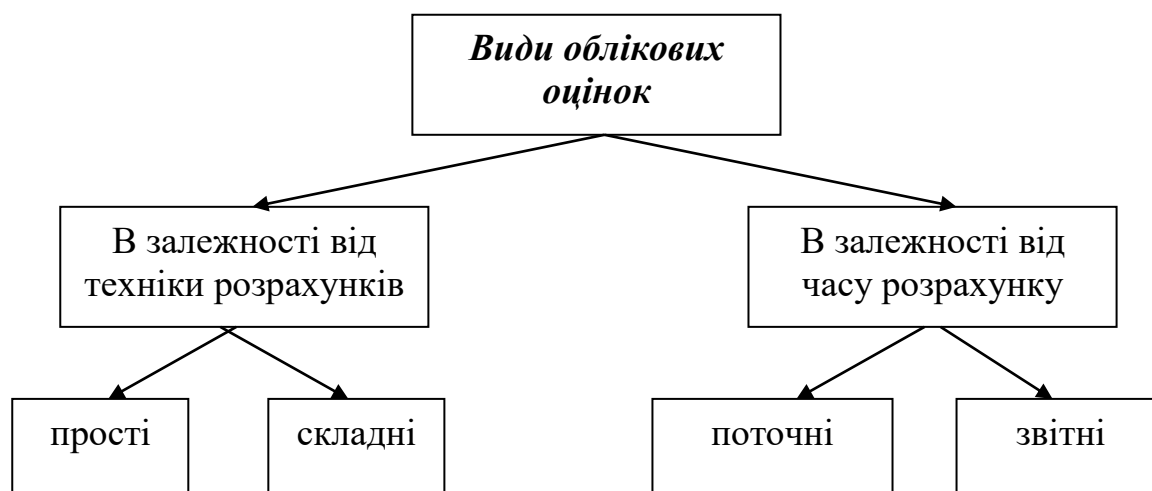

Рис. 5.17. Класифікація облікових оцінок.

Прості облікові оцінки розраховуються на основі будь-якого одного розрахунку. Наприклад, резервні фонди накопичення розраховуються на підставі фіксованого відсотка до отриманого прибутку; орендна плата, що включається до витрат звітного періоду, визначається в сумі, що вказана в договорі.

Складні облікові оцінки розраховуються на основі декількох показників з використанням спеціальних прогнозів. Наприклад, оцінка можливих втрат від знецінення вартості товарно-матеріальних запасів може потребувати серйозного аналізу поточних даних та прогнозування майбутніх обсягів реалізації. Складні оцінки можуть вимагати високого рівня спеціальних знань для розрахунку.

Поточні облікові оцінки відображаються на рахунках бухгалтерського обліку з тією ж періодичністю, що й заповнення самих реєстрів бухгалтерського обліку. Наприклад, нарахування резерву на виплату відпусток.

Звітні облікові оцінки відображаються тільки при складанні бухгалтерської звітності й до кінця поточного року не виконуються. Наприклад, нарахування резерву під знецінення вкладень в цінні папери.

Методи розрахунку облікових оцінок повинні бути відображені (як елемент) в обліковій політиці підприємства. Відповідальність за облікові оцінки несе керівництво підприємства, бо такі оцінки є складовою частиною фінансової звітності підприємства. Ці оцінки, як правило, даються наперед в стані невизначеності щодо можливих подій, вони опираються на думку спеціалістів, що їх розраховують, і тому вимагають зваженого підходу.

Ризик наявності в фінансовій звітності підприємства істотних помилок збільшується, якщо в обліку клієнта використовуються облікові оцінки. Саме тому при проведенні аудиторської перевірки аудитор повинен одержати достатні аудиторські докази того, чи є обґрунтованою облікова оцінка на підприємстві і чи відповідним чином розкрита інформація.

Рис. 5.18. Методи або їх комбінація, що можуть бути застосовані аудитором при перевірці облікових оцінок.

Аудитор повинен одержати достатні аудиторські докази обґрунтованості облікових оцінок підприємства та відповідності розкриття такої інформації в фінансовій звітності. Між тим, такі докази частіше за все важче отримати та вони є менш переконливими, ніж ті, що підтверджують інші статті у фінансових звітах. Тому аудитор повинен ретельно спланувати методи, терміни та обсяги аудиторських процедур для перевірки облікових оцінок. Перш за все, він повинен добре розуміти процедури та методи, зокрема систем внутрішнього контролю і бухгалтерського обліку, що використовуються керівництвом економічного суб'єкта для розрахунку облікових оцінок.

При перевірці облікових оцінок аудитор може застосувати один з наступних методів або їх комбінацію (рис. 5.18). Розглянемо їх більш детально.

Аналіз і тестування процедур, що використовуються управлінським персоналом для оцінювання

Як правило, метод аналізу та тестування процедур, що використовуються управлінським персоналом для оцінювання, складається з наступних кроків:

- а) аналіз даних та методів, на яких ґрунтується оцінка;
- б) перевірка розрахунків, що виконувались під час оцінювання;
- в) порівняння облікових оцінок, що використовувалися в попередніх періодах, з фактичними показниками тих періодів;
- г) розгляд процедур затвердження методики розрахунку облікових оцінок управлінським персоналом.

На етапі аналізу даних та методів, на яких ґрунтується оцінка, аудитор аналізує точність, повноту та відповідність даних, що були основою для розрахунків облікових оцінок. Ця інформація, перш за все, не повинна суперечити даним бухгалтерського обліку. Аудитор оцінює те, наскільки правильно були інтерпретовані отримані дані, що є підставою для оцінювання, керівництвом економічного суб'єкта. Як приклад можна використати аналіз термінів дебіторської заборгованості при нарахуванні резерву сумнівних боргів, відносно якого аудитор встановлює, на які часові групи була розділена дебіторська заборгованість та наскільки обґрунтовані значення відсотків коефіцієнту сумнівності для кожної групи.

Аудитор повинен оцінити, чи має суб'єкт господарювання підставу для основних припущень, що використовуються при здійсненні облікової оцінки. Під час аналізу даних та припущень керівництва економічного суб'єкта, що покладені в основу розрахунку облікових оцінок, аудитор також з'ясовує:

- їх обґрунтованість з точки зору фактичних результатів попередніх періодів;
- чи відповідають вони припущенням, що використовуються для інших облікових оцінок;
- чи узгоджуються з відповідними планами управлінського персоналу.

Аудитор повинен звертати особливу увагу на базові показники розрахунків, що є чутливими до змін або залежні від суттєвих викривлень.

В тому випадку, коли застосовуються складні облікові оцінки, аудитор може потребувати допомоги спеціаліста, експерта.

Аудитору необхідно проаналізувати правильність вибору управлінським персоналом методів розрахунку облікових оцінок, їх адекватність положенню, в якому знаходиться суб'єкт, та послідовність їх застосування. Проведення такого аналізу передбачає обізнаність аудитора щодо фінансових результатів економічного суб'єкта в попередні періоди, методів, які використовуються іншими підприємствами галузі, планів керівництва на майбутнє.

На етапі перевірки розрахунків облікових оцінок аудитор перевіряє арифметичні розрахунки оцінок, що використовуються управлінським персоналом. При цьому на методи, терміни та обсяг аудиторської перевірки впливають складність розрахунків, результати аналізу процедур та методів, які використовуються економічним суб'єктом для облікових оцінок, а також суттєвість оцінки для бухгалтерської звітності.

На етапі порівняння облікових оцінок, що використовувалися в попередніх періодах, з фактичними показниками тих періодів аудитор, у міру можливості, порівнює бухгалтерські оцінки, які використовувалися в попередніх періодах, з фактичними показниками цих періодів. Таке порівняння має за мету наступне (рис. 5.19).

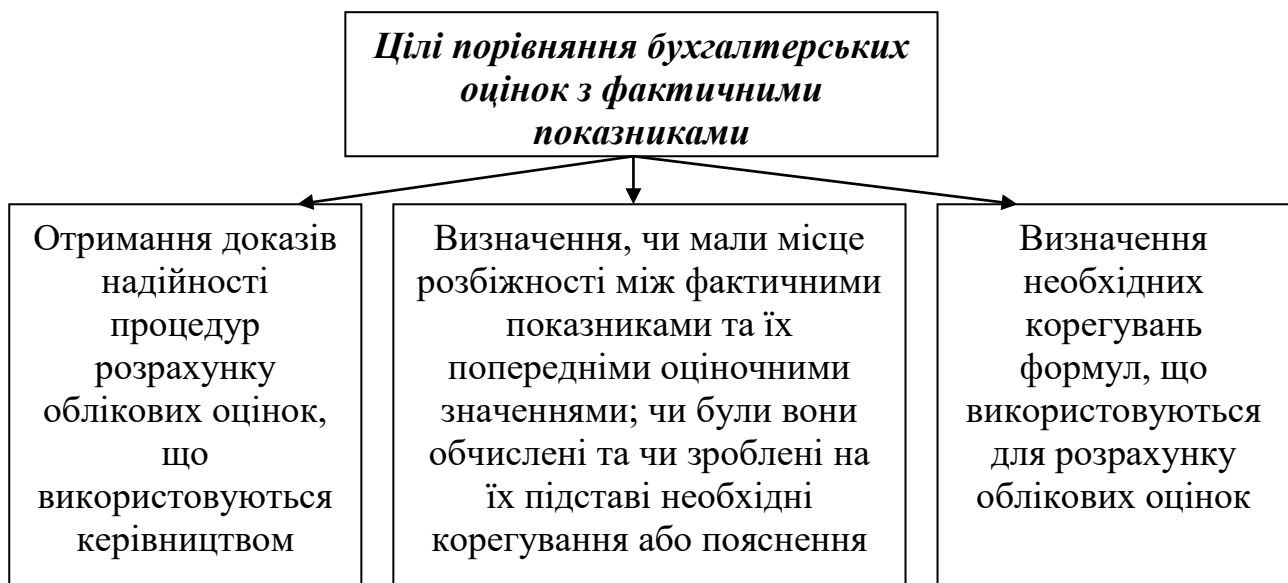

Рис. 5.19. Цілі порівняння бухгалтерських оцінок з фактичними показниками цих періодів.

На етапі розгляду процедур затвердження управлінським персоналом методики розрахунку облікових оцінок аудитор перевіряє, яким чином керівництво встановлює правила розрахунку облікових оцінок, як воно аналізує інформацію та які висновки та рішення приймаються на її підставі. Аудитор встановлює також, чи було це відображено в документах, що підтверджують визначення облікової оцінки.

Використання незалежної оцінки для порівняння її з тією, що була підготовлена управлінським персоналом підприємства

У разі застосування незалежної оцінки для порівняння її з тією, що була підготовлена управлінським персоналом підприємства, аудитор може отримати незалежну оцінку та порівняти її з обліковою оцінкою, що розрахована управлінським персоналом. В якості незалежної оцінки аудитор може використати значення, що отримані сторонніми експертами-оцінщиками.

Аудитор може й самостійно оцінювати дані, розглядати передумови та застосовувати процедури розрахунку, що використовуються при формуванні облікової оцінки. Може бути в нагоді також порівняння облікових оцінок, які використовувалися в попередні періоди, з реальними результатами тих самих періодів. Наприклад, аудитор може самостійно, спираючись на власні дані, спрогнозувати змінювання курсу цінних паперів. В цьому випадку для перевірки резерву на знецінення цінних паперів йому необхідно тільки порівняти свій прогноз з обліковою оцінкою цього показника, що міститься в бухгалтерській звітності.

Огляд подальших подій, які підтверджують облікові оцінки

У разі застосування аудитором методу аналізу подальших подій, що підтверджують облікові оцінки, аудитор може проаналізувати події, що мали місце після закінчення періоду, що підлягає аудиторській перевірці, але до завершення самої перевірки. Такі подальші події можуть надати додаткові аудиторські докази щодо облікових оцінок, які розраховані управлінським персоналом.

Проведення такого аналізу може привести до зменшення або й зовсім до відмови аудитора від аналізу та перевірки процедур, що використовуються керівництвом економічного суб'єкта для розрахунку облікових оцінок. Наприклад, падіння курсу цінних паперів може підтвердити достовірність резерву, що був нарахований в минулому економічним суб'єктом.

Аудитор може також використати різні методи щодо різних статей бухгалтерської звітності, що базуються на облікових оцінках. Він може також застосувати комбінації різних методів перевірки щодо однієї з облікових оцінок. Наприклад, при перевірці розрахунку втрат від зменшення вартості товарно-матеріальних запасів, аудитор може незалежно від економічного суб'єкта оцінити можливі втрати, а обґрунтованість такого розрахунку буде підтверджена оглядом подальших подій, як перевірка того, що знецінені запаси не були використані економічним суб'єктом.

Оцінка результатів аудиторських процедур

Аудитор повинен остаточно оцінити облікові оцінки, ґрунтуючись на знанні бізнесу клієнта та узгодженні оцінок з іншими аудиторськими доказами, що отримані під час перевірки.

Аудитор визначає наявність подальших подій, що мають вплив на розрахунок облікових оцінок. Ті з них, що можуть суттєво вплинути на облікові оцінки, слід перевірити.

Якщо облікові оцінки, які розраховані аудитором на підставі отриманих доказів, відрізняються від аналогічних показників, відображених у бухгалтерській звітності, аудитор самостійно вирішує чи слід вносити виправлення у звітність. У разі коли такі відмінності, на думку аудитора, є суттєвими, він повинен запропонувати керівництву переглянути облікову оцінку. При відмові керівництва від такого перегляду, розбіжність буде вважатися помилкою та враховуватися разом з іншими викривленнями при оцінці суттєвості їх впливу на показники бухгалтерської звітності.

В той же час невизначеність, що може мати місце щодо облікових оцінок, а також відсутність об'єктивних даних можуть бути причиною неможливості отримання достатньо достовірної оцінки. В такому разі аудиторі слід розглянути можливість відмови від надання висновку щодо достовірності бухгалтерської звітності, що перевірялася у відповідності до МСА 700 „Аудиторський висновок про фінансову звітність”.

Додаток

Перелік основних облікових оцінок, що використовуються в сучасному бухгалтерському обліку

1. Амортизація основних засобів та нематеріальних активів.
2. Резерв сумнівних боргів.
3. Резерв під знецінення вкладень в цінні папери.
4. Забезпечення майбутніх витрат і платежів:
  - забезпечення виплат відпусток;
  - додаткове пенсійне забезпечення;
  - забезпечення гарантійних зобов'язань;
  - забезпечення інших витрат і платежів.
5. Страхові резерви:
  - резерви незароблених премій;
  - резерви збитків;
  - результат зміни резервів незароблених премій;
  - результат зміни резервів збитків.

5.9. Аудит операцій з пов'язаними сторонами

Виконання МСА 550 „Пов'язані сторони” є обов'язковим для всіх аудиторів при проведенні аудиту, що передбачає надання офіційного аудиторського висновку. Положення стандарту мають рекомендаційний характер щодо аудиторської перевірки, яка не передбачає надання офіційного висновку, а також під час виконання супутніх аудиту робіт.

Для цілей даного стандарту різні економічні суб'єкти відносяться до пов'язаних сторін, якщо один з них контролює іншого або має значний вплив на прийняття принципових або поточних рішень іншого підприємства.

До пов'язаних сторін можуть бути віднесені:

- головні, дочірні, залежні товариства;
- підприємства, що відносяться до однієї групи взаємопов'язаних організацій;
- підприємства, що мають учасників або управлінський персонал, які перебувають у родинних відносинах;
- підприємства, учасниками або керівниками яких є одні й тіж самі особи.

Аудитор повинен спланувати та здійснити аудит таким чином, щоб отримати достатні аудиторські докази, які дозволяли б з впевненістю зробити висновки щодо відображення та розкриття в бухгалтерській звітності суттєвої інформації стосовно операцій підприємства з пов'язаними сторонами.

Аудитор повинен здійснити огляд наданої управлінським персоналом інформації про пов'язані сторони та перевірити достовірність і повноту такої інформації. Для цього аудитору рекомендується виконати певні процедури (рис. 5.20).

Рис. 5.20. Процедури перевірки повноти розкриття інформації з пов'язаними сторонами, що рекомендовані аудиторам.

Якщо концептуальна основа фінансової звітності вимагає розкриття інформації про відносини з пов'язаною стороною, аудитор повинен переконатися, чи дійсно така інформація розкрита належним чином. Для цього аудитору слід перевірити підготовлену керівництвом інформацію, що стосується операцій з пов'язаними сторонами, та ретельно її дослідити.

Аудитор має право вважати інформацію, що представлена керівництвом клієнта щодо операцій з пов'язаними сторонами, правдивою, а документацію – справжньою в тих випадках, коли відсутні ознаки протилежного. Разом з тим, керуючись професійним досвідом, аудитору слід враховувати можливість наявності у перевіряємого підприємства інших пов'язаних сторін, в тому числі й таких, що можуть суттєво вплинути на достовірність фінансової звітності такого суб'єкта.

Тому для перевірки повноти надання інформації, що стосується пов'язаних сторін, аудитор може провести звіряння переліку пов'язаних сторін економічного суб'єкта для аудиту звітного періоду з тими, що зафіксовані в робочих документах з аудиту попереднього звітного періоду. Обов'язково необхідно також вивчити надійність внутрішніх процедур та засобів контролю економічного суб'єкта, що направлені на виявлення фінансово-господарських операцій з пов'язаними сторонами;

Особливу увагу треба звернути на операції, які можуть вказувати на існування пов'язаних сторін. До таких можна віднести:

- операції, в яких використовуються інші ніж звичайно ціни, процентні ставки, гарантії та умови оплати тощо;
- операції, проведення яких, з точки зору аудитора, немає логічних причин;
- операції, в яких зміст не відповідає їх формі;
- незвичайні або рідкісні операції;
- невиправдано більша кількість операцій з певними покупцями або постачальниками ніж звичайно з іншими партнерами;
- здійснення операцій з суб'єктами, що зареєстровані в зонах з пільговим оподаткуванням;
- санкціонування або оформлення операцій особами, які звичайно не здійснюють такі операції.

Під час перевірки операцій з пов'язаними сторонами аудитор повинен пересвідчитися, що такі операції належним чином відображені в бухгалтерському обліку, фінансовій звітності підприємства та в примітках до неї. Це пов'язано з тим, що інколи такі операції, як і взаємовідносини пов'язаних сторін, можуть бути прихованими. Це знижує доказовість таких операцій, як операції з пов'язаними сторонами. Тому аудитору слід шляхом проведення таких процедур перевірки, як: тестування операцій і рахунків; вивчення протоколів зборів учасників і засідань ради директорів; ретельне вивчення записів, які мають значні суми та операцій, що можуть вважатися незвичайними; аналіз операцій, що проведені в кінці звітного періоду, та інвестиційних операцій (купівля або продаж частки капіталу спільного або іншого підприємства), впевнитися в тому, що серед таких операцій дійсно немає операцій з пов'язаними сторонами.

При перевірці операцій з пов'язаними сторонами аудитор має зосередитися на проведенні таких аудиторських процедур перевірки, що дозволять йому:

- підтвердити (або не підтвердити) умови та обсяги операцій з пов'язаними сторонами;
- перевірити докази відносно пов'язаності сторін;
- підтвердити або обговорити інформацію з суб'єктами, які мають відношення до операцій (банками, адвокатами, гарантами й агентами тощо).

Крім того, аудитору слід одержати письмові підтвердження від управлінського персоналу щодо повноти інформації, яка стосується визначення пов'язаних сторін та відповідності розкриття інформації з цих питань у фінансовому звіті за період, що перевіряється. Бо саме управлінський персонал підприємства несе відповідальність за операції з пов'язаними сторонами та повноту формування такої інформації в обліку та розкриття її в фінансовій звітності.

По закінченні проведення аудиту аудитору необхідно направити керівникам та (або) власникам економічного суб'єкта письмову інформацію, яка містить обґрунтовані зауваження відносно правильності відображення операцій з пов'язаними сторонами. Слід також вказати, які із зроблених зауважень є суттєвими з точки зору аудитора та можуть мати вплив на аудиторський висновок.

В залежності від результатів оцінки аудитором достовірності відображення в обліку та звітності операцій з пов'язаними сторонами (достовірності та переконливості отриманих аудиторських доказів) аудитор складає аудиторський висновок.

Якщо аудитор вважає, що йому не були надані переконливі докази стосовно операцій з пов'язаними сторонами, які мають суттєве значення, він зобов'язаний підготувати за результатами аудиту умовно-позитивний висновок або представити офіційну відмову від висловлення думки щодо достовірності бухгалтерської звітності економічного суб'єкта.

Якщо аудитор вважає, що операції з пов'язаними сторонами недостовірно відображені в обліку і це призвело до суттєвих викривлень показників звітності, аудитор повинен скласти за результатами проведеного аудиту умовно-позитивний або негативний висновок.

5.10. Оцінка подій, що відбулися після дати складання фінансової звітності

Аудиторський висновок повинен мати дату його підписання, після якої у висновок не можуть бути внесені ніякі зміни, що не обговорені з економічним суб'єктом. До цієї ж дати слід завершити й збір та дослідження аудиторських доказів щодо перевіряемого звітного періоду. Між тим завжди можуть мати місце події, які фактично відбулися після дати складання фінансової звітності, але можуть мати вплив на висновки аудитора відносно перевіреної звітності.

Аудитор не несе відповідальності за події, що відбулися після дати підписання аудиторського висновку (подальші події), і не зобов'язаний проводити спеціальні дослідження для виявлення та аналізу таких подальших подій. Відповідальність за інформування аудитора стосовно таких подій лежить на керівництві економічного суб'єкта.

Відповідно до МСА 560 „Подальші події” розглядають такі основні види подальших подій, які можуть мати негативний або позитивний вплив на фінансову звітність економічного суб'єкта (рис. 5.21).

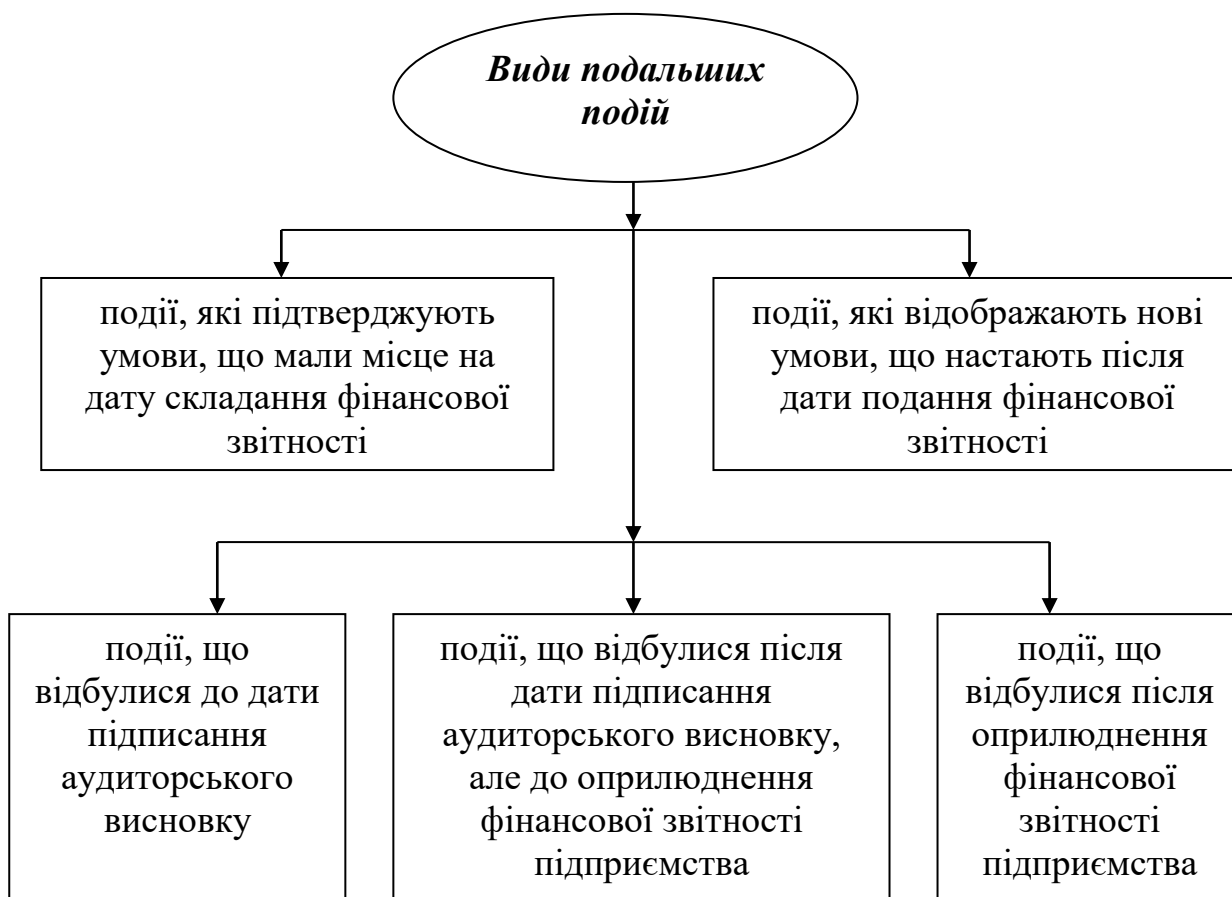

Рис. 5.21. Види подальших подій, які можуть мати негативний або позитивний вплив на фінансову звітність економічного суб'єкта.

Аудитор повинен одержати достатні відповідні аудиторські докази того, що всі події, які відбулися до дати підписання аудиторського висновку та які можуть потребувати внесення корегувань або розкриття у фінансових звітах, були виявлені. Ці процедури доповнюють звичайні процедури і можуть стосуватися конкретних операцій після закінчення звітного періоду.

Процедури для визначення подій, які можуть потребувати розкриття інформації у фінансових звітах, здійснюються якнайближче до дати аудиторського висновку і, як правило, охоплюють:

- ❖ аналіз процедур, що використовуються керівництвом економічного суб'єкта в звітному періоді для оцінки подальших подій;
- ❖ ознайомлення з інформацією, що міститься у протоколах засідань ради директорів, зборів акціонерів, що були проведені після закінчення звітного періоду;
- ❖ аналіз останніх проміжних фінансових звітів, бюджетів, прогнозів руху грошових коштів та інших звітів керівництва економічного суб'єкта;
- ❖ проведення запитів до юридичної служби клієнта щодо розгляду позовів та судових справ, які мали місце;
- ❖ складання запитів управлінському персоналу стосовно того, які з подальших подій могли мати суттєвий вплив на показники фінансових звітів (рис. 5.22).

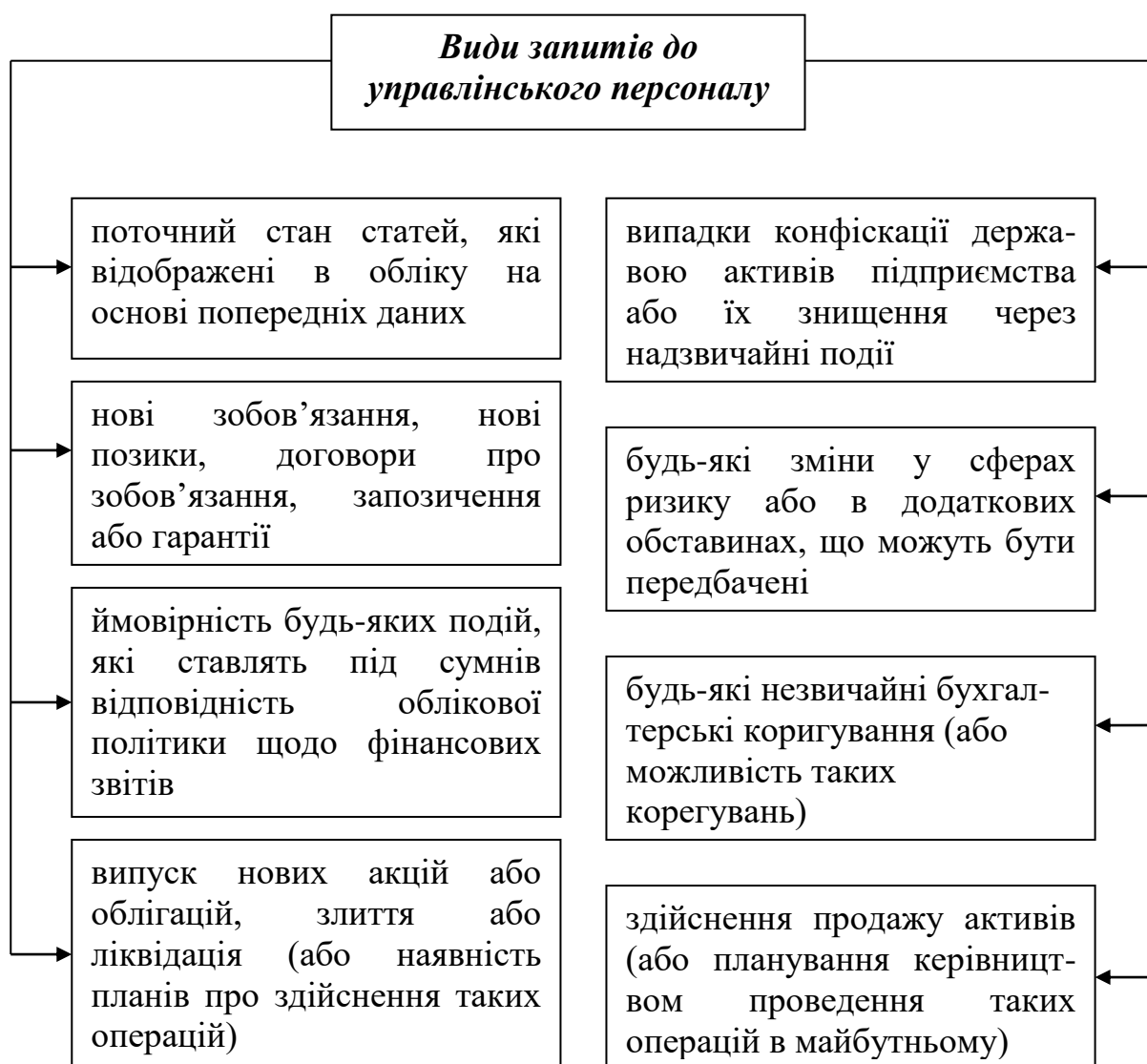

Рис. 5.22. Приклади запитів, які можуть бути направлені до управлінського персоналу.

Аудитору слід ретельно перевірити правильність відображення в обліку подальших подій, які можуть мати суттєвий вплив на фінансову звітність, якщо йому стає відомо про такі події.

Особливої уваги потребує від аудитора наявність інформації про події, що відбулися після дати підписання аудиторського висновку, але до оприлюднення фінансової звітності підприємства. З одного боку, аудитор не несе відповідальності за достовірність фінансової звітності після дати підписання аудиторського висновку. З цього моменту відповідальність за інформування користувачів про наявність подальших подій, які можуть вплинути на достовірність фінансової звітності, покладається повністю на керівництво економічного суб'єкта.

Між тим, якщо після підписання аудиторського висновку і до офіційного оприлюднення фінансової звітності аудитору стає відомим факт, який може істотно вплинути на фінансову звітність клієнта, він повинен прийняти рішення відносно доцільності внесення поправок до фінансової звітності та аудиторського висновку, а також обговорити доцільність внесення таких поправок з клієнтом.

Якщо керівництво погоджується внести зміни до фінансової звітності підприємства, аудитор також повинен внести поправки в свої висновки за результатами аудиторської перевірки (аудиторський висновок). При цьому дата на аудиторському висновку ставиться не раніше дня підписання керівництвом змінення фінансової звітності.

Якщо керівництво клієнта не погоджується внести поправки до фінансової звітності, а на думку аудитора це є необхідним, аудитор повинен підготувати аудиторський висновок, що відрізняється від позитивного.

В тому випадку, коли аудиторський висновок вже переданий клієнту, аудитор повинен повідомити керівництво клієнта, яке несе відповідальність за оприлюднення звітності, про недопустимість такої публікації без внесення необхідних корегувань. Якщо ж фінансовий звіт все ж таки був опублікований без внесення необхідних змін, аудитор повинен вжити заходів для інформування про це користувачів фінансової звітності. Прийняття рішення про такі дії залежатиме від правової підтримки аудитора та рекомендацій юриста.

Після опублікування фінансових звітів аудитор не має жодних обов'язків здійснювати запити щодо них. Якщо після опублікування фінансових звітів стають відомими події, що відбулися після оприлюднення фінансової звітності підприємства, і які напевне вплинули б на висновок аудитора, якщо були б йому відомі, аудитор повинен переглянути достовірність фінансових звітів. Аудитору слід обговорити це питання з керівництвом клієнта, а також прийняти відповідні рішення в залежності від обставин. Новий аудиторський висновок в цьому випадку повинен містити посилання на ті події, або обставини, що змусили аудитора змінити свій попередній висновок.

В тому випадку, коли незалежно від внесення змін до фінансового звіту клієнта вплив подальших подій буде розкрито протягом наступного

фінансового періоду, можна не переглядати вже оприлюднений звіт і аудиторський висновок.

Якщо керівництво клієнта не вносить змін у поточний облік, а аудитор вважає їх доцільними, він повинен попередити керівництво клієнта, що має намір вжити заходів для інформування з цього питання користувачів. Можливість проведення цих заходів також залежить від можливостей аудитора та рекомендацій юристів.

5.11. Оцінка принципу ймовірності безперервної діяльності підприємства

При підготовці аудиторського висновку аудитор необхідно перевірити, чи дійсно фінансова звітність була складена клієнтом виходячи з припущення про безперервність подальшої діяльності підприємства. Вимоги МСА 570 „Безперервність” обов’язкові в усіх випадках, коли за наслідками аудиторської перевірки складається офіційний аудиторський висновок.

У відповідності з принципами ведення обліку та складання фінансової звітності, що прийняті Законом України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, фінансова звітність економічного суб’єкта повинна складатися виходячи з припущення безперервності його діяльності, тобто не передбачається в майбутньому ліквідація підприємства, припинення його діяльності тощо. При проведенні аудиту аудитор виходить з того, що такі вимоги виконані, якщо він не отримає підтверджень протилежного. Тобто якщо аудитор не виявить фактів, які б заперечували можливість клієнта в майбутньому продовжувати діяльність та виконувати свої обов’язки протягом як мінімум 12 місяців після закінчення звітного періоду, що перевірявся.

Професійне судження аудитора в цьому випадку повинно базуватися на знанні відповідних умов і подій, що мали місце на момент закінчення перевірки та отримання аудиторських доказів. Тобто припущення аудитора про безперервність діяльності пов’язане із судженням у конкретний момент часу про майбутні результати подій або обставин, які на той момент є по суті не визначеними.

При вираженні думки щодо достовірності фінансової звітності підприємства аудитор повинен розглядати всю сукупність обставин або факторів, що можуть мати вплив на можливість безперервної діяльності клієнта:

- Від’ємне значення чистих активів або невиконання законодавчо встановлених вимог до їх розміру.
- Умови отримання кредитів (можливість їх пролонгації, зменшення ставок кредитування).
- Необґрунтоване використання короткострокових кредитів для фінансування довгострокових активів.

- Суттєві відхилення значень основних коефіцієнтів, що характеризують фінансове становище підприємства, від нормальних (звичайних) значень.

- Значні збитки від основної діяльності.
- Неспроможність погашення у встановлені терміни поточної кредиторської заборгованості.
- Прострочення або призупинення виплати дивідендів.
- Зміна форм та умов розрахунків з постачальниками на менш привабливі для підприємства.
- Неможливість отримання фінансування (або інших необхідних інвестицій) для розвитку діяльності.
- Наявність суттєвої залежності діяльності клієнта від успішності виконання якого-небудь одного проекту.
- Наявність судових та інших позовів, за якими клієнт виступає відповідачем.
- Втрата ефективності управління при незмінності керівництва.
- Неможливість фінансування розробок та випуску нової, більш конкурентоспроможної продукції.

Слід пам'ятати, що вплив перелічених показників може бути послаблений іншими факторами. Наприклад, неспроможність підприємства погасити борги може бути збалансована планами з підтримки адекватного рівня оборотних коштів – підвищення ефективності управління активами, перегляду графіка погашення кредитів, збільшення капіталу тощо. Втрата головного постачальника може бути компенсована за рахунок інших постачальників.

Втім аудитор не може передбачити майбутні події чи обставини, що можуть спричинити припинення діяльності підприємства. Але він несе відповідальність за власну оцінку урахування керівництвом підприємства під час підготовки фінансових звітів припущення про фінансову стійкість підприємства та розкриття ними в фінансових звітах суттєвих невизначеностей, які підтверджують спроможність підприємства продовжувати безперервну діяльність. Саме тому, відсутність в аудиторському висновку будь-яких тверджень аудитора щодо стійкості підприємства не може розглядатися як гарантія фінансової стійкості підприємства та можливості безперервної діяльності.

Стандартом 570 „Безперервність” передбачена необхідність врахування аудитором під час планування перевірки ймовірності існування обставин або подальших подій, які можуть стати підставою для значних сумнівів щодо стійкості підприємства. Йому необхідно дослідити можливий вплив таких подій на свою оцінку складових аудиторського ризику.

Стандартом 570 „Безперервність” також рекомендовані аудиторські процедури, що можуть надати аудитору необхідні додаткові докази при наявності сумнівів в безперервності діяльності підприємства в майбутньому (рис. 5.23).

Рис. 5.23. Аудиторські процедури, що можуть надати аудитору необхідні додаткові докази при наявності сумнівів в безперервності діяльності підприємства в майбутньому.

При аналізі оцінки управлінського персоналу аудитор повинен розглянути сам процес оцінювання, припущення, на яких базується оцінка, та плани керівництва щодо майбутніх дій, а також урахування під час оцінювання інформації, що стала відома аудитору в результаті здійснення аудиторських процедур.

На підставі отриманої аудитором з різних джерел інформації аудитор повинен визначити, чи існує суттєва невизначеність щодо спроможності підприємства до безперервної діяльності. Якщо у фінансових звітах належно розкрито інформацію, то аудитор повинен скласти умовно-позитивний висновок і включити до нього пояснювальний параграф, в якому пояснити сутність невизначеності, яка стала причиною сумнівів щодо стійкості підприємства. Якщо аудитор вважає, що існує багато суттєвих

невизначеностей, він може відмовитися від висловлення думки, а не включати пояснювальний параграф.

Якщо управлінський персонал не хоче здійснити оцінювання або збільшити на прохання аудитора період, який охоплений оцінюванням, то аудитор має розглянути питання про доцільність зміни аудиторського висновку через обмеження обсягу роботи аудитора.

Якщо аудитор вважає, що має достатні докази того, що керівництвом не застосовувалася при підготовці звітності оцінка припущень щодо безперервності діяльності, то він має підстави для визнання такої фінансової звітності недостовірною та скласти негативний аудиторський висновок.

Контрольні питання

1. Що таке аудиторські докази та їх класифікація?
2. Чим визначається достовірність аудиторських доказів?
3. Критерії оцінки аудиторських доказів?
4. Перерахуйте джерела отримання аудиторських доказів?
5. Що таке «залежні» і «незалежні» джерела отримання аудиторських доказів?
6. Охарактеризуйте процедури (методи) отримання аудиторських доказів.
7. Що таке «дослідження» і «аналітичні процедури»?
8. Яку мету переслідує підготовка альтернативного балансу?
9. Що розуміють під аудиторською вибіркою?
10. Що необхідно враховувати при побудові аудиторської вибірки та від чого залежить можливість застосування аудиторської вибірки та її розмір?
11. Що таке «генеральна сукупність»?
12. Що таке сукупність», яка «перевіряється»?
13. Що таке «одиниця вибіркового обстеження»?
14. Що розуміють під стратифікацією?
15. Чим визначається репрезентативність аудиторської вибірки?
16. Що розуміють під ризиком неефективності вибіркової перевірки?
17. Що таке статистичне і нестатистичне вибіркоче обстеження?
18. Що впливає на ризик неефективності вибіркової перевірки?
19. Що таке ризик довіри та його види?
20. Які методи відбору елементів вибірки застосовують в аудиті?
21. В чому суть вживання методу випадкового відбору?

22. Що таке метод систематичного вибору?
23. Що розуміють під критеріями оцінки результатів аудиторської вибірки?
24. Що таке допустима помилка?
25. Що таке очікувана помилка?
26. Що включає аналіз виявлених помилок?
27. Що таке аналітичні процедури?
28. Які цілі переслідує використання аналітичних процедур?
29. Що розуміють під ступенем довіри аудитора до аналітичних процедур і від чого він залежить?
30. Цілі застосування аналітичних процедур на етапі планування аудиту.
31. Цілі застосування аналітичних процедур на заключному етапі аудиту.
32. Що необхідно враховувати приймаючи рішення про можливість використання аналітичних процедур?
33. Види аналітичних процедур.
34. Використання результатів вживання аналітичних процедур.
35. Що розуміють під аудиторською перевіркою облікових оцінок та які цілі вона переслідує?
36. Що передбачає аудиторська перевірка оцінок за справедливою вартістю?
37. Цілі аудиторських процедур щодо виявлення пов'язаних сторін.
38. Оцінка принципу ймовірності безперервної діяльності підприємства.

Розділ 6. Планування аудиторської перевірки

6.1. Мета та загальні принципи планування аудиту

Планування у світовій практиці аудиту розглядається як процес раціональної організації аудиторської перевірки, обґрунтованого розподілу уваги і часу аудитора на перевірку найвідповідальніших аспектів фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта. Не випадково перший загальноприйнятий стандарт роботи на об'єкті аудиту США присвячений саме питанням адекватного планування діяльності аудитора.

При цьому необхідність ретельного планування аудитором своєї діяльності обґрунтовується трьома причинами (рис. 6.1):

Рис. 6.1. Причини, що обґрунтовують необхідність використання планування в аудиті.

Будь-яка перевірка завжди обмежена за часом проведення. Не є виключенням і аудиторська перевірка. Але відносно аудиторської перевірки слід враховувати також наявність відповідальності аудиторів за обґрунтованість висновків за результатами перевірки не тільки перед замовниками (власниками і керівництвом підприємства), але і перед третіми особами. Це вимагає підвищеної уваги до організації аудиторської перевірки.

Тому, одним з основоположних методологічних принципів проведення аудиту є планування аудиторської перевірки. Процес проведення аудиту прийнято поділяти на два етапи: етап планування і етап заключної перевірки.

Рекомендації щодо планування аудиторської перевірки встановлені в МСА 300 „Планування”. Цей стандарт передбачає також використання в процесі планування рекомендацій інших міжнародних стандартів:

- МСА 310 Знання бізнесу
- МСА 320 Суттєвість в аудиті
- МСА 400 Оцінка ризиків та внутрішній контроль
- МСА 510 Залишки на початок періоду

- МСА 520 Аналітичні процедури
- МСА 530 Аудиторська вибірка та інші процедури вибіркової перевірки
- МСА 600 Використання роботи іншого аудитора
- МСА 610 Розгляд роботи внутрішнього аудиту
- МСА 620 Використання роботи експерта

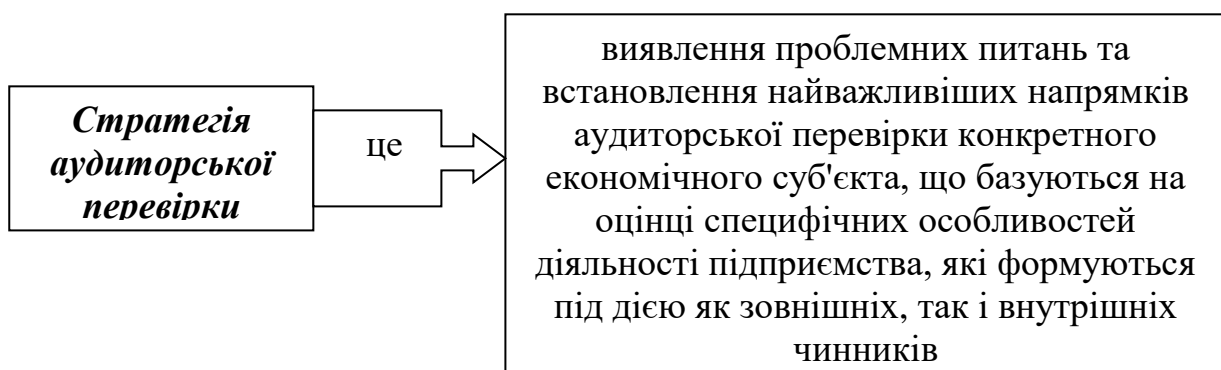
Планування – це визначення головної стратегії і конкретних методів та термінів проведення аудиту, яке допомагає належно розподілити роботу та наглядати за нею.

Основні питання, які треба розглянути при плануванні:

- мета;
- критерії, що застосовуються;
- процес виконання завдання та можливі джерела доказів;
- попередні судження про суттєвість та ризик;
- персонал та вимоги щодо необхідного досвіду, зокрема участь експертів.

Результатом планування, як початкового етапу проведення аудиту, є розробка аудитором (аудиторською організацією) загального плану аудиту, що включає очікуваний обсяг перевірки, графіки і терміни проведення аудиту, а також програми аудиту, де визначаються обсяг, види і послідовність здійснення аудиторських процедур, необхідних для формування аудитором об'єктивної і обґрунтованої думки щодо достовірності фінансової звітності економічного суб'єкта, що перевіряється.

Аналізуючи поняття стратегії в світовій аудиторській практиці, можна сказати, що саме вироблення стратегії аудиторської перевірки і є основною метою планування в аудиті.

При цьому до зовнішніх чинників, що впливають на специфічні особливості діяльності підприємства, відносяться - галузева належність, місце на ринку, чинні законодавчо-нормативні акти, взаємодія з іншими економічними суб'єктами і т.ін. А до внутрішніх - організаційна побудова підприємства, стиль керівництва, наявність і ефективність функціонування систем роботи підприємства – бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю.

Адекватне планування аудиторської перевірки сприяє забезпеченню належної уваги до головних ділянок аудиторської перевірки. Тому можна сказати, що процес розробки стратегії аудиту – це суто індивідуальний процес, що безпосередньо залежить від рівня професійної компетентності і досвіду самого аудитора.

Звичайно планування включає наступне:

- ❖ розробку графіків;
- ❖ визначення термінів та вартості проведення аудиту;
- ❖ проведення інструктажу членів аудиторської бригади;
- ❖ організація зв'язків з внутрішніми підрозділами підприємства, що перевіряється;
- ❖ обговорення стратегії та підготовки аудиту з клієнтом.

У відповідності до МСА 300 „Планування” процес планування аудиту повинен передбачати наступні основні етапи розробки стратегії аудиторської перевірки (рис. 6.2):

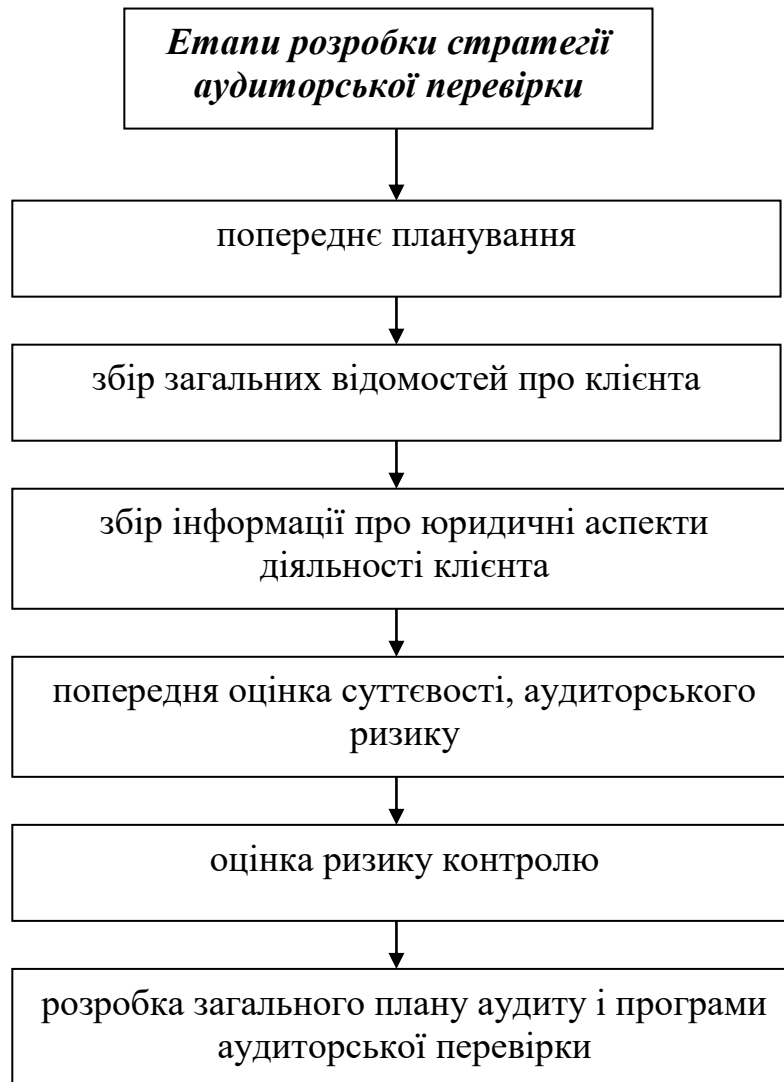

Рис. 6.2. Основні етапи розробки стратегії аудиторської перевірки.

Деякими українськими економістами пропонується об'єднати перші п'ять етапів планування в один – попереднє планування, а шостий розбити на два етапи:

- підготовка та складання загального плану аудиту;
- підготовка та складання програми аудиту.

Тим самим ніби підкреслюється, що головне призначення попереднього планування – розробити такі план і програму аудиторської перевірки, які враховували б всі специфічні особливості функціонування підприємства і акцентували увагу на проблемних питаннях функціонування його систем.

Такий підхід не суперечить міжнародним стандартам, в яких також підкреслюється, що кожен з перших п'яти етапів планування націлений на те, щоб допомогти аудитору в роботі над останнім етапом – в розробці ефективного та дієвого загального плану аудиту і програми аудиту.

Планування аудиту повинно проводитися аудитором або аудиторською організацією у відповідності, як із загальними принципами аудиту, так і з урахуванням вимог комплексності, безперервності і оптимальності. Комплексний підхід при плануванні аудиту потребує забезпечення взаємопов'язаності і узгодженості всіх етапів планування – від попереднього до складання плану і програми аудиту.

Принцип безперервності передбачає встановлення пов'язаних завдань групі аудиторів і узгодження етапів планування за термінами структурними підрозділами, філіалами, дочірніми організаціями. Принцип оптимальності планування полягає в тому, що на етапі планування аудитор повинен проводити постійне корегування заздалегідь встановлених ним оцінок суттєвості та ризику, з урахуванням результатів аналітичних процедур оцінки ефективності функціонування системи внутрішнього контролю. Це дозволить аудитору скласти найбільш оптимальні та обґрунтовані план і програму аудиту.

6.2. Етап попереднього планування

Мета етапу попереднього планування – прийняття аудитором рішення про можливість проведення аудиту даного клієнта і оцінка питань:

- мета проведення аудиту;
- терміни і оплата аудиту;
- необхідність залучення до аудиторської перевірки асистентів і фахівців;
- обговорення з клієнтом умов договору на проведення аудиту.

Отримання відповідей на вказані питання передбачає знання аудитором особливостей бізнесу і функціонування підприємства-клієнта. Тому, перш ніж прийняти пропозицію нового клієнта, аудитору (аудиторській фірмі) необхідно зібрати відомості про дане підприємство, щоб визначити, чи прийнятна його пропозиція. Для цього аудитору згідно з положеннями МСА 300 „Планування” рекомендується зібрати інформацію, як про зовнішні (рис. 6.3), так і про внутрішні (рис. 6.4) чинники, що впливають на фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта.

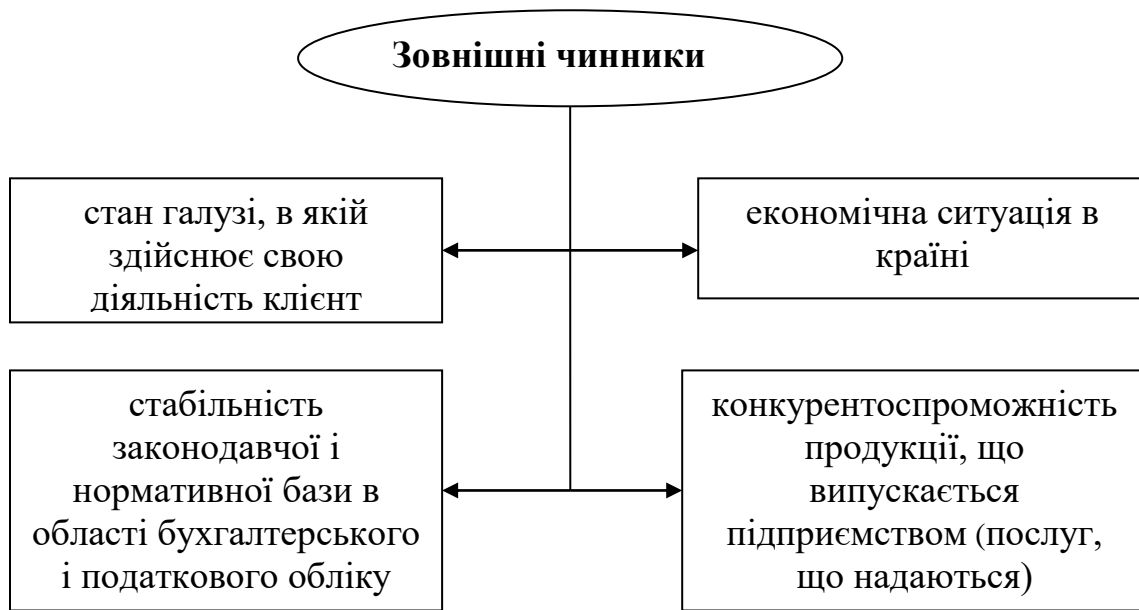

Рис. 6.3. Зовнішні чинники, що впливають на фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта.

По можливості, аудитору необхідно оцінити репутацію можливого клієнта в ділових колах, міцність його фінансового стану, взаємовідношення з партнерами по бізнесу. Джерелами такої інформації можуть бути партнери підприємства по бізнесу, юристи, комерційні банки, інші аудитори.

Рис. 6.4. Внутрішні чинники, що впливають на фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта.

В світовій практиці при оцінці можливості проведення аудиту у нового клієнта стандартами передбачено також використання аудиторською фірмою послуг професійного детектива для збору інформації про репутацію та оточення керівників адміністрації економічного суб'єкта.

Результатом отримання і оцінки аудитором такої інформації буде рішення – давати чи ні згоду на проведення аудиторської перевірки, бо на цьому етапі попереднього планування аудитор оцінює першу складову аудиторського ризику – внутрішній ризик. Крім того, інформація, що отримана аудитором, вплине також на відображення в договорі на проведення аудиту додаткових умов, необхідних аудиторю для підвищення впевненості в якості аудиторської перевірки і обґрунтованості висновків щодо достовірності даних бухгалтерської звітності економічного суб'єкта.

Такі додаткові умови можуть включати:

- можливість залучення до перевірки асистентів аудитора і відповідних фахівців;
- можливість, при необхідності, продовження термінів перевірки;
- можливість одностороннього розірвання договору за умови невиконання клієнтом положень договору (обмеження доступу до інформації, обмеження масштабу роботи аудитора і т.ін.).

Крім того, на етапі попереднього планування аудитор, виходячи з обсягу та специфіки діяльності потенційного клієнта, повинен з'ясувати для себе також вірогідних користувачів інформації аудиторського висновку і питання, що можуть їх цікавити.

6.3. Збір загальних відомостей

При розгляді поняття аудиторського ризику і характеристики його елементів (розділ 4) наголошувалося, що внутрішній (власний) ризик викликається певними невід'ємними характеристиками фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, які можуть бути причиною підвищеної можливості наявності істотних помилок в обліку і звітності. Крім того, наголошувалося, що така можливість пов'язана також з особливостями облікової політики підприємства і організації бухгалтерського обліку (при припущенні відсутності на підприємстві системи внутрішнього контролю).

Враховуючи вище сказане, розділимо умовно внутрішній ризик на дві складові (рис. 6.5). Тоді виходить, що на етапі попереднього планування аудитор, при прийнятті рішення давати або не давати згоду на перевірку конкретного підприємства, оцінює саме першу частину внутрішнього ризику. Від аудитора при цьому потрібна об'єктивна оцінка і власних можливостей: професіоналізму, компетентності і достатнього досвіду для проведення якісної перевірки такого підприємства і складання обґрунтованої думки щодо достовірності показників його бухгалтерської звітності.

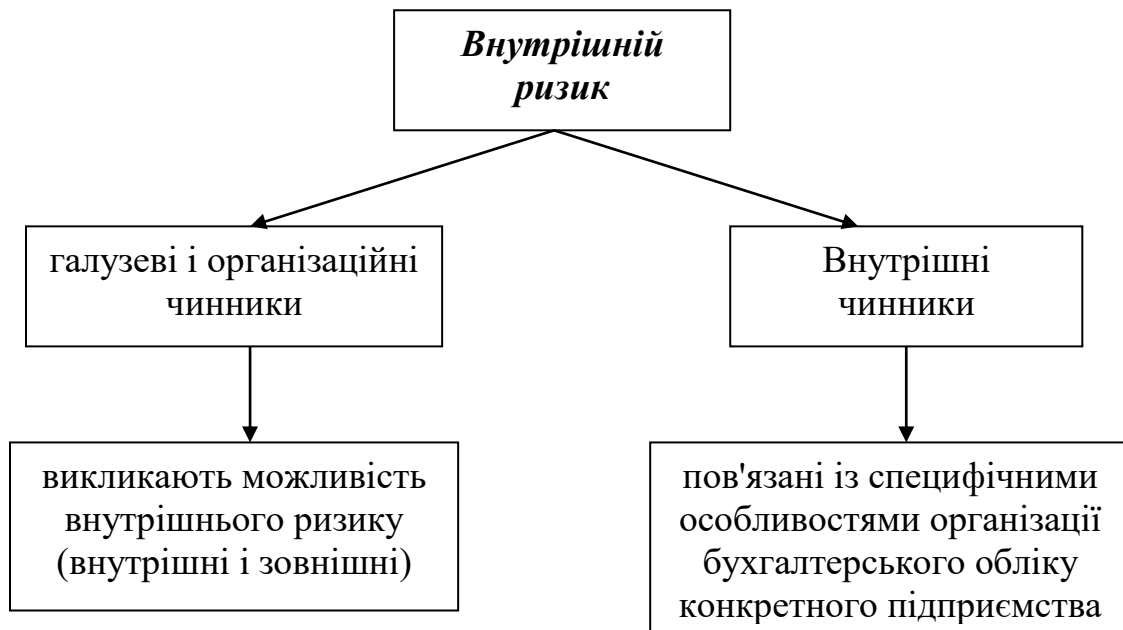

Рис. 6.5. Складові внутрішнього ризику.

Не секрет, що навіть за наявності в країні загальних методологічних принципів і вимог до організації бухгалтерського обліку (національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку), є відмінності у відображенні в бухгалтерському обліку формування доходів, витрат і фінансових результатів. Вони пов'язані із специфікою галузевої приналежності економічного суб'єкта. І можливість об'єктивної оцінки достовірності і правильності відображення господарських операцій в бухгалтерському обліку передбачає, перш за все, знання специфічних особливостей господарських операцій підприємства тієї або іншої галузі, їх документального оформлення, відображення в регістрах бухгалтерського обліку і узагальнення інформації при складанні форм бухгалтерської звітності.

Ніякі загальні теоретичні знання методології і принципів бухгалтерського обліку тут не допоможуть. Потрібен саме практичний досвід. Його наявність у одного аудитора або відсутність у іншого, на нашу думку, і повинні зіграти визначальну роль в згоді аудитора на аудиторську перевірку конкретного економічного суб'єкта на етапі попереднього планування.

На другому етапі (збір загальних відомостей) аудитору потрібна більш розширена інформація про фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта (хоча все одно достатньо загальна) для можливості складання попереднього загального плану перевірки. Він повинен спланувати зразкові терміни і аудиторські процедури перевірки господарських операцій даного підприємства. Аудитор на цьому етапі повинен одержати відомості, які дозволяли б йому адекватно інтерпретувати значення інформації, одержаної в ході аудиторської перевірки. Увага аудитора повинна бути направлена на вивчення наступних питань (рис. 6.6).

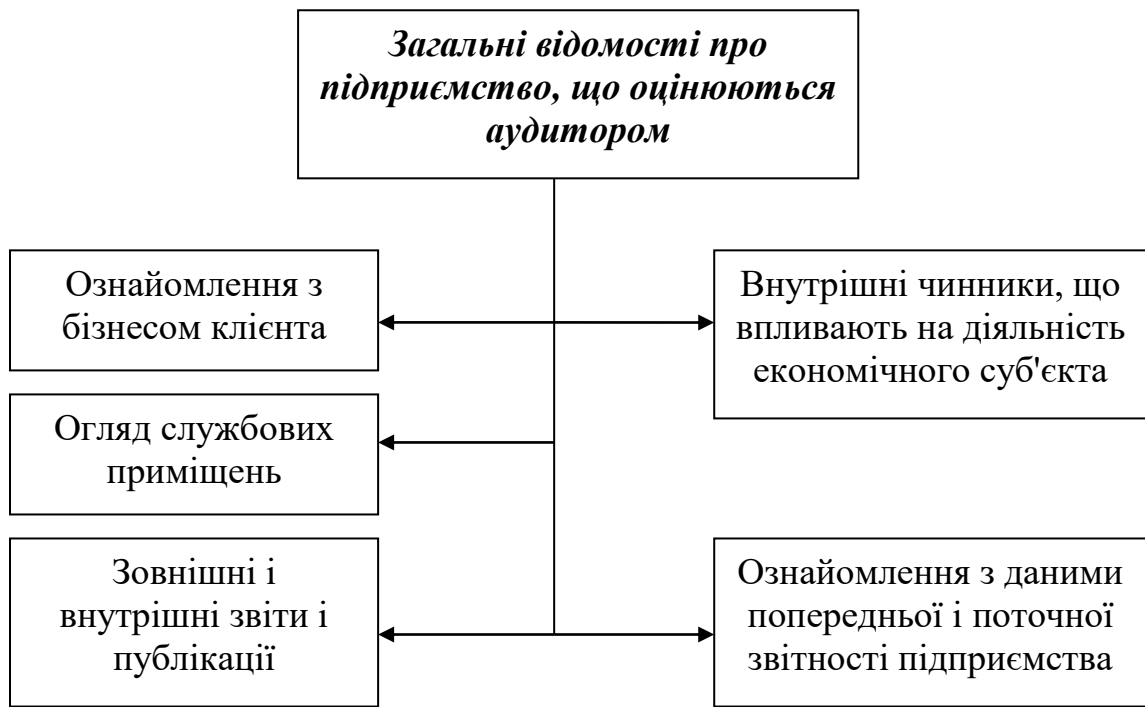

Рис. 6.6. Загальні відомості про підприємство, що оцінюються аудитором.

Ознайомлення з бізнесом клієнта

Аудитор повинен добре розумітися в бізнесі клієнта, його взаємостосунках з партнерами по бізнесу, а також мати уяву про зміст діяльності підприємства. Така інформація може бути одержана, як від інших аудиторів, так і з бесід з персоналом підприємства.

В світовій практиці аудитори використовують і розроблене АІСРА керівництво з промислового аудиту, посібники і технічні журнали, з яких аудитор може отримати специфічні знання про найважливіші галузі промисловості. Деякі аудитори постійно підписуються на спеціальні журнали за тими галузями, з якими вони постійно мають справу. Вважається, що знання тих аспектів бізнесу клієнта, які відрізняють його від інших фірм тієї ж галузі, необхідні, щоб проводити внутрігалузеві порівняння.

На цьому ж етапі аудитору необхідно вивчити такі показники, як:

- організаційна структура, маркетинг підприємства;
- особливості виробничо-технологічних процесів;
- обсяг і форми реалізації готової продукції, форми розрахунків з покупцями;
- історія розвитку підприємства;
- список його головних сфер бізнесу;
- напрями облікової політики в попередні роки;
- ступені відповідальності і прав керівників різних рівнів;
- інформація про осіб, які мають право впливати на політику підприємства.

Все це допомагає аудитору зрозуміти бізнес клієнта, оцінити фінансово-господарські перспективи функціонування компанії клієнта.

Внутрішні чинники, що впливають на діяльність економічного суб'єкта

Це дуже важливий аспект для більш повного розуміння аудитором сутності чинників, що формують управлінську політику підприємства.

До них відносяться:

- особливості власності підприємства;
- ступінь залежності або незалежності управлінського персоналу від виконавчої управлінської служби;
- частота засідань ради директорів або зборів акціонерів;
- чинники, що впливають на оплату праці управлінського персоналу;
- кадрова політика на підприємстві, кваліфікація, досвід і укомплектованість основного персоналу підприємства;
- плинність кадрів;
- стан матеріально-технічної бази підприємства і наміри керівництва відносно її оновлення;
- чи передбачаються зміни в асортименті продукції, що випускається, і можливі технічні проблеми виробництва;
- попит на продукцію або послуги підприємства на ринку і основні покупці;
- найважливіші конкуренти на ринку;
- політика в області ціноутворення;
- кількість постачальників і залежність від них підприємства;
- характеристика потоків грошових коштів підприємства;
- наявність банківських кредитів, цілі, терміни і умови їх отримання;
- загальна величина дебіторської і кредиторської заборгованості підприємства та її динаміка протягом останніх років.

Огляд службових приміщень

Огляд службових приміщень клієнта допомагає аудитору краще зрозуміти його бізнес і основні операції, оскільки дає можливість зустрічатися з провідним персоналом і особисто спостерігати за ходом операцій. Бесіди із службовцями, не пов'язаними з сферою обліку, під час огляду приміщень і в процесі аудиту дозволяють уявити собі ситуацію у всій повноті. Побачивши на свої очі виробничі і складські приміщення підприємства, аудитор краще зрозуміє реальні гарантії відносно збереження активів на підприємстві і зможе згодом краще інтерпретувати облікові дані. Крім того, знаючи реальне розташування виробничих і підсобних приміщень підприємства, аудитор згодом легше знайде відповіді на питання, які виникатимуть пізніше при проведенні аудиту.

Зовнішні і внутрішні звіти і публікації

Сюди відносяться вивчення інформації в діловому колі і газетах, державне, податкове законодавство, що регулює діяльність галузі клієнта.

Увага аудитора повинна бути направлена і на *ознайомлення з даними попередньої і поточної звітності підприємства*. Слід вивчити динаміку зміни основних показників діяльності підприємства в бухгалтерській звітності за ряд років, щоб виявити наявність або відсутність в ній «незвичайних коливань».

Всі господарські операції підприємства взаємозв'язані і взаємозалежні. Кожна господарська операція може бути інтерпретована як така, що «починає», «продовжує» або «завершує» цикл господарських операцій на якій-небудь ділянці господарської діяльності підприємства.

Наприклад, виплата заробітної плати завершує цикл господарських операцій, які передбачають:

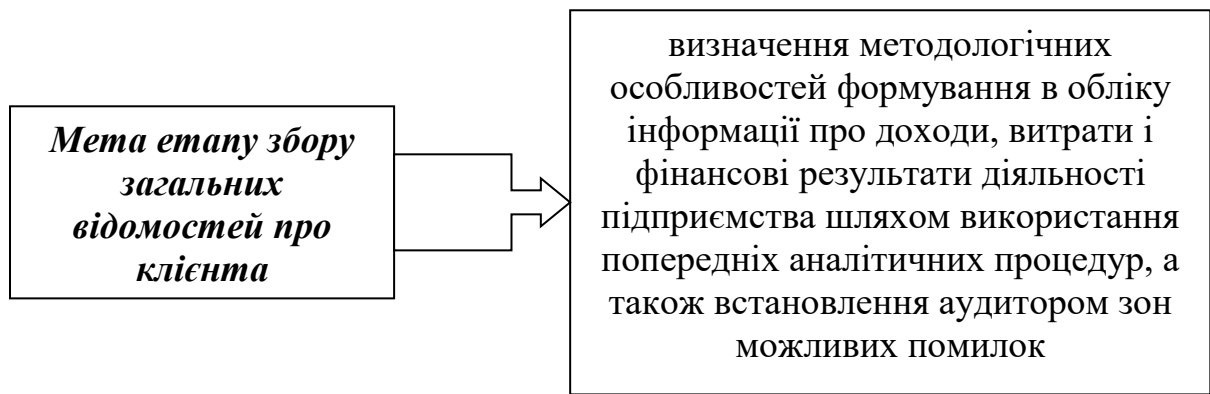
- документальне оформлення відпрацьованого часу або виконаної роботи;
- нарахування заробітної плати;
- утримання прибуткового податку і інших обов'язкових зборів з нарахованої заробітної плати конкретного працівника;
- нарахування і перелік обов'язкових відрахувань на соціальне страхування від нарахованої заробітної плати;
- бронювання і отримання в уповноваженому банку готівки на виплату заробітної плати;
- оприбуткування одержаних в банку грошей в касу підприємства;
- виплата працівникам підприємства заробітної плати.

Розуміння такої взаємозалежності операцій дасть аудиторю можливість правильно оцінити взаємозв'язок між окремими показниками звітності, виявити можливі «нестиковки». Наприклад, збільшення витрат підприємства в даному звітному періоді (в порівнянні з минулим періодом) не призводить до збільшення його доходів в такій самій мірі. Причиною цього можуть бути і об'єктивні чинники, що легко пояснюються (збільшення цін на сировину, підвищення тарифів на комунальні послуги і т.ін.), але аудиторю необхідно переконатися в цьому.

Але в будь-якому випадку - до отримання аудитором обґрунтованих пояснень незвичайним операціям і коливанням - це зона підвищеної уваги аудитора. Виявлення таких зон і є головною метою вивчення динаміки показників форм бухгалтерської звітності.

Інша мета вивчення даних форм бухгалтерської звітності – визначення основних джерел коштів підприємства і напрямків їх використання за звітний період.

Таким чином:

6.4. Ознайомлення з юридичними зобов'язаннями клієнта

Спрямованість і якість аудиторської перевірки, а також обґрунтованість висновків аудитора за її результатами, залежать від повноти і глибини знання аудитором особливостей і цілей діяльності підприємства. І якщо особливості функціонування підприємства багато в чому залежать від зовнішніх чинників (наприклад, чинне законодавство, регулююче діяльність економічного суб'єкта, взаємовідношення з партнерами), то цілі діяльності багато в чому визначаються його внутрішніми юридичними документами.

Історично аудит виник, як результат бажання власника підприємства знати про стан справ на підприємстві, в яке вкладені його гроші. І сьогодні власники є основними користувачами інформації аудиторського висновку, особливо це відноситься до відкритих акціонерних товариств, що мають значне число юридичних власників. З другого боку, саме власники підприємства при його створенні визначають цілі і загальні принципи його діяльності. Тому задачею аудитора при перевірці є і з'ясування того, наскільки фактична діяльність підприємства відповідає цілям його створення, і як пояснювати відповідні аудиторські докази, що одержані в ході перевірки.

З цією метою аудитор вивчає установчі документи підприємства, що підтверджують факт реєстрації підприємства, його юридичне визнання самостійним економічним суб'єктом, а також законність діяльності економічного суб'єкта в періоді, що перевіряється. В ході вивчення установчих документів аудитор з'ясовує наступне (рис. 6.7).

В процесі фінансово-господарської діяльності економічні суб'єкти мають право вносити зміни в засновницькі документи і аудитору необхідно з'ясувати наявність, причини і єство таких змін. Рішення найважливіших економічних і організаційно-управлінських питань поточної діяльності повинно бути зафіксовано в офіційних документах зборів акціонерів, засновників економічного суб'єкта.

Рис. 6.7. Цілі вивчення установчих документів підприємства.

Аудитор вивчає протоколи таких зборів для з'ясування найважливіших питань, що обговорювалися на них і ухвалених за ними рішень. Якщо аудитор не зробить цього, то він може упустити важливу інформацію, без якої буде важко визначити обґрунтованість і розумність окремих операцій підприємства і адекватність відображення їх результатів в бухгалтерській звітності.

Така інформація потрібна аудитору і для підтвердження того, що адміністрація клієнта діяла відповідно до рішень зборів. Наприклад, якщо на зборі засновників ухвалюється рішення про преміювання посадовців, то аудитор повинен прослідити точність виконання такого рішення аж до платіжних відомостей по кожному посадовцю, щоб перевірити правильність загальної суми винагороди, що була виплачена. Якщо зборами ухвалено рішення про оновлення якогось основного засобу або групи основних засобів, аудитор повинен порівняти рішення зборів, зафіксовані в протоколі, з фактичними документами на придбання нового устаткування.

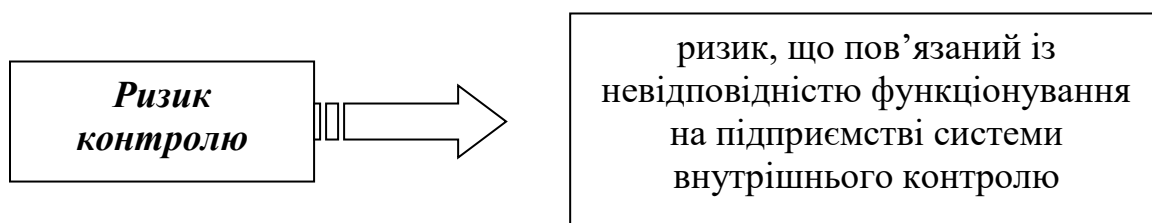
Не менший інтерес для аудитора представляє і вивчення юридичних документів, що оформляють партнерські взаємовідносини підприємства. У підприємства в ході діяльності виникають складні розрахункові взаємовідношення з іншими підприємствами, вони оформляються юридичними договорами. При цьому договори фіксують права, обов'язки і відповідальність сторін за порушення умов договору. Ознайомлення з видами і змістом договорів підприємства допоможе аудитору одержати більш повне уявлення про партнерські відносини підприємства, правильно оцінити різні аспекти договорів підприємства з постачальниками, підрядчиками, покупцями, іншими дебіторами і кредиторами.

Проте, слід відзначити, що ретельне вивчення положень і умов господарських договорів підприємства звичайно проводиться пізніше при перевірці відповідних ділянок господарської діяльності або операцій (правильність відображення в обліку результатів співпраці з іншими підприємствами; включення у власні витрати витрат, які за договором повинні оплачуватися партнером і т.ін.).

6.5. Оцінка ризику контролю

6.5.1. Поняття системи внутрішнього контролю

П'ятий етап планування аудиторської перевірки передбачає ознайомлення аудитора з системою внутрішнього контролю на підприємстві і оцінку ризику контролю. Розглядаючи в четвертому розділі поняття і методику оцінки аудиторського ризику, ми говорили, що ризик контролю полягає у можливості того, що в обліку і звітності будуть істотні помилки і похибки, яким своєчасно не зможе запобігти або не виявить система внутрішнього контролю підприємства.

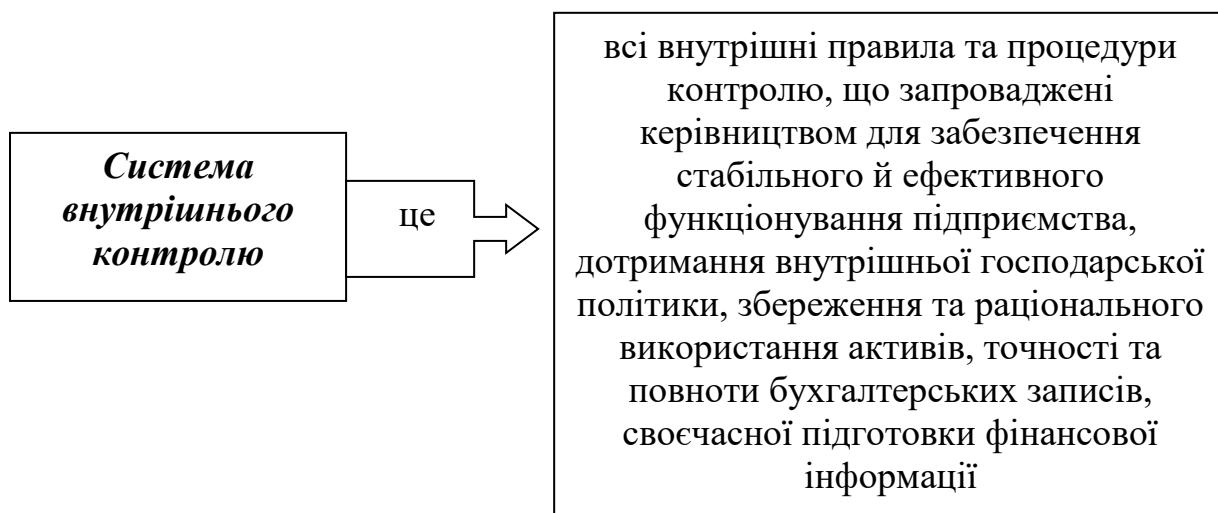
Таким чином, ризик контролю – це міра очікування аудитором того, що система внутрішнього контролю не зможе запобігти появам істотних погрешностей, або виявити і виправити їх у разі появи.

Перш ніж розглядати напрями, принципи і процедури оцінки аудитором ризику системи контролю (тобто дієвості функціонування внутрішнього контролю), з'ясуємо, що ж розуміють під системою внутрішнього контролю.

Система внутрішнього контролю – це елемент системи управління, причому елемент, що відіграє визначальну роль в управлінні підприємством. Тісно взаємодіючи з іншими функціями управління, внутрішній контроль

повинен забезпечувати адміністрацію підприємства необхідною і своєчасною інформацією для прийняття управлінських рішень. При цьому він виступає як одна з форм зворотного зв'язку в системі регулювання діяльності підприємства, що полягає в наданні управлінській ланці не тільки інформації про виконання структурними підрозділами певних управлінських рішень, але й щодо ефективності, розумності і доцільності самих цих рішень, що, знову-таки, дає змогу своєчасно запобігти можливим негативним наслідкам від прийняття таких управлінських рішень.

В загальному розумінні:

Головна мета створення системи внутрішнього контролю – забезпечення захисту інтересів підприємства і його власників від зловживань, безгосподарності, нераціонального управління, а також підвищення ефективності господарської діяльності. І в основу такої системи повинен бути покладений принцип попередження помилок і зловживань, а не їх виявлення і усунення. Крім того, система повинна бути рентабельною, тобто вигоди від функціонування системи внутрішнього контролю повинні перевищувати витрати на її створення.

При розробці ефективної системи внутрішнього контролю адміністрація підприємства повинна переслідувати наступні цілі:

- ✓ забезпечення управлінської ланки надійною і своєчасною інформацією;
- ✓ забезпечення збереження активів і документів підприємства, а також раціональне і ефективне використання майна економічного суб'єкта;
- ✓ забезпечення ефективності господарської діяльності, досягнення і збереження фінансової стійкості економічного суб'єкта;
- ✓ дотримання персоналом економічного суб'єкта вимог законодавчих і нормативних актів, що регулюють як діяльність суб'єкта, так і організацію бухгалтерського і податкового обліку;
- ✓ дотримання персоналом економічного суб'єкта внутрішніх правил і розпоряджень;

✓ забезпечення виконання принципів прийнятої облікової політики підприємства.

Ефективність аудиторської перевірки багато в чому залежить від повноти розуміння аудитором встановлених керівництвом підприємства принципів внутрішнього контролю.

Система внутрішнього контролю підприємства розробляється адміністрацією і повинна включати наступні елементи (рис. 6.8):

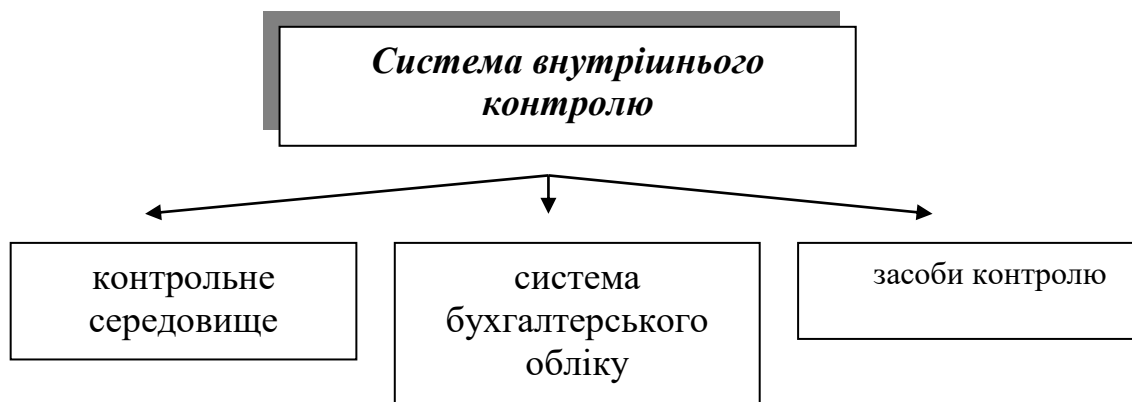

Рис. 6.8. Елементи системи внутрішнього контролю.

Контрольне середовище

Характеризує загальне розуміння адміністрацією і власниками економічного суб'єкта ролі системи внутрішнього контролю в організації ефективної діяльності підприємства і серйозність їх відношення до її створення. Якщо керівники вищих ланок управління вважають, що контроль важливий, то і решта співробітників підприємства відноситиметься до контролю з належним розумінням і ретельно виконуватиме всі методики і процедури контролю, що передбачені. Таким чином, середовище контролю – це дії, заходи і процедури, які відображають відношення вищих кругів адміністрації і власників до контролю і важливість такого контролю для цього підприємства.

Контрольне середовище економічного суб'єкта може бути охарактеризоване, як загальна внутрішня дисципліна на підприємстві, яка стосується працівників всіх ланок і структурних підрозділів. Ця система створюється керівництвом підприємства і ним же, в першу чергу, повинна підтримуватися. Вона передбачає наявність певних принципів і методів, як для керівництва підприємством, так і виконання своїх посадових обов'язків кожним із співробітників. До факторів контрольного середовища належать:

- діяльність керівництва (власника) клієнта;
- політика та методи керівництва;
- організаційна структура підприємства і методи розподілу функцій управління та відповідальності;
- управлінські методи контролю, у тому числі кадрова політика і практика, а також порядок розподілу обов'язків.

Політика адміністрації та методи управління.

Фундаментальною основою контрольного середовища є управлінські принципи, що використовуються керівництвом економічного суб'єкта. Тут, в першу чергу, має значення стиль керівництва:

- авторитарний;
- ліберальний;
- демократичний.

Авторитарний стиль керівництва передбачає таку організацію управління підприємством, коли право і можливість прийняття більшості управлінських рішень належить тільки керівникові підприємства. Основна маса персоналу в цьому випадку є тільки виконавцями, що не мають нагоди приймати які-небудь рішення. Це означає, що при необхідності прийняття робітниками термінового рішення у відсутності керівника вони можуть виявитися просто нездатними зробити це. Для аудитора це означає, як мінімум, необхідність збільшення ретельності перевірки в періоди відсутності на роботі керівника.

При ліберальному стилі керівництва може бути відсутній достатній контроль за роботою персоналу, але це може означати, що не всі співробітники будуть працювати достатньо сумлінно, що, у свою чергу, збільшує імовірність як випадкових, так і навмисних помилок в роботі.

Демократичний стиль керівництва передбачає такий підхід до підбору і організації роботи персоналу, в результаті якого забезпечується достатньо високий рівень діяльності колективу, розуміння кожним співробітником як своїх конкретних цілей і повноважень, так і цілей діяльності економічного суб'єкта в цілому. Це найважливіший стиль керівництва і його наявність є для аудитора достатньо позитивним чинником при оцінці контрольного середовища економічного суб'єкта.

Організаційна структура.

Організаційна структура економічного суб'єкта визначає існуючі форми влади і підкорення. Звичайно в рамках організаційної структури здійснюються і основні інформаційні зв'язки.

Економічні суб'єкти повинні мати таку організаційну структуру управління, яка передбачає:

- наявність штатного розкладу, що відповідає цілям і характеру діяльності підприємства;
- посадові інструкції, що передбачають розподіл обов'язків, повноважень і відповідальності персоналу;
- формальні методи, пов'язані з делегуванням повноважень і покладанням відповідальності;
- документальну регламентацію підзвітності співробітників;
- процедури взаємодії між окремими структурними підрозділами економічного суб'єкта.

Вивчивши організаційну структуру економічного суб'єкта, аудитор зможе зрозуміти управлінські і функціональні зв'язки в господарській системі і те, як можуть виконуватися контрольно-орієнтовані заходи і процедури.

Кадрова політика.

Належне функціонування будь-якої господарської системи залежить від її персоналу. Персонал є також найважливішим аспектом будь-якої системи контролю. Якщо працівники компетентні і заслуговують довіри, то навіть при певних слабкостях контролю їх роботи все одно буде забезпечена надійність оброблюваної ними інформації. Чесний і ефективно працюючий персонал може підтримувати фактично високий рівень контролю навіть при невеликій кількості перевірок. І навпаки, навіть якщо контрольних моментів дуже багато, некомпетентні і нечесні працівники можуть звести нанівець ефективність будь-якої системи контролю.

Тому гасло „кадри вирішують все” повинно бути головним принципом керівництва економічного суб'єкта щодо підбору і розстановки кадрів. Кваліфікація, відбір і навчання, рівно як і природжені якості співробітників, є найважливішим аспектом, який необхідно враховувати при створенні системи внутрішнього контролю. В той же час адміністрації слід пам'ятати, що у всіх людей є свої слабкості. Людям може стати скучно на своєму місці роботи, вони можуть відчувати незадоволеність (моральну і матеріальну), їх особисті проблеми можуть робити негативний вплив на ефективність їх роботи або можуть змінитися цілі, які вони перед собою ставлять.

Все це говорить про те, що адміністрація підприємства повинна проводити не тільки постійний відбір кадрів, але й постійно проводити заходи щодо підвищення кваліфікації своїх працівників і їх атестацію, щоб переконатися в бажанні і здатності кожного працівника добросовісно і ефективно виконувати покладені на нього обов'язки.

Управлінські методи контролю.

Будь-яка система контролю повинна включати адміністративний нагляд за щоденними операціями, порядком їх здійснення і відображенням в облікових регістрах. Виконується відповідними керівниками структурних підрозділів щодня.

Методи, що використовуються адміністрацією для контролю діяльності працівників, підвищують ефективність роботи системи внутрішнього контролю двома способами:

- по-перше, проведення таких заходів показує всім співробітникам підприємства важливість контролю і готовність його здійснення з боку адміністрації.
- по-друге, ці методи можуть дозволити виявити не тільки недоліки і погрішності в роботі, але й потенційні можливості, як окремих співробітників, так і колективу в цілому, в підвищенні ефективності роботи структурного підрозділу.

Система планування розглядається в світовій практиці як один з таких методів. Господарська система, в рамках якої не тільки здійснюється ефективне поточне і перспективне планування її діяльності, але і проводяться періодичні повідомлення персоналу про фактичні результати роботи порівняно з плановими, дозволяє зробити більш реальними і прозорими для співробітників

цілі і перспективи діяльності підприємства, допомагає побачити значення адекватних корегуючих дій на відповідних рівнях управління.

Розділення обов'язків.

Передбачає розділення між декількома працівниками несумісних функцій, виконання яких одним працівником дозволило б йому контролювати господарську операцію від початку і до кінця. Розділення несумісних функцій зменшує ризик навмисних маніпуляцій або випадкових помилок і збільшує елемент контролю.

Це означає, що працівник, що здійснює операції з активами підприємства, не повинен мати нагоди самостійно проводити і бухгалтерську обробку документів, що фіксують такі операції, і відображати їх в бухгалтерському обліку. Якщо один і той самий працівник одночасно здійснює обидві ці функції, то існує дуже великий ризик того, що він може припуститися випадкової помилки, або ж працівник припуститься умисної помилки з міркувань власної вигоди (і вона також не буде виявлена через відсутність контролю).

Найяскравішим і зрозумілим прикладом необхідності такого розділення є операції з готівковими коштами в касі підприємства. З погляду можливості здійснення контролю не можна щоб касир здійснював операції отримання або видачі грошей з каси, оформляв ці операції прибутковими або видатковими касовими ордерами, складав звіт касира, а потім робив записи в журналі-ордері з обліку касових операцій. В цьому випадку буде абсолютно відсутній який-небудь контроль за діями касира-бухгалтера.

Виконання вимог внутрішнього контролю в даному випадку повинно передбачати:

- оформлення касового ордера бухгалтером, що відповідає за бухгалтерський облік касових операцій, з одночасною реєстрацією виписаного касового ордера в спеціальному журналі з указанням номеру і дати виписування;
- дозвільний підпис на касовому ордері головного бухгалтера (прибутковий касовий ордер) і головного бухгалтера та керівника підприємства (видатковий касовий ордер);
- здійснення касиром операції отримання або видачі грошей по оформленому бухгалтером касовому ордеру;
- реєстрація касиром касових ордерів в касовій книзі і здача звіту по касі в бухгалтерію;
- перевірка бухгалтером відповідності номерів і дат виписаних ним касових ордерів і касових ордерів тим, що відображені в звіті касира;
- реєстрація даних про рух грошових коштів по касі в журналі-ордері на підставі перевіреного звіту касира.

В розглянутому прикладі чітко видно три загальні правила розмежування обов'язків, які дозволяють уникнути як випадкових, так і навмисних помилок:

✓ розмежування матеріальної відповідальності і бухгалтерського обліку:
за збереження грошових коштів в касі відповідає касир, а за ведення бухгалтерського обліку касових операцій – бухгалтер;

✓ розмежування санкціонування операцій і матеріальної відповідальності: відповідальність за збереження грошових коштів покладається на касира, а дозвіл на операції з грошовими коштами дають керівник і головний бухгалтер;

✓ розмежування відповідальності за здійснення господарських операцій і їх документальне оформлення та відображення в обліку: касові ордери виписує бухгалтер і він же відповідає за правильність відображення операцій каси в регістрах бухгалтерського обліку, а касир відповідає за правильність здійснення касових операцій.

При наявності даної контрольної процедури організаційна структура підприємства певною мірою здатна забезпечувати адекватне розділення обов'язків і, одночасно, ефективність господарської діяльності і інформаційних зв'язків.

Реалізація процедури розділення обов'язків в різних організаціях може мати певні відмінності, але в ній завжди повинні бути присутні такі моменти:

◆ Бухгалтерський облік повністю ізольований від впливу осіб, що очолюють структурні підрозділи підприємства, і здійснюється під контролем головного бухгалтера, який не є матеріально відповідальною особою і не має інших обов'язків (окрім облікових) по здійсненню діяльності господарюючого суб'єкта.

◆ Матеріальна відповідальність за збереження грошових коштів, а також операції їх надходження і вибуття, є обов'язком тільки касира.

◆ Внутрішній аудитор повинен бути підзвітний тільки безпосередньо керівнику економічного суб'єкта.

Наявність процедур санкціонування.

Ця процедура внутрішнього контролю направлена на запобігання можливості прийняття одноосібного управлінського рішення на будь-якому рівні. Теоретично будь-хто, навіть самий добросовісний, чесний і компетентний працівник в певних обставинах здатний на прийняття помилкового рішення (випадкового або навмисного).

Щоб система внутрішнього контролю діяла ефективно, кожна господарська операція повинна бути відповідним чином дозволена або схвалена (санкціонована). Наприклад, якщо припустити ситуацію, в якій будь-який працівник організації зможе придбавати або витратити активи на свій розсуд, то це означатиме повний хаос в роботі організації. Реалізація даної контрольної процедури означає встановлення адміністрацією певних загальних правил, яким повинні виконувати працівники при здійсненні або документальному оформленні господарської операції.

Наприклад, працівники відділу збуту повинні знати, що всі процедури з пошуку потенційних покупців і обговоренню з ними умов продажу продукції є їх прямими обов'язками. В той же час прийняття остаточного рішення про можливість співпраці з тим або іншим покупцем, про прийнятність запропонованих ним умов співпраці (наприклад, терміни і форма оплати) та підписання договору не входять до їх повноважень. Ці рішення приймаються керівником даного відділу або ж керівником організації знову-таки залежно від

встановлених на підприємстві правил. Такі правила можуть встановлювати: обсяг поставок, вартісні межі операції, форми оплати і т.ін.

Наприклад, начальник відділу збуту має право самостійного прийняття рішення про можливість відвантаження продукції покупцю, якщо вартість продукції, що відвантажується, не перевищує 50000 грн. при безготівковій оплаті з відстрочкою платежу. Якщо ж вартість відвантаженої продукції вище, то рішення про прийнятність такої операції і можливість надання покупцю кредиту (оплата товару після відвантаження означає надання покупцю товарного кредиту) приймає вже керівник підприємства. В той же час набагато менші обмеження (або взагалі без них) може мати прийняття рішення про відвантаження покупцю продукції при попередній оплаті або оплаті готівкою, або чеком при відвантаженні товарів.

Певна частина загальних дозвільних правил встановлюється на законодавчому рівні і полягає в необхідності виконання економічними суб'єктами вимог законодавчих і нормативних актів (порядок ведення касових операцій; форми первинних документів і вимоги до їх заповнення; порядок ведення податкового обліку і формування оподаткованого прибутку і т.ін.).

Існують певні відмінності між дозволом і схваленням (рис. 6.9).

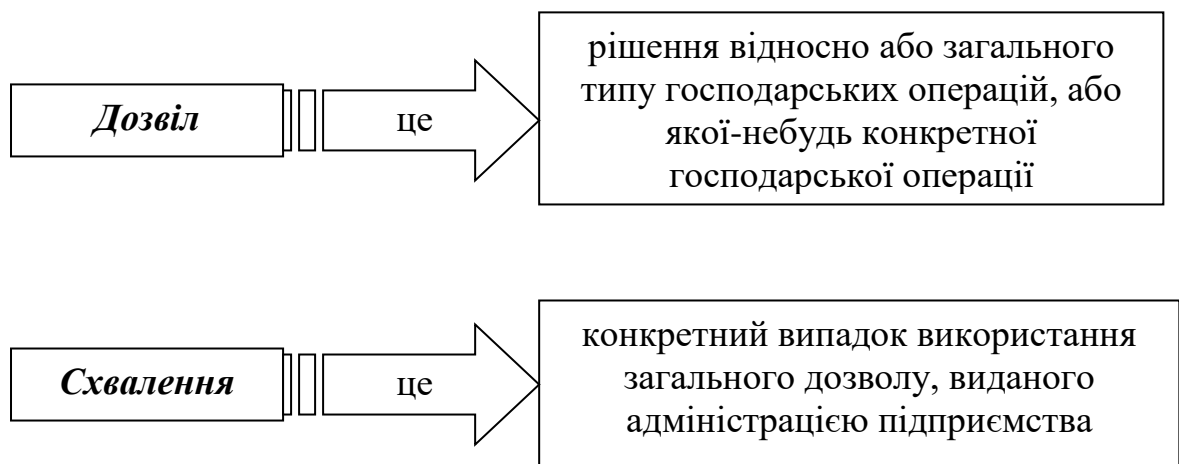

Рис. 6.9. Відмінності між дозволом і схваленням.

Якщо повернутися до розглянутого вище прикладу, то встановлення обмежень на прийняття рішення про відвантаження продукції покупцю (в залежності від вартості відвантаженої продукції), - це загальне дозвільне правило, встановлене адміністрацією. Коли ж керівник відділу збуту самостійно ухвалює рішення про відвантаження продукції з урахуванням встановлених обмежень, то він тим самим указує, що його схвалення (дозвіл) підпадає під дію загального дозволу по підприємству.

Характерним прикладом застосування процедури дозволу і схвалення є і порядок прийому працівників на роботу або їх звільнення. Наприклад, тільки головний бухгалтер може компетентно оцінити професійну придатність для

роботи в бухгалтерії того або іншого кандидата. Тому, не дивлячись на зміст візи головного бухгалтера на заяві про прийом на роботу: „Прошу дозволити” або „Не заперечую”, насправді рішення про можливість прийому на роботу ухвалює саме головний бухгалтер. Керівник же погоджується з таким рішенням (схвалює) або не погоджується. Ухвалюючи рішення про прийом на роботу нового співробітника, головний бухгалтер виходить тільки з потреб свого структурного підрозділу і професійної придатності кандидата. Керівник же підприємства оцінює (схвалює) можливість прийняття в штат нового співробітника, виходячи не тільки з рішення і бажання головного бухгалтера, але і з урахуванням загального положення на підприємстві: штатного розкладу, допустимості збільшення витрат на заробітну плату і т.ін.

Документування і облікові записи.

Документи і облікові записи – це матеріальні носії, на яких фіксується і узагальнюється інформація про господарську діяльність економічного суб'єкта (рис. 6.10).

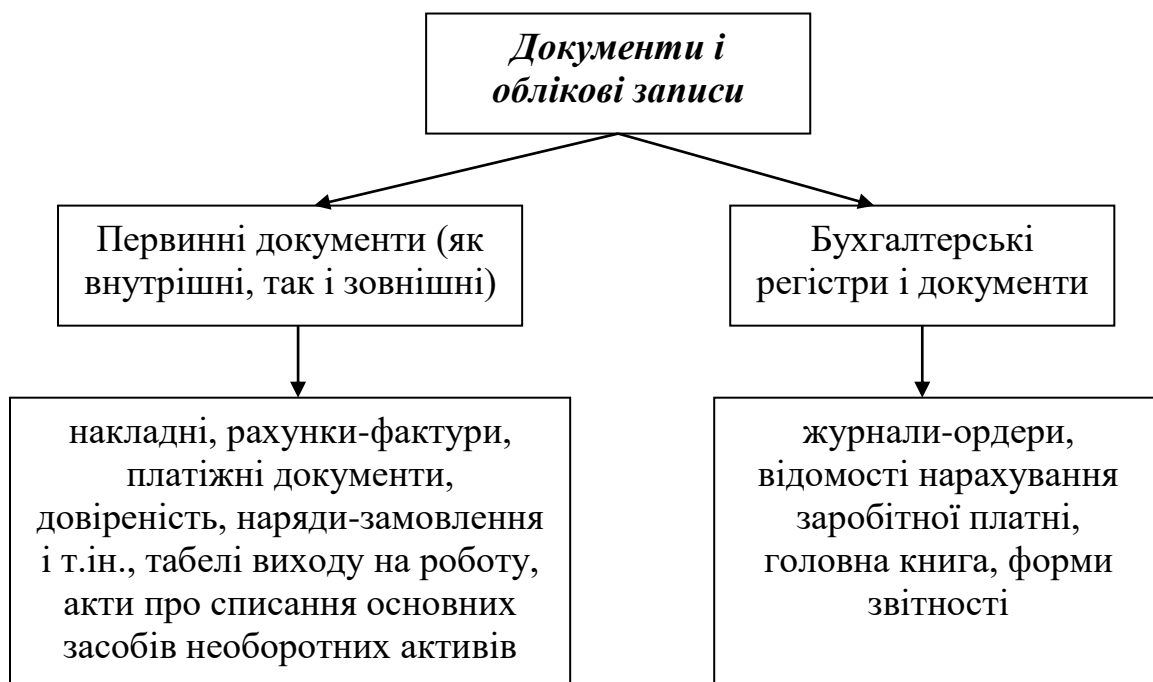

Рис. 6.10. Склад документів і облікових записів.

Тому підприємство повинно бути зацікавлено в тому, щоб серед таких документів і записів не було недоброякісних, недостовірних, спотворюючи реальне положення справ на підприємстві, оскільки це, в першу чергу, може привести до прийняття необґрунтованих і неправильних управлінських рішень.

Функція документів полягає в передачі інформації в межах підприємства і між організаціями. Документи повинні бути дуже чіткими, точними і забезпечувати адміністрації достатню впевненість в тому, що всі активи підприємства належним чином контролюються, а всі господарські операції адекватно оцінюються і враховуються. Реалізація даного засобу внутрішнього

контролю є відображенням вимог до організації якісної і достовірної системи бухгалтерського обліку і її основи – документів.

Для виконання зазначених функцій документи і записи повинні відповідати певним вимогам (рис. 6.11).

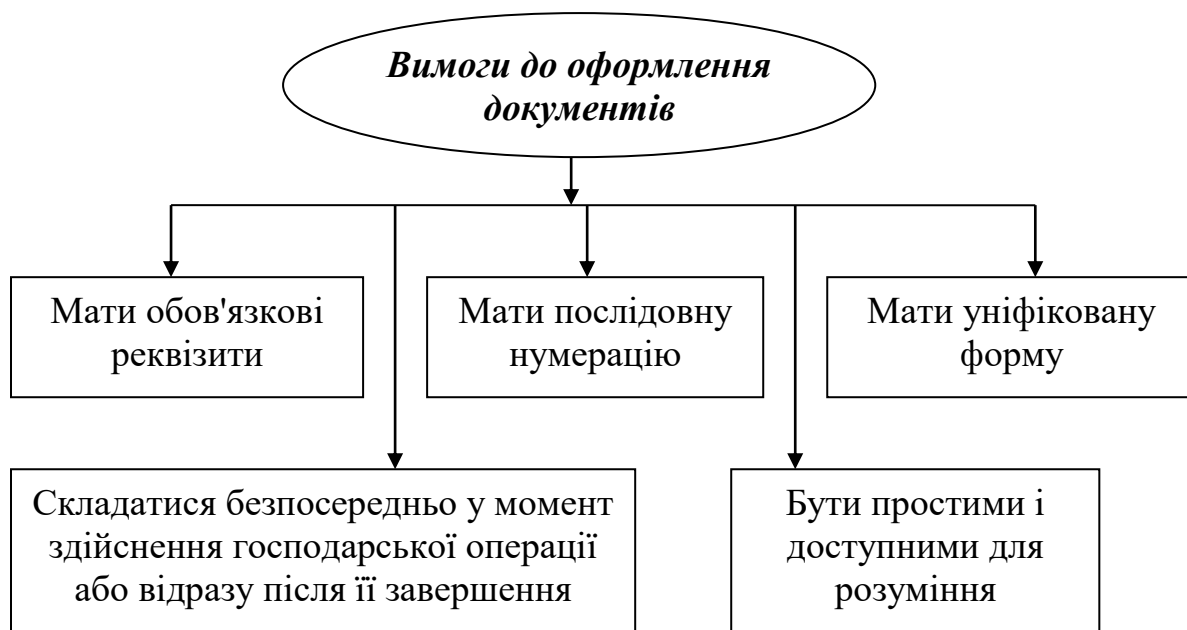

Рис. 6.11. Вимоги до оформлення документів.

Обов'язкові реквізити забезпечують юридичну законність документів та можливість їх використання для вирішення спірних моментів, як усередині організації, так і за її межами.

Сьогодні документи, що оформлюються на підприємстві можуть бути уніфікованої, загальної (рекомендуємої законодавчими або нормативними актами) форми, або самостійно розроблятися на підприємстві для цілей внутрішнього використання. І в тому, і в іншому випадку в цілях підвищення контрольних моментів на документах бажана наявність певних граф або вказівок про заповнення, які підвищують можливість здійснення внутрішнього контролю. Наприклад, вимога вказівки призначення документу і осіб, що склали документ, їх підписів, номерів і дати складання документа і т.ін.

Забезпечення повноти обліку руху документів вимагає їх послідовної нумерації. Крім того це полегшує можливість виявлення відсутніх документів і їх відновлення (при необхідності).

Важливою вимогою є необхідність складання документів безпосередньо у момент здійснення господарської операції або відразу після її завершення. Складання документів пізніше, після здійснення операції збільшує ймовірність появи в них помилок і похибок (випадкових і навмисних).

Крім того, підвищенню ефективності внутрішнього контролю сприятиме розробка на підприємстві схем документообігу за окремими господарськими операціями, структурними підрозділами, а також в цілому по підприємству. Приватним моментом таких схем документообігу є графіки складання і

представлення звітів матеріально відповідальними особами, а також терміни узагальнення даних поточного обліку в журналах-ордерах працівниками бухгалтерії на різних ділянках обліку господарських операцій і представлення їх для заповнення головної книги і складання форм бухгалтерської і податкової звітності.

Фактичний доступ до активів і документів.

Ми вже відзначали наскільки є важливим для економічного суб'єкта забезпечення збереження його активів. В багатьох випадках гарантія збереження активів безпосередньо пов'язана з можливістю прямого або непрямого доступу до документів, що оформлюють рух таких активів (рис. 6.12). Світовий досвід показує, що найважливіший спосіб захисту активів і документів – це прийняття на підприємстві певних запобіжних засобів.

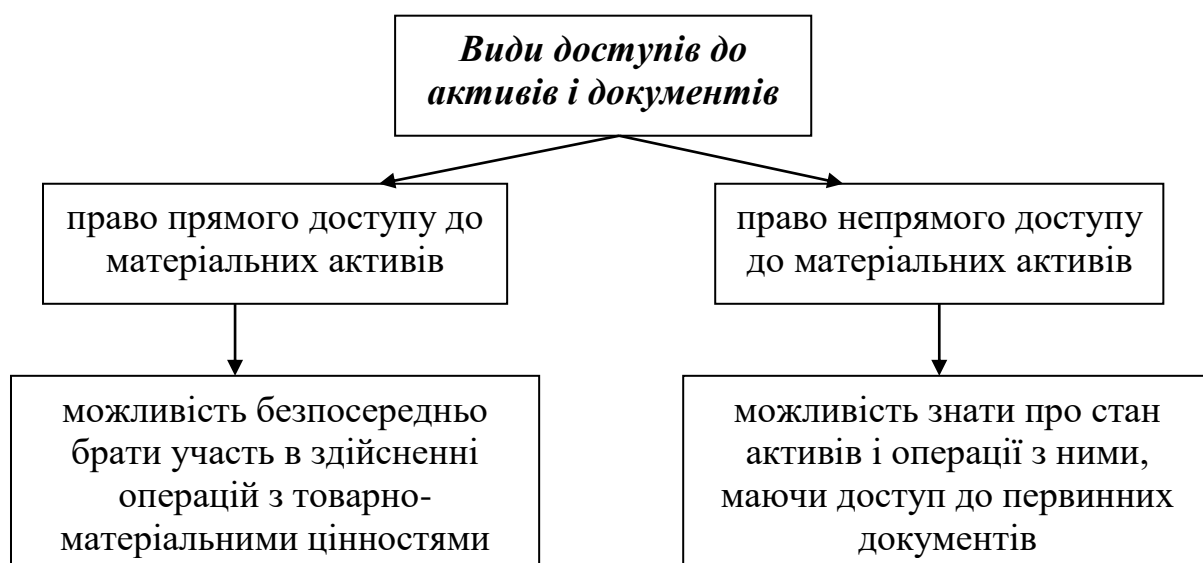

Рис. 6.12. Види доступів до активів та документів.

Відносно самих матеріальних активів достатньо виправданим є заключення договорів матеріальної відповідальності, які передбачають:

- з боку адміністрації: створення оптимальних умов для зберігання і забезпечення збереження активів (окремі складські приміщення з обмеженням доступу до них інших сторонніх осіб; окремі приміщення для каси і наявність в них сейфів, що не згорають);
- з боку матеріально відповідальної особи: зобов'язання щодо забезпечення збереження увіренних йому матеріальних активів, а у разі їх нестачі – відшкодування вартості бракуючих активів відповідно до чинних законодавчих і нормативних актів.

Відсутність обмеження доступу до активів сторонніх осіб (як не працюючих на підприємстві, так і решти його співробітників) може стати причиною розтрати і розкрадань.

Адміністрація економічного суб'єкта повинна розуміти необхідність вживання певних заходів обережності і відносно документів, якими

оформлюється рух активів на підприємстві. В основі цього повинно лежати розуміння наступних моментів:

✓ первинні документи, що оформлюють рух матеріальних активів містять інформацію, яку часто можна вважати комерційною таємницею даного підприємства (назва постачальників або покупців, обсяги взаємних операцій; ціни на сировину і товари, що закупляється, а також на готову продукцію, що відпускається, знання яких може дозволити конкуруючому підприємству «перехопити» потрібного постачальника або покупця);

✓ відновлення загублених або знищених документів коштує дорого і вимагає багато часу; саме тому часто є виправданими значні додаткові витрати підприємства на створення резервних копій документів і файлів.

Засоби контролю.

Це методи і правила, що доповнюють контрольне середовище і систему бухгалтерського обліку. Вони розробляються адміністрацією для досягнення та з урахуванням цілей, що стоять перед діяльністю економічного суб'єкта.

В різних країнах вони можуть мати різні назви: контрольні процедури, методи контролю, правила контролю, незалежні перевірки.

Незалежні перевірки.

Їх ціль – ретельне і безперервне обстеження виконання контрольних процедур. Потреба в незалежних перевірках обумовлена тим, що система внутрішнього контролю має тенденцію з часом зазнавати змін, якщо відсутній конкретний механізм контролю її дотримання. Тому з часом працівники вже не так ретельно виконують встановлені інструкції або навмисно їх не виконують. Відомо, що за відсутності контролю і оцінки персонал стане працювати недбало. Крім того, незалежно від якості системи контролю, можливі як навмисні, так і випадкові спотворення реального положення справ на підприємстві.

Незалежні перевірки здійснюють фахівці внутрішнього аудиту, головною вимогою до яких є їх незалежність від тих, хто перевіряються, тобто тих співробітників, які несуть первинну відповідальність за підготовку інформації, що перевіряється.

Таким чином, ми бачимо, що система внутрішнього аудиту одночасно є складовою двох елементів системи внутрішнього контролю: контрольного середовища і засобів контролю.

6.5.2. Оцінка ефективності функціонування системи внутрішнього контролю

Результатом послідовного здійснення аудитором етапів планування аудиторської перевірки винна бути її раціональна організація і обґрунтований розподіл уваги і часу аудитора на перевірку найвідповідальніших ділянок господарської діяльності економічного суб'єкта. Значною мірою це залежить від результатів оцінки аудитором ризику контролю і тому аудитор повинен

досягти прийняттого для планування аудиту розуміння системи внутрішнього контролю, а також оцінити ефективність її функціонування.

Система внутрішнього контролю вважається ефективною, якщо вона своєчасно попереджає про виникнення недостовірної інформації, а також виявляє таку інформацію. В той же час аудитор повинен розуміти, що:

- ◆ наявність на підприємстві системи внутрішнього контролю ще не означає її дієвості і ефективності функціонування;
- ◆ будь-яка система внутрішнього контролю не може дати 100% гарантії її ефективності через наявність неминучих обмежень.

Причиною таких обмежень можуть бути:

- 1) природне бажання керівництва, засноване на тому, що витрати на розробку, впровадження і функціонування системи внутрішнього контролю повинні бути не менше тих економічних вигод, які може дати система внутрішнього контролю;
- 2) більшість засобів контролю орієнтована на контроль звичайних, а не неординарних (незвичайних) господарських операцій;
- 3) можливість працівників робити помилки через недбалість, неуважність, стомленість, неправильне розуміння суті і цілі господарської операції, що здійснюється;
- 4) навіть на кваліфікованих і заслуговуючих довіри працівників може чинитися тиск як всередині, так і зовні підприємства;
- 5) ніхто не може бути впевненим у відсутності корисливих мотивів у працівників, що наділені владою;
- 6) розділення контролю по видах може бути знехтуване в наслідок зловживань, особливо особами, що наділені службовими повноваженнями;
- 7) адміністрація підприємства часто ігнорує засоби контролю, які вона сама встановила.

Аудитор (аудиторські організації) самостійно розробляють методики і порядок вивчення і оцінки ефективності системи внутрішнього контролю, а також потім планують процедури аудиторської перевірки в залежності від одержаних результатів такої оцінки (рис. 6.13).

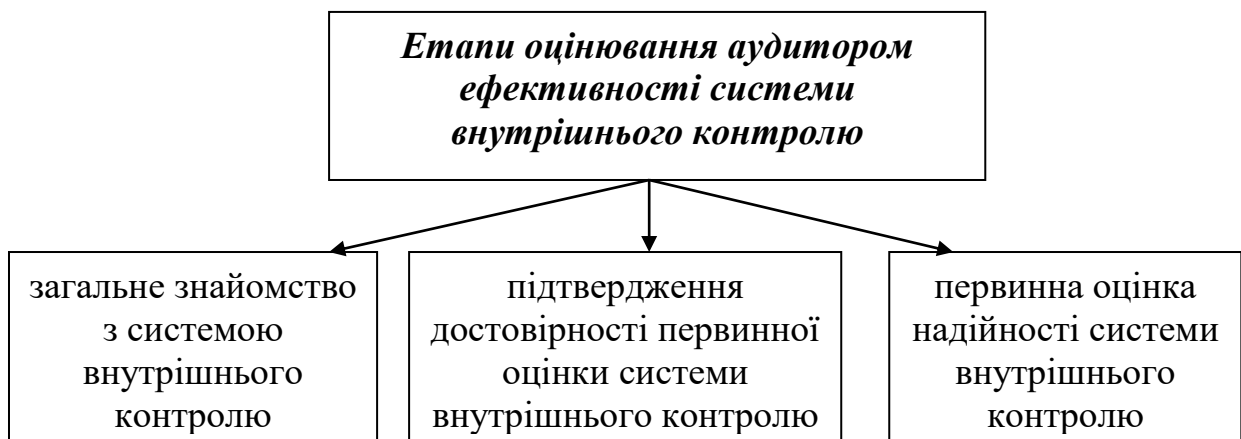

Рис. 6.13. Етапи оцінювання аудитором ефективності системи внутрішнього контролю.

Але зниження обсягу та детальності аудиторських процедур (зменшення кількості аудиторських доказів) за наслідками оцінки ризику внутрішнього контролю (ефективності функціонування системи внутрішнього контролю) повинно бути в усіх випадках аргументовано.

Оскільки думка аудитора про організацію системи внутрішнього контролю є підставою для визначення обсягу та спрямованості вибіркової перевірки, то необхідне ретельне документування в робочих документах методики отримання відомостей про систему бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю і оцінки ризику контролю.

Існують різні методи документування одержаної аудитором інформації про систему внутрішнього контролю і вибір відповідної форми є виключно результатом професійної думки аудитора. Але незалежно від обраного аудитором метода документування інформації в робочих документах повинні бути відображені:

- виявлені аудитором серйозні недоліки в організації системи бухгалтерського обліку;
- виявлені аудитором серйозні недоліки в організації системи внутрішнього контролю;
- рекомендації з їх усунення, що розроблені та рекомендовані аудитором.

При цьому в залежності від умов договору такі результати можуть бути оформлені в письмовому звіті аудитора керівництву економічного суб'єкта, що перевіряється. Враховуючи, що відповідальність за достовірність висновків за наслідками аудиторської перевірки несе виключно аудитор (аудиторська фірма), він може прийняти рішення про більшу деталізацію процесу оцінки дієвості і ефективності системи внутрішнього контролю економічного суб'єкта.

Загальне знайомство з системою внутрішнього контролю передбачає отримання загального уявлення про специфіку і масштаб діяльності економічного суб'єкта і систему його бухгалтерського обліку. За підсумками такого ознайомлення аудитор повинен ухвалити рішення про те, чи може він в своїй роботі взагалі покладатися на систему внутрішнього контролю економічного суб'єкта, що перевіряється.

Якщо ефективність і надійність системи внутрішнього контролю оцінена аудитором як «низька», то це означає, що аудитор не може покладатися на систему внутрішнього контролю. В цьому випадку аудиторська перевірка планується виходячи з оцінки аудитором внутрішнього (властивого) ризику. Нагадаємо, що властивий ризик – це схильність фінансової звітності до істотних помилок і похибок за умови, що у економічного суб'єкта відсутній внутрішній контроль.

Якщо в результаті загального ознайомлення аудитор приходиться до висновку про можливість покладатися на систему внутрішнього контролю економічного суб'єкта, він повинен визначити ступінь своєї довіри даним системи внутрішнього контролю. Це виконується на другому етапі оцінки ефективності системи внутрішнього контролю.

Первинна оцінка надійності системи внутрішнього контролю.

Первинна оцінка робиться за кожною із задач внутрішнього контролю для всіх основних типів господарських операцій. Наприклад, по перевірці операцій продажу аудитор повинен робити такі оцінки: при перевірці реальності обсягів реалізації і одночасно при перевірці повноти відображення операцій продажу в обліку.

Первинну оцінку надійності системи внутрішнього контролю звичайно починають з ознайомлення та аналізу контрольного середовища економічного суб'єкта. Це робиться з метою визначення серйозності відношення адміністрації підприємства, що перевіряється, до внутрішнього контролю. Якщо адміністрація не надає серйозності важливості системи внутрішнього контролю, то виникає обґрунтований сумнів в тому, що конкретні контрольні процедури і моменти виявляться надійними. Краще всього в цьому випадку вважати, що ризик внутрішнього контролю для всіх цілей максимальний (тобто високий або рівний 1,0).

Звичайно аудитор оцінює ризик внутрішнього контролю (рівень власної довіри до ефективності системи внутрішнього контролю) як низький, якщо:

- системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю неефективні;
- витрати на проведення оцінки ефективності систем обліку і внутрішнього контролю будуть вище, ніж можливий корисний ефект.

Попередня оцінка ризику внутрішнього контролю відносно певних тверджень адміністрації або позицій фінансової звітності може бути високою до тих пір, поки аудитор не буде готовий визнати систему внутрішнього контролю здатною своєчасно запобігати, виявляти і виправляти істотні помилки і спотворення.

Якщо ж керівництво серйозно відноситься до організації внутрішнього контролю, то аудитору слід проаналізувати конкретні методи і моменти елементів контрольного середовища, системи бухгалтерського обліку і засобів контролю. Вони будуть використані як основа для оцінки ризику контролю, рівень якого нижче максимального.

МСА 400 „Оцінка ризиків і внутрішній контроль” пропонує аудиторам під час первинної оцінки надійності системи внутрішнього контролю звернути увагу на наступне (рис. 6.14).

Практичний досвід зарубіжних аудиторів свідчить, що звичайно не обов'язково проводити первинну оцінку дуже докладно. При перевірці невеликих компаній аудитор автоматично вважає ризик внутрішнього контролю максимальним незалежно від фактичного рівня цього ризику. Причина такого підходу полягає в тому, що для аудитора більш економічно в цих випадках провести більш докладну перевірку сум, приведених у фінансовій звітності, тобто зменшити час на планування аудиту, але збільшити обсяги перевірок на заключному етапі аудиту.

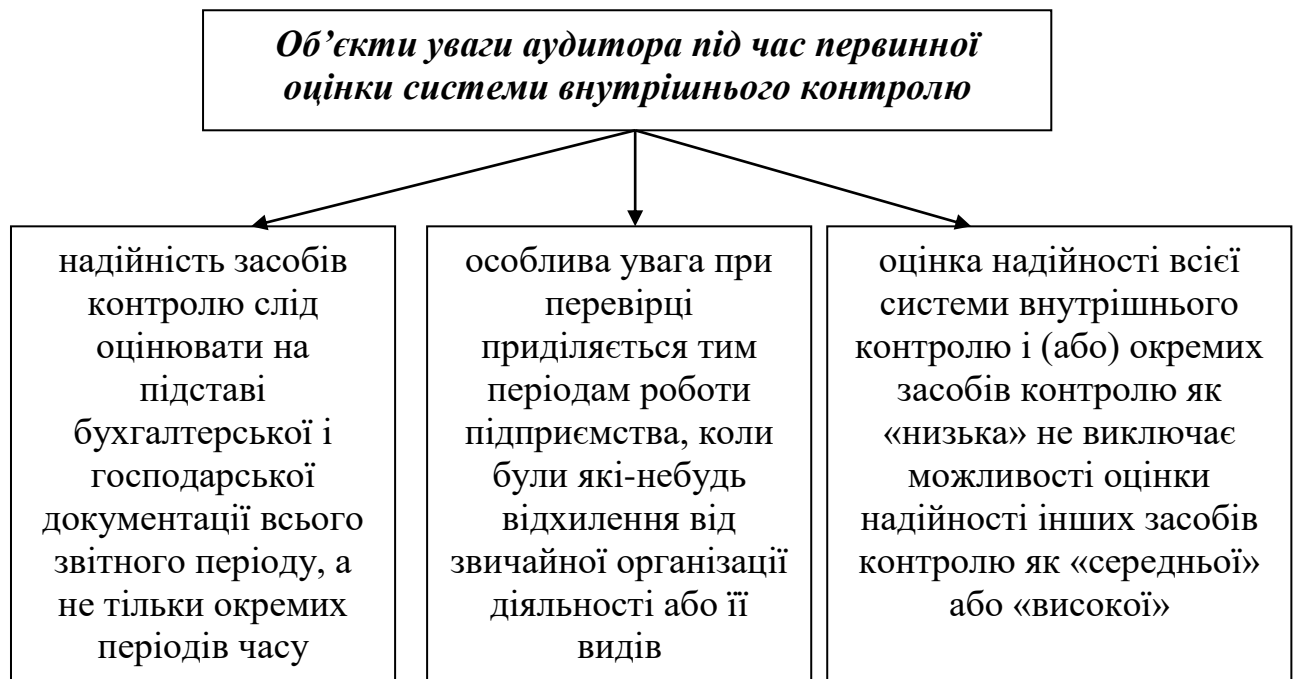

Рис. 6.12. Об'єкти уваги аудитора під час первинної оцінки системи внутрішнього контролю.

З другого боку, якщо навіть аудитор вважає, що рівень ризику внутрішнього контролю низький, слід пам'ятати, що така первинна оцінка завжди ґрунтувалася на обмеженій кількості аудиторських доказів. І завжди можлива ситуація, коли додатково зібрані аудиторські докази давали б іншу попередню оцінку ризику внутрішнього контролю.

За підсумками процедури первинної оцінки аудитор може оцінити надійність всієї системи внутрішнього контролю або окремих засобів контролю як «середню» або «високу». В цьому випадку аудитор повинен планувати аудиторські процедури виходячи з цього припущення, але навіть в цьому випадку аудитор не повинен довіряти системі внутрішнього контролю абсолютно.

Якщо за підсумками первинної оцінки аудитор оцінив надійність системи внутрішнього контролю або її окремих контрольних засобів як «низьку», то він зобов'язаний констатувати це і надалі планувати проведення аудиторських процедур відповідним чином. Це означатиме, що для підвищення рівня ризику внутрішнього контролю (рівня власної довіри до ефективності системи внутрішнього контролю) аудитору надалі необхідно визначити і провести додаткові контрольні процедури тестування.

Підтвердження первинної оцінки достовірності системи внутрішнього контролю.

Аудитор, що прийняв за підсумками первинної оцінки рішення про довіру системі внутрішнього контролю і (або) окремим засобам контролю клієнта, зобов'язаний в ході аудиторської перевірки здійснити процедури підтвердження достовірності цієї оцінки і власної довіри до системи.

Процедури підтвердження достовірності системи внутрішнього контролю і засобів контролю здійснюються на основі методик і прийомів, розроблених аудиторською організацією самостійно (рис. 6.15).

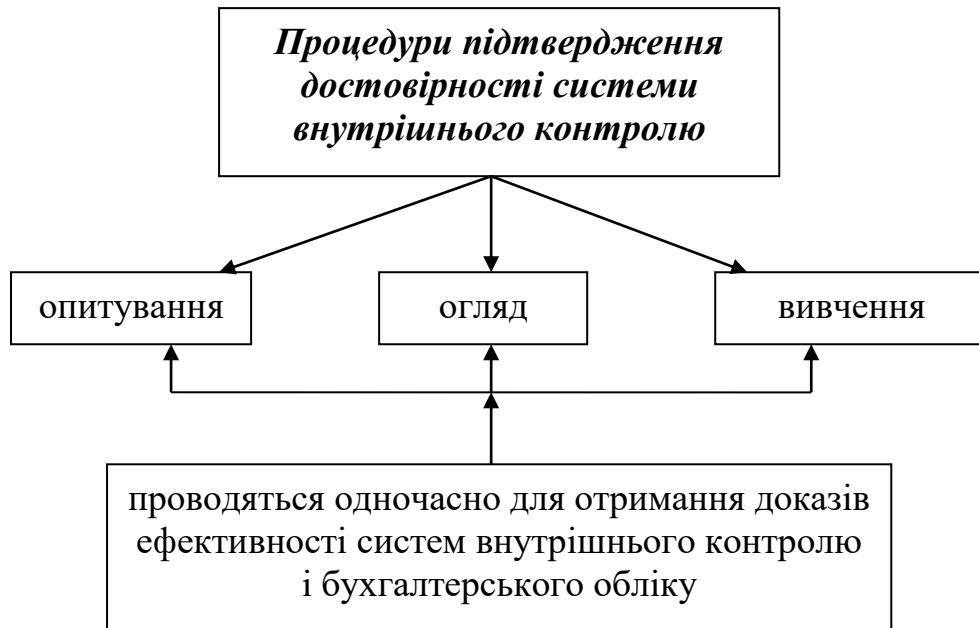

Рис. 6.15. Процедури підтвердження достовірності системи внутрішнього контролю і засобів контролю.

Аудиторські процедури, що проводяться для перевірки працездатності і надійності системи внутрішнього контролю і окремих засобів контролю, називаються тестуванням засобів контролю.

Всі етапи оцінки системи внутрішнього контролю повинні належним чином документуватися з вказівкою аргументів, якими керувався аудитор, даючи відповідну оцінку надійності всієї системи або окремих засобів контролю або приймаючи рішення, що впливає на планування подальших аудиторських процедур.

Після отримання необхідних пояснень щодо функціонування системи внутрішнього контролю, аудитор може прийняти рішення про отримання більшої кількості доказів її ефективності для підтвердження оцінки ризику внутрішнього контролю на більш високому рівні. Докази, одержані особисто аудитором, можуть дати йому більше впевненості, ніж докази, одержані ним від інших осіб.

Наприклад, аудитор може одержати докази правильного розділення службових повноважень шляхом нагляду за виконанням службових обов'язків працівниками, результати роботи яких безпосередньо впливають на якість системи внутрішнього контролю. Такі огляди можуть дати аудитору більше гарантії, ніж опитування певного працівника. В той же час аудиторські докази, що одержані в результаті нагляду, мають звичайно тимчасовий характер (такі нагляди проводилися аудитором під час аудиторської перевірки, але немає

абсолютних гарантій того, що і протягом періоду, що перевіряється, вказані працівники виконували свою роботу відповідним чином).

Докази, одержані в результаті тестування для підтвердження достовірності системи внутрішнього контролю, відносяться тільки до того періоду, де, як встановив аудитор, використовувалися ці процедури контролю. Тому аудитор може прийняти рішення доповнити ці процедури іншими додатковими процедурами підтвердження достовірності, які дадуть можливість одержати додаткові докази відносно інших періодів.

Тести на відповідність внутрішнього контролю здійснюються для отримання аудиторських доказів його ефективності протягом всього періоду, що перевіряється. Деякі процедури можна окремо не планувати, як тести на відповідність внутрішнього контролю, але вони можуть дати аудиторські докази ефективності, як структури системи внутрішнього контролю, так і її функціонування. Наприклад, при вивченні функціонування системи обліку і внутрішнього контролю руху грошових коштів аудитор може одержати і докази ефективності функціонування контрольної перевірки банківських рахунків в результаті опитування і огляду. Аудитор може використовувати і перевірку первинних документів, що підтверджують здійснення господарських операцій. Наприклад, перевірка порядку видачі дозволу на проведення певної категорії операцій підприємства (закупівля сировини або товарів; укладання договорів з постачальниками або покупцями; відображення в обліку результатів проведення інвентаризації товарно-матеріальних цінностей за даними затвердженої керівником звіральної відомості і т.ін.).

Для підтвердження кожної попередньої оцінки незначного ризику внутрішнього контролю, аудитор повинен обов'язково здійснити ретельні тести на відповідність системи внутрішнього контролю. Чим менший встановлений аудитором спочатку ризик системи внутрішнього контролю, тим більше підтверджень ефективності роботи структури і системи обліку і внутрішнього контролю йому необхідно одержати.

При цьому слід враховувати, що принцип ефективності роботи будь-якої системи не виключає можливості виникнення відхилень. Відхилення від діючих і запланованих систем контролю можуть наслідком, як змін в основному складі працівників підприємства і сезонних коливань, так і помилками окремих співробітників. Виявивши певні відхилення, аудитору необхідно зробити за ними запити. Наприклад, уточнити терміни звільнення і прийому на роботу співробітників, що виконують основні функції внутрішнього контролю. Крім того, аудитору необхідно впевнитися в тому, що тести на відповідність повністю охоплюють період роботи підприємства, коли відбувалися такі зміни.

Аудитору необхідно впевнитися не тільки в тому, що система внутрішнього контролю функціонувала протягом всього звітного періоду, але і в постійності видів внутрішнього контролю, що використовувалися в цьому періоді.

При визначенні кількості доказів, що необхідні для підтвердження ефективності роботи систем обліку і внутрішнього контролю, аудитор може використовувати і загальні висновки, одержані під час попередніх

аудиторських перевірок. В цьому випадку аудитор буде мати інформацію про функціонування систем обліку і внутрішнього контролю, що відноситься до попереднього звітного періоду, і йому необхідно визначитися в обсязі додаткових аудиторських доказів про можливі зміни в системі внутрішнього контролю, які могли відбутися між періодами, що перевіряються. Але в будь-якому випадку, перш ніж використовувати в своїй роботі попередні оцінки системи внутрішнього контролю, аудитор повинен бути впевнений в їх спроможності і доцільності використання в поточній аудиторській перевірці.

Аудитор може виконати певні тести для підтвердження відповідності системи внутрішнього контролю під час поетапного проведення аудиту за весь звітний період. Але аудитор не може використовувати результати таких тестів без урахування необхідності отримання додаткових доказів відповідного функціонування системи внутрішнього контролю протягом часу між проведенням останніх тестів на відповідність і закінченням звітного періоду, Для цього аудитору МСА 400 „Оцінка ризиків та внутрішній контроль” рекомендує враховувати певні чинники (рис. 6.16).

Рис. 6.14. Додаткові докази відповідного функціонування системи внутрішнього контролю.

Аудитор повинен постійно переглядати правильність зробленої ним оцінки ризику внутрішнього контролю до моменту закінчення аудиторської перевірки і складання аудиторського висновку.

На всіх етапах оцінки ризику внутрішнього контролю аудитор повинен, перш за все, брати до уваги відношення керівництва економічного суб'єкта, що

перевіряється, до системи внутрішнього контролю. При належному рівні такого розуміння при ослабленні на підприємстві внутрішнього контролю адміністрація, звичайно, вживає необхідних заходів, що сприяють поліпшенню структури системи внутрішнього контролю та обліку.

Тому в більшості випадків внутрішній ризик і ризик контролю (внутрішнього контролю) слід розглядати і оцінювати в тісному взаємозв'язку. Аудитор може зробити помилку при оцінці ризику внутрішнього контролю, якщо він оцінюватиме внутрішній (властивий) ризик і ризик внутрішнього контролю окремо, без урахування їх взаємозв'язку. Таким чином, аудиторський ризик можна визначити набагато точніше тільки в результаті комбінованої оцінки.

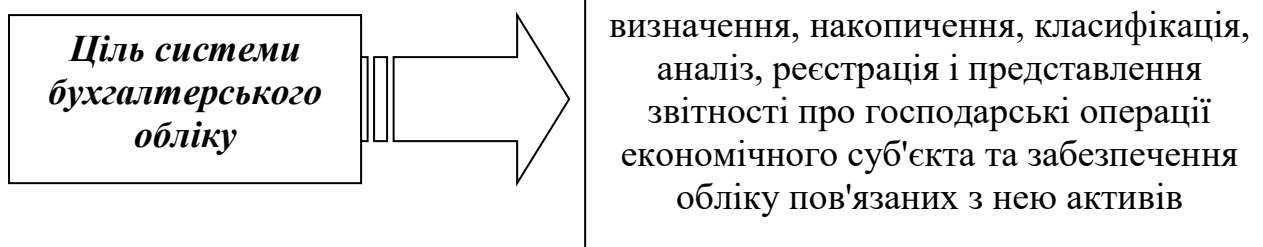
При оцінці ризику внутрішнього контролю аудитор ставить перед собою дві цілі:

- дати оцінку ефективності системи внутрішнього контролю клієнта з погляду її здатності запобігати або знаходити помилки;
- прагнення аудитора встановити цю оцінку на рівні не нижче за максимум (100%).

Якщо аудитор приходять до висновку, що система внутрішнього контролю економічного суб'єкта абсолютно неефективна з погляду запобігання або виявлення помилок, то в цьому випадку аудитор визначить ризик контролю як низький (низький рівень довіри аудитора до ефективності системи внутрішнього контролю). Чим ефективніше система внутрішнього контролю, тим вище ризик контролю аудитора. Неєфективність системи внутрішнього контролю означає, що вона не може забезпечувати ні виявлення випадкових, ні виправлення систематичних помилок. Тому величину надійності, яка звичайно визначається внутрішнім контролем, повинен забезпечити своїми процедурами сам аудитор.

6.5.3. Оцінка надійності системи бухгалтерського обліку

Бухгалтерські записи – це безпосереднє джерело аудиторських доказів (свідоцтв) при досягненні більшості цілей і задач, що стоять перед аудиторською перевіркою. Якщо облікові записи неповноцінні або недостовірні, то аудитор може не отримати в достатній кількості необхідних доказів або вони сприятимуть складанню неправильних висновків за результатами аудиту.

Ефективна система бухгалтерського обліку повинна повністю відповідати як характеру і обсягу діяльності економічного суб'єкта, так і конкретним цілям внутрішнього контролю.

Найважливіша задача системи бухгалтерського обліку – забезпечення адміністрації і інших осіб надійною, повною і своєчасною інформацією про стан активів і зобов'язань підприємства, яка може бути використана для прийняття управлінських рішень. При цьому система обліку економічного суб'єкта повинна бути порівняно дешевою і гарантувати, що фінансово-господарські операції і економічні події відображаються в обліку вчасно і належним чином. Вивчення і оцінка системи бухгалтерського обліку економічного суб'єкта є складовою частиною оцінки аудитором ризику контролю.

Рис. 6.17. Напрямки та критерії оцінки ефективності системи бухгалтерського обліку.

Вибіркова перевірка передбачає самостійний вибір аудитором тих господарських операцій та періодів, які, на думку аудитора, найбільш характерні для даного підприємства або можуть містити істотні помилки або похибки. Це значить, що аудитору в будь-якому випадку доведеться більшою або меншою мірою довіряти даним бухгалтерського обліку підприємства (тобто вважати, що в неперевірених господарських операціях не містяться суттєві помилки або похибки). Отже, аудитор в ході планування і безпосереднього проведення аудиторських процедур зобов'язаний досягти розуміння організації і методичних принципів системи бухгалтерського обліку економічного суб'єкта, що перевіряється (рис. 6.17).

Аудитору для обґрунтованої оцінки надійності системи бухгалтерського обліку підприємства, що перевіряється, необхідно добре розумітися на особливостях організації бухгалтерського обліку.

Таку оцінку аудитор отримує шляхом ознайомлення з положеннями облікової політики і основними принципами ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Звертається увага на незмінність облікової політики протягом всього звітного періоду (наявність змін в обліковій політиці підприємства протягом звітного періоду, з погляду аудитора, підвищує ймовірність наявності в обліку та звітності помилок і викривлень).

Аудитор вивчає організаційну структуру бухгалтерії, її відповідність цілям функціонування підприємства і особливостям діяльності економічного суб'єкта: штатний розклад, укомплектованість і текучість кадрів протягом звітного періоду; професіоналізм, освіту і досвід співробітників бухгалтерії. Звертається увага й на розподіл обов'язків і повноважень серед працівників бухгалтерії.

Для своєчасності та достовірності накопичення та узагальнення даних про господарську діяльність економічного суб'єкта та складання фінансової звітності важливу роль має наявність графіка підготовки, складання інформації (облікові реєстри) для складання бухгалтерської звітності; наявність графіка документообігу, звітності матеріально відповідальних осіб, забезпечення збереження первинних і бухгалтерських документів і неможливість несанкціонованого доступу до них. То ж аудитору слід ознайомитися з цими питаннями.

Не менш важливим для оцінки системи бухгалтерського обліку є і правильність складання журналів-ордерів, підстава і порядок реєстрації в них господарських операцій; звірка даних журналів-ордерів. Звертається увага й на принципи організації аналітичного обліку, відповідність даних синтетичного і аналітичного обліку і періодичність їх звіряння.

Для правильного планування аудиторської перевірки аудитор повинен виявити критичні ділянки обліку і можливі ризики. Тобто аудитор повинен визначити господарські операції, рахунки або статті балансу, які повинні бути перевірені з особливою ретельністю.

Головна мета такого вивчення – з'ясувати наскільки реально, своєчасно і достовірно система бухгалтерського обліку фіксує, накопичує і узагальнює дані про господарську діяльність економічного суб'єкта, адже система

бухгалтерського обліку може бути визнана ефективною тільки у тому випадку, коли вона відповідає наступним вимогам (рис. 6.18).

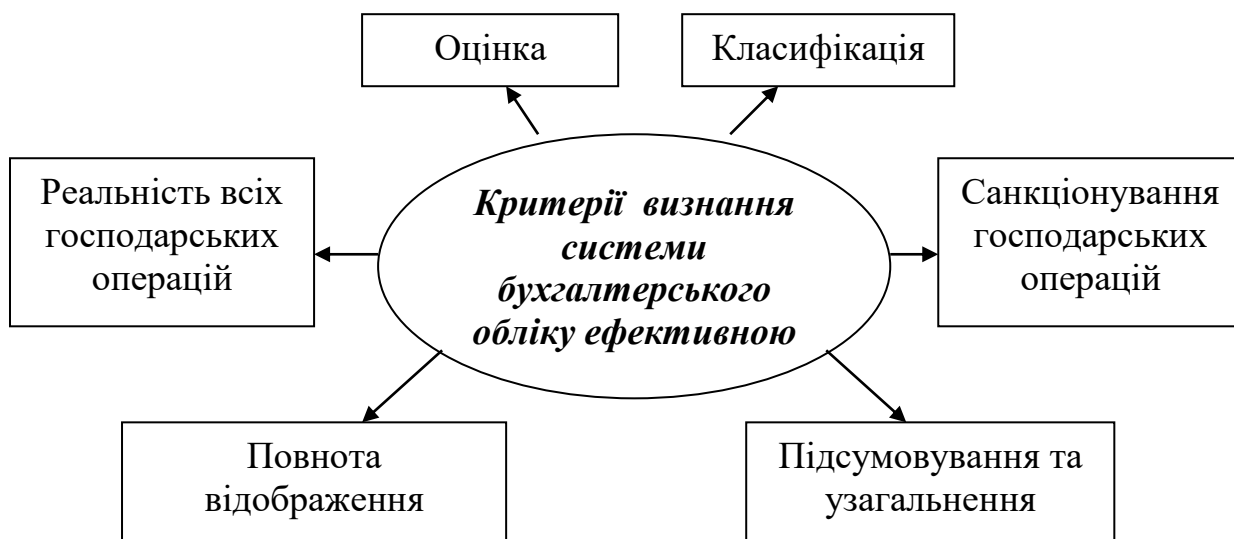

Рис. 6.18. Критерії визнання системи бухгалтерського обліку ефективною.

Розглянемо більш детально перелічені критерії визначення ефективності системи бухгалтерського обліку.

Реальність всіх господарських операцій означає, що всі відображені в обліку господарські операції дійсно мали місце в господарській діяльності клієнта.

Санкціонування господарських операцій підвищує контроль за здійсненням, законністю, доцільністю та правильністю господарських операцій. Довіра аудитора до здійснених підприємством операцій зростає, коли на здійснення всіх операцій одержаний дозвіл або схвалення відповідно до встановлених на підприємстві вимог. Наявність на підприємстві несанкціонованих господарських операцій може привести до зловживань, розтрати або розкрадання активів підприємства.

Всі господарські операції повинні бути адекватно оцінені. Мається на увазі не тільки розумність і доцільність методів оцінки активів при їх надходженні і вибутті, що застосовуються на підприємстві, але й арифметична точність підрахунків в первинних документах і звітах матеріально відповідальних осіб.

Здійснені на підприємстві в звітному періоді господарські операції повинні бути повністю і своєчасно оформлені первинними документами і відображені в регістрах бухгалтерського обліку. Процедури і засоби контролю, прийняті на підприємстві, не повинні допускати можливості пропуску в облікових записах господарських операцій, що мали місце. Це має важливе значення для правильного обліку на підприємстві.

Здійснені на підприємстві господарські операції повинні бути відображені з урахуванням вимог відповідних П(С)БО на відповідних рахунках бухгалтерського обліку і у відповідній кореспонденції. Виконання цієї вимоги необхідне для підготовки якісної бухгалтерської звітності, що передбачає адекватну класифікацію операцій згідно діючому плану рахунків.

Підсумовування і узагальнення означає, що всі господарські операції підприємства належним чином записані в журналах-ордерах і інших регістрах бухгалтерського обліку, підсумки за ними правильно підсумовуванні і узагальнені. Незалежно від методу, що застосовується для обліку і обробки інформації про господарську операцію (в журнали-ордери записуються окремі господарські операції або вже підсумовуванні і узагальнені дані за декількома однорідними господарськими операціями, наприклад, із звітів матеріально відповідальних осіб), слід застосовувати адекватний контроль для гарантії правильності такого узагальнення.

Аудитор зобов'язаний розуміти особливості організації системи бухгалтерського обліку на підприємстві, що перевіряється, оцінити її дієвість і ефективність, здатність своєчасно та в повному обсязі відображати господарські операції підприємства. Аудитор повинен одержати (або не одержати) достатню переконаність в тому, що система бухгалтерського обліку достовірно відображає господарську діяльність економічного суб'єкта.

В залежності від одержаних результатів проведеної оцінки ефективності системи бухгалтерського обліку на підприємстві, що перевіряється, аудитор визначає сутність, масштаб і тимчасові витрати передбачуваних аудиторських процедур. Чим ефективніше на думку аудитора, працює система бухгалтерського обліку економічного суб'єкта, тим більшою мірою він може їй довіряти (вважати, що при такій організації облікових робіт імовірність наявності в обліку і звітності істотних помилок невелика). Саме від ступеня довіри аудитора даним бухгалтерського обліку значною мірою залежить величина ризику контролю, яку готовий узяти на себе аудитор, приймаючи рішення про збільшення або скорочення процедур перевірки, а, значить, і про збільшення або скорочення кількості аудиторських доказів, які йому необхідно отримати.

6.5.4. Оцінка надійності системи внутрішнього аудиту

Внутрішній аудит створюється на підприємстві для перевірки ефективності контрольно-орієнтованих процедур і методів. Ми тут детально не розглядатимемо питання сутності служби внутрішніх аудиторів, цілей і об'єктів їх діяльності. Вони висловлені в розділі 2. Сформулюємо тільки в загальних рисах функції внутрішніх аудиторів:

- ◆ оцінювати відповідність діяльності окремих структурних підрозділів і їх керівників вимогам діючих законодавчих і нормативних документів;
- ◆ оцінювати відповідність діяльності структурних підрозділів прийнятим на підприємстві цілям, політиці і стратегії його функціонування і розвитку;

◆ оцінка ефективності системи обліку, інших елементів системи внутрішнього контролю, вивчення і оцінка контрольних процедур у філіалах, структурних підрозділах;

◆ перевірка діяльності різних ланок управління економічного суб'єкта;

◆ вивчення і перевірка оперативної та фінансової інформації для цілей управління, включаючи детальну перевірку операцій і залишків по рахунках;

◆ перевірка ефективності, результативності, прибутковості операцій, що здійснені на підприємстві у звітному періоді;

◆ спеціальні розслідування окремих випадків, наприклад, підозри у зловживаннях;

◆ розробка і представлення пропозицій з усунення виявлених недоліків і рекомендацій з підвищення ефективності виробництва і управління економічного суб'єкта.

Ефективність роботи служби внутрішніх аудиторів може виявитися важливим чинником при оцінці зовнішнім аудитором ризику внутрішнього контролю і тим самим істотно скоротити обсяг процедур, який належить виконати аудитору, хоча він і не може повністю виключити необхідність проведення таких процедур. Використання в аудиторській перевірці результатів роботи внутрішніх аудиторів є одним з основних принципів проведення аудиту в світовій практиці.

Міжнародним стандартом аудиту МСА 610 „Використання роботи внутрішнього аудиту” також передбачається можливість оцінки зовнішнім аудитором ефективності роботи внутрішніх аудиторів для скорочення обсягу аудиторських перевірок процедур. Вимоги вказаного стандарту обов'язкові для всіх аудиторських організацій при здійсненні аудиту, що передбачають підготовку офіційного аудиторського висновку, і носять рекомендаційний характер при проведенні аудиту, що не передбачає підготовку за його результатами офіційного аудиторського висновку, а також при наданні супутніх аудиту послуг.

У разі відхилення при виконанні конкретного завдання від обов'язкових вимог даного стандарту аудиторська організація в обов'язковому порядку повинна відзначити це в своїй робочій документації і в письмовому звіті керівництву економічного суб'єкта, що замовив аудит і (або) супутні йому послуги.

Вимоги стандарту діють також в усіх випадках, коли у економічного суб'єкта, що перевіряється, функціонує служба внутрішнього аудиту незалежно від того, робиться це силами штатних аудиторів або шляхом залучення сторонніх організацій і навіть зовнішніх аудиторів. Але аудиторська організація застосовує положення стандарту тільки відносно діяльності внутрішнього аудитора, що відноситься до аудиту бухгалтерської звітності.

Для правильного планування аудиту і підходів до його проведення зовнішній аудитор повинен мати правильне уявлення і розуміння, як про напрямки та обсяги діяльності внутрішніх аудиторів підприємства, що перевіряється, так і про достовірність результатів їх перевірок (рис. 6.19).

Рис. 6.19. Оцінка ефективності системи внутрішніх аудиторів.

На стадії планування зовнішньому аудитору необхідно провести попередню оцінку результатів роботи внутрішніх аудиторів. Така оцінка впливатиме на його думку про можливість використання результатів роботи внутрішніх аудиторів при визначенні характеру, термінів і обсягів зовнішніх аудиторських процедур перевірки.

Аудитор повинен скласти програму оцінки внутрішнього аудиту і відобразити в своїй робочій документації висновки, що стосуються конкретної роботи внутрішнього аудиту, яка була опротестована, вивчена і оцінена. При формуванні оцінки внутрішнього аудиту на стадії планування слід враховувати наступні моменти:

❖ **Організаційний статус:**

- положення служби внутрішнього аудиту в системі управління економічного суб'єкта,
- можливості і здатність дотримуватися об'єктивності і незалежності,
- наявність або відсутність інших обов'язків,
- дія стримуючих чинників і обмежень, що накладаються керівництвом і (або) власниками економічного суб'єкта, на внутрішній аудит.

Слід пам'ятати, що ідеальною є ситуація, коли служба внутрішнього аудиту підкоряється тільки вищому керівництву або власникам економічного суб'єкта.

❖ **Компетентність:**

- професійна освіта і навички (досвід роботи) аудиторів,
- політика найму, навчання і підвищення кваліфікації співробітників служби внутрішнього аудиту,
- ступінь розуміння внутрішніми аудиторами важливості задач і проблем, що виконуються службою внутрішнього аудиту.

❖ **Професійний рівень:**

- принципи та методика планування перевірок внутрішніх аудиторів,
- порядок контролю і документування роботи внутрішнього аудиту,
- наявність і зміст відповідних положень з внутрішнього аудиту,
- наявність робочих програм і робочої документації.

❖ **Масштаб та цілі:** зміст і обсяг роботи, яку виконує служба внутрішнього аудиту.

❖ **Доступ до вищого керівництва і рівень значущості:** чи розглядаються і приймаються до виконання керівництвом і (або) власниками економічного суб'єкта рекомендації внутрішнього аудиту.

Після оцінки на стадії планування рівня організації діяльності внутрішнього аудиту аудиторська організація (аудитор) повинна вирішити:

- ✓ наскільки професійно проводилися протягом звітного періоду внутрішніми аудиторами перевірки;
- ✓ чи можливо покладатися для цілей зовнішнього аудиту на висновки внутрішніх аудиторів за результатами проведених у відповідності до плану перевірок.

Якщо аудиторська організація вирішить використовувати роботу внутрішнього аудиту, вона повинна продовжити її вивчення, ознайомитися з робочими документами внутрішнього аудиту і провести тестування роботи внутрішніх аудиторів.

Характер, терміни і обсяг тестування залежатимуть від думки зовнішнього аудитора про ризик і істотність для конкретної позиції фінансової звітності, попередньої оцінки роботи внутрішніх аудиторів. Такі тести можуть включати експертизу питань, за якими раніше внутрішніми аудиторами було проведено дослідження, експертизу інших питань і аналіз процедур перевірки, що використовуються внутрішніми аудиторами.

При проведенні тестування роботи внутрішніх аудиторів зовнішній аудитор з'ясує наступні питання (рис. 6.20).

Рис. 6.20. Напрямки тестування роботи внутрішніх аудиторів з метою оцінки ефективності роботи.

Зміст, терміни і обсяг перевірок конкретних звітів внутрішніх аудиторів залежать від:

- попередньої оцінки зовнішнім аудитором аудиторського ризику;
- думок зовнішнього аудитора про рівень істотності;
- попередньої оцінки ефективності функціонування служби внутрішнього аудиту.

Для того, щоб провести оцінку ефективності роботи внутрішніх аудиторів і визначити ступінь своєї довіри даним результатам їх перевірок аудитор повинен мати право вільного спілкування з внутрішніми аудиторами.

Оскільки задачі внутрішнього аудиту визначаються керівництвом і (або) власниками економічного суб'єкта, вони відрізняються від задач зовнішнього аудиту, який зобов'язаний дати незалежну оцінку представленої бухгалтерської звітності. Разом з тим, засоби рішення специфічних задач, що стоять перед зовнішнім і внутрішнім аудитом, можуть у ряді випадків співпадати і бути використані при визначенні змісту, термінів і обсягу зовнішніх аудиторських процедур.

Якщо в результаті попередньої оцінки внутрішнього аудиту досягнуте взаєморозуміння, і прийняте рішення про можливість використання зовнішнім аудитором результатів роботи внутрішніх аудиторів, аудиторська організація повинна знайти додаткові докази ефективності роботи внутрішніх аудиторів, застосовуючи описані вище процедури.

Зовнішньому аудитору слід визначити порядок зустрічей із співробітниками служби внутрішнього аудиту і домовитися про терміни проведення робіт, обсяг аудиторської вибірки, рівні тестів, методи визначення вибірки і порядок документального оформлення роботи, яка буде проведена внутрішніми аудиторами.

Аудитору при використанні роботи внутрішніх аудиторів слід враховувати чинники, що можуть вплинути на ефективність аудиторської перевірки (рис. 6.21).

Рис. 6.21. Чинники, що слід враховувати при використанні роботи внутрішніх аудиторів.

Аудиторська організація повинна мати доступ до звітів внутрішнього аудиту, що цікавлять її, і бути інформована з будь-якого важливого питання, яке, на думку зовнішнього аудитора, може вплинути на роботу аудиторської організації. В той же час аудиторська організація інформує керівництво і (або) власників економічного суб'єкта і, можливо, керівника служби внутрішнього аудиту про будь-які знайдені чинники, які можуть бути використані для підвищення ефективності і результативності роботи внутрішнього аудиту в майбутньому.

Аудиторська організація в ході своєї перевірки не повинна повністю покладатися на роботу внутрішніх аудиторів. Необхідно проводити контрольні

перевірки статей і операцій, вже перевірених внутрішніми аудиторами. Якщо результати таких перевірок показують адекватність зроблених за їх результатами висновків, то корегувань в наміченій роботі може не бути. У разі виявлення розбіжностей необхідно вжити адекватних заходів, наприклад, змінити зміст або збільшити обсяг аудиторських процедур.

Зовнішній аудитор повинен документально оформити результати тестування і свою оцінку ефективності діяльності служби внутрішніх аудиторів.

Приймаючи рішення про можливість використання роботи внутрішніх аудиторів для скорочення обсягів аудиторських процедур, аудитор повинен пам'ятати, що його відповідальність за видачу аудиторського висновку, письмової інформації аудитора керівництву економічного суб'єкта за результатами проведення аудиту, а також і за визначення змісту, термінів і обсягу аудиторських процедур не зменшується, якщо використовуються будь-які результати роботи внутрішнього аудиту.

6.6. Загальний план аудиту і програма аудиторської перевірки

Завершальним етапом планування аудиторської перевірки має бути складання загального плану аудиту і програми аудиторської перевірки, які й будуть стратегією аудиторської перевірки, що розроблена аудитором. Аудитор повинен розробити й документально оформити загальний план аудиторської перевірки. Він повинен бути достатньо детальним, бо це свого роду інструкція для розроблення програми аудиторської перевірки.

Загальний підхід до планування аудиторської перевірки представлений на рис. 6.22.

Для кращого розуміння та представлення щодо загального плану аудиту і програми аудиторської перевірки та цілей їх розробки, дозволимо собі стисло резюмувати цілі і послідовність дій аудитора при розробці стратегії аудиторської перевірки.

Розробка стратегії аудиту ґрунтується на попередніх даних про економічний суб'єкт, а також на результатах проведених аналітичних процедур. Ціль проведення аналітичних процедур – виявити області, що є значущими для аудиту (тобто можуть містити суттєві помилки або похибки). В той же час складність, глибина і терміни проведення аналітичних процедур залежать від специфіки і обсягів діяльності економічного суб'єкта, складності його фінансової звітності, принципів організації систем роботи підприємства.

В процесі підготовки загального плану і програми аудиту аудитор проводить оцінку системи внутрішнього контролю економічного суб'єкта і її ефективності. Система внутрішнього контролю може вважатися ефективною, якщо вона своєчасно попереджає про виникнення недостовірної інформації, а також виявляє її.

Рис. 6.22. Загальний підхід до планування аудиторської перевірки.

Оцінюючи ефективність системи внутрішнього контролю аудитор повинен зібрати достатню кількість аудиторських доказів. Результатом такої оцінки буде визначення аудитором ступеня своєї довіри до ефективності роботи системи внутрішнього контролю перевіряемого підприємства та можливості покладатися на її результати. В залежності від визначеного аудитором ступеня довіри відповідним чином корегуються напрями і глибина майбутнього аудиту.

При підготовці загального плану і програми аудиту аудитору слід також встановити прийнятний для нього рівень істотності і величину аудиторського ризику, який готовий взяти на себе аудитор, щоб вважати, що перевірена звітність не містить суттєвих помилок (достовірна). З урахуванням встановлених рівнів ризику і істотності аудитор виявляє значущі для аудиту області обліку і звітності та планує необхідні для їх адекватної перевірки аудиторські процедури.

Загальний план аудиту розробляється настільки детально, щоб він давав можливість підготувати програму аудиту і служити керівництвом в її здійсненні. В загальному плані рекомендується передбачити наступні моменти (рис. 6.23).

Рис. 6.23. Питання, які необхідно передбачити в загальному плані аудиту.

В МСА 300 „Планування роботи” загальний план аудиту рекомендується складати в наступній формі (таблиця 6.1).

Таблиця 6.1. - Загальний план аудиту

Організація, що перевіряється	
Період аудиту	
Кількість людино-годин	
Керівник аудиторської групи	
Склад аудиторської групи	
Запланований аудиторський ризик	
Запланований рівень суттєвості	

№	Заплановані види робіт	Період проведення	Виконавець	Примітки
	1	2	3	4
1	Установчі та інші юридичні документи підприємства (устав, ліцензії, протоколи засідань, накази по підприємству, штатний розклад та ін.);			
2	Наказ з облікової політики			
3	Матеріально-технічна база підприємства та її відповідність характеру і обсягам діяльності підприємства			
4	Операції по руху:			
4.1	основних засобів			
4.2	нематеріальних активів			
4.3	виробничих запасів			
4.4	організація праці на підприємстві; принципи і форми оплати праці, облік праці і його оплати			
4.5	принципи формування та відображення в обліку планової і фактичної собівартості готової продукції			
4.6	законність операцій з грошовими коштами, забезпеченість поточних витрат підприємства грошовими коштами			
4.7	розрахункові взаємовідносини підприємства			
4.8	організація обліку руху дебіторської заборгованості, доцільність способів розрахунку резерву сумнівних боргів			
5	принципи формування і обліку доходів підприємства			
6	принципи формування і обліку витрат на підприємстві			
7	цілі, види і джерела створення резервів, напрями їх фактичного використання			
8	форми бухгалтерської звітності			

Керівник аудиторської організації, що має право підпису аудиторських висновків від її імені:

Керівник аудиторської групи:

Програма аудиторської перевірки є розвитком загального плану аудиту, його деталізацією (таблиця 6.2). Наприклад, вказана в плані аудиту перевірка організації обліку дебіторської заборгованості в програмі аудиту деталізуватиметься залежно від цілей перевірки того або іншого моменту. При цьому в програмі буде вказаний розмір необхідної для реалізації цієї цілі вибірки, а також процедури перевірки.

Таблиця 6.2. - Програма аудиторської перевірки

Організація, що перевіряється	
Період аудиту	
Кількість людино-годин	
Керівник аудиторської групи	
Склад аудиторської групи	
Запланований аудиторський ризик	
Запланований рівень істотності	

	Перелік аудиторських процедур за розділами аудиту	Період проведення	Виконавець	Робочі документи аудитора	Примітки
	1	2	3	4	5

Керівник аудиторської організації, що має право підпису аудиторських висновків від її імені:

Керівник аудиторської групи:

Програма аудиторської перевірки для асистентів аудитора служить докладною інструкцією для роботи, координує їх дії. Та одночасно для керівника аудиторської групи вона є засобом контролю термінів проведення робіт. В програмі аудиту види, зміст і терміни проведення запланованих аудиторських процедур повинні співпадати з показниками плану аудиту.

В програмі аудитор оцінює розмір ризику контролю і свого ризику невиявлення помилок, який існує при проведенні аудиторських процедур, а також визначає терміни проведення аудиторських тестів і незалежних процедур.

Аудиторську програму слід складати у вигляді програми тестів засобів контролю та у вигляді програми аудиторських процедур по суті (рис. 6.24).

Записи і висновки аудитора за кожним розділом аудиторської програми фіксуються в робочих документах аудитора та є тим фактичним матеріалом, який використовується аудитором в процесі підготовки і обґрунтування аудиторського висновку та звіту керівництву клієнта.

Рис. 6.24. Складові аудиторської програми.

Програма аудиту, як і загальний план аудиту, переглядається і уточнюється аудитором протягом всієї аудиторської перевірки, оскільки завжди існує необхідність зміни умов, напрямів і глибини перевірки окремих питань з урахуванням нової інформації, що отримана аудитором.

Аудитор повинен документально оформити програму аудиту, надати номер (код) кожній аудиторській процедурі, що проводиться, для того, щоб він в процесі роботи мав можливість робити посилання на них в робочих документах. Висновки аудитора по кожному розділу аудиторської програми, що документально відображені в робочих документах, є фактичним матеріалом для складання аудиторського звіту (письмової інформації керівництву економічного суб'єкта) та аудиторського висновку, а також підставою для формування думки аудитора щодо бухгалтерської звітності економічного суб'єкта.

6.7. Мережевий графік проведення аудиту

Аудит – це підприємницька діяльність, що спрямована на отримання прибутку. В цих умовах аудиторська організація повинна постійно працювати над питаннями зниження своїх витрат на проведення перевірки, в тому числі й витрати часу на перевірку, при збереженні, в той же час, якості аудиторської перевірки.

В світовій практиці для визначення термінів, витрат, розподіл ресурсів широко використовуються мережеві методи. Вони дозволяють вдосконалювати планування, особливо програмно-цільове планування. Використання мережевих методів сприяє раціоналізації структур управління, розподілу задач і визначенню відповідальності управлінського персоналу, підвищенню дисципліни виконавців і керівників. Сьогодні мережеве планування рекомендується використовувати й в практиці планування аудиторських перевірок. Це дає можливість раціональної організації управління для забезпечення мінімально можливих термінів проведення аудиторської перевірки та витрат на її проведення.

Основою мережевих методів управління є мережева модель – динамічна, інформативна, що відображає процес аудиторської перевірки як комплексу робіт, що направлені на досягнення єдиної цілі – оцінки достовірності бухгалтерської звітності підприємства.

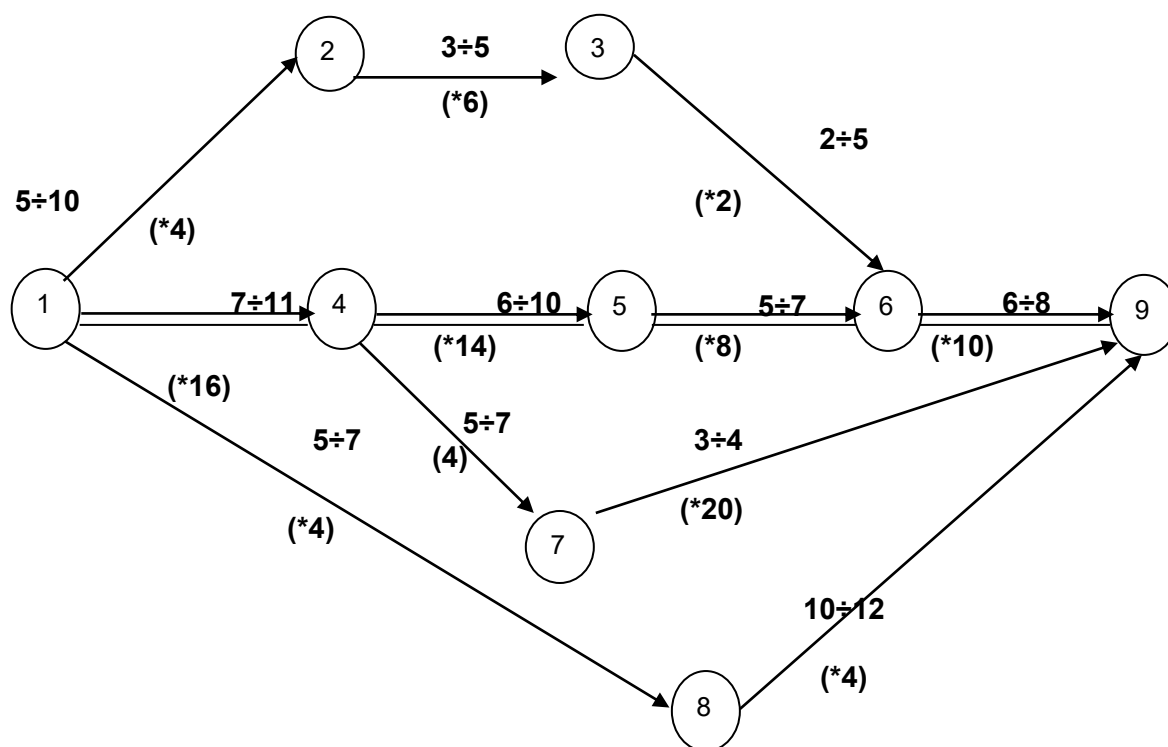

Рис. 6.25. Мережевий графік.

Мережеву модель можна представити у вигляді мережевого графіку (рис. 6.25), на якому стрілки означають види робіт, а кола та інші геометричні фігури – події.

При використанні моделі для розрахунків чи введення в комп'ютер модель можна відобразити у вигляді таблиці (табл. 6.3).

Таблиця 6.3. - Мережева модель

Код роботи, що виконується		Тривалість роботи (i, j)	Кількість виконавців, чол.
i	j		
1	2	5-10	4
1	4	7-11	10
1	8	5-7	4
2	3	3-5	6
3	6	2-3	2
4	5	6-10	10
4	7	5-7	4
5	6	5-7	8
6	9	6-8	10
7	9	3-4	12
8	9	10-12	4

Робота та подія – важливі поняття для мережевих моделей. **Роботою** в мережевому графіку називають будь-який процес, а **подією** – результат однієї або декількох робіт, тобто результат процесу.

В мережевому графіку зустрічається декілька типів робіт та подій. Це, передусім, реальні господарські та технологічні процеси, що потребують витрат часу та ресурсів для їх здійснення. Ці роботи позначаються безперервними стрілками (на рис. 6.25. – робота 1-2). Але роботою можуть бути і процеси, що потребують тільки витрат часу. Так, очікування результату якогось процесу, очікування якогось рішення (наприклад, про внесення виправлень в бухгалтерську звітність) або даних не потребують витрат ресурсів. Такі роботи називають очікуваннями та позначають на графіку штрих-пунктирною лінією.

Третій тип робіт – так звані фіктивні роботи. Вони не потребують витрат ні матеріальних ресурсів, ні часу, а показують залежність якої-небудь події від іншої події (наприклад, початок перевірки фінансового результату від реалізації продукції неможливий без закінчення перевірки витрат на виробництво). На мережевих графіках їх показують пунктирними лініями.

Мережевий графік починається з початкової події. Передбачається, що для її здійснення не потрібно ніяких попередніх робіт. Для аудиторської

перевірки початкова подія – це прийняття рішення про її проведення (на рис. 6.25. подія 1).

Завершальна подія – це кінцевий результат всього комплексу робіт (на рис. 6.25. подія 9). Для аудиторської перевірки це представлення замовнику письмової інформації за результатами її проведення.

Мережевий графік звичайно містить одну початкову і одну завершальну подію.

Включення в мережеву модель всіх аудиторських процедур, що передбачені в програмі аудиторської перевірки, дозволяє досягти **комплексності планування** – одного з принципів планування в аудиті.

Є ще декілька подій. Початковою називають подію, що безпосередньо передує кожній роботі, а кінцевою – подію, якою закінчується ця робота. Так, для роботи 2-3 на мережевому графіку подія 2 – початкова, подія 3 – кінцева. Наприклад, роботою в мережевому графіку може бути окрема аудиторська процедура, для якої початковою подією буде видача завдання на її виконання, а кінцевою – представлення виконавцем головному аудитору робочих документів за результатами виконання аудиторської процедури.

Важлива особливість мережевих методів – спосіб оцінки параметрів робіт, що мають бути виконані. Оцінку робить безпосередній виконавець робіт.

Одним з найважливіших понять мережевих методів є поняття критичного шляху. Його визначають при розрахунку мережевого графіку (мережевої моделі). *Критичним шляхом* називається така послідовність взаємопов'язаних робіт, яка має найбільшу тривалість часу. Тривалість критичного шляху характеризує й тривалість всього комплексу робіт в цілому (на рис. 6.25. критичним є шлях 1-4-5-6-9).

Поняття критичного шляху дуже важливе для вирішення задач управління в цілому та управління процесом аудиторської перевірки на конкретному підприємстві. Бо саме він є основою оптимізації планів, координації, контролю робіт. Критичний шлях вказує на найбільш важливі роботи, від виконання яких залежать терміни виконання всього комплексу робіт.

Таким чином, досягається дотримання одного з принципів планування в аудиті – **оптимальність планування**.

Мережеві методи містять в собі також низку процедур, що забезпечують управління протягом тривалості виробничого процесу. Ці процедури передбачають регулярне надходження від виконавців інформації щодо проведення аудиторських процедур та про можливих змін їх оцінок або змісту. У відповідності до отриманої інформації мережева модель періодично уточнюється.

Таким чином, дотримується й останній принцип планування в аудиті – **безперервність планування**.

Контрольні питання

1. Що розуміють під плануванням в аудиті та на які етапи ділиться аудиторська перевірка?
2. Якими стандартами аудиту регулюються питання планування аудиторської перевірки?
  3. Що включає процес розробки стратегії?
  4. Охарактеризуйте цілі та призначення етапу попереднього планування.
  5. Цілі збору загальних відомостей про підприємство?
  6. Що передбачає ознайомлення з юридичними зобов'язаннями клієнта?
  7. Поняття, цілі та структура створення системи внутрішнього контролю на підприємстві.
  8. Що розуміють під політикою адміністрації і методами управління?
  9. Що вкладають в поняття організаційної структури?
  10. Що таке кадрова політика?
  11. Що означає принцип управлінських методів контролю?
  12. Що передбачає розділення обов'язків?
  13. Що включає наявність процедур санкціонування?
  14. Що розуміють під фактичним доступом до активів і документів?
  15. З якою ціллю аудитор оцінює надійність системи внутрішнього контролю?
  16. Назвіть причини обмежень надійності системи внутрішнього контролю?
  17. Що включає загальне ознайомлення з системою внутрішнього контролю?
  18. Процедури підтвердження первинної оцінки системи внутрішнього контролю.
  19. Що таке тести перевірки відповідності системи внутрішнього контролю?
  20. Які цілі та задачі повинні бути вирішені на підприємстві при формуванні системи бухгалтерського обліку?
  21. Напрями оцінки ефективності системи бухгалтерського обліку.
  22. Критерії оцінки ефективності та надійності системи бухгалтерського обліку.
  23. Що розуміють під надійністю системи бухгалтерського обліку та з якою ціллю зовнішній аудитор її оцінює?
  24. Функції служби внутрішніх аудиторів.
  25. Чим визначається можливість використання зовнішнім аудитором результатів роботи внутрішніх аудиторів?
  26. Що включає програма оцінки ефективності системи внутрішнього аудиту?
  27. Назвіть напрями тестування роботи внутрішніх аудиторів.
  28. Що таке незалежні перевірки та їх ціль?
  29. Призначення, структура і зміст загального плану аудиту.
  30. Призначення та зміст програми аудиторської перевірки.
  31. Для яких цілей використовується мережевий графік в аудиторській діяльності?

Розділ 7. Оформлення та узагальнення результатів аудиторської перевірки

7.1. Робочі документи аудитора

Однією з важливих умов якісного і кваліфікованого проведення аудиторської перевірки є її документальне оформлення. Міжнародним стандартом аудиту МСА 230 „Документація” передбачено, що аудитор зобов'язаний вести документальні записи з питань, на яких ґрунтується його думка за результатами перевірки (рис. 7.1).

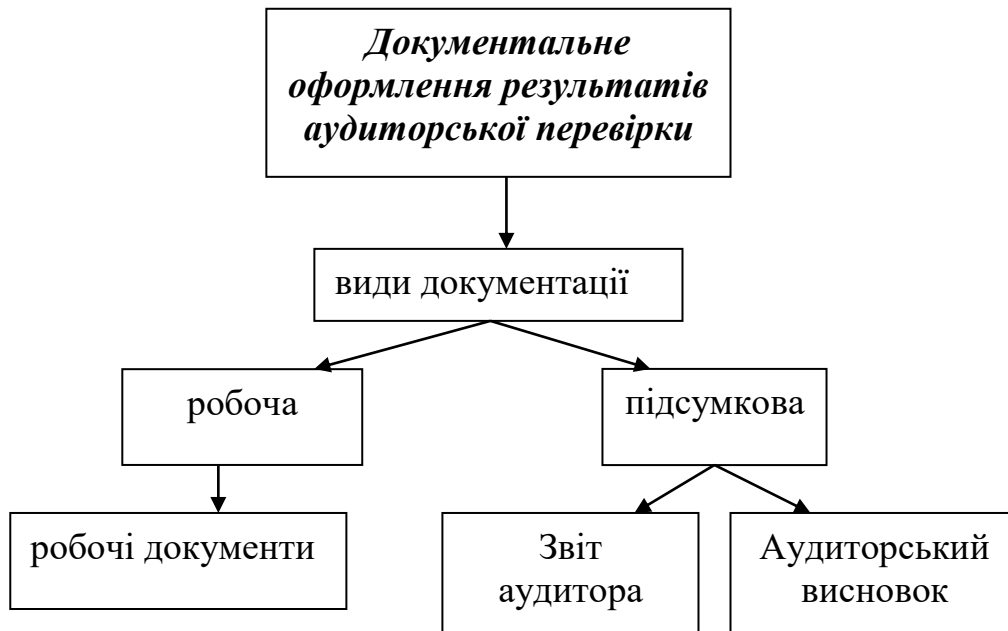
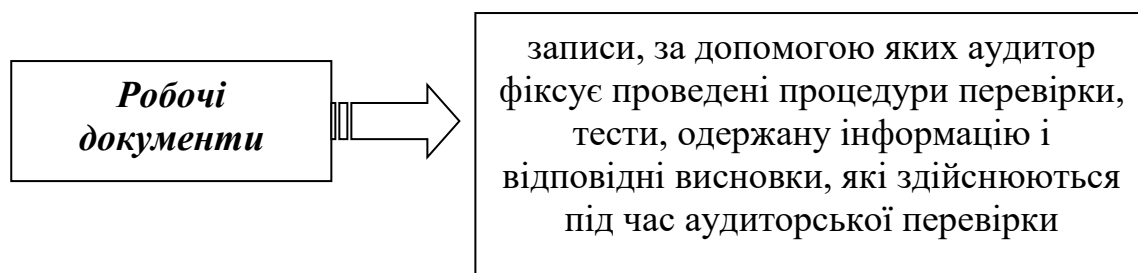

Рис. 7.1. Види документації, яка складається при оформленні аудиторської перевірки відповідно до МСА 230.

В робочі документи включається інформація, яка, на думку аудитора, є важливою для правильного виконання перевірки та підтверджує висновки аудитора. Робоча документація може бути оформлена у вигляді стандартних форм і таблиць на папері або зафіксована на електронних носіях інформації.

Під час планування та проведення аудиту робоча документація допомагає краще здійснювати як саму аудиторську перевірку, так і контроль над процесом

її проведення, в ній фіксуються результати аудиторських експертиз, виконаних для підтвердження ухвалених аудитором рішень.

Аудиторська перевірка індивідуальна. Її послідовність, напрямки та обсяг документів, що перевіряються, аудитор визначає самостійно, але при цьому кожна аудиторська фірма повинна піклуватися про те, щоб у її працівників був сформований загальний методичний і методологічний підхід до перевірки підприємств.

Відповідно до МСА 230 мета ведення робочих документів полягає у функціях, які вони виконують (рис. 7.2).

Рис. 7.2. Функції, що виконують робочі документи аудитора.

В тому випадку, коли перевіряється основне підприємство і при цьому використовують звіти інших аудиторів з перевірки філіалів і відособлених структурних підрозділів, на підставі робочих документів можна також проводити оцінку якості аудиторської перевірки такими аудиторами. Тому аудиторська фірма повинна бути зацікавлена в тому, щоб розробити свій комплект робочих документів. При цьому рекомендується враховувати наступне (рис. 7.3).

Рис. 7.3. Інформація, яку необхідно враховувати аудиторській фірмі при розробці робочих документів.

Розроблені фірмою робочі документи – це тільки загальна схема методичних підходів до методології, послідовності і глибини перевірки підприємства. Але у кожного підприємства є свої індивідуальні особливості і специфіка діяльності, тому аудитор завжди повинен коректувати загальний план перевірки конкретного підприємства, виходячи з його індивідуальних особливостей.

Зміст робочих документів значною мірою є питанням професійної думки аудитора. Немає ні можливості, ні необхідності документувати кожний нагляд або обстеження аудитора. При визначенні обсягу та змісту робочої документації аудитор повинен враховувати, що його робочою документацією при необхідності може користуватися, наприклад, інший аудитор, що не має великого досвіду в аудиторській діяльності. Проглянувши таку робочу документацію, інший аудитор повинен зрозуміти основне значення проведеної перевірки і прийнятих за результатами перевірки рішень без визначення окремих деталей процедур перевірки. Окремі деталі процедур перевірки інший аудитор може зрозуміти тільки тоді, коли він обговорить їх з аудитором, що підготував робочу документацію.

Робочі документи необхідно професійно і грамотно оформлювати, щоб забезпечити їх доступність для прочитання і розуміння значення. Аудиторським фірмам рекомендується запроваджувати єдині форми ведення робочої документації, оскільки використання стандартних форм робочих документів аудиторами однієї аудиторської фірми позитивно впливає на ефективність і якість аудиторської перевірки.

Робоча документація може складатися як з відомостей, накопичених самою аудиторською фірмою, так і з документації, підготовленої клієнтом. Це прискорює процес оформлення робочої документації. В таких випадках аудитору необхідно переконатися в тому, що ці матеріали відповідають реальному положенню справ і перевірити ретельність їх складання і правильність. Бажано до початку перевірки попросити клієнта підготувати необхідні матеріали для використання їх в якості аудиторської документації.

Якщо аудиторська фірма планує привернути до себе постійних клієнтів, то робоча документація, що розробляється нею, може бути розділена на:

- *постійну*, тобто таку, яка містить інформацію, що стосується, в першу чергу, перевірки окремих питань, що повторюються з року в рік (копії статутних і реєстраційних документів і т. д.);
- *поточну*, яка містить інформацію, що стосується аудиторської перевірки поточних періодів фінансово-господарської діяльності клієнта (каса, банк, реалізація і ін.).

МСА 230 „Документація” передбачені вимоги, яких необхідно дотримуватися при оформленні робочої документації (рис. 7.4).

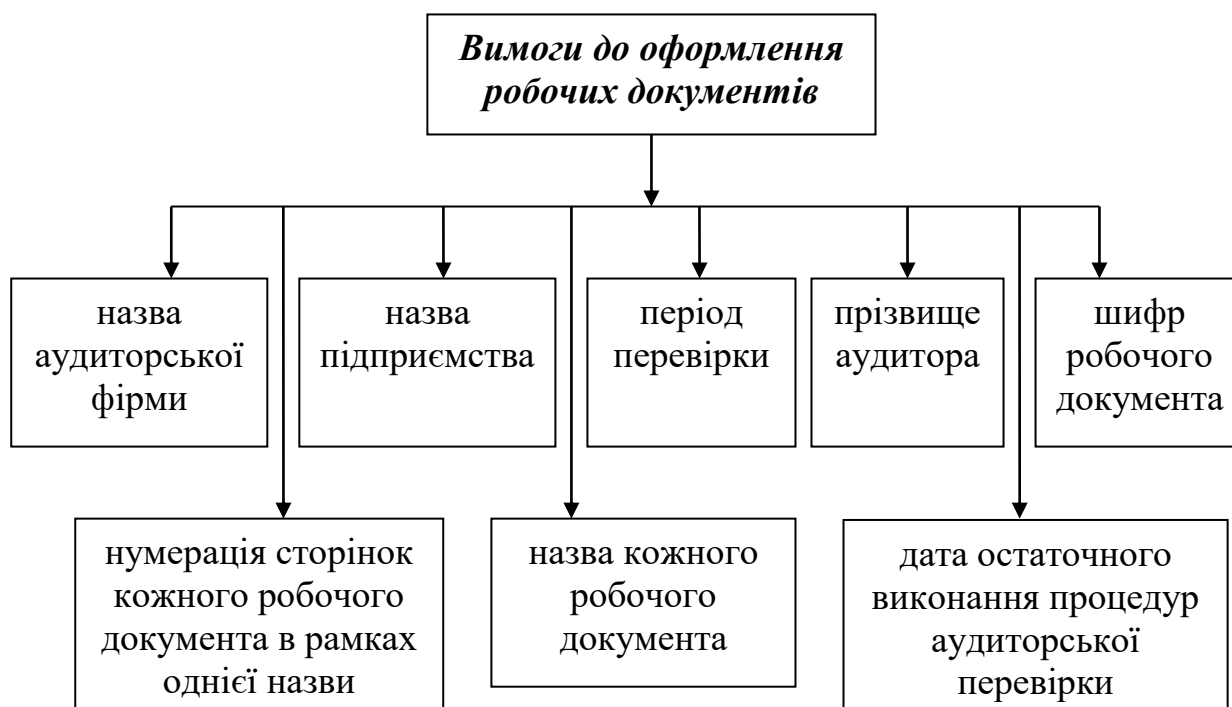

Рис. 7.4. Вимоги, яких необхідно дотримуватися при оформленні робочої документації.

Робочі документи в загальному вигляді повинні містити наступну інформацію щодо підприємства, яке перевіряється:

- ❖ інформацію про юридичну і організаційну структуру підприємства;
- ❖ необхідні витяги або копії юридичних документів, контрактів і протоколів;

- ❖ інформація про сферу діяльності підприємства та нормативної документації, яка регулює діяльність підприємства;
- ❖ документацію про результати вивчення і оцінки систем роботи підприємства (системи бухгалтерського обліку, систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту);
- ❖ документацію про порядок планування аудиту;
- ❖ результати аналізу основних показників фінансово-господарської діяльності підприємства, їх динаміка;
- ❖ документацію, що відображає час проведення аудиторських процедур і отримані по кожній з них результати;
- ❖ список фахівців, які виконували аудиторські процедури, і час їх роботи;
- ❖ висновки інших аудиторів і експертів, яких залучали до перевірки окремих питань діяльності підприємства;
- ❖ листування з клієнтом з окремих питань, якщо таке мало місце, або запису про проведені бесіди і обговорення;
- ❖ копії листів, відправлених (або одержаних) третім особам, які мають відношення до перевірки або до підприємства, що перевіряється;
- ❖ копії фінансових звітів клієнта;
- ❖ опис змісту відповідей аудитора на питання клієнта;
- ❖ висновки, що зроблених аудитором на підставі різноманітних аспектів перевірки, у тому числі на підставі випадкових ситуацій і незвичайних моментів, розкритих під час перевірки, а також інформації про те, як вони були вирішені;
- ❖ розкриття фактів і міркувань, на яких були побудовані висновки аудитора за результатами перевірки.

Необхідно забезпечити достатній рівень розкриття і деталізації процедур аудиту в робочій документації, щоб:

- ✓ забезпечити можливість контролю будь-яким аудитором процесу проведення аудиторської перевірки поточного року;
- ✓ підтверджувати обґрунтованість висновку аудитора;
- ✓ підтверджувати відповідність проведеної перевірки прийнятим аудиторським нормативам;
- ✓ забезпечувати ефективну допомогу будь-яким іншим аудиторам в плануванні і проведенні наступних перевірок підприємства;
- ✓ служити аудитору довідковим матеріалом, щоб у разі потреби він міг надати обґрунтовані пояснення щодо змісту проведеної перевірки.

Після завершення перевірки робочі документи залишаються у аудитора. Робочі документи є власністю аудитора, він має право складати різноманітні довідки на основі своїх робочих документів. Але його право власності обмежене етичними нормами і зобов'язаннями конфіденційності перед клієнтом. Робочі документи аудитора не можуть використовуватися як частина фінансової документації клієнта або як її заміна. Робочі документи не можна вимагати або забирати у аудитора, за винятком тих випадків, коли це передбачено законодавством. Зокрема, це відноситься до випадків, коли

правоохоронними органами збуджується кримінальна справа відносно аудиторської фірми.

Аудитор зобов'язаний забезпечити надійне зберігання робочих документів, яке задовольняло б вимогам зберігання і конфіденційності. Термін зберігання документації визначається, як практикою аудиторської діяльності, так і терміном позовної давності у випадку, якщо клієнт порушить справу проти аудитора, а також залежить від решти додаткових міркувань. Виходячи з цього, мінімальний термін зберігання документації не може бути менше трьох років з моменту надання клієнту аудиторського висновку.

7.2. Договір на проведення аудиту

Договір на проведення аудиту є основним документом, який свідчить про досягнення домовленості між замовником і виконавцем про проведення аудиторської перевірки. Договір документально завіряє, що сторони дійшли до угоди за всіма пунктами, визначеними в ньому. Для того, щоб уникнути неправильного розуміння сторонами взятих на себе зобов'язань, умов їх виконання та прийнятого розміру відповідальності, необхідно максимально ясно визначити в договорі всі істотні аспекти взаємостосунків, які виникають у зв'язку з його укладанням.

Укладанню договору може передувати обмін листами між аудитором і клієнтом. Лист-пропозиція аудитора підтверджує його згоду із запропонованим завданням і масштабом аудиту та може містити положення, що стосується ступеня відповідальності аудитора перед клієнтом. Крім того, в листі обумовлюються форми надання звіту аудитора та його висновків, а також інші моменти, про які аудитор вважає за необхідне домовитися до початку перевірки. Відправленню листа-пропозиції може передувати етап обстеження аудитором об'єкту аудиту (попередня оцінка внутрішнього ризику) з метою визначення розмірів роботи, якщо аудитор вважатиме таке обстеження необхідним.

Після обміну листами, на їх основі укладається договір на проведення аудиту. Листи можуть бути невід'ємною частиною або доповненням до договору, якщо це буде обумовлено умовами договору.

Зміст договору на проведення аудиту може бути різним залежно від обставин, специфіки роботи підприємства, умов та термінів проведення, проте існує ряд моментів, які в будь-якому випадку повинні знайти відображення в договорі (рис. 7.5).

Рис. 7.5. Положення, що повинні міститися в договорі на проведення аудиту.

Детальна структура договору може бути різною, але його форма в цілому повинна відповідати загальноприйнятій в Україні формі складання договорів. В преамбулі договору після вказівки назви і номера договору, місця і дати його підписання, повинні бути приведені назви сторін, які склали договір (замовник і виконавець), прізвища посадовців, які підписали договір від імені кожної сторони.

В розділі „Предмет договору” вказується назва аудиторської послуги, мета аудиту та характеризується масштаб проведення аудиту.

В розділі „Зобов'язання сторін” вказується список і характеристика зобов'язань, які бере на себе кожна із сторін (табл. 7.1).

Таблиця 7.1. - Характеристика зобов'язань сторін при проведенні аудиту

Зобов'язання клієнта	Зобов'язання аудитора
- надання аудиторам можливості доступу до будь-яких записів, документації та іншої інформації, яка може бути потрібною у зв'язку з проведенням аудиту	- затвердження форми, в якій замовнику буде надана інформація про результати проведеної аудитором роботи (обсяг і склад документації)
- відмова від будь-яких дій, що мають на меті здійснення впливу на аудитора	- дотримання вимог щодо якості аудиторської перевірки відповідно до діючих стандартів аудиту, законодавчих актів України і інших (вказати, яких саме) критеріїв
- зобов'язання щодо прийому і оплати робіт	- дотримання умови конфіденційності інформації і інших принципів аудиту
- інші зобов'язання	- інші зобов'язання

В розділі „Порядок здачі і прийому робіт” вказується перелік, характеристика і послідовність процедур, які виконуються сторонами при передачі результатів роботи, а також умови і порядок оформлення відмови прийняти виконану роботу.

В розділі „Термін виконання робіт” вказується тривалість виконання роботи, дати початку і закінчення, а також терміни надання результатів виконаної роботи.

В розділі „Вартість робіт і порядок розрахунків” вказується розмір і порядок виплати винагороди за виконання робіт.

Розділ „Відповідальність сторін” повинен містити умови відповідальності кожної із сторін (в результаті яких саме випадків виникає відповідальність і в якому вигляді вона передбачена). Необхідно також визначити можливі ситуації, за які та або інша сторона не несе відповідальності. В цьому ж розділі визначається відповідальність за початкові залишки при першому проведенні аудиту або відповідальність у випадку, якщо попередні перевірки виконувалися іншим аудитором. В даному розділі повинна також бути відмітка про термін дії такої відповідальності.

В Розділі „Термін дії договору” вказуються дати початку і закінчення дії договору. В розділі „Реквізити сторін” вказуються юридичні адреси і платіжні реквізити сторін.

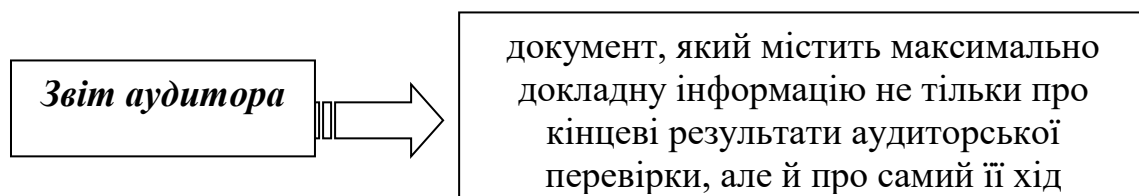
В розділі „Додаткові умови” можуть бути визначені умови одностороннього розірвання договору кожною із сторін (відмови аудитора від продовження виконання робіт на будь-якому етапі їх виконання), а також умови, виникнення яких може привести до збільшення терміну виконання робіт. Крім того в розділі можуть бути посилення на будь-які додаткові угоди до даного договору, а також доповнення до нього та порядок вирішення суперечок за даним договором.

При складанні договору на проведення аудиту необхідно також враховувати, що він негласно враховує і інтереси третьої сторони (користувачів інформації фінансової звітності підприємства, що перевіряється). Адже фактично аудитор несе відповідальність не тільки перед клієнтом, але і перед іншими зацікавленими особами (користувачами) при нанесенні їм збитків, що стали результатом неякісно проведеної аудиторської перевірки.

7.3. Звіт аудитора

Звіт аудитора відноситься до додаткової підсумкової документації за результатами аудиторської перевірки. Він може оформлюватися, як доповнення до аудиторського висновку або як самостійний документ. Як доповнення до аудиторського висновку, додаткова підсумкова документація оформлюється, якщо аудитор у висновку посилається на цю документацію. Додаткова підсумкова документація не є обов'язковою і видається замовнику тільки у разі, коли аудитор вважає це необхідним, або у разі, коли це передбачено в договорі між аудитором і клієнтом. В інших випадках додаткова документація є самостійним документом. Аудитор може не посилатися у висновку на додаткову документацію в тому випадку, якщо висловлене в ній не є настільки істотним, щоб вплинути на зміст аудиторського висновку.

Аудитор самостійно визначає необхідний зміст і форму додаткової підсумкової документації аудиту. Додаткова підсумкова документація аудиту може оформлятися під однією з наступних назв: „Аудиторський звіт”, „Звіт про проведення аудиту”, „Звіт про результати проведення аудиту”, „Звіт про експрес-огляд”, „Експертний огляд”, „Зауваження і рекомендації за наслідками аудиторської перевірки”, „Лист інформування клієнта”.

Звіт – це внутрішній документ, він може містити конфіденційну інформацію і тому призначений тільки для внутрішнього користування. Звіт надається керівнику підприємства і лише він може прийняти рішення про

можливість або необхідність ознайомлення із звітом інших працівників підприємства або третіх осіб. До податкової інспекції звіт не надається.

В результаті обмеженості кількості користувачів інформації аудиторського звіту, а також можливості безпосереднього отримання у аудитора необхідних роз'яснень за змістом звіту робить не обов'язковою наявність стандартної структури і конкретних вимог щодо змісту звіту аудитора.

Аудитори (аудиторська фірма) розробляють форму, структуру звіту самостійно. Зміст же звіту, повнота розкриття інформації, визначаються самим аудитором і залежать, в першу чергу, від обсягу перевірки, специфіки структури та діяльності підприємства, що перевіряється.

Звіт аудитора повинен бути написаний в такій формі, щоб користувач міг одержати інформацію наступного характеру:

1) на підставі яких аудиторських доказів і за допомогою яких аудиторських процедур проведена аудитором оцінка ефективності функціонування систем роботи підприємства (внутрішнього контролю, бухгалтерського обліку);

2) як проводилася оцінка аудиторського ризику;

3) які методи перевірки застосовувалися;

4) які питання і в якій послідовності перевірялися;

5) які первинні документи або бухгалтерські регістри і за які періоди були використані при перевірці;

6) які помилки були виявлені при перевірці та який рівень матеріальності був встановлений аудитором по виявлених помилках і як це вплинуло на визначення розміру вибірки по перевірці окремих господарських операцій;

7) які законодавчі або нормативні акти порушені і до яких наслідків це привело або може привести;

8) як проводилося коректування плану і програми перевірки на різних етапах аудиту;

9) які рекомендації з усунення та недопущення в майбутньому виявлених порушень запропоновані аудитором підприємству (якщо це входить в умови договору).

Звіт аудитора повинен містити не тільки підсумкову інформацію з перевірки, але і інформацію для керівництва підприємства щодо подальшого вдосконалення роботи підприємства.

Звіт вважається власністю аудитора або аудиторської фірми, але їх право власності обмежується етичними нормами і зобов'язаннями конфіденційності перед клієнтами. Звіт, як і всі робочі документи, не може бути використаний як частина фінансової документації клієнта або як її заміна. Робочі документи не можна вимагати або вилучати у аудитора, за винятком тих випадків, коли це передбачено українським законодавством.

У свою чергу, аудитор повинен забезпечити надійне збереження робочих документів, щоб задовольнити вимогу їх конфіденційності. Термін зберігання робочої і підсумкової документації визначається, виходячи з практики аудиторської діяльності, юридичних вимог і інших додаткових вимог, а також

терміну позовної давності (три роки). Мається на увазі можливість виставлення клієнтом позову проти аудитора.

7.4. Аудиторський висновок

Представлення аудиторського висновку є найважливішою частиною процесу аудиту. Саме аудиторський висновок є продуктом діяльності аудитора і виконує роль найважливішого засобу передачі інформації. Аудиторський висновок розрахований на широке коло користувачів. Його публікація є свідомством того, що річний бухгалтерський звіт підприємства, як в цілому, так і в усіх деталях, відповідає чинному законодавству, методології ведення бухгалтерського обліку та є достовірним.

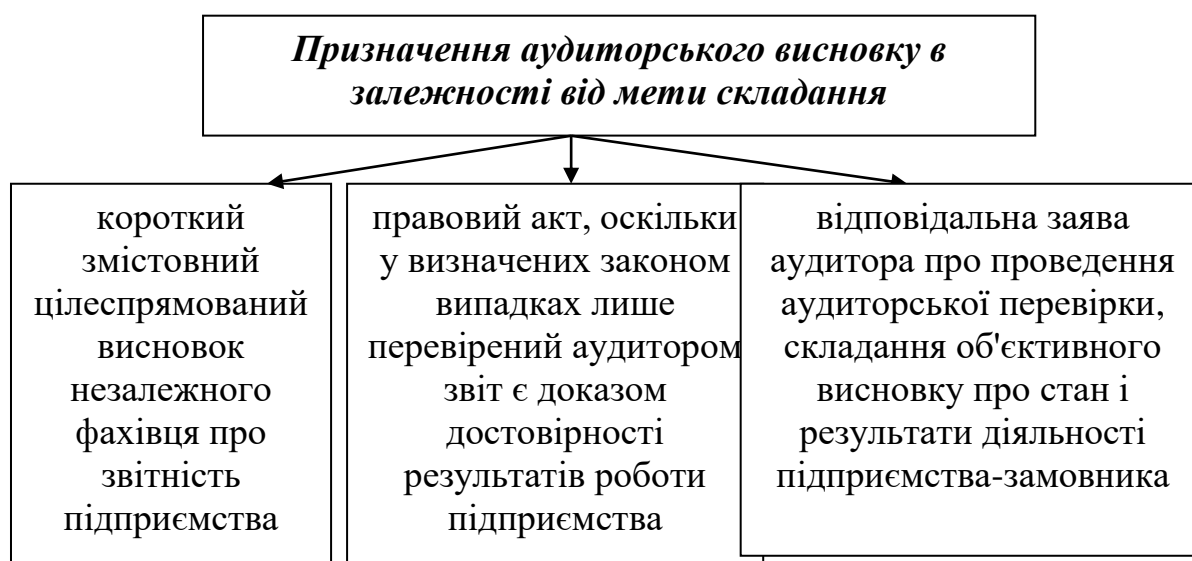

Рис. 7.6. Призначення аудиторського висновку в залежності від мети складання.

В залежності від мети складання аудиторський висновок може мати декілька призначень (рис. 7.6).

Аудиторські висновки повинні бути одноманітними, щоб не відбулася плутанина, бо користувачам було б вельми складно розібратися в змісті аудиторського висновку, якби кожен такий висновок був своєрідним за формою твором. У зв'язку з цим в МСА 700 „Аудиторський висновок про фінансову звітність” визначені типи аудиторських висновків, вимоги до їх змісту і формулювань, що використовуються.

Відповідно до МСА 700 „Аудиторський висновок про фінансову звітність” результати аудиту повинні оформлюватися у вигляді аудиторського висновку, при цьому аудиторський висновок повинен містити чіткі і ясні думки аудитора відносно перевіреної фінансової звітності, складатися в довільній формі та обов'язково повинен містити наступні розділи:

- заголовок;

- вступ;
- масштаб перевірки;
- висновки аудитора щодо фінансової звітності;
- адреса аудиторської фірми;
- дата підписання аудиторського висновку;
- підписи сторін.

Крім того, в усьому світі встановлені вимоги до структури та оформлення аудиторського висновку (рис. 7.7).

Рис. 7.7. Вимоги до структури та оформлення аудиторського висновку.

Заголовок аудиторського висновку

В заголовку аудиторського висновку повинен бути запис про те, що аудит здійснювався незалежним аудитором (фірмою). Необхідно також вказати назву фірми і прізвище аудитора, номер реєстрації. Така інформація є підтвердженням того, що під час аудиту не було ніяких обставин, які могли б перешкодити проведенню незалежної перевірки. Аудиторська перевірка – це не тільки використання відповідних методів і процедур, але і незалежність думок аудиторів. При порушенні цієї умови аудитор не має права робити висновок про перевірену звітність, оскільки зібрана інформація в такому випадку не буде вважатися достатньою та доказовою.

Розділ „Адресат”

В аудиторському висновку слід зазначити адресата відповідно до умов завдання та діючих нормативних актів. Висновок, як правило, призначається

акціонерам або раді директорів суб'єкта господарювання, фінансові звіти якого перевіряються.

Розділ “Вступ”

В цьому розділі повинна міститися інформація про склад фінансової звітності і дату підготовки звітності. В аудиторському висновку слід також відзначити, що відповідальним за правильність підготовки і складання бухгалтерської звітності, є керівництво підприємства, що перевіряється. Аудитор несе відповідальність тільки за обґрунтованість і об'єктивність власних висновків щодо достовірності фінансової звітності.

Вступну частину аудиторського висновку можна висловити, наприклад, так: “відповідно до договору №ХХ від 01 січня 20ХХ року аудиторська фірма (приводиться повна назва аудиторської фірми) провела аудит представленого в додатку Балансу акціонерного товариства (приводиться повна назва банку) за станом на 01.01.ХХг., Звіту про фінансові результати, Звіту про власний капітал, Звіту про рух грошових коштів. Відповідальність за цю звітність несе керівництво товариства. В наші обов'язки входить складання аудиторського висновку на підставі інформації, одержаної в ході проведеного аудиту.”

Розділ “Обсяг перевірки”

В даному розділі в стислій формі приводиться інформація стосовно предмету, обсягу та методів перевірки, форми ведення бухгалтерського обліку на підприємстві, що перевіряється, наявності змін в його обліковій політиці та методології обліку протягом звітного періоду.

Приводиться обсяг аудиту і зміст проведених робіт. Об'єктом аудиторської перевірки повинні бути питання достовірності, повноти, відповідності чинному законодавству та існуючим нормативам статей річного балансу та показників річного звіту про фінансові результати і їх використання. Інші форми річної звітності перевіряються у випадках, що передбачені діючими законами України, або за ініціативою замовника.

Даний розділ повинен переконати користувачів звіту у тому, що аудит проведений відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту і загальноприйнятої практики світового аудиту.

Особливістю аудиту є вибірковий характер перевірок, що проводяться. Тому виникає можливість пропуску аудитором істотних помилок і погрішностей у межах перевіреної фінансової звітності замовника. Виходячи з цього, аудитор повинен у висновку вказати, що перевірка спланована та проведена з достатньою упевненістю у відсутності непомічених аудитором істотних помилок в звітності замовника. При цьому доцільно привести критерії визначення аудитором істотності помилок.

Під час аудиторської перевірки аудитор повинен зробити оцінку можливим спотворенням і недостовірностям в системі бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю на підприємстві з погляду суттєвості їх впливу на фінансову звітність. При оцінці суттєвості спотворень і помилок аудитор повинен керуватися положеннями МСА 320 „Суттєвість в аудиті”.

Аудитор дає також оцінку принципам бухгалтерського обліку, які використовувалися на підприємстві в періоді, що перевіряється.

В цьому розділі можуть приводитися наступні вислови:

- “ми провели нашу перевірку відповідно до вимог Закону України “Про аудиторську діяльність” і “Міжнародних стандартів аудиту”. Ці нормативи вимагають, щоб планування і проведення аудиту було направлено на отримання розумних підтверджень відносно відсутності у фінансовій звітності суттєвих помилок і порушень.

- „Під час аудиту зроблені дослідження – шляхом тестування доказів на обґрунтування сум і інформації, розкритої у фінансовому звіті, а також оцінка відповідності вживаних принципів обліку нормативним вимогам відносно організації бухгалтерського обліку і звітності в Україні, діючим протягом періоду, що перевіряється”.

- „Окрім цього, шляхом тестування здійснена оцінка відповідності даних звітності для цілей оподаткування даним бухгалтерського обліку. На нашу думку, проведена аудиторська перевірка забезпечує розумну підставу для аудиторського висновку”.

Розділ “Висновки аудитора про перевірену фінансову звітність”

В цьому розділі дається висновок аудитора про фінансову звітність, її правильності в усіх суттєвих аспектах, а саме:

- чи є одержана інформація достатньою для відображення реального стану активів і пасивів підприємства, що перевіряється?

- чи відповідає фінансова звітність вимогам чинних нормативних і законодавчих актів?

- чи адекватний опис всіх питань, суттєвих для прийняття аудитором рішення щодо правильності, достовірності і повноти інформації в річній звітності?

- чи узгоджується документація, що відображає фінансовий стан підприємства, що перевіряється, за формою і змістом з діючими законодавчими і нормативними актами?

Відповідно до вимог про аудиторський висновок аудитор повинен вказати перелік тестів і методів, які були використані при перевірці інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства. Окрім цього, необхідне підтвердження аудитора із забезпечення на підприємстві в перебігу звітного року незмінної методології бухгалтерського обліку відповідно до прийнятої облікової політики.

Цей розділ аудиторського висновку може бути висловлений так:

“Ми підтверджуємо, що за винятком невідповідностей, представлених в додатку №1, фінансовий звіт, в усіх суттєвих аспектах, достовірно і повно дає інформацію про Підприємство за станом на 1 січня 20XX року відповідно до нормативних вимог з організації бухгалтерського обліку і звітності в Україні”.

Розділ “Дата аудиторського висновку”

Обов'язковим елементом аудиторського висновку є дата. Аудитор повинен проставити дату аудиторського висновку та дату завершення аудиторської перевірки. Дата на аудиторському висновку проставляється того дня, коли керівництво підприємства підписує акт прийому-передачі аудиторського висновку. Дата в аудиторському висновку проставляється перед вступною частиною або після підпису аудитора.

Причина цієї вимоги полягає в тому, що відповідно до міжнародних стандартів аудиту, аудитор в своєму висновку підтверджує не тільки достовірність, але і стійкість фінансового стану і платоспроможність підприємства до самої дати закінчення аудиторської перевірки.

Розділ “Підпис аудиторського висновку”

Аудиторський висновок підписується директором аудиторської фірми або уповноваженою на це особою, що має відповідну серію сертифікату аудитора України на проведення аудиту.

Розділ “Адреса аудиторської фірми”

В аудиторському висновку указується адреса дійсного місцезнаходження аудиторської фірми. Ця інформація може розміщуватися як в кінці аудиторського висновку після підпису аудитора, так і в матриці бланка аудиторської фірми.

7.5. Види аудиторських висновків

Кінцевою метою аудиторської перевірки є висловлення аудитором своєї думки щодо достовірності перевіреної фінансової звітності, зробленої на основі отриманих під час перевірки аудиторських доказів. В залежності від думки аудитора щодо стану фінансової звітності перевіреного підприємства, аудиторський висновок може бути різних видів (рис. 7.8).

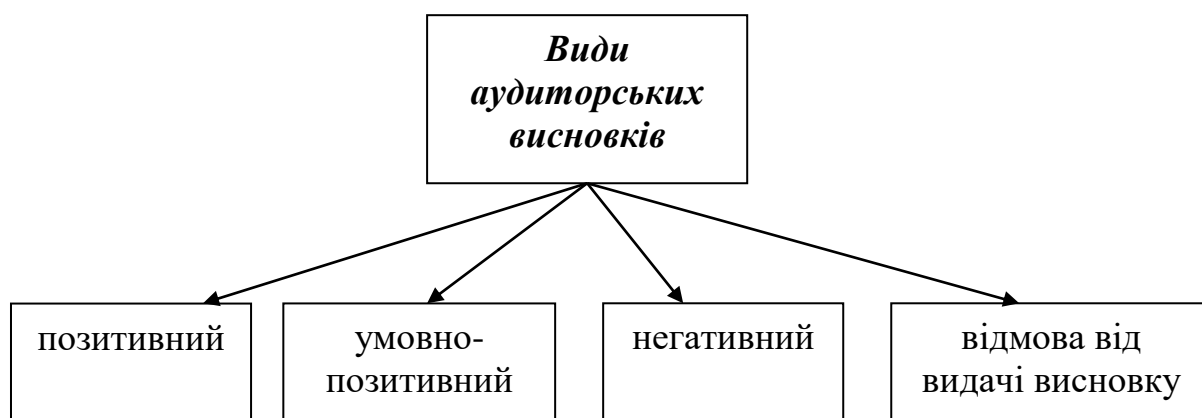

Рис. 7.8. Види аудиторських висновків.

Позитивний висновок

Надається клієнту у випадках, коли на думку аудитора виконані наступні умови:

- ✓ аудитор одержав від керівництва підприємства всю інформацію і пояснення, які достатні для оцінки реального стану звітності підприємства, що перевіряється;
- ✓ надана інформація є адекватною та достовірною за всіма суттєвими питаннями;
- ✓ фінансова звітність складена відповідно до прийнятої на підприємстві системи бухгалтерського обліку, яка відповідає законодавчим і нормативним вимогам та не змінювалася протягом звітного періоду;
- ✓ фінансова звітність складена належним чином, за встановленою формою;
- ✓ показники конкретних форм річної звітності і статей річного балансу за станом на звітну дату суттєво не суперечать первинним документам, даним синтетичного і аналітичного обліку.

Згідно МСА 700 „Аудиторський висновок про фінансову звітність”, фрази, що використовуються аудитором для висловлення своєї думки в позитивному аудиторському висновку, повинні бути такими: ”дає достовірне і дійсне уявлення”, “представлений достовірно”, “відповідає вимогам”, “належним чином складений”.

В тих випадках, коли в ході перевірки у аудитора виникли сумніви щодо правильності тих або інших прийнятих підприємством рішень, але йому було надане їх аргументоване і переконливе обґрунтування, то у висновку аудитора ці рішення згадувати не обов'язково, оскільки вони не змінюють безумовності позитивного висновку. Безумовно-позитивна думка аудитора беззастережно вказує на те, що всі зміни у принципах бухгалтерського обліку й методах їх застосування, а також їх вплив належно розкриті у фінансовій звітності.

Умовно-позитивний аудиторський висновок

Аудитор може бути не в змозі висловити позитивну думку, коли існують які-небудь обставини і їх вплив на думку аудитора є, або може бути таким:

<i>Невпевненість</i>	аудитор не може сформулювати думку
<i>Незгода</i>	аудитор може сформулювати думку, але вона суперечить перевіреним фінансовій інформації

В МСА 700 „Аудиторський висновок про фінансову звітність” наведені причини невпевненості (рис. 7.9), або незгоди (рис. 7.10).

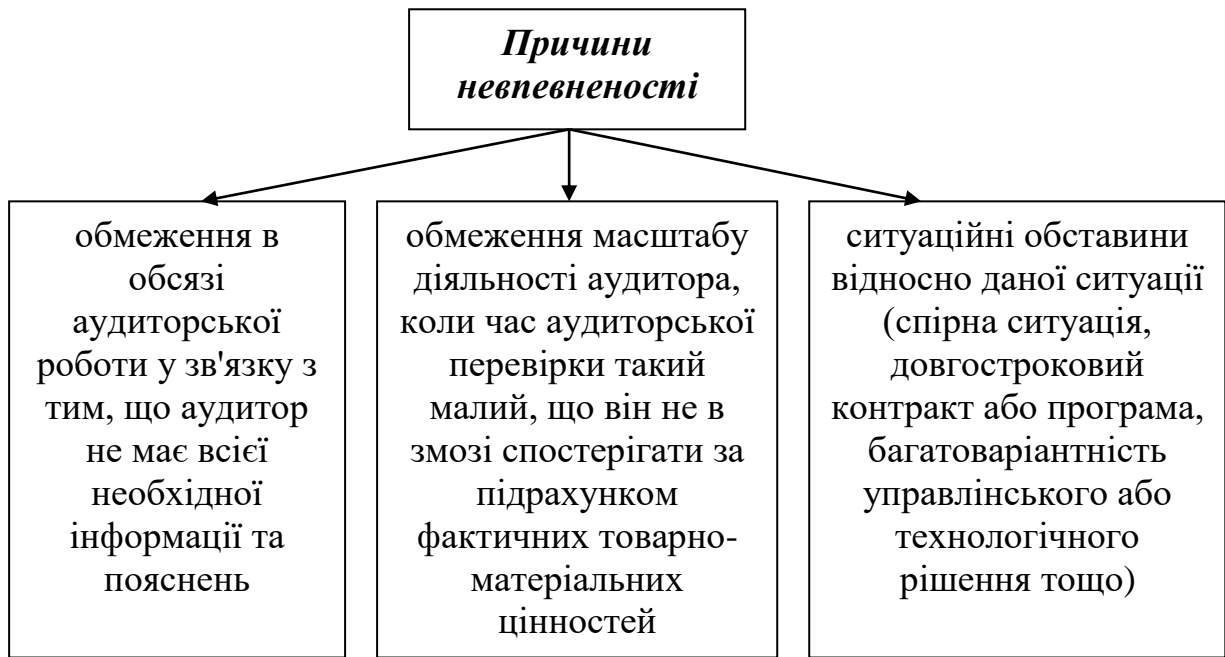

Рис. 7.9. Можливі причини невпевненості аудитора.

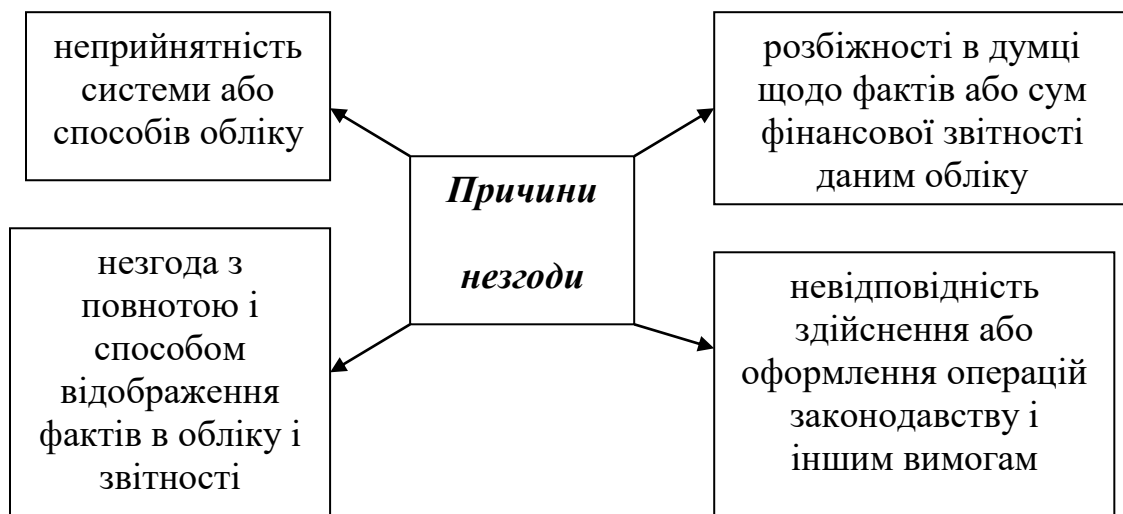

Рис. 7.10. Можливі причини незгоди аудитора.

Наявність в аудитора будь-якого ступеня невпевненості або незгоди є підставою для відмови від видачі безумовно-позитивного аудиторського висновку. Проте залежно від ступеня невпевненості або незгоди аудитор складає одне з видів аудиторських висновків. Причому слід пам'ятати, що наявність фундаментальної незгоди є підставою для видачі негативного висновку аудитора, а фундаментальної невпевненості – для відмови від видачі висновку.

Невпевненість або незгода стають фундаментальними в тому випадку, коли вплив чинників, що викликали невпевненість або незгоду, на фінансову

звітність такий великий, що може суттєво спотворити дійсне положення справ на підприємстві, що перевіряється, в цілому або в основному.

Необхідно також враховувати сукупний ефект всіх невпевненостей та незгод.

У випадках, коли аудитор складає висновок, який відрізняється від безумовно-позитивного, він повинен висловити всі суттєві причини невпевненості або незгоди. Ця інформація повинна бути стисло представлена в окремому розділі висновку, де сформульована думка аудитора. Тут можна також послатися на більш детальний виклад таких моментів в іншій документації. В останніх розділах висновку аудитор в стислій формі приводить висновки відносно достовірності і повноти фінансової звітності.

Якщо аудитор має намір представити клієнту позитивний висновок, в якому присутня фундаментальна невпевненість з окремих питань і приводить свої зауваження, пов'язані з наявністю фундаментальної невпевненості, то в аудиторському висновку приводиться аргументована незгода з окремих питань (операціях, проводках, позиціях звітності), і після цього дається остаточний висновок про достовірність і повноту фінансової звітності підприємства. При цьому в своєму висновку аудитор використовує такі ж вирази, що і для безумовно-позитивного висновку.

Якщо заперечення в аудиторському висновку пов'язані з наявністю нефундаментальної незгоди, аудитор визначає обмеження в аудиторському висновку, або в додатку до висновку, який є невід'ємною його частиною, і дає позитивний висновок щодо фінансової звітності підприємства.

Негативний висновок

Складається аудитором за наявності фундаментальних невпевненості або незгоди. Це відбувається, коли результати аудиторської перевірки свідчать, що показники річної звітності і статті річного балансу за станом на певну дату суттєво суперечать первинним документам, аналітичному обліку, чинному законодавству та існуючим нормативам.

В резолютивній частині такого висновку обов'язково повинно бути висловлено зміст виявлених розбіжностей і, якщо можливо, їх кількісний показник. Якщо показники звітності або статей балансу не відповідають чинному законодавству або існуючим нормативам, то слід вказати, які саме акти були порушені і до яких наслідків привели ці порушення.

При складанні негативного висновку доречно вживання таких формулювань: "не відповідає вимогам", "не дає достовірного уявлення", "спотворює дійсний стан справ", "суперечить" і т.ін.

Відмова від видачі висновку

Підставою для відмови від видачі висновку може бути наявність у аудитора фундаментальної невпевненості. В більшості випадків це є наслідком обмежень в обсязі аудиторської роботи у зв'язку з непередставленням йому всіх необхідних первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку

адміністрацією підприємства, що перевіряється. Причинами фундаментальної невпевненості можуть також бути незадовільний стан бухгалтерського обліку на підприємстві або значне обмеження у часі перевірки.

У відмові аудитору слід вказати конкретні обставини, які не дозволили йому зробити висновок. Якщо аудитор дає відмову від надання аудиторського висновку, він говорить про неможливість на підставі наданих аргументів сформулювати висновки щодо фінансової звітності підприємства.

Як вже було визначено, стандартами аудиту затверджується загальна структура аудиторського висновку, вимоги до змісту і можливі формулювання думки аудитора. Конкретне формування аудиторського висновку залежить від результатів перевірки та уміння аудитора їх висловити.

Можливі варіанти різних видів аудиторських висновків в їх резолютивній частині викладені нижче.

Контрольні питання

1. Що таке робочі документи аудитора та їх функції?
2. Зміст робочих документів та вимоги до їх оформлення.
3. Призначення договору на проведення аудиту.
4. Загальний зміст договору на проведення аудиту.
5. Зобов'язання та відповідальність сторін, що фіксується в договорі на проведення аудиту.
6. Призначення звіту аудитора та інформація, яка повинна бути розкрита в звіті аудитора.
7. Мета складання та призначення аудиторського висновку.
8. Вимоги щодо структури та змісту аудиторського висновку.
9. Зміст розділу “Вступ”.
10. Зміст розділу “Обсяг перевірки”.
11. Зміст розділу “Висновки аудитора про перевірену фінансову звітність”.
12. Дати визначення аудиторського висновку.
13. Зміст позитивного аудиторського висновку.
14. За яких обставин аудитор не може видати позитивний висновок?
15. Що є причиною “невпевненості”?
16. Що включає поняття “незгода”?
17. В яких випадках складається умовно-позитивний аудиторський висновок?
18. В яких випадках складається негативний аудиторський висновок?
19. Що є підставою для складання відмови від видачі аудиторського висновку?

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

БАЗОВА

1. Аудит: Навч. посіб.: РМОіНУ [Текст] / Л.М.Янчева, З.О.Макеєва, А.О.Баранова та інш. – К.: Знання, 2009. – 335с.
2. . Аудит : навч. посіб. / [М.Ф. Огійчук, І.І. Рагуліна, І.Т. Новіков. 3-тє вид., перероб. і допов.] – К.: Алерта, 2016. – 752 с.
3. Аудит : підручник / [О.А. Петрик, В.О. Зотов, Б.В. Кудрицький та ін.]; за заг. ред. проф. О. А. Петрик. – Київ : КНЕУ, 2015. – 498 с.
4. Бондар В.П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / [В.П. Бондар] Житомир: ЖДТУ, 2008. 456 с.
5. М. О. Виноградова, Л. І. Жидєєва. Аудит. Навчальний посібник. К-2014, 634 стр.

ДОПОМІЖНА

1. Адаме Р. Основи аудита.- М.: Аудит изд. "Юнити", 1995.- 398 с.
2. Арене А., Лоббек Дж. Аудит: пер. с англ.-М., Финансы и статистика, 1995.- 560 с.
3. Усач Б. Ф., Душко З.О., Колос М. М. Організація і методика аудиту: підручник.- К.: Знання, 2006.- 295 с.
4. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: навч. посіб.- 3-тє вид.—К.: Каравела, 2006.- 560 с
5. Кулаковська Л. П., Піча Ю.В. Основи аудиту: навч. посіб.- 3-є вид.-К.: Каравела, 2005.-312 с.
6. Ватуля І.Д.,КанцедалН.А.,ПономаренкоО.Г. Аудит.Практикум, навч. посібник.- К.: Центр учбової літератури, 2007.—304 с.
7. Чернелевський Л. М., Беренда Н. 1. Аудит: теорія і практика: навч. посібник.-К., 2008.
8. Деєва, Н.М. Аудит: Навч. посіб.: РМОіНУ [Текст] / Н.М. Деєва, О.І. Дедіков. – К.: ЦНЛ, 2007. – 184с.
9. Немченко В.В. Практичний курс внутрішнього аудиту : Підручник РМОіНУ [Текст]. – К: ЦУЛ, 2008. – 240с.
10. 9. Суха, О.Р. Аудит: Навч. посіб.: РМОіНУ [Текст]. – Львів: Новий світ-2000, 2009. – 284 с.
11. Огійчук, М.Ф., Новіков І.Т., Рагуліна І.І.Організація і методика аудиту : К.: Алерта, 2012. – 664 с
12. Петрик О.А., Савченко В.Я., Свидерский Д.Є. Организация и методика аудита предпринимательской деятельности – К.: КНЕУ, 2008. – 472 с.
13. Сук Л.К., Сук П.Л. Бухгалтерський облік: Навч. Посібник -2-ге вид. переробл. І доп. Рекомендовано МОН. –К.,2008. -507с.

Законодавча база

1. Про аудиторську діяльність: Закон України (в редакції від 14.09.2006 р. № 140).

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 № 996-ІУ зі змінами і доповненнями
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435 зі змінами і доповненнями
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436 зі змінами і доповненнями.
5. Стандарти внутрішнього аудиту : наказ міністерства фінансів України від 04.10.2011 р. № 1247 зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Положення про сертифікацію аудиторів : рішення Аудиторської палати України № 178/6 від 31.05.2007 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr8_6230-07.
8. Про аудиторську діяльність : закон України від 22.04.1993 № 3125-ХІІ зі змінами і доповненнями – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3125-12>.
9. МСА 120 "Концептуальна основа міжнародних стандартів аудиту".
10. МСА 200 "Цілі і загальні принципи аудиту фінансової звітності".
11. МСА 210 "Умови домовленостей про аудит".
12. МСА 220 "Контроль якості роботи аудитора".
13. МСА 230 "Документація".
14. МСА 240 "Шахрайство і помилки".
15. МСА 250 "Урахування законів і нормативних актів при аудиті фінансової звітності".
16. МСА 300 "Планування".
17. МСА 320 "Суттєвість в аудиті".
18. МСА 400 "Оцінка ризиків і системи внутрішнього контролю".
19. МСА 401 "Аудит в умовах комп'ютерних інформаційних систем".
20. МСА 402 "Аудит суб'єктів, що використовують послуги обслуговуючих організацій".
21. МСА 500 "Аудиторські докази".
22. МСА 501 "Аудиторські докази - додатковий розгляд особливих статей".
23. МСА 510 "Перша аудиторська перевірка - початкове сальдо".
24. МСА 520 "Аналітичні процедури".
25. МСА 530 "Аудиторська вибірка та інші процедури вибіркової перевірки".
26. МСА 540 "Аудит оціночних значень".
27. МСА 550 "Пов'язані сторони".
28. МСА 560 "Подальші події".
29. МСА 570 "Припущення про безперервність діяльності підприємства".
30. МСА 580 "Заяви керівництва".
31. МСА 600 "Використання роботи іншого аудитора".
32. МСА 610 "Розгляд роботи внутрішнього аудитора".
33. МСА 620 "Використання роботи експерта".

34. МСА 700 "Аудиторський висновок за фінансовою звітністю".
35. МСА 710 "Зіставлення".
36. МСА 720 "Інша інформація в документах, що містять перевірену фінансову звітність".
37. МСА 800 "Звіт аудитора за спеціальними аудиторськими завданнями".
38. МСА 810 "Перевірка прогнозованої фінансової інформації".
39. МСА 910 "Завдання по огляду фінансової інформації".
40. МСА 920 "Завдання по виконанню узгоджених процедур".
41. МСА 930 "Завдання по підготовці фінансової інформації".
42. МСА 1000 "Процедури міжбанківського підтвердження".
43. МСА 1001 "Середовище КІС - автономні мікрокомп'ютери".
44. МСА 1002 "Середовище КІС - інтерактивні комп'ютерні системи".
45. МСА 1003 "Середовище КІС - системи баз даних".
46. МСА 1005 "Особливості аудиту малих підприємств".
47. МСА 1007 "Контакти з керівництвом клієнта".
48. МСА 1008 "Оцінка ризиків і системи внутрішнього контролю — характеристики КІС і пов'язані з ними питання".
49. МСА 1009 "Методи аудиту з використанням комп'ютерів".
50. МСА 1010 "Урахування екологічних питань при аудиті фінансової звітності".
88. Концептуальна основа контролю аудиторської діяльності в Україні, затверджена Рішенням АПУ від 27.09.2007 р.//Бухгалтерський облік і аудит.-2007.-№ 12.-С. 57-59.
89. Перелік послуг, які можуть надавати аудиторі (аудиторські фірми), затверджені рішенням АПУ від 27.09.2007 р.//Бухгалтерський облік і аудит.-2007.-№ 12.-С. 59-60.
90. Положення про постійне удосконалення професійних знань аудиторів України, затверджене рішенням АПУ від 31.05.2007/
91. Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 "Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг"/
92. Стратегія застосування МСФЗ в Україні, затверджена розпорядженням КМУ від 24.10.2007 р.//Бухгалтерський облік і аудит.—2007.-№ 4.-С. 24-34.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Фінансово-економічний контроль і аудит в ринковій економіці	
1.1 Фінансово-економічний контроль і його місце в системі управління.....	5
1.2. Виникнення і розвиток аудиту в світовій практиці і в Україні.....	12
1.3. Етапи розвитку аудиту в світовій практиці.....	17
1.4. Сутність, цілі і задачі аудиту.....	22
1.5. Види аудиту. Аудиторські послуги.....	25
Контрольні питання.....	33
Розділ 2. Внутрішній аудит: особливості методології та організації проведення	
2.1. Поняття, призначення та принципи внутрішнього аудиту.....	34
2.2. Стандарти внутрішнього аудиту.....	40
2.3. Організація і об'єкти внутрішнього аудиту.....	42
2.4. Планування проведення внутрішнього аудиту і його документальне оформлення.....	46
Контрольні питання.....	49
Розділ 3. Аудиторська діяльність та її регулювання	
3.1. Правове регулювання аудиторської діяльності.....	50
3.2. Організація аудиторської діяльності в Україні.....	55
3.3. Цілі і основні принципи стандартів аудиту.....	57
3.4. Основні вимоги до аудиту.....	65
3.5. Професійна етика аудиторів.....	73
Контрольні питання.....	82
Розділ 4. Аудиторський ризик і суттєвість	
4.1. Поняття інформаційного ризику.....	83
4.2. Модель ризику аудитора.....	89
4.3. Поняття суттєвості в аудиті.....	102
4.4. Критерії і способи визначення рівня суттєвості.....	106
Контрольні питання.....	111
Розділ 5. Аудиторські докази	
5.1. Поняття аудиторських доказів, їх види.....	113
5.2. Критерії оцінки аудиторських доказів.....	117
5.3. Джерела та процедури отримання аудиторських доказів.....	122
5.4. Аудиторська вибірка.....	130
5.5. Ризики, що пов'язані з вибірковою перевіркою.....	134
5.6. Оцінка результатів вибірки.....	138

5.7. Аналітичні процедури в аудиті.....	142
5.8. Аудиторська перевірка облікових оцінок.....	148
5.9. Аудит операцій з пов'язаними сторонами	153
5.10. Оцінка принципу ймовірності безперервної діяльності підприємства.....	156
5.11. Оцінка принципу ймовірності безперервної діяльності	160
Контрольні питання.....	163

Розділ 6. Планування аудиторської перевірки

6.1. Мета та загальні принципи планування аудиту.....	165
6.2. Етап попереднього планування	168
6.3. Збір загальних відомостей.....	170
6.4. Ознайомлення з юридичними зобов'язаннями клієнта.....	175
6.5. Оцінка ризику контролю.....	177
6.5.1. Поняття системи внутрішнього контролю.....	177
6.5.2. Оцінка ефективності функціонування системи внутрішнього контролю.....	188
6.5.3. Оцінка надійності системи бухгалтерського обліку.....	196
6.5.4. Оцінка надійності системи внутрішнього аудиту.....	200
6.6. Загальний план аудиту і програма аудиторської перевірки.....	206
6.7. Мережевий графік проведення аудиту.....	212
Контрольні питання	215

Розділ 7. Оформлення та узагальнення результатів аудиторської перевірки

7.1. Робочі документи аудитора.....	216
7.2. Договір на проведення аудиту	221
7.3. Звіт аудитора.....	224
7.4. Аудиторський висновок	226
7.5. Види аудиторських висновків.....	230
Контрольні питання	234
Перелік використаних джерел.....	235
Зміст	238
Додатки.....	240

Зразок безумовно-позитивного аудиторського висновку

за наслідками проведення аудиту роздрібного торгового підприємства
“Альматея”

Згідно договору №14 від 28 січня 20XX р. аудитором Савченко Ігорем Васильовичем (сертифікат аудитора № 002500, виданий згідно з рішенням Аудиторської палати України № 34 від 7 вересня 1999 р.) фірми Харків-Аудит, зареєстрованою за № 005168 Аудиторською палатою України, здійснена аудиторська перевірка роздрібного торговельного підприємства “Альматея” за даними фінансового обліку і звітності за період з 1 січня 20XX р. по 31 грудня 20XX р.

Ми здійснили перевірку фінансової звітності за рік, який закінчився 31 грудня 20XX р. Відповідальним за цю звітність є керівництво перевіреного підприємства. В наші обов'язки входить лише складання висновку на підставі інформації, яка одержана аудитором під час перевірки.

Аудитором перевірена така документація:

1. Річний бухгалтерський баланс.
2. Звіт про фінансові результати.
3. Звіт про власний капітал.
4. Звіт про рух грошових коштів.
5. Первинні документи і дані аналітичного обліку.
6. Первинні документи руху грошових коштів і розрахунків.
7. Регістри бухгалтерського обліку.

Під час аудиторської перевірки аудитор керувався законодавством України у сфері господарської діяльності і оподаткування, встановленим порядком ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, міжнародними стандартами аудиту.

В результаті проведення аудиту встановлене наступне:

- представлена інформація дає дійсне і повне уявлення про реальний склад активів і пасивів підприємства, що перевіряється;
- господарсько-фінансова діяльність здійснюється відповідно до чинного законодавства;
- прийнята система бухгалтерського обліку відповідає законодавчим і нормативним вимогам;
- фінансова звітність складена на основі справжніх даних бухгалтерського обліку і достовірно відображає фактичний фінансовий стан на 31 грудня 20XX р. за наслідками операцій за період з “01” січня 20XX р. по “31” грудня 20XX р.

Зразок позитивного висновку
(існує нефундаментальна невпевненість)
за наслідками проведення аудиту роздрібного торгового підприємства
“Альматея“

Згідно договору №14 від 28 січня 20XX р. аудитором Савченко Ігорем Васильовичем (сертифікат аудитора № 002500, виданий згідно з рішенням Аудиторської палати України № 34 від 7 вересня 1999 р.) фірми Харків-Аудит, зареєстрованою за № 005168 Аудиторською палатою України, здійснена аудиторська перевірка роздрібного торговельного підприємства “Альматея” за даними фінансового обліку і звітності за період з 1 січня 20XX р. по 31 грудня 20XX р.

Ми здійснили перевірку фінансової звітності за рік, який закінчився 31 грудня 20XX р. Відповідальним за цю звітність є керівництво перевіреного підприємства. В наші обов'язки входить лише складання висновку на підставі інформації, яка одержана аудитором під час перевірки.

Аудитором перевірена така документація:

1. Річний бухгалтерський баланс.
2. Звіт про фінансові результати.
3. Звіт про власний капітал.
4. Звіт про рух грошових коштів.
5. Первинні документи і дані аналітичного обліку.
6. Первинні документи руху грошових коштів і розрахунків.
7. Регістри бухгалтерського обліку.

Під час аудиторської перевірки аудитор керувався законодавством України у сфері господарської діяльності і оподаткування, встановленим порядком ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, міжнародними стандартами аудиту.

В результаті проведення аудиту встановлене наступне. У зв'язку з неможливістю перевірки фактів, що стосуються встановлення реальності щодо погашення дебіторської заборгованості, що є у підприємства, в сумі 5430 грн., через відсутність у підприємства актів звіряння цієї заборгованості з відповідними дебіторами. аудитор не може виказати думку з вказаних питань. Проте, вони мають обмежений вплив на стан справ підприємства в цілому і не спотворюють дійсного фінансового стану підприємства та показників його фінансової звітності.

У зв'язку з цим аудитор вважає за можливе підтвердити, що за винятком згаданих обмежень (або “які представлені у додатку №1) представлена фінансова звітність відповідає діючому законодавству та в усіх суттєвих аспектах достовірно і повно представляє фінансову інформацію про Підприємство станом на 1 січня 20XX р. Прийнята система бухгалтерського обліку відповідає законодавчим і нормативним вимогам.

Зразок умовно-позитивного висновку
(існує фундаментальна незгода)
за наслідками проведення аудиту роздрібного торгового підприємства
“Альматея“

Згідно договору №14 від 28 січня 20XX р. аудитором Савченко Ігорем Васильовичем (сертифікат аудитора № 002500, виданий згідно з рішенням Аудиторської палати України № 34 від 7 вересня 1999 р.) фірми Харків-Аудит, зареєстрованою за № 005168 Аудиторською палатою України, здійснена аудиторська перевірка роздрібного торговельного підприємства “Альматея” за даними фінансового обліку і звітності за період з 1 січня 20XX р. по 31 грудня 20XX р.

Ми здійснили перевірку фінансової звітності за рік, який закінчився 31 грудня 20XX р. Відповідальним за цю звітність є керівництво перевіреного підприємства. В наші обов'язки входить лише складання висновку на підставі інформації, яка одержана аудитором під час перевірки.

Аудитором перевірена така документація:

1. Річний бухгалтерський баланс.
2. Звіт про фінансові результати.
3. Звіт про власний капітал.
4. Звіт про рух грошових коштів.
5. Первинні документи і дані аналітичного обліку.
6. Первинні документи руху грошових коштів і розрахунків.
7. Регістри бухгалтерського обліку.

Під час аудиторської перевірки аудитор керувався законодавством України у сфері господарської діяльності і оподаткування, встановленим порядком ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, міжнародними стандартами аудиту.

Перевіркою встановлено, що частина операцій (додається перелік операцій, наприклад: частина операцій з реалізації товарів покупцям проводилися підприємством, що перевіряється, без надання довіреності покупцям. Внаслідок цих операцій у підприємства утворилася дебіторська заборгованість, яка є сумнівною. У разі її непогашення дебіторами у підприємства можуть виникнути проблеми з платоспроможністю. Тим більше, у підприємства, що перевіряється, є також достатньо велика сума кредиторської заборгованості) проведена з порушенням встановленого порядку.

Проте вказані моменти мають обмежений вплив на стан справ в цілому і не спотворюють дійсного фінансового стану підприємства, що перевіряється.

У зв'язку з цим ми вважаємо за можливе підтвердити, що за винятком згаданих обмежень представлена інформація свідчить про відповідність здійснюваної фінансово-господарської діяльності чинному законодавству. Прийнята система бухгалтерського обліку відповідає законодавчим і нормативним вимогам.

Фінансова звітність складена на основі справжніх фінансових даних і в цілому достовірно відображає фактичний фінансовий стан підприємства, що перевіряється,

на “31” грудня 20XX р. за наслідками операцій за період з “01” січня 20XX р. по “31” грудня 20XX р.

Додаток 4.

Зразок негативного аудиторського висновку
за наслідками проведення аудиту роздрібного торгового підприємства
“Альматея”

Згідно договору №14 від 28 січня 20XX р. аудитором Савченко Ігорем Васильовичем (сертифікат аудитора № 002500, виданий згідно з рішенням Аудиторської палати України № 34 від 7 вересня 1999 р.) фірми Харків-Аудит, зареєстрованою за № 005168 Аудиторською палатою України, здійснена аудиторська перевірка роздрібного торговельного підприємства “Альматея” за даними фінансового обліку і звітності за період з 1 січня 20XX р. по 31 грудня 20XX р.

Ми здійснили перевірку фінансової звітності за рік, який закінчився 31 грудня 20XX р. Відповідальним за цю звітність є керівництво перевіреного підприємства. В наші обов'язки входить лише складання висновку на підставі інформації, яка одержана аудитором під час перевірки.

Аудитором перевірена така документація:

1. Річний бухгалтерський баланс.
2. Звіт про фінансові результати.
3. Звіт про власний капітал.
4. Звіт про рух грошових коштів.
5. Первинні документи і дані аналітичного обліку.
6. Первинні документи руху грошових коштів і розрахунків.
7. Регістри бухгалтерського обліку.

Під час аудиторської перевірки аудитор керувався законодавством України у сфері господарської діяльності і оподаткування, встановленим порядком ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, міжнародними стандартами аудиту.

Під час проведення аудиторської перевірки встановлено, що за період перевірки підприємство припустилося істотних порушень у відображенні господарських операцій (дається перелік порушень), що призвело до суттєвих викривлень показників фінансової звітності:

1. Не завжди підтверджується первинними документами відображене в обліку надходження товарів і їх оцінка.
2. Частина товарів отримувалася за готівковий розрахунок, але зустрічна перевірка достовірності цих даних виявилася неможливою.
3. Більшість товарів реалізовувалася за готівку, але спостерігається часте неспівпадання дат і сум виручки, що поступила від реалізації, в товарно-касових книгах і прибуткових касових ордерах, що не дає можливості бути упевненим в повноті відображення в обліку виручки від реалізації товарів.

4. Необґрунтовано ставляться на зменшення податкових зобов'язань суми податку на додану вартість з придбаних основних засобів невиробничого призначення.

5. Маються спотворення початкових даних, що беруться у розрахунок при визначенні суми валового доходу.

6. У витрати включаються витрати, що не підтверджені первинними документами.

7. Є господарські операції, які суперечать чинному законодавству і нормативним актам, або пишеться: "які наведені в додатку №__ до цього висновку.

Допущені порушення мають суттєвий вплив на показники фінансової звітності підприємства та спотворюють реальний стан його справ. Фінансова звітність має суттєві спотворення і недостовірно представляє фінансову інформацію про Підприємство за станом на 1 січня 20XX р.

Таким чином, дані бухгалтерського обліку і фінансової звітності не дають достовірного уявлення про дійсний стан справ на Підприємстві, які склалися на 1 січня 20XX р."

Зразок відмови від надання висновку аудитора
за наслідками проведення аудиту роздрібного торгового підприємства
“Альматея“

Згідно договору №14 від 28 січня 20XX р. аудитором Савченко Ігорем Васильовичем (сертифікат аудитора № 002500, виданий згідно з рішенням Аудиторської палати України № 34 від 7 вересня 1999 р.) фірми Харків-Аудит, зареєстрованою за № 005168 Аудиторською палатою України, здійснена аудиторська перевірка роздрібного торговельного підприємства “Альматея” за даними фінансового обліку і звітності за період з 1 січня 20XX р. по 31 грудня 20XX р.

Ми здійснили перевірку фінансової звітності за рік, який закінчився 31 грудня 20XX р. Відповідальним за цю звітність є керівництво перевіреного підприємства. В наші обов'язки входить лише складання висновку на підставі інформації, яка одержана аудитором під час перевірки.

Аудитором перевірена така документація:

1. Річний бухгалтерський баланс.
2. Звіт про фінансові результати.
3. Звіт про власний капітал.
4. Звіт про рух грошових коштів.
5. Первинні документи і дані аналітичного обліку.
6. Первинні документи руху грошових коштів і розрахунків.
7. Регістри бухгалтерського обліку.

Під час аудиторської перевірки аудитор керувався законодавством України у сфері господарської діяльності і оподаткування, встановленим порядком ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, міжнародними стандартами аудиту.

У зв'язку з обмеженням масштабу діяльності аудитора і неможливістю перевірити факти, що стосуються:

- 1) підтвердження повноти і правильності оцінки товарів, що надійшли на підприємство;
- 2) підтвердження оплати за товари, що надійшли;
- 3) підтвердження повноти і своєчасності відображення в обліку виручки від реалізації товарів

ми не можемо висловити думку відносно вказаних даних, тоді як вони суттєво впливають на дійсний стан справ на підприємстві, що перевіряється, в цілому.

У зв'язку з відсутністю достатніх аудиторських доказів ми не можемо видати об'єктивний аудиторський висновок про фінансову звітність підприємства, підготовлену за станом на 1 січня 20XX року”.

Наукове електронне видання
Комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимах

**БАРАНОВА А.О.
НАУМОВА Т.А.
КАШПЕРСЬКА А.І.**

АУДИТ

Навчальний посібник

Відповідальний а випуск к .е. н., проф.. Баранова А.О.

План 2016 р., поз. 87

Підписано до друку 06.06.17. Один електронний оптичний диск (CD – ROM);
Супровідна документація. Об'єм даних 1,91 Мб. Тираж 50 прим.

Видавець і виготівник

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Вул. Клочківська, 333, м. Харків, 61051

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4417 від 10.10 2012р.